

Wybrane problemy badań bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców

Redakcja naukowa
Ryszard Szynowski

**Wybrane problemy badań
bezpieczeństwa z perspektywy
młodych naukowców**

Tom III

Redakcja naukowa
Ryszard Szynowski

Wybrane problemy badań bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców

Tom III

Recenzent:

dr hab. Stanisław Topolewski, profesor Uniwersytetu w Siedlcach

Wydawca:

Akademia WSB

ul. Cieplaka 1c, 41-300 Dąbrowa Górnicza

tel. (32) 295 93 59

www.wsb.edu.pl

Dąbrowa Górnicza 2024

© Copyright by Akademia WSB

Kopiowanie w całości lub we fragmentach zabronione

ISBN ebook 978-83-67673-40-2

ISBN druk 978-83-67673-39-6

Wydanie publikacji naukowej zostało sfinansowane ze środków subwencji na utrzymanie i rozwój potencjału badawczego przyznanej Akademii WSB przez Ministra Edukacji i Nauki

Projekt i skład:

Jadwiga Popowska

Korekta:

Anna Marecka

Druk:

TYPO Usługi Wydawnicze

| Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1.

BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE	13
--	-----------

1. Zmiany klimatyczne w Arktyce – szanse czy zagrożenia dla interesów Federacji Rosyjskiej w dziedzinie bezpieczeństwa i gospodarki?	15
---	-----------

KAROLINA ZUB-LEWIŃSKA

Wprowadzenie	15
1.1. Strategiczne znaczenie Arktyki z perspektywy bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej	16
1.2. Ekonomiczne interesy Federacji Rosyjskiej w Arktyce.....	21
1.3. Zmiany klimatyczne w regionie Arktyki.....	26
1.4. Zagrożenia związane ze zmianami klimatycznymi w Arktyce.....	28
Podsumowanie	32
Bibliografia	34

2. Selfizacja i ourfizacja bezpieczeństwa w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.....	39
--	-----------

EDYTA ZBYROWSKA

Wprowadzenie	39
2.1. Pojęcie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa.....	41
2.2. Analiza przemówień przedstawicieli władz Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 roku	42
2.3. Analiza przekazu medialnego	48
2.4. Analiza poparcia społecznego w Federacji Rosyjskiej	50
Podsumowanie	51
Bibliografia	53

3. Działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej na wschodniej flance Unii Europejskiej i NATO. Kryzys migracyjny na granicy z Białorusią	55
JANUSZ SOWA	
Wprowadzenie	55
3.1. Zagrożenia hybrydowe ze strony Federacji Rosyjskiej	60
3.2. Unia Europejska i NATO, a działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej i Białorusi w aspekcie politycznym, gospodarczym i wojskowym	63
3.3. Dezinformacja w działaniach hybrydowych i oddziaływanie społeczne	66
3.4. Specyfika działań hybrydowych	69
Podsumowanie	71
Bibliografia	73
4. Niszczenie infrastruktury elektroenergetycznej Ukrainy przez Federację Rosyjską – wnioski dla Polski	75
PIOTR ANKLEWICZ	
Wprowadzenie	75
4.1. Ukraiński system elektroenergetyczny w przeddzień wybuchu konfliktu z Federacją Rosyjską	76
4.2. Niszczenie ukraińskiej infrastruktury elektroenergetycznej przez Federację Rosyjską	77
4.3. Wnioski dla Polski wynikające ze skutków ataków na ukraińską infrastrukturę elektroenergetyczną	82
Podsumowanie	85
Bibliografia	85
5. Proces werbunku i radykalizacji w organizacjach terrorystycznych o podłożu islamskim	89
MARCIN WINIARSKI	
Wprowadzenie	89
5.1. Cechy wspólne islamskich organizacji terrorystycznych	90
5.2. Radykalizacja i werbunek	93
5.3. Terroryzm w mediach	97
5.4. Charakterystyka zmian zachowań potencjalnego terrorysty w procesie radykalizacji	100

5.5. Unia Europejska przeciwko radykalizacji	101
Podsumowanie	103
Bibliografia	103

Część 2.

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE	105
--------------------------------------	------------

6. Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej	107
--	------------

MARCIN KAZIOR

Wprowadzenie	107
6.1. Główne płaszczyzny bezpieczeństwa narodowego i kierunki ich uwarunkowań	108
6.2. System zarządzania bezpieczeństwem narodowym i jego główne cele strategiczne	112
6.3. Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa	117
Podsumowanie	121
Bibliografia	123

7. Służby specjalne w systemie zarządzania kryzysowego	125
---	------------

KONRAD GRYBEL

Wprowadzenie	125
7.1. Funkcjonowanie Służb specjalnych	126
7.1.1. Pojęcie zarządzania kryzysowego – system zarządzania kryzysowego w Polsce	131
7.2. Zarządzanie kryzysowe a służby specjalne – istota podziału zadań i współdziałania	135
Podsumowanie	138
Bibliografia	140

8. Zaufanie społeczne do Służby Ochrony Państwa	141
--	------------

DAMIAN WALCZYK

Wprowadzenie	141
8.1. Historia Służby Ochrony Państwa	143
8.2. Zadania Służby Ochrony Państwa	144

8.3. Zaufanie społeczne do Służby Ochrony Państwa	147
8.4. Badania własne	149
Podsumowanie	152
Bibliografia	153

9. Znaczenie Zespołów Wojskowego Ośrodka Medycyny Prewencyjnej SZ RP w zapewnieniu bezpieczeństwa żywności i walce z bioterroryzmem

155

IWONA PASZYŃSKA-WESOŁOWSKA

Wprowadzenie	155
9.1. Broń biologiczna i bioterroryzm	156
9.2. Historia użycia broni biologicznej	159
9.3. Prewencyjne działania WOMP w walce z bioterroryzmem	164
9.3.1. Ochrona przed bronią biologiczną – zadanie realizowane przez WOMP	165
9.3.2. Funkcja Wojskowych Inspekcji WOMP w nadzorze nad bezpieczeństwem żywności	167
9.3.3. Znaczenie Zespołu Laboratoryjnego WOMP w zapobieganiu użycia żywności jako broni biologicznej ...	168
9.3.4. Działania podejmowane przez Zespół Reagowania Epidemiologicznego w walce z bioterroryzmem	169
Podsumowanie	172
Bibliografia	174

10. Transport w czasach turbulentnej rzeczywistości

177

DOMINIK PATRON

Wprowadzenie	177
10.1. Transport – aspekty wprowadzające	177
10.2. COVID-19 jako sytuacja epidemiologiczna	179
10.3. COVID-19 a transport	181
10.4. Wojna a transport	184
10.5 Transport w zmieniającym się otoczeniu	188
Podsumowanie	190
Bibliografia	191

| Wstęp

Bezpieczeństwo to stan dający poczucie pewności i gwarancję jego zachowania oraz szansę na doskonalenie. Czy dzisiaj możemy powiedzieć, że świat jest bezpieczny, czy możemy powiedzieć, że jest stabilny? Trwająca od kilku lat wojna na Ukrainie zaczyna budzić kontrowersje, pesymiści uważają, że albo Ukraina wygra wojnę, albo będzie trzecia wojna światowa¹, inni planują rozmowy pokojowe Ukrainy z Rosją². Kolejny konflikt zbrojny, a w zasadzie dalsza odsłona konfliktu politycznego między Izraelem a Palestyną powoduje, że realizm klasyczny mocno wkracza na scenę współczesnej rzeczywistości na świecie, a trwające konflikty zbrojne mają znaczący wpływ na globalną architekturę bezpieczeństwa. Jedno jest pewne, że środowisko bezpieczeństwa na poziomie krajowym, regionalnym i globalnym staje się coraz bardziej nieprzewidywalne i niestabilne. Wspomniane obszary konfliktów zbrojnych stanowią źródło wyzwań i zagrożeń nie tylko o charakterze militarnym, lecz również społecznym, przykładem takiego wyzwania jest ogromna skala ewakuacji uchodźców z terytoriów ogarniętych wojną.

Zagrożenia militarne niestety zaczynają dominować we współczesnym świecie i chociaż konflikty zbrojne są oddalone terytorialnie, to możemy powiedzieć, że jednak są bliskie, ponieważ wynikają z polityki, są związane z polityką państw. Ginie gdzieś w czasach Arystotelesa rozumienie polityki jako rodzaju sztuki rządzenia państwem, której celem jest dobro wspólne, a dominuje weberowskie odwoływanie się w polityce do groźby przemocy; jej zastosowanie jest jednak swym środkiem, a zawsze ultima ratio, gdy inne środki zawiodą.

Nauka rozumiana jako przejaw ludzkiej działalności badawczej odnoszącej się do fragmentu rzeczywistości bada zjawiska, które zachodzą wokół nas, a rzeczywistość w minionych latach dostarczyła nam wielu zdarzeń będących

¹ *Estoński generał o wojnie z Rosją: Albo wygra Ukraina, albo będzie III wojna światowa*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,30442981,estonski-general-o-wojnie-na-wschodzie-albo-wygra-ukraina.html> [dostęp: 20.11.2023].

² *„Bild” nieoficjalnie o „tajnym planie” dla Ukrainy. Miałby zmusić Zełenskigo do rozmów z Rosją*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114881,30442015,bild-nieoficjalnie-o-tajnym-planie-dla-ukrainy-mialby-zmusic.html> [dostęp: 20.11.2023].

przedmiotem badań dyscypliny nauki o bezpieczeństwie. Nie ulega wątpliwości, że w powyższych badaniach powinni uczestniczyć ludzie nauki, a szczególnie młodzi naukowcy, którzy w swoich pracach podejmują problematykę związaną z bezpieczeństwem.

Przedstawiona, trzecia już monografia, stanowi zbiór opracowań poświęconych wybranym problemom badań bezpieczeństwa, a autorami poszczególnych rozdziałów są doktoranci Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej, jak również młodzi pracownicy nauki i doktoranci związani z różnymi krajowymi ośrodkami naukowymi³. Monografia została podzielona tematycznie na dwie części: bezpieczeństwo międzynarodowe i bezpieczeństwo narodowe.

W rozdziale pierwszym pt.: „Zmiany klimatyczne w Arktyce – szanse czy zagrożenia dla interesów Federacji Rosyjskiej w dziedzinie bezpieczeństwa i gospodarki?” autorka zwróciła uwagę na Arktykę, region, który wciąż zbyt rzadko pojawia się w europejskim dyskursie naukowym, a odgrywa rolę kluczową w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa. Doktorantka przeanalizowała procesy zmian klimatycznych obserwowane na Dalekiej Północy, a także interesy Federacji Rosyjskiej w dziedzinie bezpieczeństwa i gospodarki. Analizowała, czy zmiany klimatyczne stanowią w większym stopniu szansę, czy też zagrożenie dla ambitnych celów i projektów największego państwa świata w Arktyce.

Rozdział drugi pt. „Selfizacja i ourfizacja bezpieczeństwa w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego”, w którym autorka skupiła uwagę na procesie, jaki zachodzi pomiędzy władzami a obywatelami i jakie mechanizmy po stronie obywateli pozwalają na to, by informacje prawdziwe lub fałszywe prezentowane przez osobę wpływową skutkowały na przykład wytworzeniem przekonania o istnieniu zagrożenia czy określonym pojmowaniu bezpieczeństwa. Problem badawczy, jaki został poruszony, to: czy atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę został poprzedzony zaistnieniem zjawiska selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa?

W rozdziale trzecim pt.: „Działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej na wschodniej flance Unii Europejskiej i NATO. Kryzys migracyjny na granicy z Białorusią” autor dokonał analizy działań hybrydowych Federacji Rosyjskiej na wschodniej flance Unii Europejskiej i NATO na przykładzie kryzysu migracyjnego na granicy białoruskiej. W publikacji omówił przebieg i etapy rozwoju kryzysu migracyjnego na granicy Białorusi z trzema państwami flanki wschodniej oraz jego wpływ na pozostałe państwa UE i NATO. Wskazał też na dezinformację jako ważną formę działań hybrydowych stosowanych przez Federację Rosyjską i jej oddziaływanie społeczne w Krajach Europy Zachodniej.

³ R. Szynowski (red.), *Wybrane problemy badań bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców. Tom I*, Dąbrowa Górnicza 2022, s. 7–8.

Rozdział czwarty pt.: „Niszczenie infrastruktury elektroenergetycznej Ukrainy przez Federację Rosyjską – wnioski dla Polski” poświęcony został atakom Federacji Rosyjskiej na infrastrukturę elektroenergetyczną Ukrainy oraz roli alternatywnych źródeł energii w kompensacji strat ponoszonych przez atakowane państwo. Autor skupił się na skutkach ataków FR na infrastrukturę energetyczną Ukrainy. Podkreślił, że niebagatelny wpływ na przetrwanie ekstremalnie chłodnych miesięcy przez mieszkańców terenów dotkniętych utratą energii miały stosunkowo sprawne i szybkie naprawy uszkodzeń, wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, paneli fotowoltaicznych i generatorów oraz ograniczenie konsumpcji.

W rozdziale piątym pt.: „Proces werbunku i radykalizacji w organizacjach terrorystycznych o podłożu islamskim” autor skoncentrował się na problematyce radykalizacji i werbunku do organizacji terrorystycznych o podłożu islamskim. To poważny problem, który powoduje wzrost liczby bojowników, co może przełożyć się na zwiększenie zdarzeń oraz incydentów o charakterze terrorystycznym. Autor scharakteryzował proces werbunku, a także ukazał metody stosowane przez tego rodzaju ugrupowania.

W rozdziale szóstym pt.: „Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej” autor porusza kwestie, które stanowią ważny element w utrzymywaniu i zapewnianiu bezpieczeństwa oraz stabilności państwa. Przedstawiono poszczególne elementy głównych płaszczyzn bezpieczeństwa narodowego oraz funkcjonowania komponentów, a także scharakteryzowano współczesne zagrożenia. Ideą zawartych treści jest ukazanie skuteczności działania polskiego systemu bezpieczeństwa w obliczu współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa.

Rozdział siódmy pt.: „Służby specjalne w systemie zarządzania kryzysowego” – Autor poszukuje odpowiedzi na postawione pytanie: czy służby specjalne funkcjonują w systemie zarządzania kryzysowego?

W rozdziale ósmym pt.: „Zaufanie społeczne do Służby Ochrony Państwa” przedstawiono wyniki badań dotyczące zaufania społecznego do Służby Ochrony Państwa. Przybliżona została również działalność Służby Ochrony Państwa, ukazano zadania stojące przed formacją, przeanalizowano narzędzia i techniki używane przez nią w codziennej pracy.

Rozdział dziewiąty pt.: „Znaczenie Zespołów Wojskowego Ośrodka Medycyny Prewencyjnej SZ RP w zapewnieniu bezpieczeństwa żywności i walce z bioterroryzmem” – Autorka dokonała analizy możliwości wykorzystania żywności jako transmittora broni biologicznej, przybliżyła również zasady funkcjonowania Zespołu Wojskowego Ośrodka Medycyny Prewencyjnej w trakcie kryzysu wywołanego działaniami bioterrorystycznymi.

W rozdziale dziesiątym pt.: „Transport w czasach turbulentnej rzeczywistości” autor dokonuje analizy wpływu zmian zachodzących we współczesnym świecie (COVID-19 i wojna rosyjsko-ukraińska) na spadek przewozów oraz nie-

opłacalność transportu pasażerów i ładunków. W podsumowaniu wskazuje na usprawnienia, modernizację, jak też potrzebę zmian współczesnego transportu w turbulentnej rzeczywistości.

Szeroki zakres tematyczny przedstawionych opracowań wskazuje na zróżnicowany charakter podejmowanych problemów w badaniach bezpieczeństwa. Przedkładając monografię: „Wybrane problemy badań bezpieczeństwa z perspektywy młodych naukowców Tom III”, wyrażamy nadzieję, że zaprezentowane rozważania i wyniki badań staną się użyteczne w badaniach bezpieczeństwa oraz przyczynią się do twórczej wymiany poglądów i dyskusji.

Ryszard Szynowski

Część 1

BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE

1 | Zmiany klimatyczne w Arktyce – szanse czy zagrożenia dla interesów Federacji Rosyjskiej w dziedzinie bezpieczeństwa i gospodarki?

KAROLINA ZUB-LEWIŃSKA

Wprowadzenie

Wybuch największego konfliktu zbrojnego w Europie od czasu zakończenia II wojny światowej zachwiał globalnym układem bezpieczeństwa, doprowadził do eskalacji napięć między mocarstwami, przyspieszył proces powrotu do świata dwubiegunowego i stosowania zimnowojennej retoryki na niespotykaną dotąd skalę. Aktualnie środkowoeuropejskie spojrzenie na kwestie związane z bezpieczeństwem skoncentrowane jest przede wszystkim na wydarzeniach na wschodzie Europy i zagrożeniach generowanych przez wojnę rosyjsko-ukraińską. W niniejszej publikacji autorka zwróciła uwagę na inny region, który wciąż zbyt rzadko pojawia się w europejskim dyskursie naukowym, a odgrywa rolę kluczową w międzynarodowym systemie bezpieczeństwa – Arktykę.

Na kwestie związane z bezpieczeństwem na Dalekiej Północy spojrzeć można przez wiele pryzmatów. Jednym z najbardziej istotnych są zagadnienia związane z bezpieczeństwem surowcowym i energetycznym, Arktyka nie bez powodu bowiem jest określana mianem „surowcowego spichlerza świata”. Jednak w regionie koncentrują się aspekty związane z bezpieczeństwem gospodarczym państw arktycznych, nie tylko ze względu na możliwość eksploatacji coraz bardziej dostępnych technicznie złóż ukrytych pod dnem Oceanu Arktycznego. Niebagatelną rolę odgrywają otwierające się nowe morskie szlaki transportowe, tj. najkrótsza droga z Europy do Chin, tzw. Przejście Północno-Wschodnie (wzdłuż wybrzeży Syberii) oraz Północno-Zachodnie (między arktycznymi wyspami Kanady) i kwestie sprawowania nad nimi kontroli. Arktyka jest jednym z ostatnich skrawków Ziemi o nieuregulowanym statusie prawnym. Spory między państwami tzw. arktycznej ósemki dotyczą zasięgu ich terytoriów oraz określenia dostępu do szelfu kontynentalnego, w którym znajduje się ogromna część surowców naturalnych. Swoje interesy na Dalekiej Północy coraz dosadniej manifestują też państwa nieposiadające granicy z regionem (tzw. gracze pozaarktyczni), spośród których zde-

cydowanie najsilniejszą pozycję mają Chiny. Konflikty między państwami stanowią wyzwanie dla kruchego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego oraz bezpieczeństwa politycznego. Walka państw o dominację w regionie wyraża się m.in. poprzez proces zbrojeń. Śledząc sytuację w regionie, szczególną uwagę poświęcić należy kwestiom związanym z bezpieczeństwem militarnym.

W końcu na Arktykę należy patrzeć poprzez pryzmat bezpieczeństwa klimatycznego. Nie da się bowiem mówić o procesach obserwowanych w regionie bez analizy dokonujących się na jego terenie bezprecedensowych zmian klimatycznych. Ich paradoks polega na tym, że z jednej strony umożliwiają one prowadzenie w Arktyce zakrojonej na coraz większą skalę działalności, wykorzystywanie jej potencjału i eksplorowanie bogactw. Z drugiej zaś stanowią one prawdopodobnie największe wyzwanie, z jakim przyjdzie się mierzyć państwom arktycznym w najbliższych dekadach (zwłaszcza że pociągają one za sobą tragiczne w skutkach konsekwencje w dziedzinie bezpieczeństwa ekologicznego, zdrowotnego i społecznego).

Posiadaczem niemalże wszystkich atutów pozwalających na zwiększanie swej obecności w Arktyce jest Federacja Rosyjska (FR). Dysponuje nie tylko wieloma stacjami badawczymi w regionie, ale także potężną flotą lodołamaczy mogących patrolować wody i pola lodowe bez względu na porę roku. Moskwa przypisuje sobie szczególną rolę lidera na Dalekiej Północy nie tylko ze względu na kwestie geograficzne, gospodarcze czy związane z bezpieczeństwem, ale również silne uwarunkowania społeczne, historyczne i kulturowe.

Celem niniejszego rozdziału jest zaprezentowanie interesów w dziedzinie bezpieczeństwa i gospodarki, które posiada w regionie Federacja Rosyjska. Problem badawczy stanowi rozważenie, czy zmiany klimatyczne w Arktyce w większej mierze przyczyniają się do realizacji przez Rosję strategicznych interesów na Dalekiej Północy czy też stanowią dla nich zagrożenie i przeszkodę.

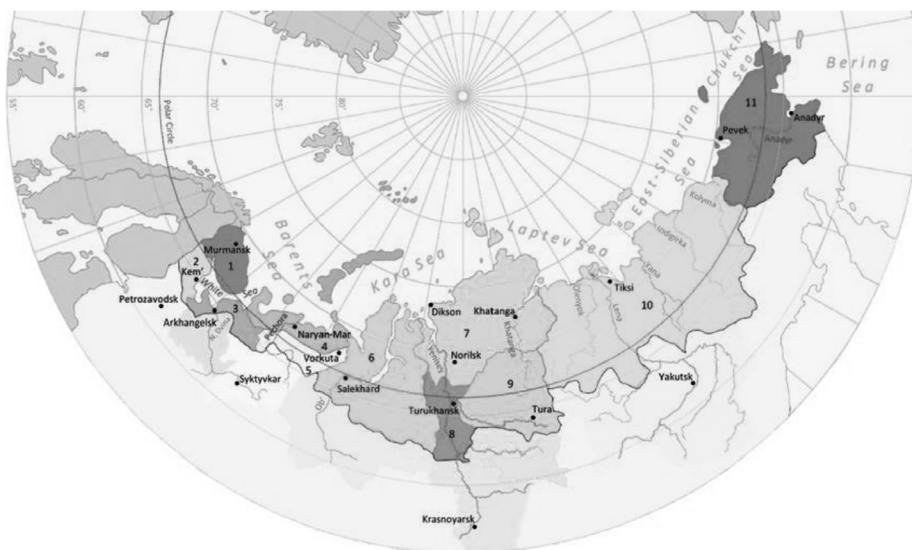
1.1. Strategiczne znaczenie Arktyki z perspektywy bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej

Arktyka to obszar polarny wokół bieguna północnego, stanowiący około 6% powierzchni Ziemi. Obejmuje część lądową o powierzchni ok. 10 mln km² oraz Ocean Arktyczny (14,8 mln km²), który otacza Amerykę Północną oraz Eurazję. Obszar rosyjskiej strefy arktycznej wynosi ponad 1/3 powierzchni całego lądowego terytorium Dalekiej Północy – ok. 3,4 mln km², czyli 20% terytorium państwa. Teren ten zamieszkiwany jest przez ok. 2,5 mln osób, tj. 1,7% ludności Rosji, co stanowi połowę całej populacji regionu¹. Rozwój Arktyki znalazł się wśród

¹ *Arctic Russia*, <https://arctic-russia.ru/about/> [dostęp: 03.05.2023].

priorytetów rosyjskich władz jeszcze w pierwszej dekadzie XXI wieku. Kreml systematycznie jednak zwiększa swoje zainteresowanie obszarem, co znajduje odzwierciedlenie w najważniejszych dokumentach strategicznych. Władze regularnie rozszerzają katalog interesów, jakie Rosja posiada na Dalekiej Północy, coraz dosadniej akcentują rolę, jaką region ma do odegrania w rozwoju państwa, podkreślają swoją dominującą pozycję w Arktyce względem innych państw i determinację, by sprawować nad nią jak największy zakres kontroli. W dużym uproszczeniu, interesy Rosji w regionie zamknąć można w dwóch blokach – bezpieczeństwo (wewnętrzne i międzynarodowe) oraz gospodarka (surowce naturalne, infrastruktura transportowa, rozwój ekonomiczny północnej części kraju).

Rysunek 1. Mapa rosyjskiego terytorium arktycznego

Źródło: https://www.researchgate.net/figure/Map-of-the-Russian-Arctic-territory-Arctic-Zone-of-the-Russian-Federation-1-Murmansk_fig1_363778195 [dostęp: 3.05.2023].

Arktyka ze względu na swoje położenie geostrategiczne zapewnia możliwość atakowania dowolnego obiektu na kuli ziemskiej, a także doskonałe warunki do ukrywania się i maskowania. W rezultacie stanowi ona naturalną trasę przelotu interkontynentalnych balistycznych pocisków raketowych w potencjalnym konflikcie jądrowym. Jest to także doskonałe miejsce do utrzymywania jednego z elementów strategicznej triady nuklearnej – atomowych okrętów podwodnych ze strategicznymi pociskami jądrowymi dalekiego zasięgu².

² R. Szpyra, *(Nie)bezpieczeństwo militarne w regionie Arktyki – zarys problematyki*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, M. Łuszczuk (red.), Lublin 2013, s. 152.

Region miał ogromne znaczenie dla prowadzenia działań zbrojnych w okresie „zimnej wojny”, gdyż również na jego obszarze miały toczyć się walki między dwoma przeciwnymi blokami. W wypadku konfliktu zbrojnego Daleka Północ miała stać się terenem operacji wojskowych, które w znacznym stopniu wpłynęłyby na przebieg działań wojennych. Podkreślić należy, że w tym rejonie przebiegały najkrótsze trasy między przeciwnikami, a w zasięgu rakiet międzykontynentalnych znajdowały się ważne ośrodki przemysłu zbrojeniowego³. Fakt ten nabiera na znaczeniu po rozpoczęciu przez Federację Rosyjską pełnoskalowej wojny przeciwko Ukrainie, bezprecedensowemu powrotowi do zimnowojennej retoryki, a także regularnym groźbom ze strony Kremla, który sugeruje, że NATO może zostać wciągnięte przez stronę rosyjską w wojnę na biegunie północnym. Tego rodzaju twierdzenia pojawiają się zwłaszcza w kontekście rozszerzenia sojuszu o dwa państwa arktyczne – Finlandię⁴ i Szwecję. W maju 2022 roku, gdy obydwa państwa zgłosiły chęć przystąpienia do sojuszu, przedstawiciel Rosji w Radzie Arktycznej Nikołaj Korczunow wyraził w imieniu rosyjskiego MSZ „zaniepokojenie” tym faktem. Zaznaczył, że taki rozwój wypadków „wpłynie negatywnie na zaufanie i bezpieczeństwo w regionie”, co w konsekwencji doprowadzić może do „niezamierzonych incydentów, które oprócz zagrożeń dla bezpieczeństwa mogą wyrządzić również szkody delikatnemu ekosystemowi Arktyki”⁵.

W marcu 2020 roku dekretem prezydenta Władimira Putina przyjęto nowe Podstawy polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w Arktyce do 2035 roku. W dokumencie za priorytet uznana została konieczność zachowania suwerenności i integralności terytorialnej państwa oraz wzmocnienie ochrony jego północnej granicy⁶. Inaczej niż we wcześniejszych tego typu dokumentach z 2008 i 2015 roku, obecnie Arktyka postrzegana jest jako miejsce rywalizacji międzynarodowej, szczególnie ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej (USA). Jako podstawowe wyzwania w sferze zapewnienia bezpieczeństwa narodowego FR podkreślone zostały kwestie związane z militaryzacją Dalekiej Północy przez inne państwa arktyczne, co zdaniem

³ S. Zarychta, *Strategiczne znaczenie Arktyki*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” 2016, Rok X, s. 78–79.

⁴ *Finland joins NATO as 31st Ally*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_213448.htm [dostęp: 4.05.2023].

⁵ *Россия видит риски непреднамеренных столкновений с НАТО в арктических широтах*, <https://tass.ru/politika/14396817> [dostęp: 4.05.2023].

⁶ Указ Президента Российской Федерации от 05.03.2020 No 164 „Об Основах государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45255> [dostęp: 4.05.2023].

twórców strategii przyczynia się do wzrostu potencjału konfliktogennego⁷. Wyeksponowane zostało znaczenie wojskowe regionu. Rosja poprzez postępującą militaryzację Arktyki chce wzmocnić ochronę swojej przestrzeni powietrznej oraz potencjał odstraszania jądrowego, a także zwiększyć zdolność do prowadzenia operacji ofensywnych. Od 2014 roku, w ramach programu tzw. arktycznej tarczy, Rosja otworzyła w regionie sześć nowych baz wojskowych i reaktywowała czternaście baz lotniczych, nieużywanych od czasów radzieckich. Są one wyposażone m.in. w systemy przeciwrakietowe S-300 i S-400, których zadaniem jest obrona przed atakami z powietrza. Dysponują też pociskami krótkiego, średniego i dalekiego zasięgu oraz stacjami radarowymi, które swoim zasięgiem pokrywają terytoria państw NATO flanki północnej, tj. USA, Kanady, Norwegii, Danii oraz Finlandii. Rosja zainwestowała dodatkowe środki w drony, wykorzystywane do pomocy w nawigacji i nadzoru wybrzeża. Warto wspomnieć, że rosyjskie bombowce Su-24 i Su-34 naruszają przestrzeń innych państw arktycznych, testując w ten sposób reakcję państw sojuszu⁸.

Kolejny istotny dokument z punktu widzenia analizy interesów FR w Arktyce stanowi przyjęta w październiku 2020 roku Strategia rozwoju strefy arktycznej Federacji Rosyjskiej i zapewniania bezpieczeństwa narodowego do 2035 roku. Nie ulega wątpliwości, że strategia wskazuje wektor, zgodnie z którym ogromne siły i środki w najbliższej perspektywie strategicznej skierowane mają być na wzmocnienie komponentu wojskowego i zabezpieczenia praw do sprawowania pełnej kontroli nad Północną Drogą Morską. W następstwie deklaracji o wzroście potencjału konfliktogennego w regionie ukształtowało się rosyjskie podejście do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, w tym stałego zwiększania zdolności bojowych zgrupowań wojsk Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej w Arktyce. Dokument zakłada także doskonalenie składu i struktury sił zbrojnych oraz formacji wojskowych, utrzymanie poziomu gotowości bojowej wszystkich wojsk i formacji wojskowych na Dalekiej Północy, a także dalsze wyposażanie ich w sprzęt wojskowy przygotowany do działania w ekstremalnie niskich temperaturach. W Strategii zawarte zostały deklaracje przygotowania do wykorzystania technologii i infrastruktury podwójnego zastosowania w interesie rozwiązywania problemów obronnych w regionie, zwłaszcza wzdłuż Północnej Drogi Morskiej⁹.

⁷ Tamże, s. 4.

⁸ A. Legucka, *Polityka Rosji wobec Arktyki*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2020, nr 136 (2068).

⁹ Указ Президента Российской Федерации от 26 октября 2020 года No 645 „О стратегии развития Арктической зоны и обеспечения Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года” [dostęp: 4.05.2023].

Kolejny przejaw militarnego umacniania Arktyki i dowód na to, że region zyskuje na znaczeniu w państwowym planowaniu obronnym, stanowi utworzenie w styczniu 2021 roku piątego Okręgu Wojskowego – Floty Północnej. Obejmuje północną część Zachodniego OW (Republika Komi, obwód archangielski, obwód murmański, Niecki Okręg Autonomiczny), w tym wyspy Oceanu Arktycznego¹⁰. Wcześniej Dowództwo Strategiczne Północ zarządzało tylko częścią SZ stacjonujących na tym terenie (marynarka wojenna, lotnictwo morskie, wojska przybrzeżne, obrona powietrzna), pozostałe wciąż podlegały pod Zachodni OW. Utworzenie OW Floty Północnej uporządkowało zatem system dowodzenia, a także zwiększyło stopień zintegrowania i interoperacyjności wojsk stacjonujących w ww. czterech podmiotach Federacji. Oznacza także uproszczenie sposobu finansowania jednostek wojskowych znajdujących się na tym obszarze i szybszy rozwój zdolności bojowych. Ponadto podniesienie statusu Floty Północnej (FP) do okręgu wojskowego znacząco rozszerza jej zakres samodzielności, dzięki czemu łatwiejsze jest wykorzystanie jej zasobów w działaniach militarnych w Arktyce.

Flota Północna posiada ok. 80 okrętów (nawodnych i podwodnych), a w najbliższych latach ma do niej trafić jeszcze 10 nowych jednostek. Okręty FP dysponują największym, spośród innych rosyjskich flot i flotylli, potencjałem odstraszania jądrowego. W skład FP wchodzi dwie arktyczne brygady zmechanizowane, brygada piechoty morskiej, obrony wybrzeża oraz 45. Armia Sił Powietrznych i Obrony Powietrznej. Flota Północna ma także jednostki do walki z siłami dywersyjnymi oraz walki radioelektronicznej (WRE). W ostatnich latach zostały one wyposażone m.in. w systemy S-350, S-400 i Pancyr-S, a okręty FP prowadziły testy rakiet hipersonicznych Cyrkon¹¹.

W rozpatrywanym kontekście warto wspomnieć również o nowej edycji Morskiej doktryny wojennej Federacji Rosyjskiej z 2022 roku. Kładzie ona nacisk na zapewnienie bezpieczeństwa interesów państwa na oceanie światowym, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów militarnych. Dotychczasowa struktura została znacząco przebudowana – do dokumentu wprowadzono nowe elementy podkreślające nadrzędność kwestii bezpieczeństwa i czołową rolę Marynarki Wojennej FR¹². Nastąpiła również zmiana priorytetów regionalnych, wśród których miejsce pierwszoplanowe zajmuje Arktyka¹³. W dokumencie strategicznym zwrócono również uwagę na konieczność sprawowania kontroli militarnej nad

¹⁰ Указ Президента Российской Федерации от 05.06.2020 г. No 374 „О военном-административном делении Российской Федерации” [dostęp: 4.05.2023].

¹¹ A.M. Dyner, *Russia Forms the Military District of the Northern Fleet*, „SPOTLIGHT. The Polish Institute of International Affairs” 2021, No. 4.

¹² A. Wilk, *Morska doktryna wojenna Rosji. Analizy OSW 2022*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-03/morska-doktryna-wojenna-rosji> [dostęp: 7.05.2023].

¹³ Морская доктрина Российской Федерации от 31.07.2022.

Północną Drogą Morską (PDM) czy obronę arktycznych podejść do kontynentalnej Rosji. Warto dodać, że do zadań rosyjskiej Federalnej Służby Bezpieczeństwa i formacji straży granicznej należy ochrona szelfu kontynentalnego.

Pod koniec stycznia 2023 roku Władimir Putin zwołał specjalne posiedzenie Rady Bezpieczeństwa poświęcone nowej ekspansji Rosji, w którym wzięli udział m.in. minister obrony Siergiej Sojgu oraz szef wywiadu zagranicznego Siergiej Naryszkin. Według Agencji UNIAN prezydent Rosji podczas obrad miał powiedzieć, że „Ukraina to za mało”, i postawić za cel rozszerzenie terytorium Rosji w Arktyce. Miałoby się to odbyć poprzez aneksję części szelfu kontynentalnego na Oceanie Arktycznym, gdzie znajdują się bogate złoża surowców energetycznych. Już w 2021 roku Kreml próbował uzyskać zgodę ONZ na przywłaszczenie tych terytoriów morskich kosztem innych państw arktycznych, ale na przeszkodzie stanęły Kanada, Norwegia i Dania, zgłaszając podobne roszczenia¹⁴. Fakt ten może być odczytany jako kolejna, symboliczna manifestacja władz Rosji, mająca na celu eskalację napięcia w regionie i przekierowanie uwagi opinii międzynarodowej z wojny toczącej się w Ukrainie. Symbolicznym wydarzeniem towarzyszą jednak konkretne decyzje polityczne. Kilka dni później, tj. 4 lutego, premier Rosji Michaił Miszustin, powołując się na ustawę o bezpieczeństwie obiektów kompleksu paliwowo-energetycznego, podpisał rozporządzenie upoważniające państwową spółkę Gazprom Nefit prowadzącą działalność w Arktyce do utworzenia prywatnych sił zbrojnych (przypominających strukturą Grupę Wagnera)¹⁵. Jako jedną z oficjalnych przyczyn podaje się konieczność sprawowania ochrony nad rurociągami arktycznymi¹⁶.

1.2. Ekonomiczne interesy Federacji Rosyjskiej w Arktyce

Obok interesów w dziedzinie bezpieczeństwa równie ważną rolę w międzynarodowym postrzeganiu regionu odgrywają aspekty ekonomiczne. Na pierwsze miejsce wysuwają się kwestie związane z możliwościami eksploatacyjnymi „wielkiego rezerwuaru surowców”, jak często określana jest w dyskursie naukowym Arktyka. Dotychczas najszerze badania w tym zakresie przeprowadzone zostały w 2008 roku przez US Geological Survey, tj. USGS (Arktyczny Instytut

¹⁴ C. Davis, V. Soldatkin, *Putin discusses Russia's claim to giant chunk of Arctic Ocean seabed*, <https://www.reuters.com/world/europe/putin-discusses-russias-claim-giant-chunk-arctic-ocean-seabed-2023-01-27/> [dostęp: 5.05.2023].

¹⁵ Распоряжение от 4 февраля 2023 г. No. 240-р – О предоставлении ПАО „Газпром нефть” права на учреждение частной охранной организации [dostęp: 5.05.2023].

¹⁶ T. Nilsen, „Газпром нефть” создает собственную частную военную компанию, <https://thebarentsobserver.com/ru/bezopasnost/2023/02/gazprom-neft-sozdaet-sobstvennyuyu-chastnuyu-voennuyu-kompaniyu> [dostęp: 5.05.2023].

Ameryki Północnej). Według nich pod dnem Oceanu Arktycznego znajdują się może nawet 30% dotychczas nieodkrytych, ale dostępnych technicznie światowych rezerw gazu ziemnego i 13% ropy naftowej. Autorzy raportu podają, że potencjał wydobywczy Dalekiej Północy wynosi ok. 90 mld baryłek ropy naftowej oraz 50 bln m³ gazu ziemnego. W Arktyce odkryte zostały również złoża metali: cynku, ołowiu, miedzi, złota, żelaza, molibdenu, niklu, platyny, a także niemetali: apatytów, cyrkonu, oliwinów, barytu, grafitu, a nawet diamentów¹⁷.

Drugim elementem świadczącym o ogromnym znaczeniu gospodarczym regionu są kwestie transportu morskiego, który jest podstawą handlu międzynarodowego i światowej gospodarki. Obecnie drogą morską przewożone jest 80% wolumenu międzynarodowego handlu towarami¹⁸. Najkrótsza droga z Europy do Chin to tak zwane przejście Północno-Wschodnie (wzdłuż Syberii) lub między arktycznymi wyspami Kanady – Przejście Północno-Zachodnie. Przez długi czas szlaki te nie miały większego znaczenia ze względu na zalegającą tam pokrywą lodową. W wyniku zmian klimatycznych dokonujących się w regionie pokrywa ta ulega stopniowemu zmniejszeniu. Państwa położone na Dalekiej Północy spodziewają się czerpać dodatkowe korzyści z faktu udrożnienia potencjalnych szlaków handlowych wzdłuż północnych wybrzeży Ameryki Północnej i Azji. Przejście Północno-Zachodnie skróciłoby drogę z Europy do Azji Wschodniej o kilka tysięcy kilometrów w porównaniu z trasą przez Kanał Panamski, podobnie Przejście Północno-Wschodnie, w porównaniu z trasą przez Kanał Sueski¹⁹.

Dla Federacji Rosyjskiej Arktyka jest regionem strategicznie ważnym z punktu widzenia wzmocnienia potencjału gospodarczego kraju. Dla państwa, które od początków XXI wieku buduje swoją potęgę i pozycję międzynarodową na bazie surowców energetycznych, kwestią priorytetową jest dostęp do zasobnych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. Drugą dźwignię rozwoju rosyjskiej strefy arktycznej stanowią projekty transportowe, związane w szczególności z Północną Drogą Morską.

Duży potencjał surowcowy FR na Dalekiej Północy to przede wszystkim konsekwencja szerokiej definicji rosyjskiej strefy arktycznej. Według oficjalnych danych na obszarze Arktyki znajduje się ok. 25% ogółu krajowych zasobów ropy naftowej oraz 70% gazu ziemnego. Ministerstwo Zasobów Naturalnych i Ekologii FR szacuje, że pokłady „czarnego złota” w rosyjskiej części regionu obejmują ok. 7,3 mld ton, „błękitnego paliwa” – 55 bln m³, a kondensatu gazowego

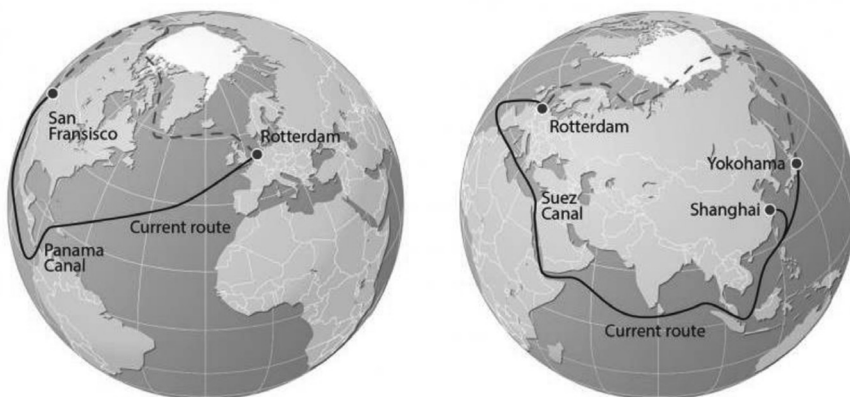
¹⁷ US Geological Survey Report, June 2008, usgs.gov. [dostęp: 5.05.2023].

¹⁸ *Review of maritime transport 2022*, https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2022_en.pdf [dostęp: 5.05.2023].

¹⁹ W. Janicki, *Rywalizacja w Arktyce: przesłanki polityczne czy gospodarcze*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, M. Łuszczuk (red.), Lublin 2013, s. 114.

– ok. 2,7 mld ton²⁰. Jeszcze bardziej optymistyczne dane zaprezentowane zostały przez szefa Federalnej Agencji ds. Wykorzystania Dna Oceanicznego Jewgienija Pietrowa na konferencji *Energia Arktyki – nowe wyzwania – nowe rozwiązania i technologie*, zorganizowanej w listopadzie 2022 roku przez Rosyjską Agencję Informacyjną TASS. Według niego chodzić może nawet o ok. 17 mld ton płynnych surowców oraz 85 bln m³ gazu ziemnego²¹. Istotna część potencjału surowcowego tego terytorium – ok. 41% – przypada na złoża naftowo-gazowe znajdujące się na szelfie. Według rosyjskich władz kontroli FR podlega aż 44% tego szelfu. Wartość tamtejszych złóż ropy i gazu wyceniana jest na ok. 20 bln dolarów²².

Rysunek 2. Morskie szlaki przyszłości w Arktyce

Źródło: <https://www.amap.no/documents/doc/effects-on-global-shipping-and-trade-the-northwest-passage-and-the-northern-sea-route/938> [dostęp: 5.05.2023].

Potwierdzenie tego, że region arktyczny odgrywa w polityce energetycznej FR strategiczną rolę, znaleźć można w wymienionych wcześniej dokumentach, tj. Podstawach polityki państwowej Federacji Rosyjskiej w Arktyce do 2035 roku oraz Strategii rozwoju strefy arktycznej Federacji Rosyjskiej i zapewniania bezpieczeństwa narodowego do 2035 roku (obydwa dokumenty pochodzą z 2020 r.). W marcu 2020 roku przyjęto również ustawę nowelizującą kodeks podatkowy FR, która wprowadziła wiele instrumentów fiskalnych ukierunkowanych na stymulowanie wydobycia surowców energetycznych w Arktyce. Znaczenie regionu akcentowane jest przede wszystkim w dokumentach strategicznych dotyczących

²⁰ ЦДУ ТЭК, https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2022/6/1031/ [dostęp: 5.05.2023].

²¹ А. Хасанова, Глава Роснедр заявил, что ресурсы газа на шельфе РФ в Арктике составляют 85 трлн м³, <https://neftegaz.ru/news/gas/760483-glava-rosnedr-zayavil-chto-resursy-gaza-na-shelfe-rf-v-arktike-sostavlyayut-85-trln-m3/> [dostęp: 5.05.2023].

²² Н. Селезнев, Риски ТЭК при освоении Арктической зоны, „Нефтегазовая вертикаль” 2020, ngv.ru [dostęp: 6.05.2023].

rozwoju krajowego sektora energetycznego, takich jak: Strategia energetyczna FR do 2035 roku, Doktryna bezpieczeństwa energetycznego FR czy Długoterminowy program rozwoju produkcji skroplonego gazu ziemnego (LNG).

Głównym motorem rozwoju potencjału energetycznego rosyjskiej strefy arktycznej są projekty związane ze skroplonym gazem ziemnym (LNG). Warto zaznaczyć, że ekspansja w tym sektorze jest także dla Moskwy argumentem na rzecz wzmocnienia politycznej i militarnej obecności na Dalekiej Północy. Przyjęty w marcu 2021 roku Długoterminowy program rozwoju produkcji LNG zakłada, że do 2035 roku wielkość produkcji LNG w Rosji może osiągnąć nawet 120–140 mln ton. Z zapowiedzi władz wynika, że Rosja planuje zwiększyć swój udział w globalnym rynku gazu skroplonego nawet do 15–20% w 2030 roku²³. Kluczowe znaczenie mają zrealizowane oraz planowane inwestycje, zakładające budowę zakładów skraplania gazu o dużej skali (moc produkcyjna przekraczająca 2 mln ton rocznie), których produkcja przeznaczona ma być przede wszystkim na eksport. W latach 2017–2018 firma Novatek, największy prywatny producent gazu w Rosji, uruchomiła trzy linie produkcji skroplonego gazu ziemnego w ramach projektu Jamał LNG (łączna moc – 16,5 mln ton rocznie); czwartą uruchomiono w 2021 roku. Na lata 2023–2025 planuje się oddanie do użytku zakładu skraplania gazu Arktyczny LNG 2. Ponadto w regionie rozważane są kolejne projekty głównie Novateku, ale też Gazpromu i Rosniefti. Prawdopodobieństwo realizacji kolejnych inwestycji tego typu wzrasta wskutek politycznego wsparcia ze strony władz, a także konkretnej pomocy administracyjnej, finansowej i fiskalnej (np. ulgi podatkowe). Ważny projekt w realizacji celów FR w zakresie rozwoju sektora LNG stanowi otwarty pod koniec maja 2022 roku w obwodzie murmańskim Ośrodek Budowy Morskich Instalacji Dużej Skali. Zajmuje się on realizacją projektów związanych z produkcją sprzętu wykorzystywanego przy budowie krajowych zakładów skraplania gazu. Według władz Novateku uruchomienie placówki ma być jednym z istotniejszych impulsów rozwoju regionu – zaangażuje on do pracy ok. 800 fabryk i stworzy ok. 80 tys. miejsc pracy w całej Rosji (w tym 12 tys. w obwodzie murmańskim)²⁴.

Obok LNG motor rozwoju w strefie arktycznej stanowią mają ambitne plany Rosniefti, a w szczególności projekt Wostok Oil, realizowany wspólnie z firmą Neftegazhokding. Jego celem jest utworzenie dużego klastra energetycznego we wschodniej części strefy oraz produkcja i eksport ropy naftowej (docelowo 100–115 mln ton), węgla (docelowo do 50 mln ton) i gazu ziemnego w formie

²³ М. Катков, *Минэнерго: Россия к 2030 году может занять пятую часть мирового рынка СПГ*, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/06/17/927255-mirovogo-rinka-spg> [dostęp: 6.05.2023].

²⁴ S. Kardaś, *Sny o potędze. Arktyka w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej*, „Komentarze OSW” 2021, nr 399, s. 2–3.

skroplonej (docelowo 35–50 mln ton). W skład klastra wchodzić mają złoża tzw. grupy wankorskiej (Wankor, Suzun, Tagul i Ładoczne), a także te na półwyspie Tajmyr (tzw. grupa wschodniotajmyrska), złożo Zapadno-Irkińskie (odkryte w 2020 roku) oraz grupa pajachskaja. Według Rosniefti baza surowcowa projektu to ok. 6 mld ton lekko zasiarzonej ropy²⁵. Władze rosyjskie podają, że w ramach projektu powstać ma 15 miast przemysłowych, 2 lotniska, port morski, ok. 800 km nowych rurociągów, ok. 7 tys. wewnątrzzakładowych linii produkcyjnych, 3,5 tys. km sieci energetycznych. Wygenerowane ma być także ok. 100 tys. nowych miejsc pracy²⁶.

Najpoważniejsze dotąd wyzwanie w omawianej kwestii stanowi dla Rosji zagospodarowanie zasobów surowców energetycznych znajdujących się na szelfie arktycznym. Jedyny szelfowy projekt wydobywczy realizowany obecnie w rosyjskiej strefie to eksploatacja przez Gazpromnieft złoża Prirazłomnoje. Wydobycie ropy ARCO (Arctic Oil) rozpoczęło się już w 2013 roku, ale dotychczasowa produkcja surowca jest niewielka – w 2019 roku wyniosła 3,14 mln ton (do 2020 roku wydobyto łącznie 15 mln ton). Według założeń w szczytowym momencie ma osiągnąć poziom 5 mln ton rocznie. Z jednej strony złoża na szelfie traktuje się jako potencjalny substytut wyczerpujących się kontynentalnych zasobów surowcowych. Z drugiej jednak Rosja nie dysponuje obecnie spójną strategią dotyczącą ich badania i zagospodarowania. Jedną z głównych przyczyn hamujących zagospodarowanie szelfu są wysokie koszty wdrażania przedsięwzięć energetycznych w regionie. Problem stanowi też brak adekwatnych technologii pozwalających na zagospodarowanie złóż szelfowych w regionie²⁷.

Rosnące znaczenie Arktyki dla Rosji wiąże się nie tylko z możliwością wydobycia surowców energetycznych, ale także innym celem strategicznym: czerpaniem korzyści z obsługi handlu morskiego Azja–Europa przez Północną Drogę Morską²⁸. Przez lata Północna Droga Morska (PDM) była trudno dostępna dla żeglugi, jednak ze względu na ocieplenie klimatu staje się coraz atrakcyjniejszym szlakiem handlowym. Wystarczy wspomnieć, że w ciągu dekady przewozy towarowe tym szlakiem zwiększyły się z ok. 3 mln ton w 2010 roku do ponad 33 mln w roku 2020²⁹. Trasa z Europy do Azji Wschodniej przez PDM, która bie-

²⁵ *Vostok Oil on track to become a huge Russian oil project*, <https://arctic-russia.ru/en/project/world-class-cluster/> [dostęp: 10.05.2023].

²⁶ „ВОСТОК ОЙЛ” *Перспектива развития мировой нефтяной отрасли*, https://fedpress.ru/projects/east_oil [dostęp: 10.05.2023].

²⁷ S. Kardaś, dz. cyt., s. 5.

²⁸ Barentsinfo.org, <https://www.barentsinfo.org/barents-region/Transport/Northern-Sea-Route> [dostęp: 10.05.2023].

²⁹ I. Wiśniewska, *Północna Droga Morska w polityce Rosji*, „Komentarze OSW” 2021, nr 400, Warszawa 2021.

gnie wzdłuż arktycznych wybrzeży Rosji, jest o ok. 1/3 krótsza od tej przez Kanał Sueski. By zapewnić sobie korzyści gospodarcze płynące z rozwoju szlaku transportowego, FR rozwija m.in. flotę nuklearnych lodołamaczy (póki co jako jedyna posiada takie jednostki), infrastrukturę do tankowania statków oraz inwestuje w pierwsze na świecie gazowce przystosowane do warunków arktycznych (mogą pokonać lód o grubości ok. 2 m). Transportują one przede wszystkim rosyjski gaz. Według planów rosyjskich władz fracht przez PDM wynieść ma 80 mln ton w 2024 roku. W osiągnięciu tego celu pomoże m.in. eksport gazu skroplonego³⁰. Dzięki znacjonalizowaniu transportu surowców przez PDM Rosja rozwija krajowy przemysł. Federalny kodeks żeglugi od 2019 roku wymaga, by surowce energetyczne wydobywane wzdłuż PDM transportowały statki pod rosyjską banderą³¹.

1.3. Zmiany klimatyczne w regionie Arktyki

Przemysłowa eksploatacja regionu, a także realizacja strategicznych interesów w dziedzinie bezpieczeństwa jest możliwa za sprawą zmian klimatycznych dokonujących się w regionie na niespotykaną dotąd skalę. Ocieplanie się klimatu zachodzi na całej kuli ziemskiej, jednak przejawy tego procesu najbardziej dostrzegalne są na biegunie północnym, gdzie temperatury rosną niemal cztery razy szybciej niż w innych częściach globu³². Dla przykładu, w ciągu ostatnich kilku dekad temperatury na Alasce, we wschodniej części Rosji oraz zachodniej Kanadzie wzrosły o 3–4°C. Prognozy przewidują utrzymanie się tego trendu. W najbliższym dwudziestoleciu średnia temperatura na świecie ma wzrosnąć o 1–2°C, a w Arktyce nawet o 3°C. Według długoterminowych prognoz w 2100 roku mogą się one podnieść o następne 4–7°C³³. W 2020 roku Światowa Organizacja Meteorologiczna zanotowała największą jak do tej pory temperaturę powietrza w regionie arktycznym –38°C. Rekord padł w Wierchojańsku na Syberii w czasie wyjątkowo długiej fali upałów³⁴.

³⁰ B. Bielińczuk, *Północna Droga Morska: znaczenie gospodarcze i polityczne dla Rosji*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2018, nr 139 (1712).

³¹ *Арктические углеводороды перевезут российскими судами*, „Нефть и Капитал” 28.05.2021, oilcapital.ru, <https://oilcapital.ru/news/2021-05-28/arkticheskie-uglevodorody-perevezut-rossijskimi-sudami-1028439> [dostęp: 10.05.2023].

³² Ch. Harvey, *The Arctic Is Warming Four Times Faster Than the Rest of the Planet*, <https://www.scientificamerican.com/article/the-arctic-is-warming-four-times-faster-than-the-rest-of-the-planet/> [dostęp: 10.05.2023].

³³ D. Gluck, *The Great Thaw*, „National Geographic Magazine” 2004, s. 16.

³⁴ *WMO recognizes new Arctic temperature record of 38°C*, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-recognizes-new-arctic-temperature-record-of-38%E2%81%B0c> [dostęp: 12.05.2023].

Postępujący wzrost temperatury przyspiesza proces topnienia pokrywy lodowej w regionie. W styczniu 2021 roku NASA zaprezentowała podsumowanie 40 lat obserwacji pokrywy lodowej w Arktyce. Ilość lodu w tym roku była tak mała, że statki bez problemu docierały na biegun północny³⁵. Topnienie grenlandzkiego łądolodu, pokrywającego ok. 80% powierzchni liczącej ponad 2 mln km² wyspy, stanowi poważne zagrożenie. Odpowiada bowiem za 20–25% wzrostu poziomu oceanów po 1992 roku, zmienia strukturę opadów na półkuli północnej, zmniejsza obszar odbijania promieniowania słonecznego, a także zaburza równowagę chemiczną oceanów i ich ekosystemów oraz przebieg prądów morskich. Co więcej, na przestrzeni ostatnich czterech dekad zasięg pokrywy lodowej Oceanu Arktycznego w czerwcu i lipcu skurczył się o ok. 40% (w zimniejszych miesiącach – średnio 10%)³⁶. Według danych z 2017 roku przedstawionych przez Radę Arktyczną latem 2040 roku biegun północny będzie całkowicie wolny od lodu³⁷.

Kolejnym negatywnym skutkiem wzrostu temperatur w regionie jest rozmarzanie wiecznej zmarzliny, która pokrywa aż 25% planety. Międzynarodowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC) w raporcie *Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate* szczegółowo opisuje konsekwencje, jakie ten proces za sobą pociąga. Wśród nich szczególnie niepokojący jest wzrost zawartości metali ciężkich w wodzie. Autorzy raportu zwracają uwagę, że w wielu miejscach na ziemi, tam, gdzie występowała wcześniej kilkusetletnia zmarzlina, dzisiaj nie ma nawet śniegu³⁸.

Z jednej strony zmiany klimatyczne obserwowane na Dalekiej Północy są katalizatorem szans, perspektyw rozwojowych w dziedzinie gospodarki oraz bezpieczeństwa dla Federacji Rosyjskiej i innych państw regionu. Paradoksalnie jednak bezprecedensowe zjawiska dokonujące się w Arktyce pociągają za sobą wiele zagrożeń, które mogą okazać się największym wyzwaniem dla arktycznych graczy i przeszkodą w realizacji założonych celów strategicznych w dziedzinie gospodarki i bezpieczeństwa.

³⁵ *The Long Decline of Arctic Sea Ice*, <https://earthobservatory.nasa.gov/images/147746/the-long-decline-of-arctic-sea-ice?fbclid=IwAR1Tn00Q0AMdpvNQWCS34M-wMYEwQJ2l2xhwL8MjiJZLUsezT4u7fnwBlM5E> [dostęp: 14.05.2023].

³⁶ P. Szymański, *Polarny kwartet NATO. USA, Kanada, Dania i Norwegia w Arktyce*, Raport OSW, Warszawa 2023, s. 14.

³⁷ K. Breen, *The Arctic is now expected to be ice-free by 2040*, <https://www.weforum.org/agenda/2017/05/the-arctic-could-be-ice-free-by-2040/> [dostęp: 12.05.2023].

³⁸ Na podstawie: *The Intergovernmental Panel of Climate Change*, <https://www.ipcc.ch/srocc/> [dostęp: 12.05.2023].

1.4. Zagrożenia związane ze zmianami klimatycznymi w Arktyce

Rosnące temperatury na Dalekiej Północy prowadzą do topnienia lodowców, rozmarzania wiecznej zmarzliny oraz przerzedzania się pokrywy śnieżnej. Coraz cieńsza pokrywa lodowa ułatwia dostęp do zasobów arktycznych mórz i dna morskiego. Odsłaniane są ogromne połacie lądu, na których znajdują się coraz bardziej dostępne technicznie surowce naturalne, w szczególności zaś najbardziej cenne surowce energetyczne. Kurczenie się ich zasobów w tradycyjnych miejscach powoduje, że surowce arktyczne nabierają coraz większego znaczenia, głównie zaś dla Federacji Rosyjskiej. Dynamiczny wzrost temperatury w regionie arktycznym może w bardzo negatywny sposób odbić się na eksploatacji wielu złóż naftowo-gazowych. Ocieplenie klimatu zagraża m.in. trwałości infrastruktury. Według szacunków przedstawionych przez agencję Bloomberg obecny trend wzrostu temperatury może doprowadzić do 2050 roku do zniszczenia lub uszkodzenia ok. 20% obiektów infrastrukturalnych znajdujących się na terenach wiecznej zmarzliny (w tym budynków mieszkalnych, rurociągów i innej krytycznej infrastruktury energetycznej) o wartości ok. 84 mld dolarów. W strefie arktycznej z reguły zarówno budynki mieszkalne, jak i inne obiekty infrastrukturalne usytuowane są w wiecznej zmarzlinie na fundamentach palowych (w znacznej części drewnianych). W przypadku rozmarzania gleby fundamenty nie zapewniają nośności, co prowadzi do katastrofalnych konsekwencji. Dopóki wieczna zmarzlina była trwała, drewniane pale spełniały swoją funkcję, teraz jednak wraz z obserwowanym ociepleniem tracą stabilność, a drewniane pale zaczynają gnić³⁹.

Zjawiska te stanowią poważne wyzwanie nie tylko dla ludności tubylczej zamieszkującej Arktykę, ale także dla funkcjonowania wielu firm działających w sektorze wydobywczym i przemyśle; na obszarach wiecznej zmarzliny wydobywa się obecnie ok. 15% ropy i 80% gazu w Rosji. Ponadto ocieplenie temperatury prowadzące do podniesienia poziomu rzek i wód gruntowych może z kolei zagrażać sieciom rurociągowym – ok. 50 tysięcy km ropociągów oraz ok. 150 tysięcy gazociągów przecina na swojej trasie rzeki i inne ciekły wodne⁴⁰. Zaznaczyć należy, że w krajowych źródłach branżowych potencjalne straty sektora naftowo-gazowego na Dalekiej Północy oblicza się na dziesiątki bilionów rubli. Pod koniec 2020 roku wiceminister ds. rozwoju Dalekiego Wschodu i Arktyki oszacował, że do 2050 roku łączne szkody gospodarcze państwa w tym re-

³⁹ Н. Селезнев, *Риски ТЭК при освоении Арктической зоны*, „Нефтегазовая вертикаль” 2020, No. 3–4, s. 10–11.

⁴⁰ S. Kardaś, *Ambiwalencja klimatyczna: polityka Rosji wobec zmian klimatu*, „Komentarze OSW” 2020, nr 369, s. 2–4.

gionie mogą wynieść od 2 do nawet 9 bilionów rubli (od 27 do 121 miliardów dolarów)⁴¹. Nie należy zapominać, że sektor naftowo-gazowy ma główny udział w zanieczyszczeniu środowiska naturalnego w Rosji, tj. ok. 79%⁴². Dokonuje się to na wszystkich etapach produkcji – zarówno przy wydobyciu, transporcie (np. awarie rurociągów, które powstały we wczesnych latach drugiej połowy XX wieku i nie są przystosowane do działania w warunkach tak drastycznych zmian klimatycznych jak w Arktyce), jak i podczas przetwórstwa i wykorzystania paliw przez odbiorców (emisja gazów do atmosfery). Najwięksi truciele środowiska działający również na szeroką skalę na Dalekiej Północy – koncerny Norylsk Nikiel i Gazprom – otrzymują od państwa swobodę działania z uwagi na ich znaczenie dla budżetu federalnego, a ponadto dają kremlowskiej elicie możliwość bogacenia się dzięki stworzonym przez nie schematom korupcyjnym⁴³.

Doskonały przykład tego, jakie konsekwencje może pociągać za sobą używanie przestarzałej, niedostosowanej infrastruktury w regionie arktycznym, stanowi największa jak dotąd katastrofa ekologiczna na Dalekiej Północy. W maju 2020 roku kontrolowana przez koncern Norylsk Nikiel elektrociepłownia w Norylsku (Kraj Krasnodarski) skaziła grunty i wodę ponad 21 tys. ton oleju opałowego. Władze koncernu twierdzą, że przyczyną katastrofy było osiadanie fundamentów zbiornika spowodowane topnieniem wiecznej zmarzliny⁴⁴. Innego zdania są ekolodzy i lokalni mieszkańcy, którzy uważają, że przyczyn katastrofy należy dopatrywać się w fatalnym stanie technicznym zbiornika i jego korozji. Bez względu na to, po czyjej stronie jest racja, sytuacja doskonale obrazuje dewastujące skutki przemysłowego zagospodarowania regionu i wyzwania, z jakimi coraz częściej zmagać się będą rosyjskie władze na Dalekiej Północy⁴⁵.

Jednym z rezultatów globalnego ocieplenia powodującego zanikanie lodu szelfowego i dryfującego jest spodziewane otwarcie nowych dróg morskich dla żeglugi międzynarodowej. Otwarcie Przejścia Północno-Wschodniego u wybrzeży Rosji i Przejścia Północno-Zachodniego na wodach kanadyjskich może spowodować zmianę w żegludze między rynkami północnoatlantyckimi a Azją. Przypomnijmy, że nowe szlaki żeglugowe mogą skrócić drogę statkom nawet o 40%⁴⁶.

⁴¹ В Минвостокразвития оценили прямой ущерб от глобального потепления в Арктике, <https://tass.ru/ekonomika/10081799> [dostęp: 15.07.2023].

⁴² S. Kardaś, *Ambiwalencja klimatyczna...*, s. 1.

⁴³ J. Rogoża, I. Wiśniewska, *Katastrofa ekologiczna w Arktyce. Neokolonialna eksploatacja rosyjskich regionów*, „Komentarze OSW” 2020, nr 346, s. 3.

⁴⁴ *Norilsk Nickel: Mining firm pays record \$2bn fine over Arctic oil spill*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-56350953> [dostęp: 7.07.2023].

⁴⁵ J. Rogoża, I. Wiśniewska, *Katastrofa ekologiczna w Arktyce...* s. 1–2.

⁴⁶ A. Chircop, *The Growth of International Shipping in the Arctic: Is a Regulatory Review Timely*, „The International Journal of Marine and Coastal Law” 2009, vol. 24, No 2, s. 356.

Jak już wspomniano we wcześniejszej części artykułu, dla Rosji szczególne znaczenie ma Przejście Północno-Wschodnie, określane również mianem Północnej Drogi Morskiej (PDM). Wzmożony ruch statków kontenerowych na Dalekiej Północy może w negatywny sposób oddziaływać na wrażliwe środowisko arktyczne. Niskie temperatury, srogie zimy, krótkie lata, wiatry, ciemność – wszystko to sprawia, że żegluga przez Ocean Arktyczny jest skomplikowana i dotąd niewielu armatorów na świecie ma w swojej flocie statki najwyższej klasy lodowej. Nieodpowiednia budowa statku i brak wykwalifikowanej załogi mogą się stać przyczyną wypadku, który z kolei może prowadzić do katastrof ekologicznych, takich jak wycieki ropy do oceanu⁴⁷. Na znacznej części trasy brakuje też podstawowej infrastruktury związanej z bezpieczeństwem żeglugi oraz elementami takimi jak chociażby służby poszukiwawcze czy ratownicze. Ogromne znaczenie mają również kwestie związane z dodatkowymi kosztami, z którymi trzeba się liczyć, chcąc transportować towary PDM. Do najważniejszych z nich należą te związane z koniecznością korzystania z usług lodołamaczy podczas transportu towarów⁴⁸.

Zmiany klimatyczne w Arktyce stanowią ogromne wyzwanie również dla bezpieczeństwa zdrowotnego nie tylko Rosji, ale także całego globu. Dowodzą tego w swoich badaniach naukowcy z Uniwersytetu w Ottawie, którzy dokonali analizy gleby i osadu arktycznego jeziora polarnego oraz doszli do wniosku, że wraz z topnieniem lodu znacznie wzrasta ryzyko rozwoju i rozprzestrzeniania się wirusów znanych w starożytności. Następna pandemia może pochodzić nie od zwierząt, ale czegoś, co skrywa się w topniejącym lodzie. Na skutek ocieplenia klimatu wirusy i bakterie uwiecznione wcześniej przez lód i wieczną zmarzlinę mogą się uaktywnić⁴⁹. Doskonały przykład stanowi przypadek zakażenia mieszkańców Jamalsko-Nienieckiego Okręgu Autonomicznego na północnej Syberii bakterią węgliką w 2016 roku, która przebudziła się po 75 latach uśpienia⁵⁰. Według różnych danych zakażonych zostało od 23 do 40 osób, przy czym stan ok. 20 z nich określano jako średnio ciężki. Jedyną udokumentowaną ofiarą śmiertelną był 12-letni chłopiec. Ponadto na Syberii padło wówczas co najmniej 2300 reniferów. Śmiertelna choroba na zamarznętej Syberii była efektem pogo-

⁴⁷ M. Głuchowska-Wójcicka, *Bezpieczeństwo środowiska obszarów arktycznych*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2017, nr 12/1, s. 150.

⁴⁸ J. Rutkowski, *Zmiany klimatyczne w Arktyce. Szanse i zagrożenia dla Rosji*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/zmiany-klimatyczne-w-arktyce-szansy-i-zagrozenia-dla-rosji/> [dostęp: 20.07.2023].

⁴⁹ *Guardian: Next Pandemic Will Come from Melting Arctic Ice*, <https://globaleuronews.com/2022/10/20/guardian-next-pandemic-will-come-from-melting-arctic-ice/> [dostęp: 30.07.2023].

⁵⁰ E.A. Liskova i in., *Reindeer Anthrax in the Russian Arctic, 2016: Climatic Determinants of the Outbreak and Vaccination Effectiveness*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8264129/> [dostęp: 30.07.2023].

dy, która z roku na rok w lecie coraz mniej przypomina syberyjski, surowy klimat. W lecie 2016 roku średnia temperatura w tamtym regionie podskoczyła o 5–6°C powyżej normy, a termometry wskazywały nawet powyżej 35°C w cieniu. Ten ekstremalny wzrost temperatury spowodował topnienie wiecznej zmarzliny, w której ukryte były szczątki zwierząt – głównie reniferów oraz bydła, które padły na początku lat 40. XX wieku podczas poprzedniej epidemii węgla na tamtych terenach⁵¹. Nadmienić należy, że badacze z francuskiego Narodowego Centrum Badań Naukowych w grudniu 2022 roku dokonali analizy próbek pobranych z wiecznej zmarzliny na Syberii. Udało im się scharakteryzować i ożywić 13 niewidzianych wcześniej wirusów, które określone zostały mianem „wirusów zombie”, gdyż pomimo przebywania w wiecznej zmarzlinie przez dziesiątki tysięcy lat nie utraciły swojej zakaźności⁵².

Kolejnym wyzwaniem uderzającym w bezpieczeństwo Federacji Rosyjskiej w regionie arktycznym, a spowodowanym zmianami klimatycznymi są niebezpieczne zjawiska pogodowe. Władzom przyjdzie się mierzyć z ekstremalnymi powodziąmi, pożarami lasów, obfitymi opadami atmosferycznymi oraz temperaturami powietrza, a także skutkami silnych wiatrów, lawin i sfluwów gruzowych. Szczególnie szeroki zakres negatywnych skutków pociągają za sobą coraz częstsze w rosyjskiej Arktyce pożary. Zagrożają życiu, zdrowiu i mieniu rdzennych mieszkańców, niosą ze sobą ogromne koszty ekonomiczne szkód i działań gaśniczych (często pojawiają się na trudno dostępnych dla służb ratowniczych terenach)⁵³. Pożary, które miały miejsce na Syberii w 2019 i 2020 roku, zniszczyły niemal taką samą powierzchnię, jaka została zniszczona w pożarach w latach 1982–2018. Przez dwa lata wyrządzone zostały praktycznie takie same szkody, jak przez poprzednie 37 lat. W latach 2019–2020 na Syberii spłonął bowiem obszar wynoszący 4,7 milionów hektarów, co stanowi 44% całkowitego spalonego obszaru z lat 1982–2020. Szacuje się, że pożary tylko z 2020 roku uwolniły do atmosfery tyle dwutlenku węgla, ile cała Hiszpania emituje w ciągu roku. Oznacza to, że pochłaniacze dwutlenku węgla są przekształcane w źródła gazów cieplarnianych⁵⁴. Pożary rozprzestrzeniają się nie tylko w lasach, ale również tundrze,

⁵¹ В.В. Ясюкевич, *Ямальская эпидемия 2016 года: причины вспышки*, <https://goarctic.ru/news/yamalskaya-epidemiya-2016-goda-prichiny-vspyshki/> [dostęp: 1.08.2023].

⁵² A. Gulzar, *Scientists revived a 48,500-year-old „zombie virus” from the Siberian permafrost*, <https://interestingengineering.com/uncategorized/48500-year-zombie-virus-permafrost> [dostęp: 1.08.2023].

⁵³ *Изменение климата в Арктике. Обновление 2021: основные тенденции и воздействия. Краткий обзор для органов управления. Программа арктического мониторинга и оценки*, <https://www.amap.no/documents/download/6887/inline> [dostęp: 3.08.2023].

⁵⁴ H. Fountain, *A Warming Siberia, Wracked by Wildfires, Nears a Crucial Threshold*, <https://www.nytimes.com/2022/11/03/climate/siberia-fires-climate-change.html> [dostęp: 3.08.2023].

czyli zwyczajowo zimnych rejonach, gdzie gleba jest pokryta warstwą wiecznej zmarzliny. Jeśli pożary staną się regularnym zjawiskiem w tundrze topniejącej Syberii, może to przyczynić się do radykalnego przekształcenia całych ekosystemów. Zaznaczyć należy, że pożary z roku na rok zajmują coraz większe połacie syberyjskich lasów. W 2021 roku pobity został poprzedni rekord z 2012 roku i to sporo przed końcem sezonu pożarowego: dane z połowy sierpnia wskazywały, że zniszczeniu uległo ok. 17 mln ha lasów. Dymy z nad Syberii przemieszczały się tysiące kilometrów dalej i dotarły nawet na biegun północny⁵⁵. Aktualnie prognozy dla obszaru Syberii są ponure. Już w 2050 roku mogą pojawić się tutaj fizycznie niemożliwe do opanowania pożary wierzchołkowe (koron drzew), a powrót ekosystemów do stanu pierwotnego po pożarach może okazać się niewykonalny.

Podsumowanie

Szybkie topnienie lodów Arktyki w efekcie globalnego ocieplenia oznacza przyspieszenie dostępności do wydobywania tam bogactw mineralnych, w szczególności – jak się przewiduje – ogromnych zasobów ropy i gazu ziemnego. Zaznaczyć należy, że łatwe do eksploatacji rosyjskie złoża wyczerpią się za dwie dekady. Jeśli Rosji nie uda się rozpocząć na szeroką skalę wydobywania złóż z arktycznego szelfu kontynentalnego, ich surowcowe imperium może się rozpaść, a największe państwo świata pogrąży się w kryzysie gospodarczym. Pomimo niezaprzeczonego potencjału ich wydobywanie sprawia Rosji liczne problemy. Do najważniejszych należą sankcje gospodarcze nałożone przez państwa Zachodu i obejmujące m.in. technologie wydobywcze. Oprócz tego rosyjskie koncerny nie mają doświadczenia w pracy na podmorskich złożach w tak trudnych warunkach. Pojawia się też pytanie o kwestie opłacalności wydobywania złóż, ponoszenia tak ogromnych nakładów bez gwarancji późniejszego zysku. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że ograniczone środki finansowe, jakimi dysponuje Kreml, przeznaczone będą musiały być na walkę z dewastującymi Arktykę skutkami zmian klimatycznych, a nie rozwój nowych technologii czy pochłaniające ogromne środki ekspedycje badawcze.

Otwierająca się na skutek zmian klimatycznych Północna Droga Morska w rzeczywistości skraca drogę z Europy do Azji i pozwoliłaby Moskwie ominąć nałożone na nią sankcje handlowe. Problem w tym przypadku również stanowią kwestie związane z ogromnymi nakładami finansowymi, jakie należy włożyć chociażby w rozwój infrastruktury portowej, której brakuje wzdłuż Północnej

⁵⁵ *Record breaking fires in Siberia*, <https://www.greenpeace.org/international/story/49171/russia-record-breaking-fires-siberia/> [dostęp: 6.08.2023].

Drogi Morskiej (PDM). Szlak nie cieszy się póki co popularnością wśród armatorów ze względu na brak gwarancji terminowości dotarcia do celu (nieprzewidywalne warunki pogodowe, ograniczony dostęp do infrastruktury portowej i ratowniczej). Ponadto kwoty, które zostaną zaoszczędzone przez armatorów na opłatach za przejście przez Kanał Sueski, będą musiały zostać przeznaczone na usługę eskorty lodołamaczy. Bezpieczeństwo przepływu również należy podać w wątpliwość ze względu na brak łączności ze statkami (aktualnie wykorzystywana jest niestabilna łączność satelitarna).

Podać w wątpliwość należy również to, że władzom Federacji Rosyjskiej uda się stworzyć bezpieczne warunki dla masowej żeglugi czy zakrojonej na szeroką skalę eksploatacji bogactw naturalnych regionu. Jak już zaznaczono wcześniej, brak niezbędnej infrastruktury i oddalenie regionu utrudnia wszelkie akcje poszukiwawczo-ratownicze, szczególnie w warunkach znaczących awarii czy katastrof, jak np. wyciek ropy naftowej. Otwarte pytanie stanowi również to, jak władze Rosji poradzą sobie ze skutkiem niszczycielskich huraganów i sztormów. Zjawiska te są bowiem póki co jeszcze nieznanymi dla niewysokich, piaszczysto-organicznych syberyjskich brzegów rosyjskiej Arktyki. Rozmarzanie arktycznych akwenów spowoduje jednak, że w ciągu najbliższej dekady będą one coraz powszechniejsze na terenach arktycznych. Wspomnieć również warto, że topiący się na linii brzegowej lód, stanowiący naturalną ochronę terytorium FR czyni północne ziemie największego państwa świata bardziej podatnymi na potencjalny atak militarny.

Przeprowadzona analiza pozwala wysunąć wniosek, że zmiany klimatyczne dokonujące się w regionie arktycznym nie tylko będą stanowić barierę dla realizacji celów strategicznych Kremla w zakresie bezpieczeństwa i interesów gospodarczych, ale będą także źródłem nowych problemów. Federacja Rosyjska będzie zmuszona do skoncentrowania swoich wysiłków na walce z dewastującymi skutkami zmian klimatycznych, a nie na rozwoju nowych przedsięwzięć, bez gwarancji powodzenia. Istotnym problemem będą również ograniczenia finansowe oraz zachodnie sankcje gospodarcze, których konsekwencje są coraz bardziej widoczne w budżecie największego państwa świata.

Niepokojącą kwestią w kontekście zmian klimatycznych jest zaprzestanie współpracy przez siedem państw arktycznej siódemki z Federacją Rosyjską w ramach Rady Arktycznej po rozpoczęciu przez nią pełnoskalowej wojny z Ukrainą. W przyszłości współpraca graczy arktycznych oparta była na paradygmacie, zgodnie z którym zarządzanie regionem m.in. w kontekście walki ze skutkami zmian klimatycznych było możliwe pomimo sprzecznych interesów gospodarczych, politycznych czy tych z zakresu bezpieczeństwa. Warto zaznaczyć, że aktualnie obserwowane odchylenie od paradygmatu „pokojujowej współpracy” na Dalekiej Północy stanowi wyzwanie nie tylko państw, które posiadają grani-

cę z regionem, ale także dla całej planety. Podnoszący się na skutek ocieplania się regionu poziom mórz grozi powodzią w krajach tak odległych, jak Malediwy, Bangladesz czy Holandia. Społeczność międzynarodowa coraz bardziej zdaje sobie sprawę, że Arktyka nie jest już tylko problemem regionalnym, ale globalnym.

Bibliografia

- Arctic Russia*, <https://arctic-russia.ru/about/> [dostęp: 03.05.2023].
- Bieliszczuk B., *Północna Droga Morska: znaczenie gospodarcze i polityczne dla Rosji*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2018, nr 139 (1712).
- Breen K., *The Arctic is now expected to be ice-free by 2040*, <https://www.weforum.org/agenda/2017/05/the-arctic-could-be-ice-free-by-2040/> [dostęp: 12.05.2023].
- Chircop A., *The Growth of International Shipping in the Arctic: Is a Regulatory Review Timely*, „The International Journal of Marine and Coastal Law” 2009, vol. 24, No 2.
- Davis C., Soldatkin V., *Putin discusses Russia's claim to giant chunk of Arctic Ocean seabed*, <https://www.reuters.com/world/europe/putin-discusses-russias-claim-giant-chunk-arctic-ocean-seabed-2023-01-27/> [dostęp: 5.05.2023].
- Dyner A.M., *Russia Forms the Military District of the Northern Fleet*, „SPOTLIGHT. The Polish Institute of International Affairs” 2021, No. 4.
- Finland joins NATO as 31st Ally*, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_213448.htm [dostęp: 4.05.2023].
- Fountain H., *A Warming Siberia, Wracked by Wildfires, Nears a Crucial Threshold*, <https://www.nytimes.com/2022/11/03/climate/siberia-fires-climate-change.html> [dostęp: 3.08.2023].
- Gluck D., *The Great Thaw*, „National Geographic Magazine” 2004, No 9.
- Głuchowska-Wójcicka M., *Bezpieczeństwo środowiska obszarów arktycznych*, „Teki Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych” 2017, nr 12/1.
- Guardian: Next Pandemic Will Come from Melting Arctic Ice*, <https://globaleuronews.com/2022/10/20/guardian-next-pandemic-will-come-from-melting-arctic-ice/> [dostęp: 30.07.2023].
- Gulzar A., *Scientists revived a 48,500-year-old „zombie virus” from the Siberian permafrost*, <https://interestingengineering.com/uncategorized/48500-year-zombie-virus-permafrost> [dostęp: 1.08.2023].

- Harvey Ch., *The Arctic Is Warming Four Times Faster Than the Rest of the Planet*, <https://www.scientificamerican.com/article/the-arctic-is-warming-four-times-faster-than-the-rest-of-the-planet/><https://www.scientificamerican.com/article/the-arctic-is-warming-four-times-faster-than-the-rest-of-the-planet/> [dostęp: 10.05.2023].
- Janicki W., *Rywalizacja w Arktyce: przesłanki polityczne czy gospodarcze*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, M. Łuszczuk (red.), Lublin 2013.
- Kardaś S., *Ambiwalencja klimatyczna: polityka Rosji wobec zmian klimatu*, „Komentarze OSW” 2020, nr 369.
- Kardaś S., *Sny o potędze. Arktyka w polityce energetycznej Federacji Rosyjskiej*, „Komentarze OSW” 2021, nr 399.
- Legucka A., *Polityka Rosji wobec Arktyki*, „Biuletyn Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych” 2020, nr 136 (2068).
- Liskova E.A. i in., *Reindeer Anthrax in the Russian Arctic, 2016: Climatic Determinants of the Outbreak and Vaccination Effectiveness*, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8264129/><https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8264129/> [dostęp: 30.07.2023].
- Nilsen T., *„Газпром нефть” создаст собственную частную военную компанию*, <https://thebarentsobserver.com/ru/bezopasnost/2023/02/gazprom-neft-sozdaet-sobstvennuyu-chastnuyu-voennuyu-kompaniyu><https://thebarentsobserver.com/ru/bezopasnost/2023/02/gazprom-neft-sozdaet-sobstvennuyu-chastnuyu-voennuyu-kompaniyu> [dostęp: 5.05.2023].
- Norilsk Nickel: Mining firm pays record \$2bn fine over Arctic oil spill*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-56350953><https://www.bbc.com/news/world-europe-56350953> [dostęp: 7.07.2023].
- Record breaking fires in Siberia*, <https://www.greenpeace.org/international/story/49171/russia-record-breaking-fires-siberia/><https://www.greenpeace.org/international/story/49171/russia-record-breaking-fires-siberia/> [dostęp: 6.08.2023].
- Review of maritime transport 2022*, https://unctad.org/system/files/official-document/rmt2022_en.pdfhttps://unctad.org/system/files/official-document/rmt2022_en.pdf [dostęp: 5.05.2023]
- Rogoża J., Wiśniewska I., *Katastrofa ekologiczna w Arktyce. Neokolonialna eksploatacja rosyjskich regionów*, „Komentarze OSW” 2020, nr 346.
- Rutkowski J., *Zmiany klimatyczne w Arktyce. Szanse i zagrożenia dla Rosji*, <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/zmiany-klimatyczne-w-arktyce-szanse-i-zagrozenia-dla-rosji/><https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/zmiany-klimatyczne-w-arktyce-szanse-i-zagrozenia-dla-rosji/> [dostęp: 20.07.2023].

- Szpyra R., *(Nie)bezpieczeństwo militarne w regionie Arktyki – zarys problematyki*, [w:] *Arktyka na początku XXI wieku. Między współpracą a rywalizacją*, M. Łuszczuk (red.), Lublin 2013.
- Szymański P., *Polarny kwartet NATO. USA, Kanada, Dania i Norwegia w Arktyce*, Raport OSW, Warszawa 2023.
- The Intergovernmental Panel on Climate Changes*, <https://www.ipcc.ch/srocc/https://www.ipcc.ch/srocc/> [dostęp: 12.05.2023].
- The Long Decline of Arctic Sea Ice*, <https://earthobservatory.nasa.gov/images/147746/the-long-decline-of-arctic-sea-ice?fbclid=IwAR1Tn00Q0AMdpvNQWCS34MwMYEwQJ2l2xhwL8MjIJZLUsezT4u7fnwBlM5Ehttps://earthobservatory.nasa.gov/images/147746/the-long-decline-of-arctic-sea-ice?fbclid=IwAR1Tn00Q0AMdpvNQWCS34MwMYEwQJ2l2xhwL8MjIJZLUsezT4u7fnwBlM5E> [dostęp: 14.05.2023].
- The Northern Sea Route*, <https://www.barentsinfo.org/barents-region/Transport/Northern-Sea-Route> [dostęp: 10.05.2023].
- US Geological Survey Report*, June 2008, [usgs.gov](https://www.usgs.gov) [dostęp: 5.05.2023].
- Vostok Oil on track to become a huge Russian oil project*, <https://arctic-russia.ru/en/project/world-class-cluster/https://arctic-russia.ru/en/project/world-class-cluster/> [dostęp: 10.05.2023].
- Wilk A., *Morska doktryna wojenna Rosji, Analizy OSW 2022*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-03/morska-doktryna-wojenna-rosjihttps://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-08-03/morska-doktryna-wojenna-rosji> [dostęp: 7.05.2023].
- Wiśniewska I., *Północna Droga Morska w polityce Rosji, „Komentarz OSW” 2021, nr 400*.
- WMO recognizes new Arctic temperature record of 38°C*, <https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-recognizes-new-arctic-temperature-record-of-38%E2%81%B0chttps://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-recognizes-new-arctic-temperature-record-of-38%E2%81%B0c> [dostęp: 12.05.2023].
- Zarychta S., *Strategiczne znaczenie Arktyki, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” 2016, rok X*.
- Арктические углеводороды перевезут российскими судами, „Нефть и Капитал”, 28.05.2021, oilcapital.ru, https://oilcapital.ru/news/2021-05-28/arkticheskie-uglevodorody-perevezut-rossiyskimi-sudami-1028439https://oilcapital.ru/news/2021-05-28/arkticheskie-uglevodorody-perevezut-rossiyskimi-sudami-1028439* [dostęp: 10.05.2023].
- В Минвостокразвития оценили прямой ущерб от глобального потепления в Арктике*, <https://tass.ru/ekonomika/10081799https://tass.ru/ekonomika/10081799> [dostęp: 15.07.2023].

- Изменение климата в Арктике. Обновление 2021: основные тенденции и воздействия. Краткий обзор для органов управления. Программа арктического мониторинга и оценки*, <https://www.amap.no/documents/download/6887/inlinehttps://www.amap.no/documents/download/6887/inline> [dostęp: 3.08.2023].
- Катков М., *Минэнерго: Россия к 2030 году может занять пятую часть мирового рынка СПГ*, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/06/17/927255-mirovogo-rinka-spghttps://www.vedomosti.ru/business/articles/2022/06/17/927255-mirovogo-rinka-spg> [dostęp: 6.05.2023].
- Морская доктрина Российской Федерации от 31.07.2022.
- Распоряжение Правительства Российской Федерации от 4 февраля 2023 г. No. 240-р, О предоставлении ПАО „Газпром нефть” права на учреждение частной охранной организации.
- Россия видит риски непреднамеренных столкновений с НАТО в арктических широтах*, <https://tass.ru/politika/14396817https://tass.ru/politika/14396817> [dostęp: 4.05.2023].
- Селезнев Н., *Риски ТЭК при освоении Арктической зоны, „Нефтегазовая вертикаль” 2020, No 3–4.*
- Указ Президента Российской Федерации от 05.03.2020 No 164 „Об основах государственной политики Российской Федерации в Арктике на период до 2035 года”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45255>.
- Указ Президента Российской Федерации от 05.06.2020 г. No 374 „О военно-административном делении Российской Федерации” [dostęp: 4.05.2023].
- Указ Президента Российской Федерации от 26.10.2020 года No 645 „О стратегии развития Арктической зоны и обеспечения Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности на период до 2035 года” [dostęp: 4.05.2023].
- Хасанова А., *Глава Роснедр заявил, что ресурсы газа на шельфе РФ в Арктике составляют 85 трлн м³*, <https://neftegaz.ru/news/gas/760483-glava-rosnedr-zayavil-chto-resursy-gaza-na-shelfe-rf-v-arktike-sostavlyayut-85-trln-m3/https://neftegaz.ru/news/gas/760483-glava-rosnedr-zayavil-chto-resursy-gaza-na-shelfe-rf-v-arktike-sostavlyayut-85-trln-m3/> [dostęp: 5.05.2023].
- ЦДУ ТЭК, https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2022/6/1031/https://www.cdu.ru/tek_russia/issue/2022/6/1031/ [dostęp: 5.05.2023].
- Ясюкевич В.В., *Ямальская эпидемия 2016 года: причины вспышки*, <https://goarctic.ru/news/yamalskaya-epidemiya-2016-goda-prichiny-vspyshki/https://goarctic.ru/news/yamalskaya-epidemiya-2016-goda-prichiny-vspyshki/> [dostęp: 1.08.2023].

2 Selfizacja i ourfizacja bezpieczeństwa w kontekście konfliktu rosyjsko-ukraińskiego

EDYTA ZBYROWSKA

Wprowadzenie

Konflikt zbrojny w Ukrainie wpłynął na bezpieczeństwo całej Europy, ale i świata. Jest to wydarzenie mające wpływ zarówno na bezpieczeństwo wewnętrzne poszczególnych państw, jak i na poziomie regionalnym czy międzynarodowym. Co za tym idzie, każde państwo czy organizacja międzynarodowa będzie w odpowiedni sposób reagować na zmiany. Zakres zarówno przedmiotowy, jak i podmiotowy bezpieczeństwa się poszerza. Każdy podmiot w procesie zapewniania bezpieczeństwa, ze względu na zmieniające się warunki i otaczającą rzeczywistość, musi brać pod uwagę coraz większą liczbę czynników. Redefinicja bezpieczeństwa oraz jego zakresu podmiotowego i przedmiotowego zaszła w latach 80. i 90. XX wieku, zwłaszcza po zakończeniu zimnej wojny. Wtedy to rozwinęły się krytyczne studia nad bezpieczeństwem. Trwała dyskusja nad pozycją i statusem państw w stosunkach międzynarodowych, nowymi aktorami w stosunkach międzynarodowych, pojawiły się nowe ujęcia zagrożeń. Nastąpiło wykroczenie poza militarne pojmowanie i uwarunkowania bezpieczeństwa¹.

Na gruncie krytycznych studiów nad bezpieczeństwem została wypracowana i zaprezentowana przez O. Waevera, B. Buzana i J. de Wilde'a teoria sekurytyzacji. Teoria ta mówi między innymi o tym, że określona sytuacja, problem zostają przeniesione ze sfery polityki na sferę bezpieczeństwa. Co ważne, nie jest konieczne rzeczywiste istnienie zagrożenia, a jedynie przekonanie o jego istnieniu. Sekurytyzacja zakłada pojawienie się argumentacji, że dana sytuacja stanowi egzystencjalne zagrożenie dla bytu i funkcjonowania państwa i należy podjąć środki, które w swym zakresie wykraczają poza normalny bieg polityczny². W teorii sekurytyzacji cel, jakim jest bezpieczeństwo, uświęca podejmowane środki. W tej publikacji, posiłkując się teorią sekurytyzacji bezpieczeństwa, skupimy się na występowaniu

¹ M. Musioł, *Znaczenie sekurytyzacji i sektorów bezpieczeństwa w ramach krytycznych studiów nad bezpieczeństwem*, „Historia i Polityka” 2018, nr 23(30), s. 39–45.

² Tamże, s. 48–50.

zjawisk wprowadzonych do teorii bezpieczeństwa przez dra Tadeusza Kęsońa w artykule „Stare i nowe trendy w teorii bezpieczeństwa”: selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa. Co za tym idzie, skupimy się przede wszystkim na roli jednostki i społeczeństwa w procesie postrzegania i poczucia bezpieczeństwa oraz zagrożeń w aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym³. Uwaga zostanie położona na proces, jaki zachodzi pomiędzy władzami a obywatelami i jakie mechanizmy po stronie obywateli pozwalają na to, by informacje prawdziwe lub fałszywe prezentowane przez osobę wpływową skutkowały na przykład wytworzeniem przekonania o istnieniu zagrożenia czy określonym pojmowaniu bezpieczeństwa. Kwestią główną w procesie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa nie jest odpowiedź na pytanie, jak zapewnić bezpieczeństwo, lecz jak zapewnić sobie poparcie jednostek i społeczeństw, wobec zaplanowanych wcześniej działań w zakresie bezpieczeństwa, które w normalnej sytuacji mogą wywołać sprzeciw lub reakcję. Proces selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa pokazuje, jak skutecznie sprawować władzę i jak kreować zagrożenie lub określoną interpretację zdarzeń czy sytuacji, tak żeby najpierw jednostka, a potem społeczeństwo utożsały się z prezentowanym przez nas rozumieniem bezpieczeństwa i w konsekwencji wyraziły poparcie wobec działań podejmowanych w celu jego utrzymania.

Problemem badawczy, jaki został poruszony w tej pracy, to: czy atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę został poprzedzony zaistnieniem zjawiska selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa. Zjawiska te zakładają istnienie selfera, który przy udziale aktorów pomocniczych (najczęściej mediów) kreuje określone pojmowanie bezpieczeństwa, lub istnienie zagrożenia, dlatego jako źródła badań zostały wykorzystane przemówienia i wystąpienia publiczne przedstawicieli władzy w Federacji Rosyjskiej z lutego 2022 roku. Analizą objęte zostały wypowiedzi Prezydenta Federacji Rosyjskiej – Władimira Putina, Rzecznika Prasowego Prezydenta Federacji Rosyjskiej – Dmitrija Pieskowa, Ministra Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej Siergieja Ławrowa oraz Rzecznika Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej Marii Zacharowej. Dodatkowo analizie został poddany przekaz medialny w Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 roku przed inwazją rosyjską i po inwazji. Następnie, aby zweryfikować, czy podejmowane przez władzę i media wysiłki, w stronę wykreowania określonego postrzegania zarówno sytuacji międzynarodowej, jak i wewnętrznej w Federacji Rosyjskiej i w Ukrainie odniosły skutek, dokonany został przegląd poparcia społecznego wobec Prezydenta Federacji Rosyjskiej, działań na Ukrainie oraz ich skuteczności. Metodami badawczymi wykorzystanymi w tym artykule była analiza zjawisk oraz treści i weryfikacja ich skuteczności na podstawie analizy wyników badań poparcia społecznego.

³ T. Kęsoń, *Stare i nowe trendy w teorii bezpieczeństwa*, „SFT” 2020, vol. 55, Issue 1, s. 91–96.

2.1. Pojęcie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa

Pojęcie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa opiera się na jednostce oraz jej postrzeganiu bezpieczeństwa czy zagrożeń. Jak zaznacza autor pojęć, coraz większą wagę w teorii bezpieczeństwa przykładają się do poczucia bezpieczeństwa jednostki oraz tego, jak ono jest nie tyle zapewniane, ile kreowane. Od lat daje się zaobserwować tendencje społeczeństw i poszczególnych jednostek do bezkrytycznego i niepoprzedzonego merytoryczną weryfikacją przyjmowania opinii czy wykreowanej interpretacji jako własnej⁴. Manipulacja, która zostaje wykorzystana przy procesach selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa, oparta jest właśnie na bezrefleksyjności oraz podatności na wiarę w prawdziwość informacji prezentowanych przez osoby o określonym wpływie.

Selfizacja bezpieczeństwa to zjawisko, w którym najważniejsza jest jednostka i jej postrzeganie określonej sytuacji. Postrzeganie sytuacji jako zagrożenia lub nie nie podlega merytorycznej weryfikacji, często bazuje na emocjach, stereotypach, manipulacji. Proces poznania u człowieka powstaje, gdy naszymi zmysłami odbieramy rzeczywistość, tym samym dostarczamy naszemu umysłowi materiał, który ma poznać, i uruchamiamy proces myślenia. Ten na bazie wyuczonych pojęć przekształca materiał percepcyjny w obiektywne sądy. Warto też pamiętać o tym, że pole percepcyjne każdego człowieka jest ograniczone z wielu powodów (wykształcenie, zainteresowania, możliwości), co ułatwia znacznie manipulowanie⁵. Jedną z kluczowych ról w procesie selfizacji spełnia selfer – osoba wpływowa (np. głowa państwa, szef partii politycznej) oraz jego aktorzy pomocniczy (najczęściej media lub inne osoby, które mają wpływ na opinię publiczną). Selfer jest odpowiedzialny za przedstawienie danego zjawiska, sytuacji w sposób subiektywny, jednostronny, niekoniecznie mający odzwierciedlenie w rzeczywistości. Zadaniem aktorów pomocniczych jest utwierdzanie jednostki w przekonaniu, że interpretacja prezentowana przez selfera jest uzasadniona. Celem selfizacji jest upowszechnienie subiektywnego poglądu na określony temat lub wytworzenie przekonania o istnieniu zagrożenia. Nie chodzi o faktyczną ocenę zjawiska czy, jeśli zostało ono zidentyfikowane jako zagrożenie, zwalczenie go. Do zjawiska ourfizacji dochodzi wtedy, kiedy już nie jednostka, lecz część społeczeństwa utożsamia się z przedstawionym w określony sposób zagrożeniem. Wśród społeczeństwa zwycięża subiektywne pojmowanie sytuacji i wytwarza się nowa rzeczywistość, w której ludzie funkcjonują. To pozwala kreować poczucie bezpieczeństwa według potrzeb, a nie w odpowiedzi na realne zagrożenia czy potrzeby.

⁴ Tamże, s. 92.

⁵ S. Judycki, *Struktura percepcji i wiedza percepcyjna*, https://www.kul.pl/files/57/wydzial/judycki/percepcja_zmyslowa.pdf [dostęp: 13.06.2022].

Jednak celem ostatecznym procesu selfizacji jest usprawiedliwienie i zdobycie poparcia społecznego wobec podejmowanych kroków, które bez poczucia zagrożenia lub postrzegania bezpieczeństwa w taki, a nie inny sposób, mogłyby budzić sprzeciw i reakcję. Utrzymanie przeświadczenia o zagrożeniu ułatwia podejmowanie pewnych kroków i zapewnia wśród społeczeństwa zwolenników, którzy wierzą, że takie postępowanie uchroni ich przed zagrożeniem czy utrzyma bezpieczeństwo. W tej sytuacji wszelkie działania podejmowane przez np. władze państwowe nie są poprzedzone merytoryczną argumentacją (gdyż jednostki nie weryfikują faktów), lecz poglądami na dany temat, wobec których wcześniej udało nam się pozyskać zwolenników. Z biegiem czasu, gdy społeczeństwo utożsami się już z danym poglądem czy z istnieniem zagrożenia, rola jednostki, która to przekonanie wytworzyła, ogranicza się w zasadzie do manipulacji rzeczywistymi informacjami na ten temat. Wszelkie informacje sprzeczne z wytworzoną interpretacją są prezentowane jako szkodliwe czy nieprawdziwe⁶.

2.2. Analiza przemówień przedstawicieli władz Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 roku

Jak zostało wspomniane, do weryfikacji wystąpienia zjawiska selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa posłużyła analiza wystąpień publicznych przedstawicieli władzy rosyjskiej. Badaniom poddane zostały wypowiedzi głównie z lutego 2022 roku, ponieważ wtedy przekaz zarówno ze strony władz, jak i medialny dotyczący omawianej kwestii był najbardziej intensywny. Nie należy jednak zapominać, że manipulacja oraz praca nad takim rozumieniem relacji w stosunkach międzynarodowych i istnieniem zagrożeń trwa bardzo długo. Jest ona też spójna z założeniami ideologicznymi, jakie są widoczne w Federacji Rosyjskiej za prezydentury Władimira Putina.

Aktualnie dominujące motywy, jakie obowiązują w rosyjskiej polityce międzynarodowej, to:

- ⇒ Nieustanne zwracanie uwagi i zaznaczanie, że trwa geopolityczna ekspansja Zachodu na terenach, które od dawna były i powinny pozostać strefą wpływu Federacji Rosyjskiej. Tutaj szczególnie ważne jest rozszerzanie NATO, zwłaszcza o państwa wschodniej Europy, powstanie Unii Europejskiej. Ta geopolityczna ekspansja jest prezentowana jako zjawisko mające na celu marginalizację Federacji Rosyjskiej i jej znaczenia w świecie oraz zagrażające jej bezpieczeństwu.

⁶ T. Kęsoń, dz. cyt., s. 91–96.

⇒ Motyw eurazjatyckiej integracji państw postsowieckich wokół Federacji Rosyjskiej. Integracja ta miałaby przebiegać zarówno pod względem ekonomicznym, jak i politycznym czy bezpieczeństwa⁷.

Głównymi myślicielami, którzy stali się niejako wyznacznikami ideologii Federacji Rosyjskiej, są Aleksander Dugin (odrzućcie zachodni liberalizm, powrót do Imperium) i Lew Gumilov (euroazjatyzm). Na podstawie prac nieżyjącego już Gumilova oraz prac i komentarzy Dugina kreowane jest przekonanie, że Federacja Rosyjska to państwo, które jest w trakcie ideologicznego, politycznego i geopolitycznego współzawodnictwa z Zachodem. Panuje przekonanie, że Federacja Rosyjska jest zarówno państwem, jak i cywilizacją różną od europejskiej i powinna podążać swoją własną ścieżką zarówno w kwestiach wewnętrznych, jak i na arenie międzynarodowej⁸.

Mając na względzie zaprezentowane powyżej zaplecze ideologiczne, przejdę do analizy wypowiedzi przedstawicieli rosyjskich władz. Jako pierwsze przedstawię wyniki analizy wypowiedzi Prezydenta Federacji Rosyjskiej Władimira Putina. Przemówienie z dnia 21.02.2022 r. o uznaniu niepodległości Donieckiej i Ługańskiej Republiki Ludowej – w jego trakcie Prezydent zaznaczał słabość Ukrainy jako państwa, które nie funkcjonuje w sposób prawomocny. Ukraina przedstawiona jest jako państwo słabe, którego odradzający się nacjonalizm jest wykorzystywany przez UE i NATO do prowadzenia geopolitycznej wojny z Federacją Rosyjską. Zaznaczył też, że od wielu lat buduje się tożsamość Ukrainy na zupełnej negacji tego, co łączy ją z sąsiadem⁹. Przemówienie z dnia 24.02.2022 r. o zainicjowaniu specjalnej akcji militarnej w Ukrainie – w tym przemówieniu Prezydent Putin zaznaczał, że militarna maszyna NATO zbliża się do granic państwa rosyjskiego, co stwarza poważne zagrożenie dla istnienia państwa i bezpieczeństwa jego obywateli. Zachód stanowi dla Federacji Rosyjskiej fundamentalne zagrożenie. Prezydent zaznacza też, że podjęte działania nie są tylko działaniami obronnymi w sensie militarnym, ale także w sensie ideologicznym. Kraje zachodnie, z USA na czele są prezentowane jako te, które chciały zniszczyć wartości i tradycje rosyjskie, a na ich miejsce wprowadzić własne, sprzeczne z ludzką naturą i degenerujące. Aby wzmocnić przekaz i niejako poprzeć swój wywód faktami, przytacza jako przykłady państwa, gdzie USA podjęły się interwencji: Irak, Syrię, Libię i gdzie zapanował w wyniku tych działań chaos i zniszczenie¹⁰. Analizę wypo-

⁷ R. Menon, E. Rumer, *Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2015, s. 70–94.

⁸ Tamże, s. 90–94.

⁹ *Adress by the President of Russian Federation 21.02.2022*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> [dostęp: 13.06.2022].

¹⁰ *Adress by the President of Russian Federation 24.02.2022*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> [dostęp: 1.06.2022].

wiedzi Rosyjskiego Prezydenta warto poszerzyć o poniżej opisany artykuł. W 2021 roku pojawił się artykuł autorstwa W. Putina *On the historical unity of Russians and Ukrainians*. W tym artykule Prezydent Putin akcentował fakt, że Federacja Rosyjska i Ukraina zawsze tworzyły jedność pod względem historycznym i duchowym, a do podziału i osłabienia tego państwa dążyły zawsze państwa trzecie poprzez podzielenie i zantagonizowanie tych 2 narodów i państw. Już rok wcześniej w artykule pojawiły się stwierdzenia, że Ukraina to państwo bardzo słabe, manipulowane przez Zachód, w którym wzrastają tendencje i ruchy neonazistowskie, a na dodatek kraj się militaryzuje¹¹.

Zatem możemy zaobserwować dwojaki przekaz ze strony Prezydenta Putina, z jednej strony akcentujący niebezpieczeństwo, jakie dla Federacji Rosyjskiej stwarza NATO, USA i Ukraina, a z drugiej strony podnoszący argumenty na temat jedności wspomnianych dwóch państw pod wieloma względami, wykorzystując również odwołania do historii. Tymi argumentami niejako uzasadniana jest konieczność reakcji i działań, które wykraczają poza standardowe ramy funkcjonowania państw.

Kolejną osobą mającą bardzo duży wpływ na przekaz medialny oraz interpretację zjawisk dotyczących bezpieczeństwa jest Rzecznik Prezydenta Dmitrij Peskov. Od listopada 2021 roku w licznych wypowiedziach Peskova padały deklaracje, że Federacja Rosyjska nie zaatakuje Ukrainy, a napięcie wokół sytuacji buduje szeroko pojmowany Zachód. W wypowiedziach zaznaczał, że Federacja Rosyjska jako państwo suwerenne może rozmieszczać swoje siły zbrojne na terenie państwa swobodnie, a ich rozmieszczenie przy zachodniej granicy jest wynikiem obserwacji działań wojsk na Ukrainie oraz postępowania NATO. Wszelkie informacje o domniemanym ataku na Ukrainę komentowane były jako kolejny krok w procesie demonizowania Federacji Rosyjskiej oraz tworzenia informacyjnej historii na temat sytuacji na granicy rosyjsko-ukraińskiej¹². W wywiadzie dla CNN z 16.01.2022 padło stwierdzenie, że nie ma mowy o krokach militarnych na Ukrainie, ponieważ takie rozwiązanie byłoby szaleństwem. Państwo rosyjskie reaguje na rozbudowującą się infrastrukturę NATO przy rosyjskich granicach¹³.

Z powyższych wypowiedzi jasno wynika, że już na długo przed rozpoczęciem działań wojennych na Ukrainie budowana była narracja o działaniach wyłącznie obronnych. Jako strona prowokująca przedstawiony jest Zachód, a Federacja

¹¹ W. Putin, *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> [dostęp: 1.06.2022].

¹² E. Kiely, R. Farley, *Russian Rhetoric Ahead of Attack Against Ukraine: Deny, Deflect, Mislead*, <https://www.factcheck.org/2022/02/russian-rhetoric-ahead-of-attack-against-ukraine-deny-deflect-mislead/> [dostęp: 12.06.2022].

¹³ *On GPS: Will Russia invade Ukraine?*, <https://edition.cnn.com/videos/tv/2022/01/16/exp-0116-russia-ukraine-dmitry-peskov-kremlin.cnn> [dostęp: 3.06.2022].

Rosyjska jako kraj suwerenny musi na te prowokacje reagować w odpowiedni sposób, a jako państwo nie robi niczego, co wykracza poza jej kompetencje, natomiast Zachód nieustannie zagraża i prowokuje.

Aby mieć obraz przekonań i linii interpretacji prezentowanych przez Federację Rosyjską i jej władze, konieczne jest przyjrzenie się zarówno wypowiedziom wewnątrz państwa, jak i tych, które padają na arenie międzynarodowej, ale są też ważnym czynnikiem w budowaniu przekonań wśród własnych obywateli. Stąd kolejną osobą, której wypowiedzi zostały poddane analizie, jest Minister Spraw Zagranicznych Siergiej Ławrow. W przypadku szefa rosyjskiego MSZ analizie zostało poddane kilka przemówień:

- ⇒ Przemówienie Ławrowa po spotkaniu z sekretarzem Tuss w Wielkiej Brytanii. W jego trakcie wspominał kilkakrotnie, że NATO rozmieszcza swoje wojska w krajach bałtyckich i stwarza to poważne zagrożenie dla Federacji Rosyjskiej. Powoływał się również na brak realizacji porozumień mińskich przez stronę ukraińską¹⁴.
- ⇒ 11.02.2022 r. Jeszcze 11 lutego utrzymywana była narracja, że informacje dotyczące inwazji na Ukrainę są nieprawdziwe i zachodnie media prezentują fake newsy dotyczące celu obecności rosyjskich wojsk na granicy z Ukrainą¹⁵.
- ⇒ 17.02.2022. Zwrócenie uwagi, że USA i NATO nie potraktowały poważnie rosyjskich starań o rozwiązanie sytuacji bezpieczeństwa środkami dyplomatycznymi i nie przyjęły propozycji rozwiązań przekazanych przez Federację Rosyjską. Poruszona została również kwestia potencjalnego wstąpienia Ukrainy do NATO, prezentowana jako duże niebezpieczeństwo dla państwa rosyjskiego. Na poparcie tej tezy został przytoczony argument dotyczący tego, że mając poparcie Sojuszu, Ukraina może chcieć odzyskać Krym i spowoduje to ogólnoswiatowy konflikt¹⁶.
- ⇒ Statement Ministra Spraw Zagranicznych z 22.02.2022. W tym wystąpieniu pojawiły się nowe argumenty prezentowane dotychczas przez Prezydenta. Ławrow powołał się bowiem na to, że na Ukrainie trwa budowa ukraińskiego nacjonalizmu, jest coraz wyższy poziom rusofobii, walczy się z językiem rosyjskim. Ukraina została też zaprezentowana jako państwo,

¹⁴ *Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to media questions at a joint news conference following talks with UK Foreign Secretary Elizabeth Tuss, Moscow, February 10, 2022*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1797897/> [dostęp: 9.06.2022].

¹⁵ *Examples of the large-scale disinformation campaign by the Western media, hyping the claim that Russia is planning to invade Ukraine*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1798160/> [dostęp: 9.06.2022].

¹⁶ *Press release on submitting a written reaction to the US response concerning security guarantees*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1799157/> [dostęp: 3.06.2022].

w którym powstały rządy autorytarne. Ukraina wycofała się z porozumień wypracowanych w formacie normandzkim, rozpoczęła działania militarne w Ługańsku i Doniecku, które są wymierzone też w ludność cywilną¹⁷.

W wypowiedziach Ministra Ławrowa uwaga kierowana jest głównie na agresywną postawę NATO oraz na fakt, że Ukraina unika ustabilizowania sytuacji z Federacją Rosyjską i nie wywiązuje się z międzynarodowych zobowiązań. Przedstawiana jest jako państwo antyrosyjskie. Decyzje Ukrainy dotyczące jej bytu w sojuszach międzynarodowych, sympatyzowanie z Zachodem, antyrosyjskość składają się na wiele zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa rosyjskiego.

Aby poszerzyć materiał źródłowy, analizie zostały poddane też wypowiedzi Rzecznika Ministerstwa Spraw Zagranicznych – Marii Zacharowej, która w imieniu rosyjskiego MSZ prowadzi cotygodniowe briefingi, podczas których odnosi się do najbardziej aktualnych kwestii będących w gestii MSZ. Podczas briefingów Rzecznik MSZ prezentowała linię zgodną z przekazem ze strony Prezydenta. Nacisk był nadal nakładany na dezinformowanie prowadzone przez media zachodnie, na temat jeszcze wtedy domniemanego ataku Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

⇒ Briefing 04.02.2022

- Tworzenie informacji na temat ataku na Ukrainę powoduje powstanie wirtualnej wojny, którą państwa zachodnie wykorzystują do odwrócenia uwagi od problemów wewnętrznych. Pojawił się też przekaz dotyczący tego, że w Donbasie cały czas trwają działania wojenne, w które zaangażowana jest strona ukraińska. Rzecznik zwracała też uwagę, aby NATO zaprzestało pobudzania hysterii odnośnie do Ukrainy i wstrzymało pomoc militarną, która jest przesyłana na jej teren. Pojawiło się również stwierdzenie, że Ukraina to państwo sugerujące się mentorami z NATO¹⁸.

⇒ Briefing 09.02.2022

- Ukraina nie wywiązuje się z rozwiązań zaproponowanych i zaakceptowanych przez format normandzki, a zachęcają ją do takiej postawy USA. W tym briefingu pojawia się też pierwszy raz fakt ignorowania przez zachodnich przywódców i media sytuacji w Donbasie i kryzysu humanitarnego, który ma tam miejsce. NATO powinno wycofać swój personel z Ukrainy i zaprzestać dostarczania broni. Pojawiło się rów-

¹⁷ *Foreign Ministry Statement 11.02.2022*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1800036/> [dostęp: 3.06.2022].

¹⁸ *Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 4, 2022*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1797015/ [dostęp: 8.06.2022].

niez stwierdzenie, że NATO wybrało model ekspansji na wschód dawno i trzyma się go konsekwentnie, a to stwarza duże zagrożenie¹⁹.

⇒ Briefing 16.02.2022

– W czasie tego briefingu pojawiało się dużo stwierdzeń mających na celu zaburzenie wiarygodności zachodnich przekazów medialnych, które przewidują wojnę rosyjsko-ukraińską, a która mimo informacji medialnych się nie zmaterializowała. Media amerykańskie i brytyjskie tworzą pozory, sugerując jakoby Federacja Rosyjska mogła lub miała zaatakować Ukrainę²⁰.

⇒ Briefing 25.02.2022

– Ten briefing nastąpił już po ataku Federacji Rosyjskiej. Podana została oficjalna informacja o rozpoczęciu specjalnej akcji militarnej, która jest wynikiem ignorancji środków dyplomatycznych przez stronę zachodnią, ekspansji NATO na wschód i wykorzystywania przez Sojusz terytorium Ukrainy, aby zagrozić bytowi i bezpieczeństwu państwa rosyjskiego. Akcja militarna na terenie Ukrainy ma na celu ochronę ludności Doniecka i Ługańska, pociągnięcie do odpowiedzialności administracji państwowej Ukrainy, która dopuściła do nadużyć, denazyfikację i demilitaryzację Ukrainy²¹.

– 17 lutego pojawia się również ostra w przekazie reakcja MSZ na pojawiające się informacje, jakoby masowe groby ludności cywilnej w Donbasie były nieprawdą. Strona rosyjska potem jako jeden z powodów uznania Doniecka i Ługańska oraz konieczności ochrony obywateli na tych terenach będzie podawać informacje o odnalezieniu tam masowych grobów cywilnej ludności miejscowej mordowanej przez ukraińskich nacjonalistów²².

Jak można zauważyć, przekaz przedstawicieli władzy rosyjskiej jest spójny i jego analiza pozwala nakreślić linię interpretacji systemu bezpieczeństwa i zagrożenia dla państwa. Zagrożenie stwarza: słabe państwo ukraińskie, podatne na wpływy Zachodu, ekspansja NATO na wschód, odradzający się nacjonalizm na Ukrainie. Mimo że obiektywnie sytuacja bezpieczeństwa jest dużo bardziej złożona, w efekcie jednostronnego, subiektywnego przekazu specjalna operacja wojskowa staje się uzasadnionym działaniem.

¹⁹ *Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 9, 2022*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1797611/#23 [dostęp: 8.06.2022].

²⁰ *Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 16, 2022*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1798918/#6 [dostęp: 8.06.2022].

²¹ *Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 25, 2022*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1800470/#14 [dostęp: 9.06.2022].

²² *Civilian graves in Donbas*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1799069/> [dostęp: 9.06.2022].

2.3. Analiza przekazu medialnego

Kolejnym ważnym elementem naszej analizy będzie przegląd przekazu medialnego, głównie telewizyjnego, w Federacji Rosyjskiej w lutym 2022 roku. Konieczne dla niniejszego artykułu jest przyjrzenie się temu przekazowi również po rozpoczęciu działań wojennych w Ukrainie.

W Federacji Rosyjskiej obecnie to głównie telewizja państwowa odpowiada za przekaz medialny dotyczący działań w Ukrainie. Przekaz ten jest oczywiście zgodny z interpretacją, którą prezentują rosyjskie władze. Programy obejmują głównie wystąpienia Prezydenta, Ministra Obrony czy rzecznika Prezydenta oraz komentarze do nich. Rosyjskie telewizje wydłużyły czas nadawania programów publicystycznych. Faktem jest także to, że mniejsze, nieprzychylnie rządowi stacje czy czasopisma zawiesiły lub zamknęły swoją działalność po 24 lutego 2022 roku. Serwisy Facebook, Twitter i Instagram zostały zablokowane w Federacji Rosyjskiej już od połowy marca, dostęp do nich jest bardzo ograniczony i możliwy tylko przy użyciu VPN²³.

Na kilka tygodni przed atakiem na Ukrainę w rosyjskich mediach można było obserwować zwiększoną ilość informacji na temat stosunków z Ukrainą oraz państwami i sojuszami zachodnimi. Przekaz ten także przybierał agresywną formę. Konflikt zbrojny w Ukrainie w mediach rosyjskich nazywany jest wyłącznie wojskową operacją specjalną, a powodem owej operacji była konieczność ochrony obywateli Doniecka i Ługańska od prześladowań, do których dochodziło na tych terenach od lat. Rosyjski regulator ds. mediów Roskomnadzor pierwszego dnia działań wojennych na Ukrainie nałożył na media działające w państwie obowiązek informowania o wszelkich wydarzeniach w Ukrainie na podstawie oficjalnych, państwowych źródeł. Wszelkie inne informacje grożą nałożeniem kar i blokad na media. Kara 15 lat pozbawienia wolności może zostać nałożona za rozpowszechnianie celowo nieprawdziwych wiadomości na temat działań Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej²⁴.

Jeśli przyjrzymy się głównym wątkom prezentowanym i powielanym w rosyjskich mediach, to można je sprowadzić, do poniżej wymienionych:

- ⇒ NATO ze Stanami Zjednoczonymi na czele to największy wróg Federacji Rosyjskiej, który poważnie zagraża jej bezpieczeństwu. Ukraina w przekazie medialnym, konsekwentnie z przekazem władz, przedstawiana jest

²³ Facebook, Twitter. *Władze Rosji blokują dostęp do mediów społecznościowych*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35809981-facebook-twitter-youtube-instagram-wladze-rosji-blokują-dostęp-do-mediów-społecznościowych-i-ograniczają-działanie-vpn> [dostęp: 3.06.2022].

²⁴ K. Chawryło, M. Domańska, *Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojenna-wladza-i-społeczenstwo-w-rosji> [dostęp: 3.06.2022].

jako państwo marionetkowe, które nie podejmuje suwerennych decyzji oraz jest nieustannie wykorzystywane przez Zachód, a to zagraża państwu rosyjskiemu. Przewija się również interpretacja działań na Ukrainie jako wojny ideologicznej, w której Federacja Rosyjska walczy o to, by zachodnie, zepsute wartości nie zwyciężyły na terenie ich państwa. Wojna ta to również walka z szerzącą się na całym zachodzie rusofobią. Interpretuje się atak na Ukrainę jako operację wojskową o charakterze obronnym. Przekaz medialny dotyka mocno kwestii ideologicznych i często podkreślane jest, że Rosjanie są wyjątkowym i dobrym narodem, któremu przysługują przywileje. W mediach przewija się również odwołanie do historycznej Rusi, której kontynuacją jest współczesna Federacja Rosyjska reprezentująca wspólnotę Słowian na wschodzie. Ukrainę natomiast prezentuje się jako państwo, które w zasadzie nie posiada lub posiada bardzo słabą tożsamość narodową²⁵.

- ⇒ Wszystkie informacje, które zaburzają przyjętą interpretację, są prezentowane jako fake newsy. Walka z tego typu informacjami, dementowanie ich i komentowanie zajmują również sporą część przekazu medialnego²⁶.
- ⇒ 8 marca 2022 roku w mediach rosyjskich pojawiła się również informacja, że rosyjscy żołnierze natrafili na laboratoria na ternie Ukrainy, gdzie przy pomocy USA była tworzona broń biologiczna, która miała zostać wykorzystana w walce z Federacją Rosyjską. Przekaz medialny został poparty zeznaniami pracowników oraz informacjami, że wszelka przejęta w tym miejscu dokumentacja jest analizowana przez rosyjskie służby²⁷.

We współczesnym świecie nie możemy ignorować również roli mediów społecznościowych w kreowaniu przekazu medialnego. Jak zostało wspomniane wyżej, media takie jak Facebook, Twitter i Instagram zostały zablokowane na terenie Federacji Rosyjskiej. Podczas konferencji zorganizowanej przez MIT, gdzie dokonano analizy wpływu mediów społecznościowych na obecny konflikt zbrojny w Ukrainie, padły ciekawe wnioski. Zarówno strona rosyjska, jak i ukraińska mają świadomość mocy mediów społecznościowych i konieczności poprzez ich użycie prowadzenia działań informacyjnych, propagandowych i manipulacyjnych. Serwisy społecznościowe takie jak TikTok czy popularny za-

²⁵ Tamże.

²⁶ K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny> [dostęp: 29.05.2022].

²⁷ *Comment by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova on military biological activity in Ukrainian biological laboratories*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/comments/1803269/ [dostęp: 29.05.2022].

równy w Federacji Rosyjskiej, jak i w Ukrainie Telegram są też poniekąd polem walki. W kontekście rozważań podjętych w niniejszym artykule konieczne jest zwrócenie uwagi na to, że to nie tylko media konwencjonalne takie jak telewizja, radio czy prasa mogą służyć selferowi do kreowania i utrzymywania określonej interpretacji, ale rolę coraz większą i o bardzo dużym zasięgu spełniają także media społecznościowe. Mimo że są one przepełnione fałszywymi lub wykluczającymi się wzajemnie treściami, to w opisywanym procesie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa spełniają bardzo ważną, w obecnych czasach niemożliwą do zignorowania rolę²⁸.

Przyglądając się przekazowi medialnemu w Federacji Rosyjskiej, nietrudno zauważyć manipulację prezentowanymi treściami w sposób zgodny z linią władzy. Przekaz jest jednostronny, subiektywny i zakłamywany. Dostęp do informacji z różnorodnych źródeł jest albo bardzo ograniczony, albo wręcz niemożliwy. Zapewnia to bardzo dużą skuteczność stosowanej manipulacji. Ograniczanie dostępu do informacji, opieranie przekazu medialnego wyłącznie na państwowych, oficjalnych źródłach, duża skala wątków ideologicznych, kreowanie wroga i zagrożenia – wszystkie te działania spełniają rolę, jaką w procesie selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa przypisuje się aktorowi pomocniczemu. Jego głównym zadaniem jest wspieranie przekazu selfera i utrzymywanie zarówno jednostki, jak i później społeczeństwa w wytworzonej przez nich rzeczywistości. To aktor pomocniczy w postaci mediów ma bardzo dużą rolę do spełnienia w późniejszym etapie opisywanych procesów.

2.4. Analiza poparcia społecznego w Federacji Rosyjskiej

Aby zobaczyć, czy działania podejmowane zarówno poprzez władze Federacji Rosyjskiej, jak i media doprowadziły do pojawienia się zjawiska selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa i zagrożeń, należy przyjrzeć się badaniom opinii publicznej w Federacji Rosyjskiej dotyczącym poparcia zarówno wobec władz, jak i wobec konfliktu zbrojnego w Ukrainie.

Według badań opublikowanych przez centrum LEWADA w marcu 2022 roku poparcie społeczne dla prezydenta Putina i jego działań wynosiło ponad 80% i wzrosło od stycznia, kiedy było na poziomie 69%. Działania rosyjskich sił zbrojnych na Ukrainie w marcu 2022 popierało 81% społeczeństwa, a w kwietniu 74%, z czego 45% zdecydowanie poparło te działania. 68% badanych uważa, że działania na Ukrainie przebiegają w sposób pomyślny, 27%

²⁸ S. Brown, *In Russia-Ukraine war, social media stokes ingenuity, disinformation*, <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/russia-ukraine-war-social-media-stokes-ingenuity-disinformation> [dostęp: 29.05.2022].

pośród tak deklarujących uważa, że działania przebiegają zgodnie z planem, 25% popiera je, ponieważ jest przekonana o tym, że to akcja wyzwolenicza dla ludności i miast rosyjskich od ukraińskiego nacjonalizmu, natomiast 13% deklaruje, że Rosjanie to silny naród i jako naród mają rację w kwestii podejmowanych działań²⁹.

Jeśli przyjrzymy się wynikom badań poparcia społecznego oraz analizowanemu powyżej przekazowi medialnemu, zauważyć możemy podobieństwa. Przekaz medialny przeradza się bowiem w opinie wyrażane przez respondentów. Zatem możemy wysunąć wniosek, że proces selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa zachodzi w Federacji Rosyjskiej. Interpretacja sytuacji przed atakiem, w jego trakcie i po, wytworzenie przekonania o istnieniu zagrożenia ze strony zarówno Zachodu, jak i Ukrainy wytworzyło sytuację, w której postępowanie władz jest nie tylko tolerowane, ale wyraźnie popierane przez znaczną część społeczeństwa.

Aby w jeszcze bardziej obrazowy sposób ukazać skuteczność procesu selfizacji, warto zaznaczyć, że 57% Rosjan obwinia NATO i Stany Zjednoczone za zniszczenia oraz śmierć na Ukrainie, 17% obwinia Ukrainę, a jedynie 7% Rosję. Również 60% Rosjan uważa, że NATO jest odpowiedzialne za eskalację sytuacji w Ukrainie³⁰. Wrogię nastawienie do Ukrainy deklarowało w marcu 2022 roku 57% Rosjan, więcej niż w listopadzie 2021 r., kiedy wynik ten to było 43%³¹.

Wsparcie zarówno dla Prezydenta Putina, jak i specjalnej operacji w Ukrainie zostało wyrażone również przez ponad 700 rektorów rosyjskich uczelni, którzy wystosowali list poparcia³². Zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Patriarchalnego także poparł atak Federacji Rosyjskiej na Ukrainę³³.

²⁹ *Komunikat prasowy Centrum Levada z dnia 24.02.2022 r.*, <https://www.levada.ru/2022/02/24/ukraina-i-donbass-2/> [dostęp: 29.05.2022].

³⁰ Tamże.

³¹ K. Chawryło, *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny> [dostęp: 29.05.2022].

³² *Rosja zaatakowała Ukrainę. Rektorzy rosyjskich uczelni poparli inwazję Władimira Putina*, <https://www.tvp.info/58933385/rosja-zaatakowala-ukraine-rektorzy-rosyjskich-uczelnipoparli-inwazje-wladimira-putina> [dostęp: 27.05.2022].

³³ *Patriarcha Cyryl wzywa do walki przeciwko wrogom Rosji*, <https://dorzeczy.pl/opinie/287935/patriarcha-cyryl-i-wzywa-do-walki-przeciwko-wrogom-rosji.html> [dostęp: 27.05.2022].

Podsumowanie

Podsumowując, na podstawie zanalizowanych wyżej przemówień przedstawicieli administracji państwowej Federacji Rosyjskiej oraz przekazu medialnego możemy stwierdzić, że zjawisko selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa wystąpiło przed atakiem Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Najpierw przez długi czas zarówno władze państwowe (selfer), jak i media (aktor pomocniczy) budowały przekaz i tworzyły odpowiadającą im interpretację wydarzeń otaczającej rzeczywistości oraz bezpieczeństwa. Odbывало się to między innymi poprzez prezentację Ukrainy jako państwa marionetkowego, zależnego od NATO i USA i podlegającego ich wpływom. Bardzo mocno akcentowano rozszerzenie NATO na wschód oraz potencjalne zagrożenie, jakie stwarza to dla bytu Federacji Rosyjskiej. Kolejną płaszczyzną było zwracanie uwagi na kryzys humanitarny w Doniecku i Ługańsku i wiążącą się z tym konieczność ochrony rosyjskich obywateli.

W efekcie długotrwałych i stałych działań selfera i aktorów pomocniczych atak na Ukrainę oraz decyzje podejmowane przez aktualnego Prezydenta popiera obecnie większość społeczeństwa. Jak wskazują na to przytoczone w tekście artykułu przykłady, w Federacji Rosyjskiej możemy już obserwować dalszy etap procesu selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa i zagrożeń związany z dewaluacją informacji sprzecznych z pożądaną linią interpretacji oraz zaistnieniem nowej rzeczywistości, w której społeczeństwo przekonane jest o istnieniu zagrożenia i o konieczności działań podejmowanych celem jego eliminacji.

Co ważne, w Federacji Rosyjskiej wypowiedzi zarówno przedstawicieli władzy, jak i medialne są zgodne z linią ideologiczną obowiązującą w tym państwie za czasów prezydentury Władimira Putina, co niewątpliwie wzmacnia manipulację.

Zakładając, że celem selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa jest przede wszystkim usprawiedliwienie czy uprawomocnienie podejmowanych działań, zaostrenie obowiązującego prawa, możliwość stworzenia nowych podmiotów mających dbać o zapewnienie bezpieczeństwa, możliwość nadania szerszych uprawnień niektórym organom niż te racjonalnie uzasadnione, możemy stwierdzić, że zjawisko selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa zaistniało w Federacji Rosyjskiej i założone cele procesu zostały osiągnięte. Poparcie społeczne wskazuje na to, że podejmowane działania zyskały poparcie społeczeństwa. Prawo, biorąc pod uwagę chociażby media i ograniczenia, jakie zostały na nie nałożone, jest dużo bardziej restrykcyjne, a organy je kontrolujące mają dużo większe uprawnienia niż te, które wydają nam się racjonalne, nawet w sytuacji wojny. Udało się także pozyskać zwolenników takiej, a nie innej formy sprawowania władzy i reagowania na wydarzenia międzynarodowe. Wśród rosyjskiej opinii publicznej bardzo widoczna jest supremacja prezentowanego zarówno przez władze, jak

i media poglądu o agresji Zachodu, zagrożeniu ze strony NATO, wszechobecnej rusofobii i dzięki temu działania zbrojne w Ukrainie mogły zostać zrealizowane bez sprzeciwu wewnątrz państwa.

Należy także w obliczu rozważań podjętych w tym artykule pamiętać o negatywnych skutkach procesu selfizacji i ourfizacji bezpieczeństwa, którymi mogą być powstające antagonizmy lub wrogość zarówno w państwach, jak i wobec sąsiadów. Przejmowanie czy podporządkowywanie instytucji państwa, które są konieczne do skutecznego przeprowadzania procesu, a co w Federacji Rosyjskiej możemy już obserwować na przykładzie mediów. Te negatywne skutki mogą najszybciej pojawiać się w krajach, gdzie demokracja nie jest w pełni ukształtowana i mogą one zmierzać w stronę państw autorytarnych³⁴.

Podsumowując rozważania podjęte w tym artykule, można zauważyć, jak poszerza się zakres przedmiotowy i podmiotowy bezpieczeństwa, a co za tym idzie, liczba czynników koniecznych do zauważenia, badania i odkrywania, aby to bezpieczeństwo zapewnić.

Bibliografia

Adress by the President of Russian Federation 21.02.2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> [dostęp: 13.06.2022].

Adress by the President of Russian Federation 24.02.2022, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843> [dostęp: 1.06.2022].

Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 4, 2022, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1797015/ [dostęp: 8.06.2022].

Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 9, 2022, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1797611/#23 [dostęp: 8.06.2022]

Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 16, 2022, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1798918/#6 [dostęp: 8.06.2022]

Briefing by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova, Moscow, February 25, 2022, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/briefings/1800470/#14 [dostęp: 9.06.2022].

Brown S., *In Russia-Ukraine war, social media stokes ingenuity, disinformation*, <https://mitsloan.mit.edu/ideas-made-to-matter/russia-ukraine-war-social-media-stokes-ingenuity-disinformation> [dostęp: 29.05.2022].

Chawryło K., Domańska M., *Dyktatura wojenna: władza i społeczeństwo w Rosji*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-03-22/dyktatura-wojen-na-wladza-i-spojeczenstwo-w-rosji> [dostęp: 3.06.2022].

³⁴ T. Kęsoń, dz. cyt., s. 91–96.

- Chawryło K., *Propaganda masowego rażenia. Rosyjska telewizja w obliczu wojny*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/propaganda-masowego-razenia-rosyjska-telewizja-w-obliczu-wojny> [dostęp: 29.05.2022].
- Civilian graves in Donbas*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1799069/> [dostęp: 9.06.2022].
- Comment by Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova on military biological activity in Ukrainian biological laboratories*, https://mid.ru/en/press_service/spokesman/comments/1803269/ [dostęp: 29.05.2022].
- Examples of the large-scale disinformation campaign by the Western media, hyping the claim that Russia is planning to Invade Ukraine*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1798160/> [dostęp: 9.06.2022].
- Facebook, Twitter. *Władze Rosji blokują dostęp do mediów społecznościowych*, <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art35809981-facebook-twitter-youtube-instagram-wladze-rosji-blokują-dostęp-do-mediów-społecznościowych-i-ograniczają-działanie-vpn> [dostęp: 3.06.2022].
- Foreign Minister Sergey Lavrov's statement and answers to media questions at a joint news conference following talks with UK Foreign Secretary Elizabeth Tuss, Moscow, February 10, 2022*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1797897/> [dostęp: 9.06.2022].
- Foreign Ministry Statement 11.02.2022*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1800036/> [dostęp: 3.06.2022].
- Kiely E., Farley R., *Russian Rhetoric Ahead of Attack Against Ukraine: Deny, Deflect, Mislead*, <https://www.factcheck.org/2022/02/russian-rhetoric-ahead-of-attack-against-ukraine-deny-deflect-mislead/> [dostęp: 12.06.2022].
- Komunikat prasowy Centrum Levada z dnia 24.02.2022 r.*, <https://www.levada.ru/2022/02/24/ukraina-i-donbass-2/> [dostęp: 29.05.2022].
- Menon R., Rumer E., *Conflict in Ukraine. The Unwinding of the Post-Cold War Order*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2015.
- On GPS: Will Russia invade Ukraine?*, <https://edition.cnn.com/videos/tv/2022/01/16/exp-0116-russia-ukraine-dmitry-peskov-kremlin.cnn> [dostęp: 3.06.2022].
- Patriarcha Cyryl wzywa do walki przeciwko wrogom Rosji*, <https://dorzeczy.pl/opinie/287935/patriarcha-cyryl-i-wzywa-do-walki-przeciwko-wrogom-rosji.html> [dostęp: 27.05.2022].
- Putin W., *On the Historical Unity of Russians and Ukrainians*, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> [dostęp: 1.06.2022].
- Press release on submitting a written reaction to the US response concerning security guarantees*, <https://mid.ru/en/maps/ua/1799157/> [dostęp: 3.06.2022].
- Rosja zaatakowała Ukrainę. Rektorzy rosyjskich uczelni poparli inwazję Władimira Putina*, <https://www.tvp.info/58933385/rosja-zaatakowała-ukraine-rektorzy-rosyjskich-uczelni-poparli-inwazje-wladimira-putina> [dostęp: 27.05.2022].

3 | Działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej na wschodniej flance Unii Europejskiej i NATO. Kryzys migracyjny na granicy z Białorusią

JANUSZ SOWA

Wprowadzenie

Kryzys na granicy z Białorusią, zwany kryzysem migracyjnym na wschodniej flance Unii Europejskiej i NATO, jest jednym z największych wyzwań dla bezpieczeństwa państw tego regionu, stanowiąc jednocześnie formę zagrożeń hybrydowych ze strony Federacji Rosyjskiej. W rozdziale omówiono wybrane działania hybrydowe Rosji i ściśle współdziałającej z nią Białorusi pod kątem ich wpływu na rozwój kryzysu migracyjnego w Polsce i w innych krajach UE i NATO. Na potrzeby niniejszego artykułu przywołano też definicje takich pojęć, jak: bezpieczeństwo, zagrożenia hybrydowe czy działania hybrydowe, a także podjęto próbę oceny skutków tych działań oraz ich wpływu na bezpieczeństwo Polski. Ponadto wskazano na ważny aspekt, jakim jest rola zaufania obywateli do państwa, a w szczególności relacje państwo – obywatel, zaufanie obywatela do władzy i do innych obywateli jako odpowiedź na zagrożenia zewnętrzne o charakterze hybrydowym w kontekście ich niwelowania i minimalizowania negatywnych oddziaływań na Polskę i inne kraje UE i NATO.

Problemem badawczym autora niniejszego rozdziału jest fala migracji na wschodniej flance UE i NATO, która stwarza poważne wyzwania dla bezpieczeństwa państw regionu, w tym jako forma zagrożeń hybrydowych Federacji Rosyjskiej, a także próba odpowiedzi na pytanie: czy zaufanie obywateli do państwa może przyczynić się do przeciwdziałania tego typu zagrożeniom albo chociaż wpłynąć na zminimalizowanie ich skutków. Celem publikacji jest analiza dostępnych materiałów na temat działań hybrydowych Federacji Rosyjskiej w różnych aspektach oraz ustalenie ich wpływu na bezpieczeństwo Polski. W rozwiązaniu problemu badawczego jako metody zastosowano analizę literatury, analizę dostępnych danych (statystyk, analiz, opracowań i stanowisk, między innymi ekspertów i analityków z organizacji pozarządowych, np. z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych czy Ośrodka Studiów

Wschodnich, a także ekspertów Sojuszu Północnoatlantyckiego – publikujących w Przeglądzie NATO) oraz metodę studium przypadków. Przyjęto też hipotezę, że zaufanie obywateli do państwa może stanowić skuteczną formę przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym ze strony Federacji Rosyjskiej w kontekście kryzysu migracyjnego na wschodniej flance UE i NATO poprzez wzmocnienie zdolności państwa do zarządzania kryzysem migracyjnym oraz poprawę efektywności działań podejmowanych przez państwa członkowskie w zakresie zwiększenia zaufania obywateli do państwa, władzy oraz instytucji państwowych.

Kryzys migracyjny, trwający od wiosny 2021 roku na granicy Białorusi z trzema państwami Unii Europejskiej i NATO, tzw. flanki wschodniej¹, a dokładniej z Polską, Litwą i Łotwą, został wywołany przez białoruskie władze celowo przy pełnej aprobacie i wsparciu Federacji Rosyjskiej. Kryzys ten, w połączeniu z innymi działaniami o charakterze politycznym, gospodarczym, informacyjnym czy wojskowym, podejmowanymi wcześniej przez Rosję, między innymi na Krymie i wschodniej Ukrainie, spowodował zmiany w podejściu do zagrożeń bezpieczeństwa europejskiego, które w istotny sposób determinują również stan bezpieczeństwa, zarówno NATO, jak i UE, w tym również Polski. Początkowo władze białoruskie chciały odwrócić uwagę społeczności międzynarodowej od sytuacji wewnętrznej w tym kraju, podważyć międzynarodową pozycję swoich zachodnich sąsiadów oraz wymusić na UE podjęcie negocjacji w sprawie złagodzenia sankcji nałożonych na Białoruś po wyborach prezydenckich, które jak uznała społeczność międzynarodowa, w tym również Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, są niezgodne ze standardami demokratycznymi. Podejmowanie działań o charakterze hybrydowym, czyli wywoływanie konfliktu poniżej progu wojny, zdaniem ekspertów z dziedziny bezpieczeństwa z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych i Ośrodka Studiów Wschodnich jest najbardziej efektywnym sposobem na znaczne zaangażowanie sił i środków przeciwnika. Białoruskie władze w sposób cyniczny wykorzystywały migrantów, którym wcześniej ułatwiono przyjazd do kraju, organizując prowokacje wobec służb granicznych Polski, Litwy i Łotwy, oraz prowadziły i nadal konsekwentnie prowadzą szeroką akcję dezinformacyjną w stosunku do swojego społeczeństwa, a poprzez media społecznościowe również wprowadzają w błąd opinię publiczną państw zachodnich.

¹ Wschodnia flanka NATO to pierwsza linia obrony Sojuszu. W jej skład wchodzi Kraje Bałtyckie (byłe republiki ZSRR) Litwa, Łotwa i Estonia oraz Polska, Rumunia i Bułgaria (pozostające do 1991 roku w strefie wpływów ZSRR jako państwa satelickie). Flanka wschodnia NATO jest również utożsamiana z tzw. Bukaresztańską 9. Jest to grupa państw Europy Środkowo-Wschodniej, w skład której wchodzi: Polska, Litwa, Łotwa i Estonia oraz Rumunia i Bułgaria, a także Węgry, Czechy i Słowacja.

Działania hybrydowe władz Białorusi, a w szczególności wywołanie kryzysu migracyjnego na wschodniej flancie UE i NATO oraz aktywność służb specjalnych Rosji i ich udział w aneksji Krymu, a następnie prowadzenie otwartej wojny na wschodniej Ukrainie w Donbasie, wymusiły korektę w podejściu do zagrożeń bezpieczeństwa europejskiego, które w istotny sposób determinują stan bezpieczeństwa poszczególnych państw. Wasalny charakter Białorusi w stosunku do Rosji zdaniem autora wydaje się oczywisty. Podobnie jak oczywiste jest uzależnienie białoruskich służb specjalnych i wojska od Federacji Rosyjskiej choćby ze względu na fakt, że włączono je w zintegrowany system kierowania i dowodzenia w ramach Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Uzależnienie gospodarcze, polityczne i wojskowe powoduje, że Białoruś nie jest samodzielnym państwem, a całkowicie uzależnionym satelitą, pozostającym w tzw. strefie wpływów Federacji Rosyjskiej.

Odnosząc się do kryzysu migracyjnego, na potrzeby niniejszego artykułu zasadne wydaje się w tym miejscu zdefiniowanie pojęć takich jak: bezpieczeństwo, zagrożenia hybrydowe czy działania hybrydowe. Etymologia słowa bezpieczeństwo wywodzi się od łacińskiego *sine cura*, które oznacza polityczną stabilność². Bezpieczeństwo, zdaniem Eugeniusza Nowaka, to dobro naturalne człowieka, dobro wspólne, skłaniające do starań o nie, do stworzenia i budowania warunków zapowiadających trwanie i rozwój życia ludzkiego³. Jest ono jednym z najpowszechniej stosowanych pojęć w życiu codziennym oraz organizacji i funkcjonowaniu społeczeństwa i państwa, a także w nauce. W znaczeniu ogólnospołecznym obejmuje zabezpieczenie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, pewność, stabilność, tożsamość, niezależność, ochrona, poziom i jakość życia⁴. Z punktu widzenia państwa, jako podmiotu stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwo związane jest z zapewnieniem ochrony fizycznego trwania, integralności terytorialnej i trwałości instytucji państwa przed zagrożeniami zewnętrznymi. Natomiast z naukowego punktu widzenia bezpieczeństwo tworzą dwa podstawowe składniki – gwarancja przetrwania danego podmiotu w stanie nienaruszalnym oraz możliwość swobodnego rozwoju tego podmiotu. Pierwszy składnik stanowi podstawę bezpieczeństwa, ponieważ daje możliwość fizycznego istnienia i identyfikowany jest z brakiem zagrożeń. Wskazuje jednak, że bezpieczeństwo ograniczone tylko do tego komponentu ma wymiar negatywny, ponieważ jest niepełne. Dla pełnego urzeczywistnienia bezpieczeństwa (tzn. bezpieczeństwa rozumianego pozytywnie) niezbędny jest więc drugi skład-

² K. Wojtaszczyk, *Bezpieczeństwo państwa. Konceptualizacja pojęć*, Warszawa 2009, s. 11.

³ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 9.

⁴ R. Zięba, *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10, s. 50.

nik, tj. możliwość do swobodnego rozwoju danego podmiotu. Składnik ten postrzegany jest z perspektywy takich cech, wartości i celów, jak: pewność istnienia, przetrwania, warunki rozwoju tożsamości i aktywności oraz funkcjonowania poszczególnych jednostek i zbiorowości, zaspokojenie podstawowych potrzeb i obrona przed ich utratą, równowaga z konfliktogennym z natury otoczeniem, integralność i niepodległość, zapobieganie konfliktom i możliwość obrony przed nimi, zachowanie tożsamości, życie w dobrobycie i zadowoleniu⁵. Bezpieczeństwo jak każde pojęcie o bardzo szerokim zakresie jest pojęciem wieloznacznym. Jerzy Stańczyk twierdzi, że zjawisko bezpieczeństwa określane jest jako stan niezagrożenia, spokoju, pewności, stan i poczucie pewności, stan wolności od zagrożeń, stan wolności od strachu lub ataku. Nie ma więc wątpliwości, że bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, a jednocześnie najważniejszym ich celem⁶. Zgadzając się w zupełności z Eugeniuszem Nowakiem, należy dodać, że bezpieczeństwo ma zaspokoić naczelne, żywotne potrzeby trwania, stabilizacji i przewidywalności, rozwoju, dobrobytu i w rezultacie ludzkiego szczęścia⁷.

Natomiast bezpieczeństwo zdaniem Krzysztofa Ficonia to „stan, proces chwilowego spokoju i porządku, którego dynamika stanowi funkcję mniej lub bardziej zdeterminowanego zbioru zagrożeń i bieżącego czynnika czasowego (...) stan i poczucie pewności, wolności od zagrożeń, strachu, czy jakiegoś ataku, a także spokoju i stabilnego kształtowania przyjętej strategii rozwoju”⁸. Nieco inną definicję bezpieczeństwa proponuje Waldemar Kitler, według którego bezpieczeństwo w znaczeniu ogólnym jest wewnętrzną ufnością, spokojem ducha i pewnością, właściwie lub fałszywie uzasadnioną w okolicznościach rodzących podstawy do obaw. Jest też „przekonaniem (...), że w obliczu różnorodnych trudności, słabości, wyzwań i zagrożeń, lub przynajmniej ich symptomów, stan rzeczy w jakim się znajduje określony podmiot pozwala się czuć bezpiecznie, tzn. wolnym i zabezpieczonym przed potencjalnymi lub realnymi zagrożeniami, pewnym niezakłóconego bytu i rozwoju z pomocą wszystkich dostępnych środków, a także działającym twórczo na rzecz osiągnięcia takiego stanu”⁹. Z definicji tych wynika, że bezpieczeństwo jest utożsamiane z subiektywnym poczuciem braku zagrożenia lub choćby poczuciem uzyskania akceptowanego poziomu ryzyka, zarówno w kontekście zagwarantowania podstawowych potrzeb człowieka, jak i grup społecznych czy państw. Oznacza również potrzebę szerszego

⁵ E. Nowak, M. Nowak, dz. cyt., s. 10.

⁶ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 8.

⁷ E. Nowak, M. Nowak, dz. cyt., s. 13.

⁸ K. Ficoń, *Bezpieczeństwo jako systemowa kategoria ontologiczna*, „Kwartalnik Bellona” 2013, nr 1, s. 11.

⁹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 22.

podejścia do pojmowania bezpieczeństwa i oparcia go nie tylko na zdolnościach wojskowych i wysiłkach politycznych, ale również uwzględnienia w jego ramach takich elementów, jak pomoc gospodarcza, technologiczna, edukacyjna czy kształtowanie świadomości społecznej w zakresie szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Tak rozumiane bezpieczeństwo zdaniem Krzysztofa Ficonia jest procesem ciągłym, podlegającym permanentnym zmianom, ewolucji.

Etymologia terminu *hybrydowy* oznacza będący wynikiem połączenia co najmniej dwóch różnych elementów, gatunków, pojęć...¹⁰. Jak zatem należy rozumieć pojęcie działań hybrydowych? W tym miejscu wydaje się uzasadnione przywołanie definicji tzw. konfliktu nowej generacji¹¹, zaproponowanej przez Szefa Sztabu Generalnego Federacji Rosyjskiej generała Walerija Gierasimowa, który opisując konflikt nowej generacji, mówi, że „metody konfliktu zmieniły się i obejmują szerokie zastosowanie środków militarnych, politycznych, gospodarczych, informacyjnych, a nawet z zakresu działań humanitarnych...”¹². To, co w Rosji jest nazywane konfliktem nowej generacji w NATO, jest definiowane jako konflikt hybrydowy. Dariusz Paździur w Roczniku Bezpieczeństwa Morskiego, odnosząc się do działań hybrydowych Federacji Rosyjskiej, pisze, że jest to kombinacja działań polityczno-dyplomatycznych, propagandowych, ekonomicznych, działań o charakterze sabotażowym oraz wywrotowym przy zastosowaniu metody faktów dokonanych w dłuższej perspektywie o pulsacyjnym natężeniu przy wykorzystaniu poparcia mniejszości narodowych, grup niezadowolonych społecznie mających na celu podważenie autorytetu władz państwowych i docelowo zajęcie jego części lub całego terytorium, tzw. model działań hybrydowych – 8P¹³. Dobrym przykładem stają się działania Rosji w wschodniej Ukrainie, a wcześniej na Krymie, gdzie bazowano na niezadowoleniu społecznym, głównie mniejszości rosyjskiej i rosyjskojęzycznej ludności w Donbasie, podważając zaufanie do władz w Kijowie i podnosząc kwestie prześladowań mniejszości narodowych. Z czasem tworzone nieformalne, a następnie bardziej sformalizowane grupy (tzw. zielone ludziki) sympatyzujące z Rosją, które następnie przerodziły się w uzbrojone formy partyzanckie, dążąc do odłączenia Donbasu od Ukrainy.

¹⁰ P. Żmigrodzki i in., *Wielki słownik języka polskiego*, Warszawa 2007, s. 184.

¹¹ Tak określone jest przez stronę rosyjską to, co w NATO i UE konfliktem hybrydowym.

¹² Szef Sztabu Generalnego Federacji Rosyjskiej gen. Walerij Gierasimow w trakcie wykładów w Akademii Sztabu Generalnego w Moskwie w 2013 roku, <https://tvn24.pl/swiat/hybrydowa-wojna-z-ukraina-plan-rosyjscy-generalowie-mieli-juz-rok-temu-ra447257-ls3365274> [dostęp: 25.01.2022].

¹³ D. Paździur, *Działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej a zagrożenia dla bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej na Morzu Bałtyckim*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” 2017, Rok XI, s. 121.

Utworzone przez Unię Europejską i NATO Europejskie Centrum Doskonalenia ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych z siedzibą w Helsinkach definiuje zagrożenia hybrydowe jako działania prowadzone przez podmioty państwowe lub niepaństwowe, których zadaniem jest osłabienie lub wyrządzenie szkody określonemu celowi poprzez wpływ na podejmowane przez nie decyzje na poziomie lokalnym, regionalnym, państwowym lub instytucjonalnym. Są one ukierunkowanie, zsynchronizowane i wymierzone w słabe punkty instytucji państw demokratycznych. Działania mogą mieć miejsce między innymi w sferze politycznej, gospodarczej, wojskowej, cywilnej lub informacyjnej. Są one przeprowadzane przy użyciu szerokiego zakresu środków i zaprojektowane, tak aby pozostały poniżej progu wykrywalności i atrybucji¹⁴, czyli kwestii przypisania odpowiedzialności za nie. W zdecydowanej większości przypadków celem podjęcia takich aktywności jest osiągnięcie ustępstw politycznych, gospodarczych czy wywołanie destabilizacji społecznej. Zagrożenia hybrydowe łączą dezinformację, cyberataki, presję ekonomiczną, rozmieszczenie nieregularnych ugrupowań zbrojnych oraz użycie regularnych jednostek, często przez długi czas i w powiązaniu z pozostałymi środkami¹⁵, o czym piszą w *Przeglądzie NATO* czterej eksperci z dziedziny bezpieczeństwa energetycznego, tj. Arnold C. Dupuy, Dan Nussbaum, Vytautas Butrimas i Alkman Granitsas. Dość często aspekt militarny jest celowo pomijany przez stronę atakującą, aby utrudnić bądź uniemożliwić reakcję międzynarodową. Na prowadzenie działań hybrydowych najczęściej decydują się państwa autokratyczne przeciw demokracjom¹⁶, na co wskazują analizy politologów oraz ekspertów do spraw międzynarodowych i bezpieczeństwa¹⁷.

3.1. Zagrożenia hybrydowe ze strony Federacji Rosyjskiej

Białoruski aparat państwowy, podejmując działania na rzecz eskalowania kryzysu na zewnętrznej granicy UE i NATO, zdaniem ekspertów z Instytutu Spraw Międzynarodowych, Ośrodka Studiów Wschodnich, a także analityków z Europejskiego Centrum Doskonalenia ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych z sie-

¹⁴ *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Hybrid threats as a concept, 2021*, www.hybridcoe.fi/hybridthreats-as-a-phenomenon [dostęp: 25.01.2022].

¹⁵ A.C. Dupuy i inni, *Przegląd NATO, Bezpieczeństwo energetyczne w czasach wojny hybrydowej, 2021*, s. 2. A.C. Dupuy i inni, *Przegląd NATO, Bezpieczeństwo energetyczne w czasach wojny hybrydowej, 2021*, s. 2, <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/01/13/bezpieczenstwo-energetyczne-w-czasach-wojny-hybrydowej/index.html> [dostęp: 21.02.2023].

¹⁶ *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Hybrid threats as a concept, 2021*, www.hybridcoe.fi/hybridthreats-as-a-phenomenon [dostęp: 25.01.2022].

¹⁷ R. Szynowski, *Rozwój Sił Zbrojnych Ukrainy, [w:] Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk (red.), Katowice 2015, s. 78–99.

dzibą w Helsinkach ściśle współdziałał ze służbami państwowymi Federacji Rosyjskiej, choćby tylko z tego względu, że jako Państwo Związkowe Białorusi i Rosji jest związany programami integracyjnymi w różnych dziedzinach życia społecznego, gospodarczego i wojskowego, w tym również w szeroko rozumianej dziedzinie bezpieczeństwa i obronności. Dodać należy, że tylko w 2021 roku państwa te podpisały 28 programów integrujących i zapowiedziały podpisanie wspólnej doktryny wojennej Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Dlatego też uprawnione jest stwierdzenie, co również podkreślają eksperci, że władze w Mińsku w sposób cyniczny wykorzystywały migrantów, organizując prowokacje wobec służb granicznych państw flanki wschodniej UE i NATO, a w szczególności wobec funkcjonariuszy polskiej Straży Granicznej i żołnierzy WP pełniących służbę graniczną. Omawiany, w ramach niniejszego artykułu, kryzys graniczny, zwany również migracyjnym, na granicy Białorusi z Polską, Litwą i Łotwą można podzielić na dwie fazy. W ramach pierwszej miały miejsce próby nielegalnego przekraczania granicy do UE i NATO migrantów przybyłych do Białorusi legalnie i były one skierowane przeciwko Litwie i Łotwie. Były to początkowo pojedyncze przypadki, a następnie grupy migrantów, coraz bardziej liczne, usiłujących przedostać się do Litwy i Łotwy, a więc na terytorium państw UE i NATO w sposób nielegalny. Natomiast druga faza obejmowała działania skierowane głównie w Polskę i trwała nadal. Etap jest bardziej złożony ze względu na intensywność działań, głównie propagandowych, podejmowanych zarówno przez władzę białoruskie, jak i rosyjskie oraz skalę ataków na polską infrastrukturę graniczną, prowadzonych przy udziale migrantów oraz podejmowanie przez nich prób, siłowego sforsowania i nielegalnego przekroczenia granicy do Polski. Działania te, jak wskazują eksperci z PISM i OSW, były koordynowane i inspirowane przez służby specjalne, zarówno Białorusi, jak i Federacji Rosyjskiej, co potwierdza również monitoring graniczny, na którym zidentyfikowano konkretnych funkcjonariuszy służb specjalnych, zarówno białoruskich, jak i rosyjskich. Zapis z monitoringu wskazywał ponadto na ich rolę koordynacyjną i inspirującą, z użyciem psów służbowych oraz broni palnej, w tym np. oddawanie strzałów w powietrze w celu zastraszenia czy zmotywowania migrantów do bardziej aktywnego działania w szturmowaniu granicy Unii i Sojuszu. Jak wynika z oficjalnych statystyk, w 2021 roku Straż Graniczna odnotowała prawie 40 000 (dokładnie 39 700) prób przekroczenia granicy polsko-białoruskiej przez migrantów w sposób nielegalny na kierunku do Polski. Rekordowym miesiącem był październik. Wtedy to, na odcinku białoruskim zatrzymano 17,5 tysiąca osób. W listopadzie liczba ta wyniosła 8,9 tysiąca, a w grudniu tylko 1,7 tysiąca. Lawinowy wzrost zaczął się od sierpnia, kiedy to odnotowano 3,5 tysiąca prób nielegalnego przekroczenia granicy. Miesiąc później ponad dwa razy więcej, bo aż 7,7 tysiąca. Dla porównania przez cały 2020 rok takich

przypadków było jedynie 120¹⁸. Szeroko na ten temat pisze Maciej Pieczyński w swojej książce zatytułowanej *Granica propagandy. Łukaszenka i Putin na wojnie hybrydowej z Polską*.

Początkowo, tj. w maju 2021 roku, litewska Straż Graniczna sygnalizowała nasilenie prób nielegalnego przekroczenia granicy od strony białoruskiej. Były to niewielkie grupy migrantów, których liczebność zaczęła się jednak szybko zwiększać. Litwa od początku wskazywała na białoruskie służby jako organizatora przetrzutów migrantów, co również potwierdzali sami zatrzymywani cudzoziemcy. Ważnym elementem jest również fakt, że działania te zostały poprzedzone zmianami w białoruskim prawie dotyczącym przebywania w strefie granicznej, co miało również ogromne znaczenie. Ponadto przed kryzysem, już w lutym 2021 roku, zatwierdzając plan ochrony granicy państwowej, Aleksander Łukaszenka wskazał na wyzwania migracyjne, z jakimi będzie musiała zmierzyć się Białoruś, co mogło być zapowiedzią planowanych działań. Podkreślił, że na białoruskich służbach spoczywa odpowiedzialność za ochronę granicy Państwa Związkowego Białorusi i Rosji. Miesiąc później złagodzono kodeks wykroczeń administracyjnych, zniesiono w nim między innymi kary za nielegalne przebywanie w strefie przygranicznej, co również ułatwiło migrantom przebywanie w rejonie granicy z Polską, Litwą i Łotwą. Fakty te mogą wskazywać na przygotowywanie się władz Białorusi do planowanego kryzysu migracyjnego w rejonie swoich zachodnich granic. Dodatkowo w czerwcu 2021 roku Ministerstwo Spraw Zagranicznych Białorusi poinformowało o zawieszeniu wykonywania umowy o readmisji z Unią Europejską, co uniemożliwiało Polsce i innym unijnym państwom przekazywanie władzom białoruskim migrantów, którzy w sposób nielegalny przedostali się na terytorium UE.

Dodać należy również, że w tym też czasie nastąpiło znaczne ożywienie działalności form branży turystycznej, funkcjonujących w Białorusi i na Bliskim Wschodzie w zakresie ułatwiania przyjazdu migrantom do Mińska. Maksymalnie ułatwiono im uzyskiwanie białoruskich wiz, organizowano specjalne, dodatkowe połączenia lotnicze, a po przylocie zakwaterowanie w Mińsku, co również wzmocniono przekazem medialnym, zarówno w Białorusi, jak i w państwach Bliskiego Wschodu. Równocześnie trwała intensywne, antypolska kampania w mediach białoruskich i rosyjskich. Zaostrzenie kryzysu migracyjnego nastąpiło w pierwszej połowie listopada 2021 roku, kiedy to miały miejsce dwie próby siłowego przekroczenia granicy przez duże grupy migrantów, jak później ustalono, dowiezionych z Mińska w rejon granicy i inspirowanych do działania przez białoruskie służby specjalne oraz graniczne, w tym funkcjonariuszy Państwowego Komitetu Granicznego i żołnierzy wojsk wewnętrznych MSW Białorusi.

¹⁸ M. Pieczyński, *Granica propagandy. Łukaszenka i Putin na wojnie hybrydowej z Polską*, Warszawa 2022, s. 9.

3.2. Unia Europejska i NATO a działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej i Białorusi w aspekcie politycznym, gospodarczym i wojskowym

Jeśli przyjąć za Europejskim Centrum Doskonalenia ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych, że działania hybrydowe to każda wroga aktywność prowadzona poniżej progu wojny, łącząca instrumenty militarne i pozamilitarne, to należy stwierdzić, że może ona obejmować wszystkie nowoczesne konflikty, które niewątpliwie mają charakter hybrydowy, ponieważ działaniom militarnym towarzyszą działania dezinformacyjne i psychologiczne wobec społeczeństwa przeciwnika, presja ekonomiczna czy naciski dyplomatyczne. Istotą problemu zagrożeń hybrydowych jest jednak prowadzenie takich działań w czasie pokoju, z wykorzystaniem instrumentów wojskowych w celu ich wzmocnienia, ale bez jednoznacznego i otwartego użycia siły zbrojnej.

NATO uznaje, że zagrożenia hybrydowe łączą środki wojskowe i niemilitarne, zarówno ukryte, jak i jawne w tym dezinformację, ataki cybernetyczne, presję gospodarczą oraz rozmieszczenie nieregularnych grup i użycie regularnych sił¹⁹. Do analizy zagrożeń hybrydowych przyjęto i aktualnie jest stosowana tak zwana metodologia PMESII (*political, military, economic, social, information, infrastructure*) sprawdzająca zdolność do działania lub (*i*) prowadzenia przez adwersarza wrogiej aktywności w dziedzinach kluczowych dla funkcjonowania państwa, takich jak polityka, wojsko, gospodarka, społeczeństwo, informacja i infrastruktura. Bardzo często elementy te nakładają się na siebie²⁰. Na przykład aktywność w dziedzinie dezinformacji ma bezpośrednie przełożenie na gospodarkę, społeczeństwo czy nawet podejmowanie decyzji politycznych. Podobnie aktywne działania w cyberprzestrzeni mogą mieć poważne konsekwencje dla wielu dziedzin życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Ta właśnie metodologia jest wykorzystywana do analizy kryzysu na granicy Białorusi z trzema państwami UE i NATO, umożliwiając pokazanie kontekstu wydarzeń, które były ważnym elementem szerszej kampanii Białorusi i Rosji przeciwko Zachowi.

Analizując działania hybrydowe w aspekcie politycznym podejmowane przez Białoruś w stosunku do Polski, Litwy i Łotwy, zdaniem ekspertów, z którymi zgadza się również autor, można zaryzykować stwierdzenie, że były one odwetem za stanowczą postawę tych państw, zgodną również z opinią Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w kontekście sfałszowania wyborów prezydenckich. Państwa te, prowadząc bardzo ostrą politykę wobec reżimu Łukaszenki, przyjęły wielu białoruskich opozycjonistów, którzy musieli wyjechać

¹⁹ *Nort Atlantic Treaty Organisation, What is NATO doing to address hybrid threats?, 2021, www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm [dostęp: 25.01.2022].*

²⁰ Tamże.

z kraju w obawie o swoje życie i zdrowie. Polska wraz z państwami bałtyckimi (Litwą, Łotwą i Estonią) popierała i nadal popiera wprowadzenie sankcji unijnych na Białoruś, a także opowiada się za ich zaostrzeniem i wprowadzaniem kolejnych pakietów sankcji przeciw białoruskim władzom, między innymi za łamanie przez nie praw człowieka. Odwetem Białorusi za tego typu postawę Polski, Litwy i Łotwy były próby podważania autorytetu tych państw na arenie międzynarodowej i przedstawienie ich jako niechętnych do przyjmowania migrantów i uchodźców. Był to też swego rodzaju test, a w konsekwencji liczone na obniżenie pozycji tych państw w UE i NATO. Dyplomacja białoruska podejmowała również działania na arenie międzynarodowej, głównie w Organizacji Narodów Zjednoczonych i OBWE, gdzie Polska sprawowała w tym czasie przewodnictwo, dyskredytując głównie Polskę i Litwę w gremiach międzynarodowych. Ataki te miały na celu przede wszystkim odwrócenie uwagi światowej opinii publicznej od sytuacji wewnętrznej w Białorusi, tj. rosnącej liczby więźniów politycznych (ponad tysiąc osób w 2021 roku²¹) oraz przyspieszającej integracji z Rosją, w tym również wojskowej.

Na rozpoczęcie i prowadzenie operacji białoruskie władze musiały mieć zgodę ze strony Rosji, tym bardziej że dotyczyło to granic Państwa Związkowego z trzema członkami NATO, a niekontrolowany rozwój wydarzeń mógłby mieć również niespodziewane konsekwencje dla rosyjskich władz. Dla Rosji była to również szansa na sprawdzenie jedności politycznej państw UE i NATO. Kryzys ten, zdaniem analityków i ekspertów z PISM, może być też postrzegany jako dodatkowy instrument oddziaływania Rosji na państwa NATO i UE²². Zmusza trzy państwa flanki wschodniej do zwiększenia wysiłków służb państwowych w ramach ochrony unijnych granic zewnętrznych, wprowadza element niepewności, co łatwo można wykorzystywać do wpływania na nastroje społeczne, a także częściowo odwraca uwagę od rosyjskich działań w innych regionach, np. w Ukrainie czy na Kaukazie Południowym.

Nie jest również bez znaczenia, że działania na granicy rozpoczęły się na miesiąc przed aktywną fazą ćwiczeń „Zapad”, największych rosyjsko-białoruskich manewrów wojskowych na zachodnim kierunku strategicznym Federacji Rosyjskiej. Scenariusz ćwiczeń zakładał rozpoczęcie działań zbrojnych przez trzy państwa, zwane „zachodnimi”, poprzedzonych kryzysem granicznym, co doskonale wpisywało się w zaistniałą sytuację przy zachodniej granicy Białorusi z Polską, Litwą i Łotwą. Biorąc pod uwagę fakt, że ćwiczenia te realizowano na

²¹ Dane niezależnej białoruskiej organizacji broniącej praw człowieka „Wiasna”, 2022, <https://prisoners.spring96.org/be#list> [dostęp: 27.01.2022].

²² A.M. Dwyer, *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych*, *Strategic File* Nr 2, Warszawa 2022, s. 4.

poligonach w zachodniej części Białorusi, w UE i NATO spodziewano się incyden- tu wojskowego oraz szybkiej reakcji ćwiczących wojsk białorusko-rosyjskich. Temat rosnącego napięcia na granicy NATO a państwem związkowym był uwy- puklony w białoruskich i rosyjskich informacjach medialnych dotyczących ćwi- czeń. Po ich zakończeniu propaganda rosyjska i białoruska zaczęły z kolei pod- kreślać, że Polska w odpowiedzi na kryzys podjęła działania nieproporcjonalne do skali zagrożenia, między innymi wzmacniając ochronę granicy komponentem wojskowym, w sile aż trzech dywizji zmechanizowanych. Przedłużający się kry- zys oraz zwiększenie jego intensywności, przejawiający się atakami migrantów na infrastrukturę graniczną szczególnie w dniach 8 i 16 listopada 2021 roku zda- niem analityków i ekspertów z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych można też odczytać jako testowanie potencjału ochrony granicy, w tym zwłasz- cza współdziałania wojska z innymi formacjami mundurowymi, np. ze Strażą Graniczną czy Policją. Eksperci i analitycy z organizacji pozarządowych podkre- ślają, z czym zgadza się również autor artykułu, że jest to też próba sprawdzenia, jakie konkretnie jednostki wojskowe mogą zostać operacyjnie wykorzystane na wschodzie Polski, jak szybko i jakimi drogami przebiegnie dyslokacja sprzętu i żołnierzy, w jaki sposób zorganizowane zostanie wsparcie logistyczne oraz jak duże siły i środki zostaną ostatecznie wykorzystane²³.

Wymiar wojskowy obejmował też przetestowanie politycznej i wojskowej reakcji państw NATO. Istotne było, czy państwa wschodniej flanki zwrócą się o pomoc do Sojuszu oraz czy i jakie państwa członkowskie zdecydują się na ich wsparcie. Chodziło też o zbadanie i w miarę możliwości wywołanie ewentu- alnych rozdzwień w interpretacji zdarzeń i sposobie oceny kryzysu, wśród państw Sojuszu. Za element wojskowej odpowiedzi Rosji i Białorusi, zdaniem ekspertów z PISM, można też uznać dodatkowe ćwiczenia białorusko-rosyjskie o kryptonimie „Sojusznicze zdecydowanie”, które były oficjalną reakcją na dyslo- kację i koncentrację polskich i litewskich wojsk, bliżej granicy z Białorusią i ich zaangażowanie w zabezpieczenie granicy zewnętrznej UE i NATO.

Prowadzone przez Białoruś i wspierane przez Rosję działania hybry- dowe miały też wymiar gospodarczy. W listopadzie 2021 roku Aleksander Łukaszenka zagroził, że ze względu na działania UE i zapowiedź nałożenia na Białoruś kolejnych sankcji wstrzyma tranzyt gazu do Polski i Niemiec ru- rociągiem „Jamał”. Było to jednak mało prawdopodobne, gdyż białoruska infra- struktura przesyłowa w całości należąca do spółki „Gazprom Transgaz Bela- rus” jest uzależniona od rosyjskiego Gazpromu i wstrzymanie przesyłu gazu mogłoby nastąpić tylko i wyłącznie za zgodą władz w Rosji. W tym też czasie Białoruś czasowo zmniejszyła przepływ ropy naftowej do Polski i Niemiec ro-

²³ Tamże, s. 5.

pociągiem „Przyjaźń”²⁴. Działania te jako krótkotrwałe były dość nieskuteczne, gdyż państwa członkowskie UE posiadały zapasy tego surowca na co najmniej 90 dni funkcjonowania w przypadku braku źródeł zaopatrzenia. Dodać należy również, że co prawda już po wybuchu wojny w Ukrainie unijne państwa podjęły próby dywersyfikacji dostaw gazu i ropy. W obu tych przypadkach Aleksander Łukaszenka podjął medialną próbę kreowania się na osobę decyzyjną, która może wpływać na kluczowe elementy, głównie niemieckiej i polskiej gospodarki, jakimi są bezpieczeństwo energetyczne i stabilność dostaw, co było ewidentną nieprawdą. Była to też próba odpowiedzi strony białoruskiej na ostrzeżenia Polski, że w przypadku eskalacji kryzysu na granicy jest skłonna w pełni zamknąć granice, co niewątpliwie uderzyłoby w gospodarkę Białorusi i spowodowałoby duże straty gospodarcze.

3.3. Dezinformacja w działaniach hybrydowych i oddziaływanie społeczne

Bardzo ważną rolę w czasie kryzysu na granicy białoruskiej odegrała dezinformacja. Z przywołanej wcześniej definicji działań hybrydowych wynika, że dezinformacja jest kluczowym czynnikiem wpływającym na oddziaływanie, zarówno na społeczeństwo kraju będącego przedmiotem operacji hybrydowej, jak i na społeczność międzynarodową. W momencie gdy litewskie służby podjęły zdecydowane działania na rzecz uszczelnienia swojej granicy, automatycznie stały się przedmiotem ataków białoruskiej propagandy. Z czasem, w miarę eskalowania kryzysu, białoruskie władze i ich media, swoje ataki medialne kierowały również pod adresem polskich i łotewskich służb granicznych. Zniekształcano przekaz i wyolbrzymiano każdy incydent na granicy, a w szczególności informacje na temat złego traktowania migrantów, którzy usiłowali przekroczyć granicę do UE w sposób nielegalny. Dodatkowo z chwilą rozpoczęcia przez Litwę, a następnie Polskę, budowy fizycznych zapór na granicy z Białorusią, natychmiast pojawiły się oskarżenia o powodowanie śmierci zwierząt i niszczenie ich naturalnych siedlisk. Również istotną rolę odegrały media społecznościowe, w których bardzo często publikowano nieprawdziwe zdjęcia czy materiały wideo. Wykorzystywano przy tym tak zwany mechanizm sztucznego uprawdopodobnienia informacji poprzez powielenie jej w innych źródłach, głównie w sieciach społecznościowych.

Jednym z ważniejszych celów Białorusi i Rosji w trakcie tego kryzysu, zdaniem Macieja Pieczyńskiego z Uniwersytetu Szczecińskiego, o czym pisze w swojej książce *Granica propagandy...*, było epatowanie cierpieniem migran-

²⁴ Tamże, s. 7.

tów, głównie kobiet i dzieci. Celowo stymulowano przekaz informacyjny w taki sposób, aby wywołać krytykę państw flanki wschodniej na Zachodzie za prowadzenie złej polityki migracyjnej. Jak wiadomo, od kryzysu migracyjnego w UE w 2015–2016 roku temat ten był postrzegany jako kontrowersyjny i wywołujący emocje społeczne o różnym natężeniu w poszczególnych krajach unijnych. Rosyjskie i białoruskie media oskarżały również państwa Europy Zachodniej i NATO o prowadzenie w różnych rejonach świata operacji wojskowych, które doprowadziły do kryzysów w państwach tego regionu, zmuszając ludność do przemieszczania się w poszukiwaniu lepszych miejsc do życia, a same konsekwentnie uchylały się od przyjmowania uchodźców²⁵. Taką retorykę przyjęły wszystkie media rządowe w Rosji i Białorusi, biorąc na cel między innymi Polskę jako przykład, prezentując swoim społeczeństwom jednolity, zmanipulowany przekaz.

Treści propagandowe przekazywane w Rosji znalazły częściowo swoje odbicie w nastrojach społecznych. Jak wykazały badania Państwowego Rosyjskiego Instytutu Badań Społecznych (WCIOM) przeprowadzone w listopadzie 2021 roku, 66% zapytanych Rosjan słyszało o kryzysie na granicy polsko-białoruskiej, a 36% uważało, że za jego wywołanie odpowiada Unia Europejska²⁶. Celem kampanii dezinformacyjnej było również oddziaływanie na społeczeństwo niemieckie, co miało wpłynąć na osłabienie wizerunku Polski, Litwy i Łotwy. Tu przekaz koncentrowano głównie na domniemanej brutalności służb granicznych i wojska, ofiarach wśród migrantów i złych decyzjach, jakie podejmowały władze tych państw. Podkreślano również fakt, że mimo intensywnych działań podejmowanych przez służby państw unijnych graniczących z Białorusią wielu migrantów pokonało zabezpieczenia i przedostało się do Niemiec. Sugerowano, że państwa te, a w szczególności Polska, nie radzą sobie z ochroną zewnętrznej granicy UE, chcąc zainspirować dyskusję o wprowadzeniu czasowej kontroli granicznej na granicy polsko-niemieckiej i skłonić Komisję Europejską do złagodzenia sankcji i doprowadzenia do rozmów między UE a Białorusią. Ważnym elementem walki informacyjnej było też wykorzystanie przez Białoruś oraz Rosję mediów międzynarodowych, między innymi amerykańskich, niemieckich, brytyjskich i tureckich do podważania pozycji Polski, Litwy i Łotwy w UE²⁷. Działania te nie odniosły oczekiwanego w Mińsku i Moskwie skutku, wręcz przeciwnie doprowadziły do ujednoczenia stanowiska Zachodu w stosunku do Białorusi i Rosji jako państw autorytarnych, w których nie obowiązują zasady demokratyczne.

²⁵ M. Pieczyński, dz. cyt., s. 23–26.

²⁶ S. Dębski i in., *Strategic File Nr 2, Rosyjski Państwowy Instytut Badań Społecznych, WCIOM 2021*, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analliticheskii-obzor/nad-granicej-tuchi-khodjat-khmuro> [dostęp: 27.01.2022].

²⁷ S. Dębski i in., *Strategic File nr 2*, Warszawa 2022, s. 8.

Media rządowe w Białorusi i Rosji chętnie też oddają głos migrantom, choć traktują ich wybiórczo i prezentują ich wypowiedzi w sposób zmanipulowany, o czym szeroko pisze wspomniany już Maciej Pieczyński w książce *Granica propagandy...* Jedną z najważniejszych tez białoruskiej propagandy na temat sytuacji na granicy jest twierdzenie, że sam napływ migrantów miał charakter w pełni legalny i to jest zgodne z prawdą, bo migranci przyjeżdżali do Mińska legalnie i legalnie przebywali na terytorium Białorusi. Mińsk z jednej strony zaprzeczał, jakoby odgórnie sterował kryzysem, z drugiej zaś strony przekonuje, że przybysze z Azji i Afryki nie łamią prawa. Trudno dostrzec w tym rozumowaniu logikę. Jeśli reżim Łukaszenki nie steruje migrantami, to skąd jego wiedza, że przybyli do Białorusi legalnie i że legalnie próbują przekroczyć granicę? Czyżby jednak kontrolował ten przepływ ludności? A jeśli kontroluje to, co najmniej aprobuje²⁸. Władze białoruskie twierdzą, że cudzoziemcy, którzy przebywali w pobliżu granicy, nie złamali prawa białoruskiego i legalnie wjechali do Białorusi, ale pomijają fakt, że wcześniej dokonano korekty w prawie, aby im taki pobyt w rejonach przygranicznych ułatwić. Maksymalnie też uproszczono uzyskanie wiz białoruskich, co niewątpliwie ułatwiło przyjazd migrantów do Białorusi. Zatem argument o bezstronności władz białoruskich i rosyjskich, a także niesterowaniu kryzysem granicznym jest nieprawdziwy, gdyż fakty są inne.

Złożoność omawianego kryzysu granicznego pokazuje, że nie można go sprowadzać jedynie do aspektu humanitarnego czy migracyjnego, choć są to jego kluczowe elementy. Za sprawą sztucznie wywołanej presji migracyjnej Białoruś przy koordynacji i znaczącym udziale Rosji próbowała przetestować odporność i skuteczność w działaniu trzech państw wschodniej flanki NATO w sferze politycznej, wojskowej, społecznej, gospodarczej, informacyjnej oraz ochrony infrastruktury granicznej. Kryzys ten ewoluował podobnie jak jego cele, które Rosja i Białoruś chciały osiągnąć poprzez określone oddziaływanie na państwa będące przedmiotem operacji, jak też ich sojuszników. Niektóre wnioski, np. dotyczące skuteczności w ochronie granic oraz wsparcie sojuszników, będą ważnym sygnałem dla Rosji i Białorusi. Większość celów politycznych, choćby takich jak podważenie pozycji Polski, Litwy i Łotwy w ramach UE i NATO, uznanie Aleksandra Łukaszenki za demokratycznie wybranego prezydenta Białorusi oraz złagodzenie sankcji unijnych, nie została osiągnięta. Nie oznacza to, że Rosja i Białoruś zaprzestaną podejmować tego typu działań. Państwa te są zainteresowane jego przedłużaniem i eskalowaniem, choć pewnie na mniejszą skalę.

²⁸ M. Pieczyński, dz. cyt., s. 32–33.

3.4. Specyfika działań hybrydowych

Państwa UE i NATO, chcąc przeciwstawić się zagrożeniom hybrydowym, powinny budować odporność własnych społeczeństw. W tym zakresie ważna jest edukacja i to zarówno prowadzona w ramach szkolnictwa powszechnego, jak i skierowana do całego społeczeństwa w postaci kampanii społeczno-ściowych. Celem takiego działania powinno być nabywanie umiejętności weryfikowania informacji i sprawdzania ich źródeł. Ważnym elementem będzie uświadomienie w kwestii cyberzagrożeń oraz kształtowanie bezpiecznych zachowań w internecie, zwłaszcza w sieciach społecznościowych. Jest to tym ważniejsze, że do manipulowania nastrojami społecznymi dochodzi najczęściej za pośrednictwem najpopularniejszych platform cyfrowych. Utrudnienie zwalczania tego typu działań stanowi fakt, że nawet usuwanie kont prowadzących taką działalność nie ogranicza szkodliwości przekazu, bo w ich miejsce powstają nowe. W tym kontekście bardzo ważna jest też dbałość o bezpieczeństwo własnych danych, które mogą zostać wykorzystane w nieuprawniony sposób. Dotyczy to zwłaszcza urzędników państwowych, funkcjonariuszy poszczególnych służb czy żołnierzy. Istotne będzie również rozwijanie zdolności organów państwowych i samorządowych do komunikacji strategicznej w celu kształtowania autentycznego zaufania do tych instytucji oraz właściwa współpraca z mediami. Komunikowanie strategiczne posiada również funkcję ostrzegania przed zagrożeniami.

Arsalan Bilal z Norweskiego Uniwersytetu Arktycznego wraz z innymi analitykami i ekspertami z zakresu bezpieczeństwa w *Przeglądzie NATO* pisze, że ataki hybrydowe charakteryzują się na ogół dużą niejasnością, niejednoznacznością i kwestią przypisania odpowiedzialności, czyli atrybucji. Niejasność ta jest świadomie tworzona i pogłębiana przez podmioty podejmujące działania hybrydowe w celu utrudnienia atrybucji i reakcji. Innymi słowy, państwo, które jest celem ataku, albo nie jest w stanie wykryć ataku hybrydowego, albo nie jest w stanie przypisać go państwu, które być może przeprowadziło go lub sponsorowało. Wykorzystując progi wykrywalności i atrybucji, podmiot hybrydowy utrudnia państwu będącemu celem ataku, opracowanie polityki i strategii odpowiedzi²⁹. Biorąc pod uwagę złożoność działań hybrydowych, eksperci przedstawili kilka rozwiązań politycznych i strategicznych. Niektóre z nich koncentrują się wokół metod skrupulatnego wykrywania, powstrzymywania, przeciwdziałania i reagowania na zagrożenia hybrydowe. Niemniej jednak, jako że domena informacyjna,

²⁹ A. Bilal, *Przegląd NATO, Wojna hybrydowa – nowe zagrożenia, złożoność i „zaufanie” jako antidotum*, 2021, s. 4, <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/11/30/wojna-hybrydowa-nowe-zagrozenia-zlozonosc-i-zaufanie-jako-antidotum/index.html> [dostęp: 27.01.2022].

kognitywna i społeczna staje się kamieniem węgielnym działań hybrydowych, żaden zestaw rozwiązań bez budowania zaufania prawdopodobnie nie będzie w stanie zaoferować skutecznego antidotum, gdyż jak już wspomniano wcześniej, działania hybrydowe są prowadzone poniżej tradycyjnego progu działań zbrojnych³⁰. Na pierwszy plan wysuwa się tu ważna rola ludności cywilnej i jej sposób myślenia oraz działania w stosunku do państwa.

Współczesne platformy cyfrowe i społecznościowe pozwalają podmiotom prowadzącym działania hybrydowe z dużą łatwością wpływać na to ze szkodą dla państwa przeciwnika. Dobrym przykładem są prowadzone przeciwko niektórym państwom zachodnim rosyjskie, internetowe, kampanie dezinformacyjne, z których część jest bardzo subtelna, lecz jednocześnie bardzo niebezpieczna.

Państwo bez obywateli jest pozbawione kręgosłupa. Czerpie ono legitymizację, a tym samym władzę, od swoich obywateli, co stwierdza w *Przeglądzie NATO* Arsalan Bilal, a z czym zgadza się również autor niniejszego artykułu. Dotyczy to jednak państw o demokratycznej strukturze. Wbijając klin między państwo a jego obywateli, można stworzyć warunki do jego implozji. To właśnie jest celem podmiotu prowadzącego działania hybrydowe. Zagrożenia hybrydowe są często, żeby nie powiedzieć zawsze, „szyte na miarę” słabych punktów atakowanego państwa lub międzynarodowych wspólnot politycznych. Celem jest wykorzystanie tych słabości, pogłębiając je tak, aby stwarzać i zaostrzać polaryzację, zarówno na poziomie krajowych, jak i międzynarodowym. Zdaniem Arsalana Bilala eksperta *Przeglądu NATO* przekłada się to na niebezpieczną erozję podstawowych wartości współistnienia, harmonii i pluralizmu w społeczeństwach demokratycznych i pomiędzy nimi, a także zdolności przywódców politycznych do podejmowania stosownych decyzji³¹. W ostatecznym rozrachunku zagrożenia hybrydowe podcinają to zaufanie.

Dlatego też, zdaniem autora artykułu, budowanie zaufania należy uznać za kluczowy element, chroniący przed zagrożeniami hybrydowymi, zwłaszcza ukierunkowanymi na podkopywanie podstaw demokratycznych państw. Co więcej, zaufanie pozostaje warunkiem *sine qua non*, aby jakakolwiek polityka czy strategiczna odpowiedź przyniosła efekt na zagrożenia hybrydowe. Innymi słowy, wobec braku zaufania, nic nie zadziała i nie przyniesie pożądanych rezultatów. Zaufanie nie może być rozumiane jako zjawisko jednopoziomowe lub jednowymiarowe. Jest ono potrzebne na wielu poziomach i w wielu dziedzinach. Ludzie muszą mieć zaufanie do organów państwa, aby rządy mogły zapewnić przestrzeganie swoich decyzji. Niepokojące jest jednak to, że w wielu krajach zachodnich instytucje państwowe tracą wiarygodność z powodu malejącego za-

³⁰ Tamże, s. 6.

³¹ A. Bilal, dz. cyt., s. 7.

ufania publicznego. Na przykład w Stanach Zjednoczonych zaufanie publiczne spadło z 73% w latach 50. XX wieku do 24% w 2021 roku. Podobnie w Europie Zachodniej, w tym również w Polsce, zaufanie społeczne do władz państwowych sukcesywnie spada³², o czym pisze w *Przeglądzie NATO* i co w swoich wypowiedziach podkreśla Arsalan Bilal z Centrum Studiów nad Pokojem Norweskiego Uniwersytetu Arktycznego.

Ważne jest nie tylko zaufanie publiczne do państwa. Równie ważne pozostaje zaufanie ludzi do siebie nawzajem. Wzrost populizmu w różnych częściach świata, w tym również w krajach zachodnich, jest symptomem większej polaryzacji społecznej i politycznej w obrębie wspólnot. Budowanie, odbudowywanie i umacnianie zaufania na poziomie państwowym i społecznym ma zasadnicze znaczenie dla stworzenia trwałej odporności na zagrożenia o charakterze hybrydowym. Budowanie zaufania w ramach społeczności i między nimi powinno być podstawą wysiłków na rzecz neutralizacji działań i zagrożeń hybrydowych. Wymaga to nieustannych wysiłków na poziomie strukturalnym i politycznym w celu stworzenia silnych więzi między państwem a obywatelami, opartych na znaczącej przejrzystości, odpowiedzialności i aktywności społecznej.

Podsumowanie

Reasumując, a także odnosząc się do problemu badawczego niniejszego artykułu, którym jest fala migracji na wschodniej flancie UE i NATO, stwarzająca poważne wyzwania dla bezpieczeństwa państw regionu, a także odpowiadając na postawione na wstępie pytanie, należy stwierdzić, że zaufanie obywateli do państwa jest ważnym czynnikiem i może wydatnie przyczynić się do przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym ze strony Federacji Rosyjskiej, a już na pewno wpływa na minimalizowanie ich skutków. Tym samym, zdaniem autora, potwierdzono hipotezę, że zaufanie obywateli do państwa może stanowić skuteczną formę przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym ze strony Federacji Rosyjskiej w kontekście kryzysu migracyjnego na wschodniej flancie UE i NATO. Wzmocnienie zdolności państwa do zarządzania kryzysem migracyjnym oraz poprawa efektywności działań podejmowanych przez państwa członkowskie w zakresie zwiększenia zaufania obywateli do państwa, władzy oraz instytucji państwowych zdaniem ekspertów zajmujących się bezpieczeństwem jest sprawą zasadniczą z czym również zgadza się autor niniejszego artykułu. Dodać też należy, że zagadnienie to wymaga bieżącego monitorowania oraz dalszych analiz i badań ekspertów z dziedziny bezpieczeństwa, w tym również i autora niniejszego artykułu, ze szczególnym uwzględnieniem wpły-

³² Tamże, s. 9.

wu działań hybrydowych Federacji Rosyjskiej na bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej oraz rolę Straży Granicznej jako organu odpowiedzialnego za ochronę granicy państwowej w systemie bezpieczeństwa państwa, a dokładniej zbadanie bieżącego reagowania i przystosowywania się tej formacji do aktualnych zagrożeń i wyzwań.

Tego typu kryzysy jak opisywany w niniejszym artykule oraz skoordynowane działania hybrydowe podejmowane i prowadzone przez Federację Rosyjską przeciw państwom UE i NATO będą z pewnością się nasilać, gdyż jak twierdzą analitycy i specjaliści od bezpieczeństwa *Przeglądu NATO*, są skuteczną formą, niewymagającą wielkich nakładów oraz angażowania środków, a także są sposobem testowania państw flanki wschodniej, a w szczególności sprawdzenia ich odporności w działaniach kluczowych dla funkcjonowania państwa. Sprzyjać temu będzie rozwój mediów społecznościowych i nowoczesnych środków przekazu, także powszechny brak wiedzy i umiejętności w weryfikowaniu źródeł informacji. Brak dobrego zabezpieczenia infrastruktury informacyjnej zwiększa też skuteczność cyberataków i ułatwia ich prowadzenie. Dodatkowo efektywność operacji hybrydowych w dużym stopniu zależy od czynników wewnętrznych w państwie lub państwach, przeciw którym są skierowane³³. Zwiększa się ona w przypadku niezadowolenia ze sposobu funkcjonowania państwa, zarówno władz, jak i administracji, znacznej polaryzacji społecznej i istnienia wielu wpływowych grup interesów, wśród nich takich, które będą sprzyjały interesom strony atakującej lub łatwo dadzą się jej zmanipulować.

Ważną kwestią, którą warto podnieść w podsumowaniu niniejszego artykułu, jest kwestia, aby w ramach prac nad nową strategią Sojuszu państwa członkowskie uwzględniły również rosnące znaczenie działań hybrydowych. NATO powinno zaktualizować swoją strategię z 2015 roku wobec zagrożeń hybrydowych i rozszerzyć postanowienia szczytu z Warszawy z 2016 roku o zagrożenia innego rodzaju niż cybernetyczne. Opracowanie strategii walki z działaniami o charakterze hybrydowym będzie znakiem, że Sojusz i jego państwa członkowskie nie tylko są świadome zagrożenia, ale chcą na nie zdecydowanie reagować. Z kolei na poziomie UE państwa członkowskie powinny zaakceptować i szybko wdrożyć ambitne cele dotyczące współpracy w ramach NATO w zakresie zwalczania zagrożeń hybrydowych oraz wzmocnienia własnego potencjału (*EU Hybrid Toolbox*), co zostało wskazane w Kompasie Strategicznym³⁴, a co podkreślają analitycy i eksperci z Polskiego Instytutu Spraw Międzynarodowych. Budowanie odporności na zagrożenia hybrydowe,

³³ Tamże, s. 8–9.

³⁴ A.M. Dyner, *Kryzys graniczny...*, dz. cyt., s. 10.

powinno odbywać się przy wykorzystaniu doświadczeń międzynarodowych, we współpracy z innymi państwami UE i NATO oraz stworzonymi przez nie organizacjami, takimi jak Europejskie Centrum ds. Zwalczania Zagrożeń Hybrydowych z siedzibą w Helsinkach.

Ponadto ważnym czynnikiem budowania odporności na zagrożenia hybrydowe na poziomie kraju będzie też współpraca wywiadowcza i kontrwywiadowcza w ramach UE i NATO, ze szczególnym naciskiem na zwiększenie wymiany informacji wrażliwych, dotyczących choćby ochrony infrastruktury krytycznej i cyberbezpieczeństwa. Będzie się to wiązało z pewnością ze zwiększeniem nakładów finansowych na przeciwdziałanie zagrożeniom hybrydowym na poziomie UE, NATO, jak też poszczególnych państw członkowskich³⁵, na co również uwagę zwracają i w swoich publikacjach podnoszą specjaliści od bezpieczeństwa z organizacji pozarządowych.

Bibliografia

- Dane niezależnej białoruskiej organizacji broniącej praw człowieka „Wiasna”, 2022, <https://prisoners.spring96.org/be#list> [dostęp: 27.01.2022].*
- Dupuy A.C. i in., *Przegląd NATO, Bezpieczeństwo energetyczne w czasach wojny hybrydowej*, 2021 <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/01/13/bezpieczenstwo-energetyczne-w-czasach-wojny-hybrydowej/index.html> [dostęp: 21.02.2023].
- Dyner A.M., *Kryzys graniczny jako przykład działań hybrydowych, Strategic File Nr 2*, Warszawa 2022.
- European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats, Hybrid threats as a concept, 2021, www.hybridcoe.fi/hybridthreats-as-a-phenomenon [dostęp: 25.01.2022].*
- Ficoń K., *Bezpieczeństwo jako systemowa kategoria ontologiczna*, „Kwartalnik Bellona” 2013, nr 1.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011.
- Nort Atlantic Treaty Organisation, What is NATO doing to address hybrid threats?*, 2021, www.nato.int/cps/en/natohq/news_183004.htm [dostęp: 25.01.2022].
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
- Paździur D., *Działania hybrydowe Federacji Rosyjskiej, a zagrożenia dla bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej na Morzu Bałtyckim*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” 2017, Rok XI.

³⁵ Tamże, s. 9–10.

- Pieczyński M., *Granica propagandy. Łukaszenka i Putin na wojnie hybrydowej z Polską*, Warszawa 2022.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Szef Sztabu Generalnego Federacji Rosyjskiej gen. Walerij Gierasimow w trakcie wykładów w Akademii Sztabu Generalnego w Moskwie w 2013 roku, <https://tvn24.pl/swiat/hybrydowa-wojna-z-ukraina-plan-rosyjscy-generalowie-mieli-juz-rok-temu-ra447257-ls3365274> [dostęp: 25.01.2022].
- Szynowski R., *Rozwój Sił Zbrojnych Ukrainy*, [w:] *Implikacje konfliktu ukraińskiego dla polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Polski. Aspekty polityczne, wojskowe, gospodarcze oraz społeczne*, K. Czornik, M. Lakomy, M. Stolarczyk (red.), Katowice 2015.
- Wojtaszczyk K., *Bezpieczeństwo państwa. Konceptualizacja pojęć*, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10.
- Żmigrodzki P. i in., *Wielki słownik języka polskiego*, Warszawa 2007.

4 | Niszczenie infrastruktury elektroenergetycznej Ukrainy przez Federację Rosyjską – wnioski dla Polski

PIOTR ANKLEWICZ

Wprowadzenie

Rola transformacji energetycznej i rozwoju energetyki rozproszonej w zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego w kontekście wniosków z ataków Federacji Rosyjskiej na infrastrukturę elektroenergetyczną Ukrainy nie jest jeszcze często zauważana przez literaturę przedmiotu. Transformacja energetyczna to nie tylko szansa dla środowiska, klimatu, rozwoju innowacji, społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki, ale również jest to proces, który wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa w zakresie zagrożeń wynikających z konfliktów militarnych.

Jednym z kierunków transformacji jest odejście od scentralizowanej energetyki opartej na dużych blokach energetycznych i zastąpienie ich lokalną, rozproszoną generacją energii opartą na odnawialnych źródłach energii. Energetyka rozproszona, oparta na mikroinstalacjach, farmach i klastrach energii, pozwala na produkcję energii blisko jej odbiorców. Jednak trzeba pamiętać, że poza wieloma zaletami energetyka rozproszona ma również wady i trudno sobie wyobrazić zabezpieczenie obecnych potrzeb energetycznych takiego kraju jak Polska, opierając produkcję energii jedynie na źródłach odnawialnych.

Od bezpiecznego i stabilnego funkcjonowania systemu energetycznego zależy funkcjonowanie usług istotnych w procesie produkcji, komunikacji i obrotu towarowego oraz zaspokojenie podstawowych potrzeb społeczeństwa, a bezpieczeństwo energetyczne zostało zdefiniowane jako stan gospodarki umożliwiający pokrycie bieżącego i perspektywicznego zapotrzebowania odbiorców na paliwa i energię w sposób technicznie i ekonomicznie uzasadniony, przy zachowaniu wymagań ochrony środowiska¹. Innymi słowy, bezpieczeństwo energetyczne to ochrona państwa, jego obywateli i gospodarki przed niedoborami energii².

¹ Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. z 1997 r. nr 54, poz. 348), art. 3 pkt 16.

² *Shcho take enerhetychna bezpeka i chomu tse nadvazhlyvo dlia Ukrainy?*, <https://energy-securityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy> [dostęp: 14.05.2022].

4.1. Ukraiński system elektroenergetyczny w przeddzień wybuchu konfliktu z Federacją Rosyjską

Przed 2021 rokiem system energetyczny Ukrainy jako całość, zaspokajał bieżące potrzeby kraju w zakresie energii elektrycznej, a także jej eksport, import i tranzyt. Niemniej jednak, już ówczesnie zauważano wiele zagrożeń oraz negatywnych trendów w jego funkcjonowaniu, które uniemożliwiały realizację funkcji wytwarzania i przesyłu energii elektrycznej z akceptowalnym poziomem niezawodności i sprawności³. Infrastruktura energetyczna była wyeksploatowana, cechowała się dużymi stratami energii, a struktura i charakterystyka mocy wytwórczych nie odpowiadała potrzebom Systemu Energetycznego Ukrainy i interesom konsumentów, którzy oczekiwali przystępnej cenowo energii elektrycznej wysokiej jakości. Niemal wszystkie bloki były przestarzałe technologicznie, wymagały przebudowy lub wyłączenia i zastąpienia innymi mocami. Istniejące bloki energetyczne elektrowni jądrowych w związku z zakończeniem okresu ich eksploatacji również zaplanowane były do wycofania. Zużycie sieci elektroenergetycznych szacowano na ponad 50%, a zużycie obiektów sieci elektroenergetycznych sięgało ponad 70%. Wzrost produkcji energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii nastąpił bez działań kompensacyjnych zwiększających elastyczność systemu energetycznego. W Ukrainie nie ma wystarczająco wydajnych systemów magazynowania energii, aby pokryć obciążenia szczytowe⁴. Wiele obiektów o największym potencjale dla instalacji wiatrowych i słonecznych znajduje się w południowej i południowo-zachodniej części kraju – obszarach, które znalazły się pod kontrolą Federacji Rosyjskiej.

Stałym problemem ukraińskiej infrastruktury elektroenergetycznej był deficyt środków finansowych na realizację projektów rozwojowych i modernizację. Dotyczyło to nie tylko segmentu generacji energii elektrycznej, ale także infrastruktury przesyłowej. Zły stan elementów rozdzielczych, transformatorów oraz linii przesyłowych różnych napięć, a także niedokończona budowa części z nich, skutkowałą z jednej strony dużymi stratami mocy podczas przesyłu energii elektrycznej, a z drugiej niepełnym wykorzystaniem mocy elektrowni jądrowych i utrzymującą się nierównowagą między poszczególnymi regionami Ukrainy⁵.

³ *Plan rozvytku Objednanoi enerhetychnoi systemy Ukrainy na 2016–2025 roky*, Ukrenergo Kiev 2015, s. 35.

⁴ Kabinet Ministriv Ukrayiny Rozporiazennia vid 4 serpnia 2021 r. No 907-r Kyiv Pro skhvalennia Stratehii enerhetychnoi bezpeky, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> [dostęp: 12.05.2023].

⁵ T. Iwański, A. Sarna, *Partnerstwo polityczno-oligarchiczne. Stan i wyzwania sektora elektroenergetycznego Ukrainy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Raport OSW kwiecień 2017.

W 2020 roku Ukraina wygenerowała łącznie 149 miliardów kilowatogodzin (kWh) energii elektrycznej, z czego większość pochodziła z elektrowni jądrowych. Cztery elektrownie jądrowe z 15 reaktorami wygenerowały ponad 51% całkowitej podaży energii elektrycznej w 2020 roku. Paliwa kopalne, zwłaszcza węgiel i gaz ziemny, tradycyjnie stanowiły znaczną część produkcji energii elektrycznej. W 2020 roku paliwa kopalne stanowiły 37% produkcji, część produkcji zaspakowały hydroelektrownie, a udział odnawialnych źródeł energii i innych źródeł był marginalny⁶. Dla porównania Polska wyprodukowała 163,9 miliarda kilowatogodzin (kWh) energii elektrycznej w 2019 roku. Jej sektor energetyczny opiera się w dużej mierze na węglu, który stanowi 74% całkowitej produkcji energii elektrycznej. Produkcja energii z odnawialnych źródeł energii (bez uwzględnienia energii wodnej) i gazu ziemnego stanowiła odpowiednio 14% i 9%⁷.

4.2. Niszczenie ukraińskiej infrastruktury elektroenergetycznej przez Federację Rosyjską

Specjalna Operacja Wojskowa prowadzona przez Federację Rosyjską w Ukrainie rozpoczęła się 4 godziny po odłączeniu systemu energetycznego Ukrainy od systemów elektroenergetycznych Federacji Rosyjskiej i Białorusi⁸. Było to zaplanowane odłączenie spowodowane przejściem w izolowany tryb działania systemu ukraińskiego w ramach przygotowań do jego przyszłej synchronizacji z Europejską Siecią Operatorów Elektroenergetycznych Systemów Przesyłowych (ENTSO-E).

Do rosyjskich ostrzałów elektrowni i sieci przesyłowych dochodziło od pierwszych tygodni agresji, jednak pierwszy celowy, ukierunkowany na infrastrukturę energetyczną Ukrainy atak miał miejsce 11 września 2022 r. Według Ministerstwa Energii był to jeden z najbardziej masowych ataków na infrastrukturę energetyczną Ukrainy – zaatakowano zarówno elektrownie, jak i podstacje wysokiego napięcia, uszkodzono 40 stacji elektroenergetycznych różnych napięć, odłączono 2 linie napowietrzne 750 kV, 5 linii napowietrznych 330 kV. Setki tysięcy Ukraińców w konsekwencji w obwodzie połtawskim, dnepropietrowskim, charkowskim, sumskim i donieckim zostało bez prądu. Bez prądu pozostawało 817 osiedli i 7978 stacji transformatorowych, łącznie ok. 667,6 tys. odbiorców. Jednocześnie w niektórych rejonach awaryjne prace ratownicze były skompliko-

⁶ *International – U.S. Energy Information Administration (EIA), Ukraine*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/UKR> [dostęp: 13.05.2023].

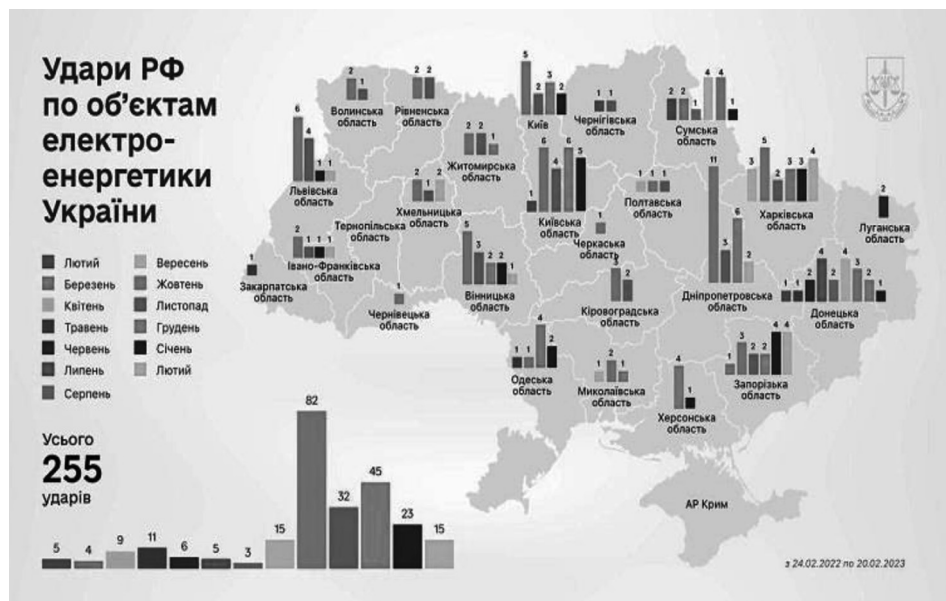
⁷ *International – U.S. Energy Information Administration (EIA), Poland*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/POL> [dostęp: 13.05.2023].

⁸ *Ukrinform, Ukraina całkowicie odłączyła się od systemów energetycznych Rosji i Białorusi*, <https://www.ukrinform.pl/rubric-economy/3411390-ukraina-cakowicie-odacza-sie-od-systemow-energetycznych-rosji-i-biaorusi.html> [dostęp: 11.05.2023].

wane lub niemożliwe ze względu na intensyfikację działań wojennych, rozminowanie, pojawianie się nowych uszkodzeń sieci elektroenergetycznych⁹.

Miesiąc później dowództwo rosyjskich wojsk inwazyjnych objął Generał Siergiej Surowikin znany z mediów jako „rzeźnik Syrii”, „kanibal” lub „Generał Ar-magedon”.¹⁰ 10 października 2022 roku pod wpływem braku postępów i sukcesów militarnych oraz w zemście za uszkodzenia mostu łączącego Rosję z Krymem¹⁰ Federacja Rosyjska rozpoczęła systematyczne, zmasowane ostrzały z wykorzystaniem rakiet, pocisków oraz dronów kamikadze ukraińskiej infrastruktury energetycznej, co nie doprowadziło do całkowitego blackoutu, ale spowodowało poważną destabilizację pracy sieci energetycznej oraz codzienne, trwające od kilku do kilkunastu godzin wyłączenia prądu we wszystkich regionach kraju. Celem większości ostrzałów były węzłowe elementy infrastruktury przesyłowej.

Rysunek 1. Rosyjskie ataki na obiekty energetyczne od 24.02.2022 r. do 20.02.2023 r. z rozbiciem na poszczególne miesiące

Źródło: Kosatka Media, *Енергоатом оприлюднив інфографіку ударів рф по об'єктах електроенергетики*, <https://kosatka.media/category/elektroenergiya/news/energoatom-oprilyudniv-infografiku-udariv-rf-po-ob-yektah-elektroenergetiki> [dostęp: 24.04.2023].

⁹ *Davaite vzhе pislia viiny: stan enerhetychnoi infrastruktury Ukrainy ta maibutnie haluzi*, <https://delo.ua/energetics/davaite-vze-pislya-viini-stan-energeticnoyi-infrastrukturi-ukrayini-ta-maibutnje-galuzi-404840> [dostęp: 4.04.2023].

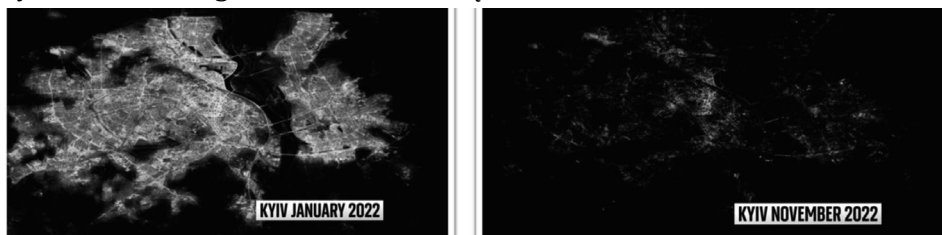
¹⁰ *Business Insider, Putin, drink in hand, blames Ukraine for Russia's bombing of its energy infrastructure: „Who started it?”*, <https://www.businessinsider.com/putin-drink-in-hand-blames-ukraine-for-russia-bombing-infrastructure-2022-12?r=US&IR=T> [dostęp: 24.04.2023].

Władze w Kijowie nie miały wystarczającej ilości środków obrony powietrznej do neutralizacji zmierzających na jej terytorium rakiet i dronów, co przełożyło się na wysoką skuteczność prowadzonych uderzeń. Z ogłoszonego przez ukraińskiego operatora infrastruktury przesyłowej Ukrenergo oświadczenia wynika, że od 10 października 2022 roku do 10 lutego 2023 roku Federacja Rosyjska przeprowadziła 14 raketowych i 17 dronowych zmasowanych ataków na ukraiński system energetyczny. W ich efekcie ucierpiało ponad 40% infrastruktury energetycznej. Wszystkie duże elektrownie ciepłne i hydroelektryczne doznały uszkodzeń, a Centrum Dyspozytorskie Ukrenergo zostało zmuszone do ograniczenia zużycia energii elektrycznej o 50%. Przez 4 miesiące średnio do 12 milionów Ukraińców co godzinę pozostawało bez prądu. Służbom energetycznym udało się naprawić ponad 10 tysięcy kilometrów linii przesyłowych zniszczonych w wyniku ataków. Spośród zniszczonych 43% obiektów infrastruktury energetycznej udało się częściowo naprawić ok. 70%¹¹.

Od początku wojny do lutego 2023 r. Federacja Rosyjska przeprowadziła 255 skutecznych ataków na 112 elementów krytycznej infrastruktury elektroenergetycznej z czego 77% przypadło na miesiące o najniższych temperaturach, tj. październik 2022 r. – luty 2023 r.¹²

W konsekwencji Parlament Europejski 23 listopada 2022 roku uznał Rosję za państwowego sponsora terroryzmu, argumentując, że jej ataki wojskowe na ukraińskie cele cywilne, takie jak infrastruktura energetyczna, szpitale, szkoły i schrony naruszają prawo międzynarodowe¹³.

Rysunek 2. Zdjęcia Kijowa wykonane w styczniu i listopadzie 2022 r. z przelatujących codziennie o godz. 1.30 nad Ukrainą satelitów NASA Suomi i NOAA-20

Źródło: Sky News, *Lights over Ukraine: The Energy War* <https://news.sky.com/story/ukraine-war-how-much-the-lights-have-gone-out-in-kyiv-revealed-for-the-first-time-by-nasa-satellites-12773049> [dostęp: 24.04.2023].

¹¹ Ukrenergo, *Enerhetychnyi Front 365 Dniv Nezlamnosti*, https://ua.energy/energy_front_365.html [dostęp: 4.05.2023].

¹² Kosatka Media, *Енергоатом Оприлюднив Інфографіку Ударів РФ По Об'єктах Електроенергетики*, <https://kosatka.media/category/elektroenergiya/news/energoatom-oprilyudniv-infografiku-udariv-rf-po-ob-yektah-elektroenergetiki> [dostęp: 23.05.2023].

¹³ Euobserver, *MEPs formally declare Russia 'state sponsor of terrorism*, <https://euobserver.com/ukraine/156459> [dostęp: 10.05.2023].

Nieustające ataki rosyjskie na infrastrukturę energetyczną stworzyły trudne warunki życia, a ciągłe przerwy w dostawie prądu regularnie pogrążały znaczną część Ukrainy w ciemności przez cały sezon zimowy. Podczas szczytu nalołów w grudniu i styczniu deficyt energii elektrycznej w Ukrainie wzrósł aż o 30%. Ukraiński operator sieci Ukrenergo importował awaryjną energię elektryczną z sąsiedniej Słowacji, Polski i Mołdawii. Niedobory osiągnęły szczyt na początku lutego, kiedy import energii osiągnął rekordowe poziomy¹⁴. Całe społeczeństwo, administracja, przemysł i biznes zostały zobowiązane do ograniczenia zużycia energii. W Kijowie supermarkety i galerie handlowe zrezygnowały z oświetlenia ulicznego i ograniczyły oświetlenie witryn sklepowych. W obwodzie lwowskim wprowadzono zakaz oświetlania fasad budynków i działania fontann. Podczas godziny policyjnej wyłączano oświetlenie uliczne, z wyjątkiem infrastruktury drogowej i krytycznej. Zakazano również oświetlania reklam, szyldów, sklepów i urzędów po godzinach pracy. W Krzywym Rogu, obwodzie połtańskim i tarnopolskim przedsiębiorcy naruszający reżim oszczędzania energii byli karani grzywnami przez służby porządkowe¹⁵.

Perspektywa przerw w dostawie prądu zimą spowodowała, że priorytetowo traktowano dostawę energii krytycznym sektorom i obiektom. Główne wysiłki Ukraina skierowała na zapewnienie dostaw energii do szpitali i placówek służby zdrowia. Kolejnym obszarem traktowanym priorytetowo było zapewnienie zasilania krytycznym usługom miejskim. Dostarczanie energii elektrycznej w celu zapewnienia właściwego działania usług wodociągowych i kanalizacyjnych miało kluczowe znaczenie dla zdrowia publicznego oraz uniknięcia katastrof ekologicznych. Władze Ukrainy skupiły również swoje siły na zapewnieniu zasilania dla usług telekomunikacyjnych oraz funkcjonowania instytucji finansowych.

Skutki ataków zmusiły Ukrainę do działań wykraczających poza bieżącą naprawę i odbudowę zniszczeń. Uruchomiono programy wymiany starych energochłonnych żarówek na źródła światła typu LED, które zakładały wymianę ok. 50 milionów żarówek, co doprowadzić miało do oszczędności 1 GW prądu. To realnie przełożyło się na obniżenie deficytu w sieci. Program uzyskał dofinansowanie m.in. z Unii Europejskiej¹⁶, która zadeklarowała dostarczenie 35 mln żarówek LED, ponad 5 tys. generatorów, a także przeznaczyła środki na pane-

¹⁴ *Atlantic Council, Ukraine's energy sector survives winter*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-energy-sector-survives-winter> [dostęp: 8.05.2022].

¹⁵ *Antikor, Totalna ekonomiiia svitla v Ukraini: yaki zakhody vzhyvaiut' po oblastiakh*, https://antikor.com.ua/articles/584580-totaljnaja_ekonomija_sveta_v_ukraine_kakie_mery_predprinimajut_po_oblastjam [dostęp: 23.04.2022].

¹⁶ *Rzeczpospolita, Cała Ukraina wymienia żarówki, a Unia to finansuje*, <https://energia.rp.pl/elektroenergetyka/art37918861-cala-ukraina-wymienia-zarowki-a-unia-to-finansuje> [dostęp: 11.05.2023].

le słoneczne do zasilania ukraińskich budynków publicznych¹⁷. Setki milionów dolarów na pomoc w zapewnieniu energii dla Ukrainy wyasygnowały w ramach programów wsparcia organizacje międzynarodowe i poszczególne kraje¹⁸ (m.in. ONZ, Wspólnota Energetyczna UE, USA¹⁹). W marcu 2023 roku program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) oszacował szkody spowodowane rosyjskimi atakami na sektor energetyczny na 10 miliardów dolarów²⁰.

Jednym z głównych cech ukraińskiego systemu energetycznego, który sprzyjał skuteczności ataków, jakie przeprowadzane były przez siły rosyjskie, jest fakt, że charakteryzował się on scentralizowaniem i skoncentrowaniem w określonych miejscach, natomiast ilość i jakość sieci połączeń pomiędzy producentami energii a odbiorcami negatywnie wpływała na jej elastyczność i zdolności manewrowe. System nie gwarantował skutecznego przekierowywania energii elektrycznej na sprawne trasy, a zastosowanie alternatywnych połączeń nie było efektywne, ponieważ Rosjanie je niszczyli w kolejnych falach uderzeń.

Rosyjskie ataki zogniskowane były na transformatorach i stacjach węzłowych. Wybór ten nie był przypadkowy, bezpośrednie ataki na elektrownie nie byłyby skuteczne, ponieważ wyłączenie elektrowni poprzez uderzenie w jej generatory nie jest zadaniem prostym. Z reguły elektrownie posiadają wiele generatorów, które chronione są konstrukcjami budynków. Natomiast transformatory są znacznie łatwiejszym celem, znajdują się zazwyczaj na zewnątrz i są wypełnione wysoce łatwopalnym olejem chłodzącym, tym samym Rosja uderzała w najsłabsze ogniwa ukraińskiej infrastruktury energetycznej. Doszło więc do sytuacji, w której sprawne bloki energetyczne wytwarzały prąd, ale nie było możliwości przesyłania go do odbiorców końcowych.

Siły Federacji Rosyjskiej atakowały infrastrukturę energetyczną raketami, pociskami i dronami, dlatego im bardziej zdecentralizowany byłby system energetyczny w Ukrainie, tym większą charakteryzowałby się odpornością na uszkodzenia, a skuteczność regularnych ataków na ukraińską infrastrukturę energetyczną potwierdza, że rozproszony system energetyczny mógłby pomóc uniknąć tak wielu strat i może być sposobem na łagodzenie skutków uderzeń.

¹⁷ *Businessinsider, Generatory dla Ukrainy. Von der Leyen o rosyjskiej wojnie energetycznej*, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/generatory-dla-ukrainy-von-der-leyen-o-rosyjskiej-wojnie-energetycznej/0202rw3> [dostęp: 5.05.2023].

¹⁸ *CEPA, Winning Europe's Energy War with Russia*, <https://cepa.org/comprehensive-reports/winning-europes-energy-war-with-russia> [dostęp: 10.05.2023].

¹⁹ *ASP American Security Project, Navigating Russia's Attacks on Water and Energy in Ukraine*, <https://www.americansecurityproject.org/navigating-russias-attacks-on-water-and-energy-in-ukraine> [dostęp: 11.05.2023].

²⁰ *Atlantic Council, Ukraine's energy sector survives winter*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-energy-sector-survives-winter> [dostęp: 7.05.2023].

4.3. Wnioski dla Polski wynikające ze skutków ataków na ukraińską infrastrukturę elektroenergetyczną

Wydarzenia w Ukrainie wskazują na potencjalnie dużą podatność Krajowego Systemu Elektroenergetycznego w Polsce na konsekwencje regularnego konfliktu zbrojnego. Strukturalnie Krajowy System Elektroenergetyczny ma wiele podobieństw do systemu ukraińskiego: wytwarzanie prądu jest scentralizowane i oparte na dużych blokach węglowych, a infrastruktura przesyłowa i dystrybucyjna jest niewydolna i nie zapewnia nieprzerwanych dostaw. Scentralizowany charakter generacji mocy ułatwia sparaliżowanie dużych połączeń państwa poprzez odcięcie ich od energii elektrycznej, wyłączenie z użytku tylko jednego z dużych bloków, może skutkować blackoutu na dużych obszarach, nawet kilku województw. Droga, jaką musi „przebyć prąd” od generatora do gniazdka, jest bardzo długa i nasyciona urządzeniami, co wpływa na niezawodność dostaw. Doświadczenia Ukrainy wskazują, że każdy z elementów tego systemu może zostać celem ataku, którego konsekwencje mogą być odczuwalne dla dużego obszaru.

W Ukrainie w trakcie wojny nastąpił wzrost zainteresowania energią odnawialną. Kiedy następowały zaniki energii, właściciele paneli słonecznych pozwalali sąsiadom ładować akumulatory i telefony, by łączyć się z Internetem, czytać wiadomości o inwazji lub wysyłać wiadomości do krewnych. Wpływ wojny na systemy energetyczne Ukrainy przypomina o roli, jaką infrastruktura może odgrywać we współczesnych konfliktach. Uszkodzenia infrastruktury utrudniają funkcjonowanie społeczeństwa i nasilają kryzysy humanitarne. Ponieważ społeczeństwo jest uzależnione od stabilnych dostaw energii, nie jest zaskoczeniem, że Rosja celowała właśnie w te systemy, próbując wziąć mieszkańców Ukrainy za zakładników i w konsekwencji doprowadzić do jej kapitulacji. Te ataki dają ważną lekcję na temat znaczenia, jakie nabierają niewielkie, lokalne źródła energii niewrażliwe na ataki na infrastrukturę krytyczną, które energię generują z wiatru, promieni słonecznych, lokalnie wytwarzanych biogazów czy przepływającej wody.

Pojęcie „rozproszony system energetyczny” odnosi się do systemu energetycznego, w którym jednostki przetwarzania energii są zlokalizowane blisko odbiorców energii²¹. Kolejną ważną cechą generacji rozproszonej jest moc osiągalna jednostek wytwórczych generacji rozproszonej oraz technologia wytwarzania – generację rozproszoną stanowią najczęściej źródła produkujące energię elektryczną ze źródeł odnawialnych lub niekonwencjonalnych.

Wojna tworzy nowe rozumienie odnawialnych źródeł energii i być może stworzyła również nowe możliwości dalszego rozwoju odnawialnych źródeł energii. Generacja rozproszona i odnawialne źródła energii znacząco poprawiają odporność

²¹ T. Ackermann, G. Andersson, L. Söder, *Distributed generation: a definition*, „Electric Power Systems Research” 2001, nr 57, s. 195–204.

infrastruktury krytycznej na skutki działań wojennych oraz klęsk żywiołowych²². Rozwiązania rozproszone dostarczają energię elektryczną w punkcie poboru lub w jego pobliżu i zazwyczaj wymagają mniej sił i środków na ich budowę i konserwację. Należy zwrócić uwagę, że jednym z istotniejszych programów pomocowych dla Ukrainy było wyposażanie obiektów użyteczności publicznej w instalacje fotowoltaiczne na dachach, co zapewniało dostawy energii podczas wyłączeń sieciowych.

Po wybuchu wojny ukraińskie miasta o większym udziale mocy rozproszonych radziły sobie lepiej niż miasta, które zostały szybko odcięte od regionalnego zaopatrzenia. Gminy, które miały lokalne urządzenia do wytwarzania ciepła oparte na lokalnym paliwie, które miały instalacje wytwórcze oparte na lokalnych panelach słonecznych, przechodziły przez kłopoty o wiele łatwiej niż inne gminy, które w zasadzie nie miały żadnych źródeł energii²³. Dużo trudniej uderzyć skutecznie w energetykę i sieć, w której pracuje wiele mniejszych jednostek, których lokalizacja jest rozproszona geograficznie, niż w system oparty na dużych blokach generujących. Warto zaznaczyć, że Rosjanie zmagają się z olbrzymimi deficytami pocisków precyzyjnych, broni rakietowej i amunicji krążącej, co w tym kontekście potęguje przewagę generacji rozproszonej nad scentralizowanymi systemami energetycznymi.

Skutki ataków na infrastrukturę energetyczną ograniczają inwestycje w projekty związane z magazynowaniem energii, które zwiększają odporność i elastyczność sieci. Podczas wojny systemy magazynowania energii mogą zapewnić tymczasowe zasilanie podczas przerw w dostawie prądu. Są one trudnym celem do zniszczenia, a zwiększenie elastyczności sieci pomaga w zarządzaniu nierównowagami generowanymi przez ataki na infrastrukturę bądź też stochastycznym – uwarunkowanym np. warunkami pogodowymi – dostarczaniem energii przez źródła odnawialne. Na uwagę zasługuje fakt, że Ukraina posiada hydroelektrownie mogące kompensować zmiany mocy w sieciach spowodowane charakterystyką pracy źródeł odnawialnych, czego brakuje w polskim systemie elektroenergetycznym.

Rozważając rosyjskie bombardowania infrastruktury krytycznej Ukrainy poprzez ataki fizyczne, nie należy zapominać o zagrożeniach w sferze cybernetycznej. Już w 2015 roku Rosji udało się skutecznie zaatakować sieć energetyczną Ukrainy, co spowodowało przerwy w dostawie prądu dla ponad 200 000 osób, które trwały od 3 do 6 godzin²⁴. Natomiast od początku Specjalnej Operacji Woj-

²² *Solar Energy Association of Ukraine, Ukrainians Shift to Renewable Power for Energy Security amid War*, <https://aseu.org.ua/en/ukrainians-shift-to-renewable-power-for-energy-security-amid-war> [dostęp: 29.04.2023].

²³ *Bruegel.org, Rethinking Ukraine's energy sector*, <https://www.bruegel.org/event/rethinking-ukraines-energy-sector> [dostęp: 7.05.2023].

²⁴ *CyberDefence24, To Rosjanie zaatakowali sieć elektroenergetyczną na Ukrainie*, <https://cyberdefence24.pl/to-rosjanie-zaatakowali-siec-elektroenergetyczna-na-ukrainie> [dostęp: 5.05.2023].

skowej przeprowadzono ponad 1 200 000 cyberataków na obiekty ukraińskiej infrastruktury energetycznej²⁵. Gdy sieć jest obciążona do granic wytrzymałości z powodu uszkodzeń wywołanych atakami na infrastrukturę fizyczną, cyberatak może spowodować katastrofalne przerwy w działaniu i dalszy chaos w systemie. Każdy projekt modernizacji lub przebudowy sieci elektroenergetycznej powinien uwzględniać technologię i narzędzia z zakresu cyberbezpieczeństwa zwiększające odporność na te zagrożenia.

Wagę rozwoju ukraińskich odnawialnych źródeł energii i energetyki rozproszonej zaakcentowano wyraźnie podczas konferencji Lugano Ukraine Recovery Conference²⁶, której tematem była odbudowa Ukrainy. Na konferencji zdefiniowano główne obszary inwestycji w sektorze energetycznym Ukrainy: energia jądrowa, energia odnawialna, energia wodna, produkcja wodoru i biopaliw, zwiększenie elastyczności systemu energetycznego i budowa zdolności manewrowych, rozwój sieci elektroenergetycznych oraz infrastruktury energetycznej, produkcja i transport gazu, rozwój transportu ropy naftowej i infrastruktury rafinacji ropy naftowej.

W polskim systemie prawnym nie zostało jeszcze zdefiniowane, czym jest energetyka rozproszona, a funkcjonująca w obiegu definicja została określona w „Strategii Rozwoju Energetyki Rozproszonej w Polsce do 2040 roku”, która definiuje energetykę rozproszoną jako „energetyczne źródła wytwórcze i magazyny energii przeznaczone do użytku lokalnego, przyłączone bezpośrednio lub pośrednio (przy wykorzystaniu instalacji gospodarstw domowych, sieci przemysłowych itp.) do systemu dystrybucyjnego”²⁷. W kontekście trwającego konfliktu za wschodnią granicą i zagrożeń dla infrastruktury energetycznej, istotne jest zwrócenie uwagi na fakt, że obecna definicja energetyki rozproszonej skupia się na aspektach technicznych i nie uwzględnia celowości jej funkcjonowania. Energetyka rozproszona umożliwi osiągnięcie wysokiego poziomu autonomiczności, niezależności od zewnętrznych dostaw surowców oraz redukcję skutków uderzeń kinetycznych, co przekłada się na zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego.

²⁵ *Ministerstvo Enerhetyky Ukrainy, F. Safarov, Z pochatku viiny zafiksovano ponad 1,2 mln kiberatak na enerhosektor*, <https://www.mev.gov.ua/novyna/z-pochatku-viiny-zafiksovano-ponad-12-mln-kiberatak-na-enerhosektor-farid-safarov> [dostęp: 30.04.2023].

²⁶ *Ukraine Recovery Conference 2022, On 4–5 July 2022, Switzerland jointly with Ukraine hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2022) in Lugano*, <https://www.urc-international.com/urc-2022> [dostęp: 7.05.2023].

²⁷ *Rozwój energetyki rozproszonej w klastrach energii (KlastER) Strategia Rozwoju Energetyki Rozproszonej w Polsce do 2040, 2022*, s. 9, <https://www.energetyka-rozproszona.pl/strategia/> [dostęp: 7.05.2023].

Podsumowanie

Charakter i stan polskiej infrastruktury elektroenergetycznej oraz zapóźnienia transformacyjne skutkują jej dużą podatnością na ataki wynikające z działań wojennych. Inwestycje w odnawialne źródła energii, systemy rozproszone i cyberbezpieczeństwo, inteligentne nimi zarządzanie to nie jedyne panacea na skutki ataków kinetycznych. Niemniej jednak źródła alternatywne i energetyka rozproszona może być ważnym elementem przeciwdziałającym negatywnym okolicznościom, zjawiskom i zdarzeniom, które zakłócają stabilność funkcjonowania sektora energetycznego. W obliczu realnych zagrożeń militarnych i niskiego poziomu polskiej transformacji energetycznej najskuteczniejszym sposobem zapewnienia integralności i stabilności systemu energetycznego pozostaje solidna obrona powietrzna.

Bibliografia

- Ackermann T., Andersson G., Söder L., *Distributed generation: a definition*, „Electric Power Systems Research”, 2001, nr 57.
- Antikor, *Totalna ekonomiiia svitla v Ukraini: yaki zakhody vzhyyvaiut' po oblastiakh*, https://antikor.com.ua/articles/584580-totaljnaja_ekonomija_sveta_v_ukraine_kakie_mery_predprinimajut_po_oblastjam [dostęp: 23.04.2022].
- ASP American Security Project, *Navigating Russia's Attacks on Water and Energy in Ukraine*, <https://www.americansecurityproject.org/navigating-russias-attacks-on-water-and-energy-in-ukraine> [dostęp: 11.05.2023].
- Atlantic Council, *Ukraine's energy sector survives winter*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-energy-sector-survives-winter> [dostęp: 8.05.2022].
- Atlantic Council, *Ukraine's energy sector survives winter*, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-energy-sector-survives-winter> [dostęp: 7.05.2023].
- Bilal A., *Przegląd NATO, Wojna hybrydowa – nowe zagrożenia, złożoność i „zaufanie” jako antidotum, 2021*, s. 4, <https://www.nato.int/docu/review/pl/articles/2021/11/30/wojna-hybrydowa-nowe-zagrozenia-zlozonosc-i-zaufanie-jako-antidotum/index.html> [dostęp: 27.01.2022].
- Business Insider, *Putin, drink in hand, blames Ukraine for Russia's bombing of its energy infrastructure: “Who started it?”*, <https://www.businessinsider.com/putin-drink-in-hand-blames-ukraine-for-russia-bombing-infrastructure-2022-12?r=US&IR=T> [dostęp: 24.04.2023].
- Businessinsider, *Generatory dla Ukrainy. Von der Leyen o rosyjskiej wojnie energetycznej*, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/generatory-dla-ukrainy-von-der-leyen-o-rosyjskiej-wojnie-energetycznej/0202rw3> [dostęp: 5.05.2023].

- Cała Ukraina wymienia żarówki, a Unia to finansuje*, Rzeczpospolita, <https://energia.rp.pl/elektroenergetyka/art37918861-cala-ukraina-wymienia-zarowki-a-unia-to-finansuje> [dostęp: 11.05.2023].
- CEPA, Winning Europe's Energy War with Russia*, <https://cepa.org/comprehensive-reports/winning-europes-energy-war-with-russia> [dostęp: 10.05.2023].
- CyberDefence24, To Rosjanie zaatakowali sieć elektroenergetyczną na Ukrainie*, <https://cyberdefence24.pl/to-rosjanie-zaatakowali-siec-elektroenergetyczna-na-ukrainie> [dostęp: 5.05.2023].
- Davaite vzhe pislia viiny: stan enerhetychnoi infrastruktury Ukrainy ta maibutnie haluzi*, <https://delo.ua/energetics/davaite-vze-pislya-viini-stan-energeticnoyi-infrastrukturi-ukrayini-ta-maibutnje-galuzi-404840> [dostęp: 4.04.2023].
- Dębski S. i in., *Strategic File nr 2*, Warszawa 2022.
- Dębski S. i in., *Strategic File Nr 2, Rosyjski Państwowy Instytut Badań Społecznych, WCIOM 2021*, <https://wciom.ru/analytical-reviews/analliticheskii-obzor/nad-graniceituchi-khodjat-khmuro> [dostęp: 27.01.2022].
- Euobserver, MEPs formally declare Russia 'state sponsor of terrorism*, <https://euobserver.com/ukraine/156459> [dostęp: 10.05.2023].
- International – U.S. Energy Information Administration (EIA), Poland*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/POL> [dostęp: 13.05.2023].
- International – U.S. Energy Information Administration (EIA), Ukraine*, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/UKR> [dostęp: 13.05.2023].
- Iwański T., Sarna A., *Partnerstwo polityczno-oligarchiczne. Stan i wyzwania sektora elektroenergetycznego Ukrainy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Raport OSW kwiecień 2017.
- Kabinet Ministriv Ukrainy Rozporiazennia vid 4 serpnia 2021 r. No 907-r Kyiv Pro skhvalennia Stratehii enerhetychnoi bezpeky, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/907-2021-%D1%80#Text> [dostęp: 12.05.2023].
- Kosatka Media, *Енергоатом Оприлюднив Інфографіку Ударів Рф По Об'єктах Електроенергетики*, <https://kosatka.media/category/elektronerhiya/news/energoatom-oprilyudniv-infografiku-udariv-rf-po-ob-yektah-elektroenergetiki> [dostęp: 23.05.2023].
- Ministerstvo Enerhetyky Ukrainy, F. Safarov, Z pochatku viiny zafiksovano ponad 1,2 mln kiberatak na enerhosektor*, <https://www.mev.gov.ua/novyna/z-pochatku-viiny-zafiksovano-ponad-12-mln-kiberatak-na-enerhosektor-farid-safarov> [dostęp: 30.04.2023].
- Plan rozvytku Objednanoi enerhetychnoi systemy Ukrainy na 2016–2025 roky*, Ukrenergo Kiev 2015.
- Rethinking Ukraine's energy sector*, Bruegel.org, <https://www.bruegel.org/event/rethinking-ukraines-energy-sector> [dostęp: 7.05.2023].

- Rozwój energetyki rozproszonej w klastrach energii (KlastER) Strategia Rozwoju Energetyki Rozproszonej w Polsce do 2040, 2022*, <https://www.energetyka-rozproszona.pl/strategia/> [dostęp: 7.05.2023].
- Shcho take enerhetychna bezpeka i chomu tse nadvazhlyvo dla Ukrainy?*, <https://energysecurityua.org/ua/u-fokusi/shcho-take-enerhetychna-bezpeka-i-chomu-tse-nadvazhlyvo-dlia-ukrainy> [dostęp: 14.05.2022].
- Solar Energy Association of Ukraine, Ukrainians Shift to Renewable Power for Energy Security amid War*, <https://aseu.org.ua/en/ukrainians-shift-to-renewable-power-for-energy-security-amid-war> [dostęp: 29.04.2023].
- Ukraine Recovery Conference 2022, On 4–5 July 2022, Switzerland jointly with Ukraine hosted the international Ukraine Recovery Conference (URC 2022) in Lugano*, <https://www.urc-international.com/urc-2022> [dostęp: 7.05.2023].
- Ukrenergo, Enerhetychnyi Front 365 Dniv Nezlamnosti*, https://ua.energy/energy_front_365.html [dostęp: 4.05.2023].
- Ukrinform, Ukraina całkowicie odłączyła się od systemów energetycznych Rosji i Białorusi*, <https://www.ukrinform.pl/rubric-economy/3411390-ukraina-cakowicie-odaczysie-od-systemow-energetycznych-rosji-i-biaorusi.html> [dostęp: 11.05.2023].
- Ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (Dz.U. z 1997 r. nr 54, poz. 348).

5

Proces werbunku i radykalizacji w organizacjach terrorystycznych o podłożu islamskim

MARCIN WINIARSKI

Wprowadzenie

Terroryzm jest znanym zjawiskiem od wielu lat, zdecydowanie wzbudza strach, niepewność oraz zmniejsza poczucie bezpieczeństwa wśród społeczeństwa, a proces radykalizacji organizacji terrorystycznych o podłożu islamskim jest problemem, który powoduje wzrost ilości aktywnych bojowników, co wiąże się z nasileniem zagrożeń terrorystycznych.

Narastające problemy migracyjne, głównie z krajów afrykańskich, jak też Bliskiego Wschodu, powodują, że zagrożenia terrorystyczne nie ustają, a potencjalnymi zamachowcami stają się osoby zamieszkujące tereny m.in. Unii Europejskiej. Istotną sprawą jest to, iż terrorystą nie zostaje się z chwilą urodzenia, musi przejść proces radykalizacji, po którym zachodzą wszelkie incydenty o podłożu terrorystycznym. Warto zauważyć, że większość ataków terrorystycznych przeprowadzają bojownicy z krajów islamskich i bardzo często są to ataki o podłożu zarówno religijnym, jak i politycznym, co można było zauważyć w ostatnich latach, analizując przeprowadzone zamachy na społeczeństwo europejskie.

Celem publikacji jest przedstawienie zjawiska werbunku oraz radykalizacji w organizacjach terrorystycznych o podłożu islamskim. W artykule została sporządzona analiza cech wspólnych najbardziej rozpoznawalnych organizacji terrorystycznych. Następnie opisany został proces radykalizacji oraz rekrutacji terrorystów. W dalszej części artykułu zostało przedstawione zjawisko wykorzystania propagandy mediów do celów terrorystycznych. Została sporządzona również charakterystyka umysłu terrorysty po przemianach w procesie radykalizacji. W końcowej części artykułu pokazano walkę z radykalizacją w Unii Europejskiej.

Kluczowym argumentem, dzięki któremu autor postanowił zagłębić się w tematyce, jest ciągły napływ nielegalnych migrantów, który może powodować zagrożenie terrorystyczne oraz nakłaniać do przyłączenia się do organizacji terrorystycznych osób zupełnie niezwiązanych z terroryzmem islamskim. Nielegalną migrację w liczbach przedstawia Agencja Frontex (Europejska Agencja Straży

Granicznej i Przybrzeżnej), w roku 2020, nielegalnie, zewnętrzne granice Unii Europejskiej przekroczyło 125 100 osób, w tym m.in. obywatele Syrii 17,3%, Maroka 13,7%, Algierii 10,6%, Afganistanu 8,1%¹. Następnego roku liczba ta, wzrosła o 58%, co dało 199 900 osób nielegalnie przekraczających granicę. Biorąc pod uwagę okres od stycznia do lipca 2022 roku, liczba ta wynosiła 153 900, co spowodowało podwyższenie o 85% względem tego samego okresu w 2021 roku².

Terrorystyci mogą przenikać w społeczeństwo lub też radykalizować się na terytoriach innych państw, co stanowi poważny problem dla utrzymania odpowiedniego stanu bezpieczeństwa. W 2020 roku na terytorium UE zatrzymano 449 osób podejrzanych o terroryzm, a nieudanych, udaremnionych lub przeprowadzonych zamachów było 57³. W roku 2021 liczba ta zmniejszyła się do 15 ataków i 260 zatrzymań osób podejrzanych o terroryzm z motywem dżihadystycznym i religijnym⁴. Od 2011 roku szacuje się, że w granicach 4 000–5 000 obywateli Unii Europejskiej próbowało dotrzeć m.in. do Iraku i Syrii celem dołączenia do grup terrorystycznych. 30% z tych osób już powróciło do swoich krajów⁵.

5.1. Cechy wspólne islamskich organizacji terrorystycznych

Do najbardziej znanych organizacji terrorystycznych o podłożu islamskim należą m.in. Hezbollah, Hamas, Al-Kaida oraz ISIS – Państwo Islamskie w Iraku. Główną cechą wspólną jest ideologia dżihadu, bardzo często powtarzana w Koranie i tłumaczona jako „święta wojna”, natomiast dosłownie oznacza „starania na drodze Boga”. W wersetach Koranu zapisane jest, aby muzułmanin nie rozpoczął woj-

¹ Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące migracji do Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl?fbclid=IwAR1pVtib2q-yLg-2JXCC-E03Z3vFli2k3vkfggPzNXYTQZStklaey_qEYtA#illegalbordercrossings [dostęp: 16.09.2021].

² Komisja Europejska, *Nielegalne przekraczanie granic*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl#nielegalne-przekraczanie-granic [dostęp: 12.02.2023].

³ Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące migracji do Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl?fbclid=IwAR1pVtib2q-yLg-2JXCC-E03Z3vFli2k3vkfggPzNXYTQZStklaey_qEYtA#illegalbordercrossings [dostęp: 16.09.2021].

⁴ Komisja Europejska, *Nielegalne przekraczanie granic*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl#nielegalne-przekraczanie-granic [dostęp: 12.02.2023].

⁵ Rada Europejska, *Walka z terroryzmem należy do priorytetów UE. Państwa członkowskie ściśle ze sobą współpracują, by zapobiegać zamachom terrorystycznym i chronić obywateli*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/?fbclid=IwA-R0dlkxqqEcfC3q9gorjZ4IP1CjwER5QPdFojZrKbcnpD-RNI4zoi4wy49U> [dostęp: 12.02.2023].

ny, lecz bronił wiary w przypadku ataku. Jeśli chodzi o organizacje terrorystyczne, bardzo często dochodzi do nadużycia słów Koranu, co skutkuje nadmiernymi atakami na osoby niewierne islamowi. Dochodzi do nadużyć przemocy, która jest usprawiedliwiana jako długotrwała krwawa wojna obronna. Prawdopodobnie dzieje się tak, gdyż słowa Koranu nie są interpretowane z głębszą analizą i rozważaniami, a liczy się dosłowne brzmienie. W księdze islamu wyszukiwane są tylko elementy, które pasują do nakłaniania do przemocy, natomiast wszystkie inne zapisy zostają ignorowane. Warto zaznaczyć, że jest tu mowa o skrajnej ideologii o podłożu religijnym⁶.

Jednym z celów islamistów jest eksport rewolucji islamskiej, co w przyszłości ma przerodzić się na islamizację świata zachodniego. Jednak po drodze dochodzi do jeszcze jednego strategicznego celu, jakim jest Izrael. Dążą oni do jego zniszczenia i odzyskania Jerozolimy. Izrael jest postrzegany jako sojusznik państw zachodnich. Grupy terrorystyczne również próbują zwrócić na siebie uwagę opinii publicznej⁷. Nagłaśnianie zamachów, publikacje egzekucji czy też zastraszanie ludności pokazuje siłę terrorystów, wzbudza strach i niepewność życia codziennego. Terrorysty mają przewagę nad rządami innych państw, ponieważ mogą zaatakować w każdej chwili i bez poszanowania jakichkolwiek praw człowieka.

Ruch Islamski odpowiada za zjawisko tzw. zderzenia kultur, które oznacza, wrogość fundamentalistów islamskich wobec wyznawców innych religii czy też odmiennych społeczeństw. Ludność islamska na terenach Unii Europejskiej wykorzystuje prawa mniejszości narodowych do stawiania swoich żądań, są to m.in.: wprowadzenie szariat, wymogi co do ubiorów kobiet, segregacja płci itp. Służby państw UE ciągle monitorują ruchy fundamentalistyczne i terrorystyczne wśród ludności muzułmańskiej. Służby antyterrorystyczne krajów europejskich potwierdzają próby werbunków nowych członków do organizacji islamskich⁸.

Organizacje terrorystyczne mają swoje unormowane struktury i podziały wewnętrzne. Hezbollah, który też jest nazywany Partią Boga, został podzielony na trzy części, wydział prewencyjny, który za zadanie ma ochronę głównych członków organizacji, wydział drugi, zwany też centralnym, specjalizuje się porwaniami zakładników, zamachami bombowymi i innymi atakami terrorystycznymi, natomiast ostatni jest odpowiedzialny za rekrutację nowych członków zza granicy. Dodatkowo Hezbollah ma piony wojskowe, medyczne i szkoleniowe. Ideologia jest silnie antyzachodnia oraz antyizraelska⁹.

Podobną strukturę utworzył Hamas (arb. zapał), gdzie znajdują się trzy niezależne piony. Pierwszy z nich zwany „zapleczem” organizuje działalność propa-

⁶ W. Dietl, K. Hirschmann, R. Tophoven, *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 118–120.

⁷ D. Duda, *Terroryzm islamski*, Kraków 2002, s. 74–75.

⁸ R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2007, s. 224–225.

⁹ D. Duda, dz. cyt., s. 44–45.

gandową, która ma za zadanie pozyskiwanie nowych członków oraz zbieranie funduszy, które pozwalają organizować demonstracje, sabotaże, a w końcowej fazie docelowe zamachy terrorystyczne. Drugi pion zajmuje się bezpieczeństwem, tworzy on „wywiad i kontrwywiad”, a także dba o przestrzeganie prawa islamskiego. Ostatni pion tworzy „komórka szturmowa”, która najczęściej jest zakonspirowana i dokonuje zamachów¹⁰.

Al-Kaida, mająca członków organizacji na całym świecie, w związku z czym mogłoby się wydawać, że struktura jest chaotyczna, również posiada od lat niezmienną strukturę organizacyjną. Na czele stoi wódz wraz z radą konsultacyjną, pod którą podlegają cztery komitety; wojskowy, religijny, finansowy i medialny. Wszystkie zadania były kierowane od generalnego wodza i miały najwyższy stopień tajności, co utrzymywało pełną efektywność działania. Natomiast komórki operacyjne Al-Kaidy wykryto prawie w 50 krajach¹¹.

Struktura organizacyjna ISIS kreowana jest na wzór władz państwowych, na samej górze w hierarchii stoi przywódca, który kieruje Gubernatorami w Syrii i Iraku. Gubernatorzy kierują siedmioma Radami:

- ⇒ Rada Konsultacyjna – jest najwyższym organem wykonawczym, zatwierdza wszystkie decyzje oraz kontroluje członków, czy starannie wykonują swoje obowiązki,
- ⇒ Rada Szariatu – rozpatruje wszystkie kwestie związane z wiarą,
- ⇒ Rada Wojskowa – odpowiedzialna jest za kampanię militarną, koordynuje działania w pozyskiwaniu nowych terytoriów,
- ⇒ Rada Finansowa – zajmująca się pozyskiwaniem środków pieniężnych,
- ⇒ Rada ds. Mediów – jest odpowiedzialna za propagandę terrorystyczną,
- ⇒ Rada ds. Zagranicznych Bojowników – funkcjonowanie opiera na terrorku oraz kontroli bojowników,
- ⇒ Rada Bezpieczeństwa i Wywiadu – nadzoruje działania wywiadowcze, jak też eliminuje rywali, którzy działają przeciwko strukturom organizacji¹².

Finansowanie oraz zbieranie środków dla islamskich organizacji terrorystycznych głównie polega na darowiznach od wyznawców muzułmańskich, tworzeniu przedsiębiorstw, szkół, meczetów itp. Dodatkowo otrzymują haracze, w zamian za spokój i brak terroru w pobliskich rejonach, a także sprzedaż narkotyków¹³. Organizacje te posiadają w swych strukturach zagraniczne instytucje charytatywne. Część funduszy trafia jako pomoc socjalna, a reszta

¹⁰ Tamże, s. 52–55.

¹¹ *Terroryzm.com*, <http://www.terroryzm.com/al-kaida/> [dostęp: 16.09.2021].

¹² M.S. Stempień, *Państwo islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, Warszawa–Siedlce 2018, s. 160. 13

¹³ P.L. Williams, *Al-Kaida, bractwo terroru*, Warszawa 2002, s. 182–183.

środków przekazywana jest na cele terrorystyczne. Pieniądze przekazywane są dobrowolnie na różne cele, tak aby ukrywać ślady przepływu gotówki¹⁴.

Z powyższego opisu wynika, że organizacje terrorystyczne o podłożu islamskim kierują się głównie walką z niewiernymi, z osobami, które odrzucają islam. Organizacje te mają bardzo zbliżoną do siebie strukturę. Niemalże w każdym przypadku w grupach są terrorystycznych komórki dowodzące, kontrolujące, prowadzące werbunek, wydziały zajmujące się finansami oraz pioniry militarne, które są odpowiedzialne za przeprowadzanie aktów terroru. Głównym problemem dla Zachodu jest to, iż członkowie organizacji rozproszeni są po całym świecie, a w dodatku starają się nakłaniać innych do wstąpienia w szeregi ich struktur.

5.2. Radykalizacja i werbunek

Komisja Europejska definiuje radykalizację jako zjawisko polegające na przyjmowaniu przez ludzi opinii, poglądów i idei, które mogą prowadzić do aktu terroryzmu. Ideologia jest nierozłącznym elementem w całym procesie radykalizacji, dzięki temu powstaje fundamentalizm religijny, jednak nie jest to jedyny powód zmiany swoich poglądów. Bardzo często towarzyszy temu sfrustrowane życie prywatne, społeczeństwo czy też rządy danego kraju. Można stwierdzić, że radykalizacja staje się zagrożeniem transgranicznym. Niezależnie od organizacji terrorystycznej ludzie do niej przystępujący uważają, że są jedynymi, którzy myślą racjonalnie. Umysły ich stanowią spójną konstrukcję. Większość motywów, dla których ludzie stają się terrorystami, jest ze sobą ściśle połączonych, nie ma tu rozgraniczenia na oddzielne grupy terrorystyczne¹⁵. Bardzo często następuje jakieś kluczowe wydarzenie w życiu, dla którego osoba zmienia swoje poglądy lub też wybiera ścieżkę terrorysty. Zdarzenia takie są katalizatorami do inicjowania omawianych przemian. Warto dodać, iż sprawcy ataków postrzegani są jako bohaterowie, a rodzina otrzymuje specjalne honoraria oraz pomoc materialną, co staje się też dodatkowym atutem tych działań. Atrakcyjną kwestią dla osób stających się terrorystami jest szybkie nabywanie odpowiednich umiejętności, zwiększanie poczucia swoich wartości oraz siły. Poszczególne etapy rekrutacji traktują jako nagrodę za swoje oddanie. Szczególnie zależy im na akceptacji przez grupę oraz zyskaniu podwyższonego statusu w tejże społeczności¹⁶.

Organizacje terrorystyczne mają wyspecjalizowane komórki kadrowe, które ustalają plany werbunków oraz analizują, jakie osoby najbardziej będą przydatne

¹⁴ M. Levitt, *Hamis, polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008, s. 199–201.

¹⁵ T. Saada, D. Merrill, *Umysł terrorysty*, Wrocław 2017, s. 45–46.

¹⁶ J. Horgan, *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008, s. 122.

w ugrupowaniu, a co najważniejsze – będą oddane jednemu dla nich Bogu. Niełatwym zadaniem jest zmiana poglądów już dorosłej osoby, co często staje się przeszkodą do jej zradykalizowania. Organizacje zatem poszukują i prowadzą werbunek wśród najmłodszych, czyli dzieci, które nie mają jeszcze obranych poglądów życiowych. Terrorysty bardzo często wykorzystują internet do reklamowania swoich haseł. Dodatkowym katalizatorem tych działań może okazać się pandemia koronawirusa, przez którą ogromna ilość młodych ludzi uczy się za pomocą źródeł internetowych¹⁷.

Istnieje bardzo dużo metod radykalizacji i zatrzymania w grupie potencjalnych terrorystów. Jednakże aby przejść taki proces, trzeba być przygotowanym dydaktycznie, jak też poglądowo. Werbunki do organizacji terrorystycznych mogą być prowadzone na wiele sposobów, bardzo często zdarza się, iż najpewniejszym kandydatem będzie osoba wprowadzona do organizacji przez krewnego bądź jakiegoś bliskiego członka rodziny, ważne, aby okazywać takiej osobie przyjaźń. Rekrutacja może zaczynać się podczas konferencji naukowych, wykładów tematycznych lub też innych spotkań, gdzie zgromadzona jest duża liczba osób. Werbunki mogą nastąpić za pośrednictwem plakatów, broszur lub też poprzez rozdawanie ulotek w tematyce nawiązującej do przemocy np. religijnej. Osoby mogą zostać rekrutowane również w przedsiębiorstwach należących do organizacji terrorystycznych¹⁸. Miejscem, gdzie bardzo łatwo przedstawić odpowiednią propagandę, jest meczet, w którym toczy się edukacja religijna. Religia jest ważnym i wpływowym terenem walki o dusze. Kazania z meczetów transmitowane są w środkach komunikacji publicznej¹⁹.

Kluczową rolą jest, aby przyszły terrorysta miał świadomość, że kiedyś będzie musiał oddać swoje życie, dokonując np. zamachu samobójczego. Pierwszym krokiem jest, aby taka osoba uruchomiła swoje mechanizmy obronne i potrafiła zabić drugiego człowieka, tłumaczy się to koniecznością obrony siebie i swoich bliskich. Drugim warunkiem jest nauczanie, aby zniknęły instynkty samozachowawcze. To bardzo ważny element, ponieważ każdy zdrowy człowiek ucieka od zagrożenia i w wielu przypadkach stara się ratować własne życie i zdrowie. Ważna jest tu umiejętność wprowadzania osoby odpowiednim językiem. Nauczyciele wmawiają, że osoby werbowane stają się świętymi wojownikami, a nie terrorystycznymi zamachowcami. Walka i agresja są aktami męczeństwa, a nie zabójstwami. Przekonywani są, że każda agresja jest moralnie uzasadniona, a wszelkie działania to obrona wiary przed niewiernymi.

¹⁷ R. Szynowski, *Kim są terroryści – portret osobowościowy i psychologiczny*, [w:] *Współczesny wymiar terroryzmu*, Z. Piątek (red.), Warszawa 2006, s. 133–139.

¹⁸ K. Liedel, P. Piasecka, *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej*, Warszawa 2008, s. 34.

¹⁹ M. Levitt, dz. cyt., s. 186–187.

Ludzki umysł zostaje zmanipulowany do tego stopnia, że śmierć ludzi będzie tłumaczona jako pozbycie się wrogów islamu. A dla samoobrony własnego rozumu, aby terrorysta nie miał poczucia winy, uznaje się, że zamach przeprowadzała cała organizacja, nie pojedynczy zamachowiec. Agresor jest psychicznie przygotowany, że jego ofiarami są osoby pozbawione wszystkich cech ludzkich. Gdy dana osoba już zdecyduje się na ścieżkę terrorystyczną, dalsze swoje szkolenia poglądowe odbywa w zamkniętych ośrodkach, gdzie specjalistyczne i rozszerzone wykłady prowadzą już jedynie duchowi przywódcy. Po takich zmianach szkoleni bardziej boją się odrzucenia przez grupę niż utraty swojego życia w zamachu. Ugrupowania islamskie jednak biorą pod uwagę scenariusze, gdy osoba nie zostanie całkowicie zradykalizowana. Wtedy pozostają skrajne metody zatrzymania przyszłego bojownika siłą lub też szantażem. Bardzo często grozi się jej karą śmierci członków rodziny, przeprowadza się publiczne tortury, a w ostateczności poddaje się taką osobę działaniu narkotyków, aby ukształtować pożądaną osobowość. Nowo przyjęci bojownicy żyją z przeświadczeniem, iż nie ma dla nich miejsca w normalnym świecie oraz społeczności. Odkrywają, że nie mają możliwości na podjęcie pracy, a wszystkie dziedziny życia społecznego są dla nich nieosiągalne, jedynie pozostaje im wierność organizacji, która daje im poczucie ważności oraz przynależności do danej grupy. Zmanipulowany człowiek boi się odrzucenia ugrupowania, więc wykonuje wszystkie rozkazy, bez namysłu, a wszelkie procesy myślowe są gąszczone, gdyż liczy się tylko posłuszeństwo.

Do najważniejszych metod wpływania na osoby rekrutowane należą m.in.:

- ⇒ zdobycie jak najwięcej informacji o osobie;
- ⇒ stopniowe wprowadzanie zmian poglądowych;
- ⇒ częste posługiwanie się oszustwami i kłamstwami²⁰.

Warto skupić uwagę na najbardziej narażonej kategorii ludzi, którymi są dzieci. Młodzi ludzie bardziej są podatni na propagandę, jaką tworzą ugrupowania terrorystyczne. Są bardzo pożądanymi agentami, gdyż ich wygląd nie wzbudza żadnych podejrzeń. Zdecydowanie prościej jest przeniknąć im w tłum w sposób niezauważalny. Ponadto dzieci, które wychowują się w strefach wojny czy też wzmożonej agresji, bardziej są podatne na wpływy omawianych ugrupowań. Uważa się, że są łatwiejszym materiałem na zamachowców samobójców, gdyż są praktycznie niezauważalne, a materiały wybuchowe można ukryć w plecakach szkolnych czy też w zabawkach. Ciekawą informacją jest to, iż Hamas jedną ze swoich wytwórni materiałów wybuchowych otworzyło w okolicach szkoły. Tłumaczono to tym, że nikt nie spodziewał się, że takie magazyny

²⁰ K. Liedel, P. Piasecka, dz. cyt., s. 31–37.

mogą znajdować się w okolicach palestyńskiej szkoły, a agenci pracujący w tej wytwórni przebierali się za uczniów w celu pozostawania w konspiracji²¹.

Żołnierzem, którym jest dziecko, można w łatwy sposób sterować oraz manipulować, nie kwestionuje rozkazów ani się nie sprzeciwia, inaczej może się dziać w przypadku osoby dorosłej. Priorytetową sprawą jest to, iż dziecko nie boi się śmierci, jest to ogromną przewagą po stronie terrorystów. Są nieświadome swoich czynów, uczą się zabijać od najmłodszych lat i robią to bezwzględnie, często liczą na to, że szybciej przeniosą się w świat dorosłości. Samotne dzieci, które staną się ofiarami terrorystów, nigdy nie będą wspominać szczęśliwego dzieciństwa i prawdopodobnie nigdy nie poprowadzą normalnego życia²².

W placówkach przedszkolnych oraz w szkołach dzieci są uczone, że przeemoc jest normalnością, rozdawane są im atrapy broni palnej, aby oswajały się z takimi urządzeniami. W szkołach znajdują się materiały oraz zdjęcia zamachowców samobójców, w ten sposób dzieci są zachęcane do pójścia w ich ślady. Organizowane są obozy, na których dzieci uczą się skrajnej formy islamu. Wpajane są im cechy, które mają zmieniać ich światopogląd. Wszystkie takie wyjazdy oficjalnie są organizowane i finansowane jako odpoczynek dla dzieci od obowiązków szkolnych²³.

Nieco starsza młodzież również ulega manipulacji w placówkach szkolnictwa wyższego, które również może być finansowane z darowizn płynących z organizacji terrorystycznych. Propaganda rozpoczyna się od wywieszania plakatów, ulotek z wizerunkami terrorystów, zasłużonych dla islamu. Organizowane są sceny z imitacją zamachów. Werbowanie studentów oraz ich radykalizacja następuje za pośrednictwem różnych stowarzyszeń studenckich²⁴.

Jednak ugrupowania terrorystyczne szukają „chętnych” nie tylko w środowisku uczelnianym. Pozyskiwani są też ludzie, którym doskwierają problemy życia codziennego oraz utrata bliskich w wyniku różnych zdarzeń związanych np. z działaniami zbrojnymi. W demokratycznych państwach prawdopodobnie szukaniem sprawców zajmą się odpowiednio powołane do tego służby. Jednak w krajach Bliskiego Wschodu społeczeństwo bardzo często nie może liczyć na taką pomoc, co za tym idzie, samo szuka sprawiedliwości, wtedy furta otwiera się dla grup terrorystycznych mogących pozyskać zdeterminowanego bojownika, który nie ma nic do stracenia, a w głowie panuje tylko myśl o zemście²⁵.

²¹ M. Levitt, dz. cyt., s. 153–157.

²² K. Liedel, dz. cyt., s. 30.

²³ M. Levitt, dz. cyt., s. 173–176.

²⁴ Tamże, s. 177–179.

²⁵ T. Saada, D. Merrill, dz. cyt., s. 46–49.

Ugrupowania terrorystyczne w swe szeregi przyjmują również kobiety, ich rola jest bardzo ważna, gdyż ich motywacja często jest dużo większa niż u mężczyzn. Kierują się bowiem emocjami, co wynika z natury kobiety²⁶. Czynnikiem, dla którego kobiety szukają wsparcia w organizacjach terrorystycznych, jest głównie utrata dziecka, często może być to przypadkowa śmierć, przez jakikolwiek atak. A głównym celem będzie pomśzczenie oraz odkupienie winy. W przypadku przyjęcia kobiety w struktury ugrupowania łatwiej będzie wmieszać ją w tłum cywilnego społeczeństwa, co przekłada się na kobiece zamachy samobójcze. Uwierając się całkowicie w stylu zachodnim, bojowniczką jest praktycznie nie do rozpoznania na ulicy²⁷.

5.3. Terroryzm w mediach

Wspólną cechą grup terrorystycznych jest planowanie ataków, nie ma działań bezmyślnych czy też przypadkowych, a przy tym kluczową rolę odgrywa rozgłos, tak aby wzbudzić strach oraz panikę wśród ludności, zdecydowanie daje to kontrolę, jak też dominację terrorystom. Głównym narzędziem do osiągnięcia tego celu są media oraz internet. Wszelkie działania ze strony grup terrorystycznych są reklamą, łatwo odnaleźć źródło informacji i skontaktować się z daną organizacją. Komunikacja międzyludzka w sieci stała się na tyle rozwinięta, że stworzyła możliwość potęgowania aktów terroru. Bardzo często dochodzi do fałszowania informacji, co przekłada się na manipulowanie ludźmi, a rezultat: kolejna metoda werbunku nowych członków ugrupowań terrorystycznych. Propagandowe działania ekstremistów islamskich okazują się bardzo skuteczne, ugrupowania te posiadają własne strony internetowe, radio czy też programy telewizyjne, które wysyłane są do krajów zachodnich²⁸.

Środki przekazu tworzą więź pomiędzy ofiarami zamachów a odbiorcami mediów, co tworzy atmosferę strachu wśród społeczeństwa. Wywołanie paniki oraz chaosu destabilizuje oraz ogranicza suwerenność państw, co powoduje utratę niezależności na arenie międzynarodowej. Przerażenie zjawiskiem terroryzmu powoduje brak poczucia bezpieczeństwa. Każdy alert terrorystyczny nadawany przez organy państwa może powodować spotęgowany strach, który chcą wywoływać terroryści. Ludzie żyją z myślą, że tracą to, co dla nich najważniejsze, czyli bezpieczeństwo, co często może być fałszywym odczuciem wywołanym poprzez manipulację strachem²⁹.

²⁶ Ch. Twonshend, *Terroryzm*, Łódź 2017, s. 38–39.

²⁷ M. Levitt, Hamas, dz. cyt., s. 157–158.

²⁸ D. Duda, dz. cyt., s. 78–80.

²⁹ R. Borkowski, *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2007, s. 260–261.

Terrorystom często chodzi o psychiczne konsekwencje zamachów, a nie o sam dokonany atak. Do fizycznych zamachów nierzadko dochodzi w miejscach, które stanowią o dobrobycie społeczeństwa czy też mają znaczenie dla infrastruktury państwa. Przedstawianie w mediach takich zamachów ukazuje słabość zaatakowanego państwa oraz sygnalizuje, że dany atak może się powtórzyć. Jest to strategia komunikacji terrorystów z całym światem³⁰. Jedną z niebezpiecznych aktywności sieciowych wykorzystywanych przez dżihadystów jest tzw. mroczna sieć (ang. darknet). Bojownicy wykorzystują specjalne oprogramowania do szyfrowania swojej lokalizacji oraz danych osobowych. Ma to na celu anonimowe komunikowanie się zarówno z dziennikarzami, jak i resztą świata. Ugrupowania terrorystyczne wykorzystują tę technologię do udostępniania treści związanych z brutalnością, wojną, egzekucjami, tak aby pokazać potencjalne zwycięstwo nad wrogami islamu. Dodatkowo udostępniane są treści rekrutacyjne³¹.

Ugrupowania terrorystyczne rozpoczęły swoją walkę również w mediach społecznościowych, jedną z najczęściej używanych platform jest Twitter. Terrorysty to narzędzie uznali za jedno z ważniejszych źródeł propagandowych, gdyż jest bardzo łatwe w obsłudze, a wykorzystywane jest przez ogromną liczbę ludności. Dzięki niemu dynamicznie rozwija się międzynarodowa grupa powiązań, która może rekrutować nowych członków z każdego miejsca na świecie. Warto zaznaczyć, iż wiele kont propagandowych jest stale blokowanych lub też usuwanych, jednak nie stanowi to problemu dla dżihadystów, ponieważ otwierali wiele kont rezerwowych o podobnych nazwach³². Na przykładzie Al-Kaidy internetowy werbunek do ugrupowania jest praktycznie całkowicie anonimowy. Osoby, które są zainteresowane tematyką, często padają ofiarami tzw. łowców talentów dżihadu, którzy próbują zrekrutować ich do grupy. W przypadku takich chętnych osób zostało utworzone szkolenie terrorystyczne przez Internet. Dzięki temu źródłu osoby prowadzące rekrutację i szkolenie nie muszą fizycznie spotykać się, co daje im całkowitą anonimowość. Takie osoby mogą prowadzić szkolenia z każdego miejsca na świecie. Przesyłane są filmy z technikami sztuk walk, instrukcje dotyczące konstruowania materiałów i urządzeń wybuchowych czy też posługiwanie się bronią. Przekazywane są także praktyczne wskazówki dotyczące strategii – przyjęcie odpowiedniego celu ataku, tak aby zamach pociągnął za sobą maksymalną liczbę ofiar³³.

Internet jest traktowany przez ugrupowania islamistyczne jako tzw. uniwersytety studiów nad dżihadem, jest to główny głos islamu w internecie. Uniwersytet jest obecny w każdym miejscu na ziemi oraz jest otwarty dla wszystkich, głównie

³⁰ Tamże, s. 262.

³¹ M.S. Stempień, dz. cyt., s. 160.

³² Tamże, s. 161.

³³ W. Dietl, K. Hirschmann, R. Tophoven, dz. cyt., s. 209.

zrzesza muzułmanów, którzy pragną studiować wiedzę oraz metody walki. Językiem przewodnim jest język arabski, lecz uniwersytet daje możliwość nauki w języku ojczystym potencjalnego bojownika. Wirtualna uczelnia dżihadu posiada kilka stron internetowych, gdzie często zamieszcza cytaty z Koranu oraz tematyczne grafiki. Uczelnia wyposażona jest w laptopy, telefony oraz inne nowoczesne urządzenia multimedialne. Każdy większy atak terrorystyczny jest przesyłany do studentów i zostaje analizowany od początku do końca. Materiały są wysyłane na cały świat, przez co wzrasta liczba potencjalnych terrorystów. Takie działania mają na celu rekrutację muzułmanów na terytorium Europy. Radykalni islamiści z całego świata dzięki łączom internetowym mogą poszerzać swoją terrorystyczną propagandę³⁴.

Państwo Islamskie w Iraku ma rozbudowany aparat medialny. Ich najstarszą organizacją propagandową, tworzącą filmy jest Instytut Al-Furqan, który odpowiada za umieszczanie filmów na portalach społecznościowych. Nagrywane są często kazania, odśpiewywane pieśni oraz teksty, które wychwalają islamskich bojowników. Z kolei najmłodszą organizacją medialną jest Centrum Medialne Al-Hayat, które odpowiedzialne jest za pozyskiwanie zachodnich zwolenników. ISIS posiada również magazyny internetowe, w których ukazują się zachęcające treści do wstąpienia w szeregi ugrupowania. Ponadto wydawane są publikacje oraz wywiady z bojownikami, które mają na celu rozpowszechnienie wspomnianych wiadomości, jako zachętę do ataków na kraje zachodnie. Publikowane artykuły są napisane lub też nagrane w profesjonalny sposób, aby szybciej dotrzeć do potencjalnych kandydatów. Potwierdzeniem, iż ISIS posiada wykształconych programistów, jest fakt utworzenia gry komputerowej, której bohaterami są opisywani dżihadysty. W związku z tą produkcją organizacja ma szansę dotrzeć ze swymi treściami nawet do najmłodszego pokolenia. Warto wspomnieć, że przez opisywany aparat propagandowy łączą się też inne podobne organizacje terrorystyczne, które wykorzystują materiały będące pewną formą psychologicznej więzi wśród ludności islamskiej. Ogromny nakład finansowy potwierdza, że walka w sieci jest nie tylko skuteczna, ale również ma charakter międzynarodowy, co zachęca do ciągłego tworzenia nowych stron internetowych w języku angielskim. Obszary wysyłania publikacji są nieustannie poszerzane o informacje polityczne, religijne oraz militarne. Aparat internetowy Państwa Islamskiego w Iraku, pomimo że nie był pierwszym medialnym programem propagandowym, prześcignął inne ugrupowania terrorystyczne, dzięki czemu w cyberprzestrzeni określany jest jako cyberkalifat³⁵.

Terroryzm w sieci możemy określić jako walkę komunikacyjną opartą na manipulacji i wywieraniu wpływu. Sieć zapewnia każdemu dostęp do wszelkich udostępnianych materiałów przez grupy terrorystyczne, jednak warto przy tym

³⁴ Tamże, s. 211–212.

³⁵ M.S. Stempień, dz. cyt., s. 162–169.

zaznaczyć, iż tego typu treści nie są w żaden sposób redagowane oraz potwierdzane z rzeczywistością, co daje ogromne pole manewru dla ekstremistów³⁶.

5.4. Charakterystyka zmian zachowań potencjalnego terrorysty w procesie radykalizacji

Pomimo że nowy terrorysta przeszedł całą ścieżkę rekrutacyjną pozytywnie, nadal na każdym etapie uczestnictwa w grupie jest kontrolowany przez najwyższe organy w strukturze. Praca z grupą, stosowanie się do panujących przepisów i zasad zwiększa szanse na przetrwanie takiego bojownika. Podstawą organizacji jest zapewnienie solidarności w swych szeregach, jak też posłuszeństwo naczelnym wodzom. Dyscyplina i zaangażowanie również odgrywa kluczową rolę w ugrupowaniach islamskich. Bez tego mogą pojawiać się problemy z zaprowadzeniem nad członkami. Wszelkie zadania, planowane ataki, ich kierunek powinny być wykonywane bez żadnych wątpliwości oraz niepewności³⁷.

Jednym z obliczy terrorystów po przemianach jest ekstremizm, czyli wyznawanie skrajnych poglądów przez dane osoby czy też ugrupowania. Stosują oni radykalne środki dla osiągnięcia celów, ale ich działania polegają też na mniej agresywnych poczynaniach, tj. np. drukowanie ulotek o treściach nawołujących do agresji. Terrorysta po przyjęciu do organizacji traci kontrolę nad swoim życiem, a co ważniejsze, nie ma odruchów, które mogą prowadzić go do zahamowań. Taki bojownik ma skrajne poglądy polityczne oraz ideologiczne, stosuje przemoc na każdym etapie swojego życia, gdyż według niego jest to jedyna metoda rozwiązywania sporów. Nie ma poszanowania do innych kultur i religii, przez co stosuje terror wobec nich. Ma poczucie wykonania misji, która usprawiedliwia jego działanie w zamian za zbawienie³⁸. Jednak nie każdy terrorysta chce umierać, dlatego też część osób chętnych do dokonywania aktów terroru jest traktowana jako najemnicy. Bardzo często dokonanie zamachu przynosi korzyść majątkową. Ochotnicy traktują to jako swoją pracę, czyli źródło dochodu, tłumaczą to jako pozyskiwanie funduszy na życie, a nie jako ideologię³⁹.

Po wszystkich procesach werbunku oraz radykalizacji przez lata został stworzony model idealnego terrorysty. Jak wiadomo, każdy człowiek jest inny i nie ma możliwości utworzenia takich samych osób. Lecz zostały zebrane cechy osobowe, które najczęściej występują po wstąpieniu w szeregi organizacji terrorystycznej. Należą do nich m.in.:

³⁶ T. Aleksandrowicz, *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008, s. 32.

³⁷ J. Horgan, dz. cyt., s. 140–141.

³⁸ T. Białek, *Terroryzm, manipulacja strachem*, Warszawa 2005, s. 116–119.

³⁹ Tamże, s. 123–124.

- ⇒ całkowite oddanie swoich praw w ręce organizacji,
- ⇒ wola działania do samego końca, nie patrząc na własne zdrowie i życie,
- ⇒ przekonanie, że zawsze działa się w dobrej sprawie,
- ⇒ kreatywność, ponieważ nie wszystko może wyjść zgodnie z założonym planem,
- ⇒ posiadanie zdolności do zabijania bez zawahania,
- ⇒ umiejętności do zrzeszania nowych grup i kierowania nimi,
- ⇒ odporność na stres,
- ⇒ szeroka wiedza i wachlarz zainteresowań,
- ⇒ stałość swoich poglądów,
- ⇒ dążenie do ciągłego doskonalenia⁴⁰.

Główną motywacją nowo stworzonych bojowników jest religia. Tacy terroryści są zdolni do największych poświęceń. Motywy religijne, którym towarzyszy dodatkowa propaganda głoszona przez przywódców, stają się siłą napędową do niszczycielskiego działania. Bojownik, który kieruje się wiarą, jest odporny na wszelkie kontrargumenty, które mogłyby zatrzymać atak⁴¹.

Droga do bycia terrorystą jest naprawdę trudna i wymaga poświęceń, żeby zdobyć zaufanie danej grupy terrorystycznej. Jednak po tych wszystkich procesach istnieją jednostki, które pragną się wycofać. Zmiany, jakie zostały wprowadzone do umysłu, nie były wystarczająco silne, aby kontynuować dalsze działanie na rzecz terroryzmu. Osoba dostrzega negatywny wpływ oraz nie ma ochoty żyć w podziemiu, a także nie czuje się na siłach, aby dokonywać aktów terrorystycznych. Niezależnie od grupy, zawsze takie osoby napotykały trudności, najczęściej jest to śmierć bliskich lub zastraszanie. Można śmiało powiedzieć, iż terroryści wpadają w pułapkę, najczęściej bez wyjścia. Innym powodem odejścia może być obawa i strach przed organami ścigania. Często grupy terrorystyczne nie pozwalają na odejście członków, po czym nadal dążą do ich zatrzymania metodami psychologicznymi⁴².

5.5. Unia Europejska przeciwko radykalizacji

Wiele procesów radykalizacji odbywa się poprzez portale społecznościowe, gdzie duża część odbiorców łączy się w grupy o tych samych skrajnych poglądach. Nawiązują się zamknięte kręgi, do których nie mają wstępu ludzie z innymi poglądami, co powoduje zakłamanie postrzeganie świata. Z raportu Europolu

⁴⁰ Tamże, s. 128–129.

⁴¹ Tamże, s. 132.

⁴² J. Horgan, dz. cyt., s. 157–163.

z 2020 roku dotyczącego sytuacji trendów terrorystycznych w UE wynika, iż powszechne komunikatory społecznościowe były wykorzystywane do planowania ataków terrorystycznych. Warto wspomnieć, że nie tylko internet jest w kręgu zainteresowań terrorystów na terytorium Unii Europejskiej. Swoje cele rekrutacyjne przenoszą również do szkół, uniwersytetów oraz do miejsc wyznawania kultu religijnego. Dlatego też Unia Europejska promuje włączenie społeczne, które ma na celu integrację młodzieży pochodzącej z różnych kultur, poprzez edukację oraz sport. Kolejną próbą minimalizacji radykalizacji jest prowadzenie działań prewencyjnych w więzieniach oraz resocjalizacja więźniów, aby nie mogli dopuścić się werbunków w zamkniętych pomieszczeniach. W kwestii związanej z zagranicznymi bojownikami terrorystycznymi i członkami ich rodzin, Komisja Europejska będzie wspierać szkolenia i wymianę wiedzy, tak aby pomóc państwom członkowskim w zarządzaniu ich powrotem⁴³. Została utworzona unijna sieć upowszechniania wiedzy o radykalizacji postaw, która ma na celu łączenie praktyków z pierwszej linii z całej Europy z naukowcami w celu wymiany doświadczeń oraz zapobiegania i przeciwdziałania brutalnym ekstremizmom w każdej formie. Europol utworzył jednostkę ds. zgłaszania podejrzanych treści w internecie, która ma na celu przeszukiwanie sieci pod względem treści terrorystycznych. Od 2015 roku zgłoszonych zostało 130 000 treści, w samym 2019 roku było ich ponad 25 000. Zostało również wprowadzone przez Parlament Europejski i Radę porozumienie polityczne w sprawie przepisów zobowiązujących firmy internetowe do usuwania treści terrorystycznych w ciągu godziny od otrzymania nakazu od odpowiednich organów.

Aby być świadomym ryzyka stania się ofiarą werbunku, warto w pierwszej kolejności zainteresować się organizacją, która chce prowadzić z nami dialog. Specjaliści ds. rekrutacji nie informują nas wprost o tym, że jesteśmy dla nich potencjalnym kandydatem do stania się terrorystą. Nie opowiadają również o sposobach finansowania organizacji/firmy, unikają odpowiedzi na temat poglądów, a także na to, kto dowodzi w danym zespole czy też w grupie⁴⁴.

Postępowania, które mogą wzbudzać nasze podejrzania, to głównie zachowania alarmujące z Barometru zachowań Centrum Prewencji Terrorystycznej ABW. Należą do nich m.in.: rekrutowanie się do grup ekstremistycznych lub udział w ich przedsięwzięciach. Osoba uczestniczy w funkcjonowaniu grup poprzez ich finansowanie, planowanie różnorodnych ataków, a także interesuje się nabyciem broni i materiałów wybuchowych. Ponadto wzmacnia kontakty z oso-

⁴³ Komisja Europejska, *Unia bezpieczeństwa: plan zwalczania terroryzmu i wzmocniony Europol zwiększą odporność UE*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_2326 [dostęp: 23.09.2021].

⁴⁴ K. Liedel, P. Piasecka, *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej*, Warszawa 2008, s. 37–38.

bami, które mają powiązania terrorystyczne, oraz organizuje wylot do krajów, w których utworzone są omawiane organizacje. Tego typu alarmujące zachowania powinny być każdorazowo, niezwłocznie zgłaszane odpowiednim służbom⁴⁵.

Podsumowanie

Terroryzm islamski jest zjawiskiem, które prowadzi do zaburzenia życia codziennego oraz do pozbawienia poczucia bezpieczeństwa. Nie ma gwarancji ze strony organizacji terrorystycznych o zaprzestaniu prowadzenia takich działań. Wiele konfliktów międzynarodowych oraz ciągła migracja z krajów afrykańskich i Bliskiego Wschodu powoduje, że ugrupowania terrorystyczne rosną w siłę, a swoje cele przenoszą na kraje zachodnie. Dodatkowym zagrożeniem jest radykalizacja nowych członków do szeregów organizacji o podłożu islamskim w każdym miejscu na świecie, co powoduje wzrost liczby terrorystów. Werbunki do tych ugrupowań trwają nieustannie. Żyjąc w dobie internetu, warto znać metody, jakie stosują dżihadysty, aby nie stać się ich potencjalnym celem.

Zatem radykalizacja jest procesem, w którym osoby pod wpływem rozmaitych bodźców, najczęściej wzmacniając skrajne poglądy, dążą do wykorzystywania przemocy w celu rozwiązywania swoich żądań. Cały ten proces oraz metody, jakie stosują islamscy ekstremiści wobec przyszłych bojowników, został w szczegółowy sposób opisany w przytoczonym artykule.

Powyższa praca, mająca na celu przedstawienie werbunku oraz radykalizacji, może być zastosowana jako źródło, które pomoże nam poznać ten proces oraz skłoni nas do obserwacji niepokojących zmian wśród osób otaczających nas w życiu codziennym. Wiedza ta jest niezbędna do podtrzymania poczucia bezpieczeństwa w dobie zagrożeń terrorystycznych.

Bibliografia

- Aleksandrowicz T., *Terroryzm międzynarodowy*, Warszawa 2008.
 Białek T., *Terroryzm, manipulacja strachem*, Warszawa 2005.
 Borkowski R., *Terroryzm ponowoczesny. Studium z antropologii polityki*, Toruń 2007.
 Dietl W., Hirschmann K., Tophoven R., *Terroryzm*, Warszawa 2009.
 Duda D., *Terroryzm islamski*, Kraków 2002.
 Horgan J., *Psychologia terroryzmu*, Warszawa 2008.

⁴⁵ Informacje dot. procesu radykalizacji, https://tpcoe.gov.pl/cpt/materialy/1799,Informacje-dot-procesu-radykalizacji.html?fbclid=IwAR0PxQ12ryLR0TvvBTeOqIU_eDeRHfNCU-qxw6yBpLhnd7bu-aNc4NNZAoc0 [dostęp: 23.09.2021].

- Komisja Europejska, *Nielegalne przekraczanie granic*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl#nielegalne-przekraczanie-granic [dostęp: 12.02.2023].
- Komisja Europejska, *Statystyki dotyczące migracji do Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_pl?fbclid=IwAR1pVtib2q-yLg-2JXCC-E03Z3vFIi2k3vkfggPzNXYTQZStklaey_qEYtA#illegalbordercrossings [dostęp: 16.09.2021].
- Komisja Europejska, *Unia bezpieczeństwa: plan zwalczania terroryzmu i wzmocniony Europol zwiększą odporność UE*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_20_2326 [dostęp: 23.09.2021]
- Lievt M., *Hamas, polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008.
- Liedel K., Piasecka P., *Jak przetrwać w dobie zagrożeń terrorystycznych. Elementy edukacji antyterrorystycznej*, Warszawa 2008.
- Rada Europejska, *Walka z terroryzmem należy do priorytetów UE. Państwa członkowskie ściśle ze sobą współpracują, by zapobiegać zamachom terrorystycznymi i chronić obywateli*, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/fight-against-terrorism/?fbclid=IwA> [dostęp: 12.02.2023]
- Saada T., Merrill D., *Umysł terrorysty*, Wrocław 2017.
- Stempień M.S., *Państwo islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, Warszawa–Siedlce 2018.
- Szynowski R., *Kim są terroryści – portret osobowościowy i psychologiczny*, [w:] *Współczesny wymiar terroryzmu*, Z. Piątek (red.), Warszawa 2006.
- Terroryzm!com*, <http://www.terroryzm.com/al-kaida/> [dostęp: 16.09.2021].
- Twonshend Ch., *Terroryzm*, Łódź 2017.
- Williams P.L., *Al-Kaida, bractwo terroru*, Wyd. Studio Emka, Warszawa 2002.

Część 2

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

6

Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej

MARCIN KAZIOR

Wprowadzenie

Niepodległość i suwerenność oraz powszechne bezpieczeństwo w granicach państwa jest zależne od właściwej identyfikacji i oceny czynników warunkujących bezpieczne istnienie, a także rozwój narodu. Zdolność państwa do zapewnienia swoim obywatelom odpowiednio wysokiego poziomu bezpieczeństwa jest jednocześnie wyznacznikiem ich poziomu zaufania do skuteczności funkcjonowania administracji państwowej. Za stan bezpieczeństwa obywateli Rzeczypospolitej Polskiej (RP) odpowiada państwo jako jego gwarant m.in. za pomocą Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej (SBN RP). Głównym zadaniem SBN RP jest zapewnienie obywatelom RP odpowiedniej ochrony i szybkiej reakcji na wszelkiego rodzaju zagrożenia poprzez dysponowanie odpowiednich sił, środków i zasobów przeznaczonych do realizacji tych zadań. Nietrudno zauważyć, że z roku na rok zwiększająca się liczba zagrożeń zarówno militarnych, jak i niemilitarnych wymaga od całego systemu ciągłego rozwoju i modyfikacji oraz odpowiedniego przygotowania i wykorzystania posiadanych zasobów, które są do dyspozycji państwa, a także konieczności przeciwdziałania zagrożeniom godzącym w przetrwanie narodu i kraju, integralność terytorialną oraz niezależność polityczną i suwerenność.

W niniejszym rozdziale poruszono kwestie, które stanowią ważny element w utrzymywaniu i zapewnianiu bezpieczeństwa oraz stabilności państwa. Przedstawiono poszczególne elementy głównych płaszczyzn bezpieczeństwa narodowego oraz funkcjonowania komponentów, które odpowiadają za zapewnienie właściwego poziomu bezpieczeństwa państwa, a także scharakteryzowano współczesne zagrożenia. Ideą zawartych treści jest ukazanie skuteczności działania polskiego bezpieczeństwa w obliczu współczesnych zagrożeń dla bezpieczeństwa.

6.1. Główne płaszczyzny bezpieczeństwa narodowego i kierunki ich uwarunkowań

Współczesne bezpieczeństwo postrzegane jest jako teoria i praktyka, która zapewnia możliwości egzystencji (przetrwania) oraz realizacji własnych interesów przez dany podmiot, a w szczególności poprzez wykorzystanie szans (sprzyjających okoliczności), podejmowanie wyzwań, redukcja ryzyka i przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom (zapobieganie i przeciwstawianie się) dla interesów podmiotu. Bezpieczeństwo jest gwarantem stabilności oraz szansą doskonalenia i rozwoju poprzez odpowiednio podejmowane działania. Jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, społeczeństwa i państwa (narodu)¹. Głównym determinantem państwa jest jego środowisko bezpieczeństwa, a część procesów i zdarzeń w nim występujących ma względnie stały i powtarzalny charakter. Współczesne państwo cechuje się dużą dynamiką zmian, co wymaga podjęcia skutecznego identyfikowania i przewidywania nieprzewidywalnych warunków środowiska bezpieczeństwa². Zgodnie z art. 5 Konstytucji Rzeczpospolita Polska ma za zadanie strzec niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnić wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzec dziedzictwa narodowego oraz zapewnić ochronę środowiska, kierując się przy tym zasadą zrównoważonego rozwoju³.

Bezpieczeństwo możemy określić jako stan zabezpieczenia żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa oraz państwa przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Za interesy żywotne uznaje się całość potrzeb, których spełnienie zabezpiecza istnienie, a także możliwości stabilnego rozwoju dla jednostki, społeczeństwa lub państwa. Jako podstawowe podmioty bezpieczeństwa zalicza się: jednostkę (prawa i wolności), społeczeństwo (wartości materialne i duchowe), państwo (ustrój konstytucyjny, suwerenność, terytorium)⁴.

Bezpieczeństwo odznacza się brakiem ryzyka i utraty podstawowych wartości, m.in. wolności, suwerenności, niepodległości czy też utraty zdrowia, życia, szacunku, pracy, uczuć, dóbr materialnych i in. Samego bezpieczeństwa nie należy jednak pojmować statycznie, tylko dynamicznie jako proces, w którym

¹ E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydanie II, *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2015, s. 179–180.

² A. Dawidczyk, J. Jurczak, *Metodologia bezpieczeństwa w przykładach i zastosowaniach*, Warszawa 2022, s. 185–186.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴ Z. Nowakowski, H. Szafran, R. Szafran, *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Rzeszów 2009, s. 60.

wszystkie podmioty bezpieczeństwa eliminują zagrożenia i podnoszą stan pewności. Bezpieczeństwo ma również charakter zintegrowany (kompleksowy, wielowymiarowy), w którym wyróżnia się różne rodzaje, dziedziny, działy, sektory i obszary w zależności od przyjętego kryterium klasyfikacji. Wyróżnić można m.in. bezpieczeństwo globalne, regionalne, lokalne, militarne, niemilitarne, ekonomiczne, polityczne, informacyjne, ekologiczne, publiczne, wewnętrzne, zewnętrzne, narodowe, międzynarodowe, fizyczne, psychiczne, socjalne, strukturalne i personalne. Brak bezpieczeństwa oznacza niepokój oraz poczucie zagrożenia. Osiągnięcie bezpieczeństwa absolutnego jest jednak nieosiągalne, ma ono bowiem wyłącznie charakter względny⁵. W niniejszej dysertacji przedstawiony został poniżej podział bezpieczeństwa narodowego (rysunek 1), który określa podstawowe, a zarazem główne płaszczyzny warunkujące zapewnienie bezpieczeństwa w państwie.

Bezpieczeństwo narodowe obejmuje wiele dziedzin funkcjonowania państwa, dlatego też należy rozumieć je w szeroki sposób. Na stan bezpieczeństwa wpływa wiele uwarunkowań, zarówno wewnętrznych, jak i międzynarodowych⁶. Uwarunkowania bezpieczeństwa są pochodną środowiska, w jakim funkcjonuje dany podmiot⁷. Bezpieczeństwo Polski na przestrzeni ostatnich lat kształtuje się w zupełnie odmienny sposób ze względu na zmiany, jakie zaszły w Europie Środkowej i Wschodniej, kształtując przez to nowe uwarunkowania bezpieczeństwa państwa. RP stanowi bowiem granicę między zjednoczoną Europą a państwami budującymi młode demokracje. Zatem bliższe lub dalsze otoczenie międzynarodowe ukierunkowane jest na tworzenie się i funkcjonowanie różnych uwarunkowań dotyczących bezpieczeństwa oraz gospodarki narodowej⁸. Uczestnicząc w stosunkach międzynarodowych, państwo dąży do zapewnienia i utrzymania odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, gwarantując przetrwanie i zapewniając wszechstronny rozwój oraz poczucie bezpieczeństwa swoim obywatelom. Takie działania zależne są jednak od wielu czynników, do których zalicza się przede wszystkim uwarunkowania geopolityczne oraz militarne. Biorąc pod uwagę funkcjonowanie instytucji państwowych, a także ich uczestnictwo w systemie międzynarodowym, najważniejsze dla państwa będą dwa aspekty bezpieczeństwa: polityczne i militarne. W celu zapewnienia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa politycznego państwo realizuje swoje cele

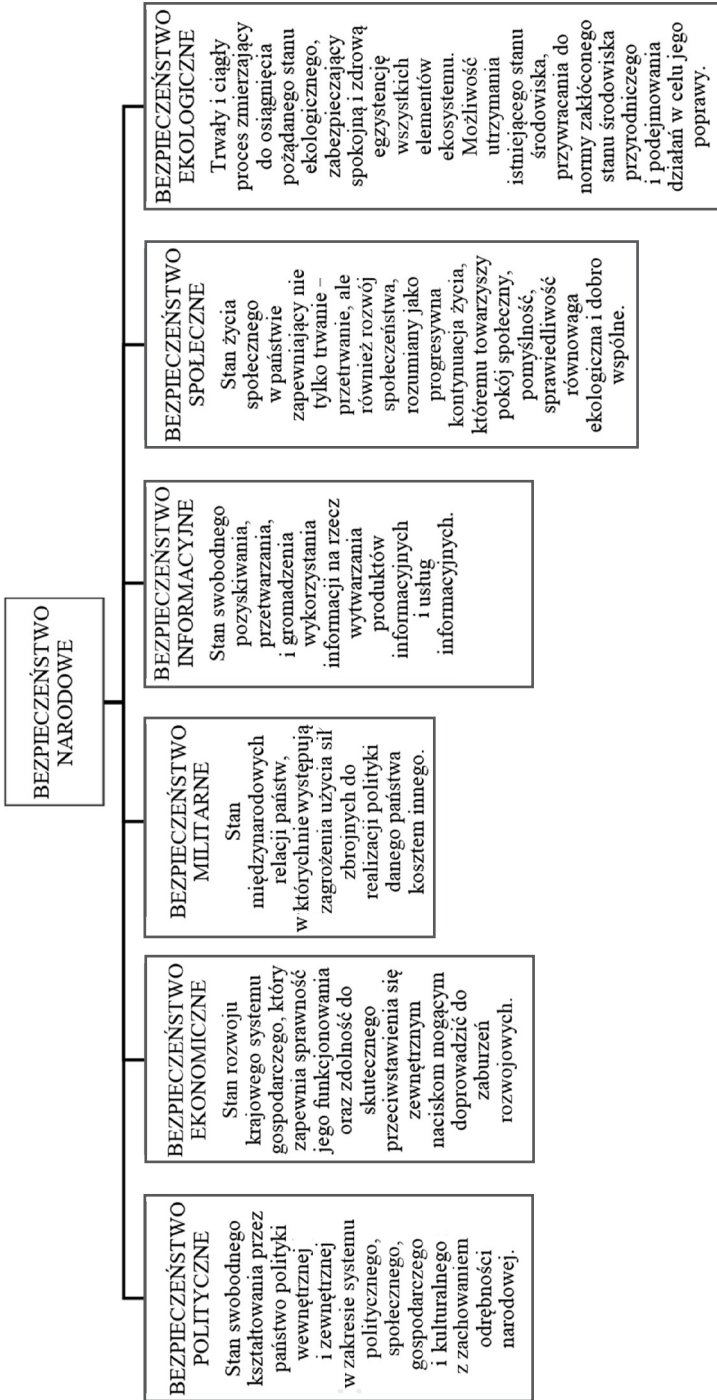
⁵ E. Nowak, M. Nowak, dz. cyt., s. 179–186.

⁶ *Ministerstwo Obrony Narodowej: Środowisko bezpieczeństwa RP*, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/rodowisko-bezpieczenstwa-rp> [dostęp: 30.08.2023].

⁷ L. Elak, *Uwarunkowania bezpieczeństwa Polski na przełomie XX i XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2, s. 33.

⁸ Z. Ciekankowski, *Wpływ czynników warunkujących poziom bezpieczeństwa państwa*, „Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2011, t. IV, s. 25.

Rysunek 1. Główne płaszczyzny bezpieczeństwa narodowego

Źródło: E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydanie II, *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2015, s. 177.

strategiczne, do których zalicza się m.in.: ochronę porządku konstytucyjnego, zapewnienie należytego funkcjonowania instytucji państwowych, poszanowanie praw i wolności swoich obywateli, ochronę obywateli przed bezprawiem, eliminację zagrożeń terrorystycznych, stworzenie odpowiednich warunków rozwoju ekonomicznego, społecznego i intelektualnego, przeciwdziałanie ekstremizmom i fundamentalizmom, sprawne funkcjonowanie systemu zarządzania kryzysowego, utrzymywanie dobrych relacji z pozostałymi uczestnikami stosunków międzynarodowych.

Działania państwa zmierzające do zapewnienia odpowiedniego (wysokiego) poziomu bezpieczeństwa politycznego zależne są od czynników i uwarunkowań, tj.: niepodległość i suwerenność państwa, suwerennie wybrane władze, stabilny system prawny (porządek konstytucyjny), stabilny system polityczny (system partyjny), dobrze funkcjonujące władze państwowe, niezawisłą władzę sądowniczą, akceptowane oraz przestrzegane prawa i wolności człowieka, dobrze funkcjonujące społeczeństwo obywatelskie charakteryzujące się wysoką kulturą polityczną, sprawne i skuteczne działania dyplomatyczne⁹.

W sytuacji wystąpienia konieczności obrony państwa wykorzystany zostanie cały posiadany potencjał sił i środków będących do jego dyspozycji (środki i siły militarne oraz niemilitarne). Środowisko, a także otoczenie, w jakim obecnie żyjemy i funkcjonujemy, ukazuje nam, że same siły zbrojne nie odpowiadają tylko i wyłącznie za bezpieczeństwo militarne kraju, chociażby z tego względu, że zapewnienie bezpieczeństwa militarnego nie leży jedynie w gestii jednego kraju, lecz w zdecydowanej większości przypadków zależne jest od uczestnictwa państwa w sojuszach militarnych, politycznych lub gospodarczych¹⁰. Zatem bezpieczeństwo militarne w dużej mierze ma odniesienie do relacji zachodzących pomiędzy państwem a środowiskiem międzynarodowym (czynnik militarny). Natomiast samo bezpieczeństwo militarne to proces polegający na utrzymywaniu ciągłej gotowości struktur państwowych do podejmowania wyzwań, wykorzystywania szans oraz redukcji ryzyka w aspekcie militarnym oraz zdolność państwa do eliminacji zagrożeń. Tak rozumiane bezpieczeństwo militarne zależne jest od wielu czynników, które ogólnie nazywa się uwarunkowaniami militarnymi bezpieczeństwa państwa i zalicza się do nich m.in.: sprawnie funkcjonujący system bezpieczeństwa państwa, jasno określone i czytelne cele strategiczne, dobrze wyszkolone

⁹ R. Szynowski, *The views on the development of the National Security System of the Republic of Poland between 2003 and 2013*, „Security Forum” 2019, Vol. 3, No. 1, Dąbrowa Górnicza 2019, s. 133–142.

¹⁰ D. Kompała, *Pojmowanie bezpieczeństwa militarnego*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 3(15), s. 29.

i profesjonalne siły zbrojne, wysoki poziom zaawansowania technologicznego sił zbrojnych, zaangażowanie w sojusze międzynarodowe (militarne), wysoka świadomość militarna oraz kultura strategiczna społeczeństwa¹¹.

Główne płaszczyzny bezpieczeństwa narodowego i kierunki ich uwarunkowań należy więc postrzegać kompleksowo i jednocześnie dążyć do ich transformacji, a wraz z ciągle zmieniającymi się zagrożeniami definiować i modyfikować cele strategiczne oraz sposoby ich osiągnięcia¹².

6.2. System zarządzania bezpieczeństwem narodowym i jego główne cele strategiczne

Dla Polski w XXI wieku bezpieczeństwo narodowe stanowi naczelną, egzystencjonalną potrzebę oraz wartość narodową, a także priorytetowy cel działalności państwa polskiego w kierunku zapewnienia przetrwania dziedzictwa i wartości narodowych oraz tworzenia korzystnych warunków rozwoju dla przyszłych pokoleń we wspólnocie narodowej i europejskiej¹³. Ochrona bezpieczeństwa uwzględniająca niepodległość i suwerenność oraz powszechne bezpieczeństwo w granicach państwa w dużej mierze jest zależna od właściwej identyfikacji i oceny czynników, które warunkują bezpieczne istnienie oraz rozwój narodu i państwa¹⁴. Za zapewnienie stanu bezpieczeństwa ponosi odpowiedzialność państwo jako jego gwarant, tworząc przy tym systemy składające się z odpowiednich sił i środków¹⁵. Złożony i wielopłaszczyznowy charakter misji, celów oraz zadań państwa w zakresie bezpieczeństwa sprawia, że ich organizacyjnym odpowiednikiem jest jednolity, kolektywny i uporządkowany system, który jest zdolny do skoordynowanego działania we wszystkich warunkach i okolicznościach stwarzających zagrożenia. Państwo składa się z wielu odrębnych organizacji, które podlegają prawu państwowemu i działają tylko w zakresie swoich kompetencji. Ze zbioru różnych podmiotów (państwa) można wyodrębnić celowo określony układ elementów w sposób, w którym wzajemne powiązania wyrażają uporządkowanie mające na celu realizację misji z zakresu bezpieczeństwa narodowego. Taka współpraca jest możliwa dzięki zapewnieniu odpowiedniej koordynacji, za którą odpowiadają organy admini-

¹¹ R. Szynowski, *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego. System bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013, s. 22–35.

¹² *Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 6.

¹³ R. Jakubczak, J. Marczak, *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 5–6.

¹⁴ M. Lutostański, *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2015, s. 156.

¹⁵ J. Gierszewski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013, s. 7.

stracji publicznej¹⁶. Ciągły wzrost zadań państwa w zakresie jego wewnętrznej i zewnętrznej aktywności sprawił, że wyodrębniły się różne, wyspecjalizowane organizacje, tj. straże, służby i inspekcje. Ich aktywność stanowi o poziomie zdolności państwa do przeciwdziałania przed różnego rodzaju zagrożeniami. Wyznacznikiem bezpiecznego państwa jest również odpowiednio silne przywództwo, sprawna i zręczna dyplomacja, mocna gospodarka, właściwa organizacja państwa i społeczeństwa, a także wysokie morale narodowe¹⁷. Zbudowanie skutecznego systemu bezpieczeństwa to uwzględnienie faktu, że powinien on być procesem, który składa się z analizy przyczyn zagrożeń oraz oceny skutków naruszenia bezpieczeństwa. Odpowiednio wypracowane i określone procedury oraz zadania zmierzające do likwidacji lub zminimalizowania zagrożeń dla życia i zdrowia ludzi to główny determinant prawidłowego funkcjonowania całego systemu¹⁸.

Zarówno instytucje rządowe i samorządowe, jak i przedsiębiorstwa prywatne tworzą SBN RP, który zapewnia obywatelom państwa nie tylko odpowiednią ochronę przed zagrożeniami, ale również odpowiednią reakcję w przypadku ich wystąpienia. Cały system obejmuje siły, środki i zasoby, które są odpowiednio zorganizowane, utrzymywane oraz przygotowane przez państwo do realizacji zadań w tym obszarze¹⁹. W 2013 roku opublikowana została Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, w której to SBN RP został zdefiniowany jako całość sił (podmiotów), środków i zasobów przeznaczonych przez państwo do realizacji zadań w dziedzinie bezpieczeństwa i odpowiednio do tych zadań zorganizowany (w podsystemy i ogniwa), utrzymywany i przygotowywany. Składa się on z podsystemu (systemu) kierowania i wielu podsystemów (systemów) wykonawczych, w tym podsystemów operacyjnych (obronny i ochronne) i podsystemów wsparcia (społeczne i gospodarcze)²⁰. W podsystemie kierowania wyróżnia się:

⇒ Nadrzędny polityczny organ decyzyjny (decydem politycznym jest prezydent RP i Rada Ministrów RP, dla których forum uzgodnień politycznych stanowi Rada Gabinetowa).

¹⁶ W. Kitley, *System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne*, „Wiedza Obronna” 2019, tom 268, nr 3, s. 5.

¹⁷ Tamże, s. 9.

¹⁸ Por.: R. Szynowski, *Security in day-to-day operation of public administration*, „Acta Avionica”, Vol. XVIII, 34, No. 1, Technical University of Košice, Faculty of Aeronautics, Slovakia 2016, s. 31–40.

¹⁹ *Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki: System bezpieczeństwa narodowego – ogólna charakterystyka*, <https://zpe.gov.pl/a/system-bezpieczenstwa-narodowego---ogolna-charakterystyka/D10Rh2ZnC> [dostęp: 30.08.2023].

²⁰ *Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 36.

- ⇒ Nadrzędny organ opiniodawczo-doradczy (na rzecz prezydenta RP – Rada Bezpieczeństwa Narodowego).
- ⇒ Nadrzędny organ sztabowy (na rzecz prezydenta RP – Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, na rzecz Rady Ministrów RP – Rządowe Centrum Bezpieczeństwa).

W podsystemie wykonawczym wyróżnia się:

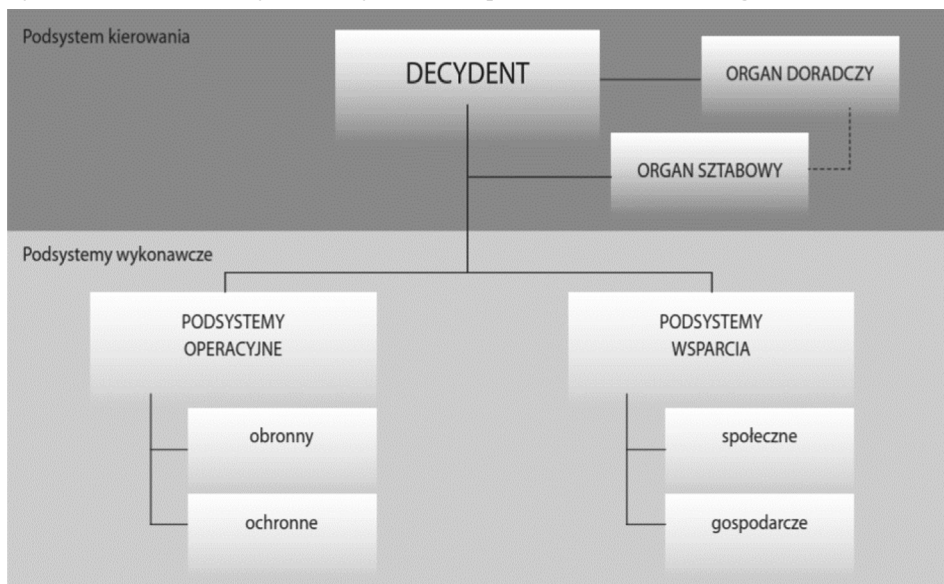
- ⇒ Na szczeblu centralnym: ministrów (właściwych) kierujących działaniami administracji rządowej, centralne organy administracji rządowej nadzorowane przez prezesa Rady Ministrów, centralne organy administracji rządowej podległe poszczególnym ministrom.
- ⇒ Na szczeblu wojewódzkim: wojewodów, marszałków województwa, terenowe organy administracji zespolonej (podległe wojewodzie), terenowe organy administracji niezespolonej (podległe właściwemu ministrowi lub kierownikom państwowych osób prawnych i kierownikom innych państwowych jednostek organizacyjnych).
- ⇒ Na szczeblu powiatowym: starostów (prezydentów miast na prawach powiatu), terenowe organy administracji rządowej, kierowników powiatowych jednostek organizacyjnych (wykonujących zadania z zakresu bezpieczeństwa).
- ⇒ Na szczeblu gminnym: burmistrzów (wójtów, prezydentów miast), kierowników gminnych jednostek organizacyjnych (wykonujących zadania z zakresu bezpieczeństwa).

Inne podmioty: organy dowodzenia Siłami Zbrojnymi RP, kierownicy państwowych jednostek organizacyjnych (wykonujących zadania z zakresu bezpieczeństwa), kierownicy organizacji społecznych (wykonujących zadania z zakresu bezpieczeństwa), kierownicy podmiotów sfery rynkowej (wykonujących zadania z zakresu bezpieczeństwa)²¹.

SBN RP tworzą zatem wszystkie odpowiedzialne za bezpieczeństwo organy oraz instytucje należące do władz wykonawczych, ustawodawczych, sądowniczych, a także lokalnych. System ma za zadanie zapewniać obywatelom odpowiednią ochronę i szybką reakcję w przypadku wystąpienia zagrożenia poprzez siły, środki i zasoby przeznaczone do realizacji tych zadań²².

²¹ E. Nowak, *Zarządzanie kryzysowe w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych*, Warszawa 2007, s. 61–67.

²² Por.: R. Szynowski, *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o administracji*, „Studia Iuridica Lublinsia” 2014, tom XXI, Lublin, s. 67–82.

Rysunek 2. Uniwersalny model systemu bezpieczeństwa narodowego

Źródło: *Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 36.

Specyfika dobrej strategii wynika z faktu, że myślenie i działanie stanowi jedność. Jedność ta jest warunkiem racjonalnego działania, które powinna poprzedzać myśl²³. Każde państwo ma swój własny model i strategię, które dostosowane są do unikalnych zagrożeń i wyzwań, z jakimi się boryka. Najnowsza Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP została opublikowana w 2020 roku, w której określone zostały wartości, interesy narodowe i długofalowe (niezbędne) cele strategiczne dla osiągnięcia pożądanych efektów w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego, tj.:

- ⇒ Strzeżenie niepodległości, nienaruszalności terytorialnej, suwerenności oraz zapewnienie bezpieczeństwa państwa i obywateli.
- ⇒ Kształtowanie porządku międzynarodowego opartego na solidarnej współpracy i poszanowaniu prawa międzynarodowego, dającego gwarancje bezpiecznego rozwoju.
- ⇒ Umacnianie tożsamości narodowej i strzeżenie dziedzictwa narodowego.
- ⇒ Zapewnienie warunków do trwałego i zrównoważonego rozwoju społecznego i gospodarczego oraz ochrona środowiska naturalnego²⁴.

²³ A. Brzozowski, M. Kozub, R. Niedźwiecki, *Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, Warszawa 2010, s. 10.

²⁴ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, s. 11.

Głównym determinantem strategii bezpieczeństwa jest dążenie do zintegrowania systemu zarządzania bezpieczeństwem narodowym, który umożliwi połączenie procesów, procedur i praktyk działania oraz zapewnienie zdolności do szybkiej adaptacji w przypadku pojawiających się nowych wyzwań i zagrożeń niemilitarnych i militarnych oraz identyfikacji szans ich likwidacji. Wypracowanie możliwości płynnego przechodzenia pomiędzy stanem pokoju a stanem kryzysu lub stanem wojny zwiększy zdolność państwa do przeciwdziałania i zwalczania zagrożeń, w tym również zagrożeń o charakterze hybrydowym²⁵. Od lat polskie strategie bezpieczeństwa obciążone są brakiem stałej i precyzyjnej procedury ich opracowywania, cykliczności, koordynacji oraz struktury treści. Najnowsza strategia wyewoluowała bowiem do postaci dokumentu zawierającego o wiele więcej zagadnień niż tylko te dotyczące wykorzystywania bitew dla celów wojny czy też rozdziałów o użyciu środków wojennych dla urzeczywistnienia celów polityki. Określa ona również środki, narzędzia i sposoby ich osiągnięcia w ramach przemyślanej i konsekwentnie realizowanej koncepcji na rzecz zapewnienia wolnych od wszelkich wyzwań i zagrożeń warunków rozwoju narodowego, a także zminimalizowania i usuwania skutków w razie ich wystąpienia, które ujęte są na horyzoncie czasowo-przestrzennym (bezpieczeństwo przyszłości). W samej strategii znalazły się zagadnienia będące wynikiem odreagowania na ich dotychczasowe zaniedbanie, tj.: tożsamość narodowa RP i tworzenie pozytywnego wizerunku państwa. Wydaje się również, że ważnym elementem tego dokumentu jest cyberbezpieczeństwo i bezpieczeństwo informacyjne. Jak wskazują same zapisy dokumentu, dostrzeżono w nich strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa²⁶. W dokumencie pominiętych zostało wiele istotnych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego RP. Zabrakło szerszej wzmianki o zagrożeniach politycznych, społecznych, ekonomicznych, informacyjnych i ekologicznych, na które wielu ekspertów i uczonych wskazuje w literaturze przedmiotu. Samo stwierdzenie, że obecnie i w najbliższej przyszłości prawdopodobieństwo konwencjonalnej agresji zbrojnej jest małe w kontekście sytuacji na Ukrainie, wydaje się zbyt odważne i nierozsądne. Pominięto również wyzwania i zagrożenia w sferze kulturowej i mentalnościowej. Brak podjęcia partycypacji całych grup społecznych w debacie dotyczącej spraw wagi najwyższej, tj.: bezpieczeństwa i obronności państwa, fali emigracji, postępującego zanikania tradycji, odwracania się społeczeństwa od Kościoła Katolickiego, kryzysu wartości, dewiacji czy braku utożsamiania się z państwem. Powyżej wy-

²⁵ Tamże, s. 13.

²⁶ *Cyberdefence24.pl: Ocena zapisów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, prof. Waldemar Kitler, <https://cyberdefence24.pl/ocena-zapisow-strategii-bezpieczenstwa-narodowego-rzeczypospolitej-polskiej-2020prof-waldemar-kitlerz> [dostęp: 30.08.2023].

mienione zostały tylko niektóre z niekorzystnych zjawisk, z jakimi mamy obecnie do czynienia. Dokument pomimo pewnych mankamentów stanowi spójnie i szczegółowo opracowany trzon dyrektyw strategicznych dla działalności państwa. Akcent strategiczny kładzie nacisk na tworzenie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, który jest oparty na sojuszniczych i bilateralnych zabezpieczeniach, a także stopniowo rozbudowywanym własnym potencjale cywilno-militarnym. Dążenie do osiągnięcia celu głównego i celów szczegółowych przedstawionych w strategii ma zagwarantować lepszą realizację interesów narodowych²⁷. Dokonując całościowej analizy najnowszej Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP, można stwierdzić, iż treściowo i hierarchicznie jest ona podporządkowana polityce państwa, stanowiąc narzędzie jej racjonalizacji, natomiast sama polityka wskazuje cele oraz strategię i sposoby ustalania ich realizacji²⁸.

6.3. Współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo i zagrożenia pozostają ze sobą w ścisłym związku. Bezpieczeństwo definiuje się jako stan niezagrożenia, spokoju i pewności, natomiast samo zagrożenie to sytuacja, w której pojawia się zwiększone prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia²⁹. Kluczową sprawą dla funkcjonowania każdego państwa jest troska o zapewnienie jego obywatelom bezpieczeństwa, niezależnie, czy jest postrzegane w ujęciu narodowym, regionalnym, lokalnym lub globalnym. Państwo powinno wychodzić naprzeciw niebezpieczeństwom, których skutki mogą zagrozić jego suwerenności lub ograniczyć, a nawet utracić warunki do normalnego funkcjonowania narodu zarówno w aspekcie współczesnym, jak i przyszłościowym³⁰. Początkowo problem zagrożeń bezpieczeństwa narodowego postrzegany był równomiernie z uwarunkowaniami militarnymi i obronnością państwa³¹. Wraz z upływem czasu zaczęto dostrzegać również pozamilitarne zagrożenia bezpieczeństwa narodowego. Współczesne

²⁷ *Nowastrategia.org.pl: Analiza krytyczna strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP do 2022 roku*, <https://www.nowastrategia.org.pl/analiza-krytyczna-srsbn> [dostęp: 30.08.2023].

²⁸ *Cyberdefence24.pl: Ocena zapisów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, prof. Waldemar Kitler, <https://cyberdefence24.pl/ocena-zapisow-strategii-bezpieczenstwa-narodowego-rzeczypospolitej-polskiej-2020prof-waldemar-kitlerz> [dostęp: 30.08.2023].

²⁹ A. Żebrowski, Ł. Zweiffel, K. Kowalska, *Bezpieczeństwo Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, Kraków 2018, s. 10.

³⁰ P. Krzykowski, *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej pod koniec drugiej dekady XXI wieku*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2019, nr 4, s. 51.

³¹ M. Bsoul-Kopowska, *Zarządzanie kryzysowe w polityce bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*, Częstochowa 2016, s. 65.

bezpieczeństwo należy więc rozpatrywać w szerszym zakresie, który obejmuje aspekty polityczne, militarne, czynniki ekonomiczne i technologiczne, ekologiczne, społeczne oraz humanitarne. Samo spektrum występujących zdarzeń, które zagrażają bezpieczeństwu, jest szerokie³². Bezpieczeństwo i zagrożenia mają również wpływ na to, jaki jest obiektywny poziom stanu bezpieczeństwa, a także towarzyszący mu poziom poczucia bezpieczeństwa odczuwanego przez daną jednostkę ludzką czy też przez ludzką zbiorowość społeczną w określonym miejscu i w określonym przedziale czasu. Zatem jakość ludzkiej egzystencji i możliwości dalszego niezagrażonego indywidualnego oraz społecznego rozwoju jest zależna w dużym stopniu od samego stanu bezpieczeństwa w kraju³³.

Samo zagrożenie możemy zdefiniować jako niebezpieczną sytuację pojawiającą się podczas odczuwania przez człowieka obawa przed utratą życia i jego pozostałych cenionych wartości, która jest spowodowana zaistniałymi przyczynami naturalnymi lub celowymi. Jednak trudno w sposób jednoznaczny określić definicję i istotę zagrożeń. Należy zatem podkreślić, iż zagrożenia mają cechy, które je opisują. Znajdują się wśród nich m.in.: globalizm, nieprzewidywalność, gwałtowność czy też asymetryczność. W literaturze istnieje wiele klasyfikacji próbujących zaszeregować zagrożenia do jednorodnych grup, lecz w rezultacie w wielu przypadkach klasyfikacje te są bardzo do siebie podobne³⁴. Klasyfikacja zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego może być prowadzona według kryteriów: przedmiotowych, źródła zagrożenia, środowiska, zasięgu zagrożenia, skali zagrożenia, skutków zagrożenia, miejsca zagrożenia, charakteru stosunków społecznych itp.

W niniejszej dysertacji poniżej zostały scharakteryzowane rodzaje zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego oraz przyczyny ich powstawania według kryterium podmiotowego z uwzględnieniem zagrożeń (współzależnych z głównymi płaszczyznami bezpieczeństwa narodowego) politycznych, ekonomicznych, militarnych, informacyjnych, społecznych i ekologicznych:

- ⇒ Zagrożenie polityczne – nieprzestrzeganie umów oraz praw krajowych i międzynarodowych, brak współpracy międzynarodowej, zmiany granic w otoczeniu państwa, dyskryminacja mniejszości narodowych, dążenie grup mniejszościowych do autonomii, rozwój agresywnej religii i ideologii, konflikty mocarstw o strefy wpływów, antynarodowa polityka, korupcja i przenikanie struktur przestępczych, fałszerstwa wyborcze, sprawowanie władzy za pomocą siły, nieprzestrzeganie praw i wolności obywateli, upartyjnienie struktur państwa, manipulacje świadomością

³² A. Żebrowski, Ł. Zweifel, K. Kowalska, dz. cyt., s. 11.

³³ G. Kuzara, *Zagrożenie i bezpieczeństwo oraz ich współzależność*, „Security, Economy & Law” 2018, nr 3(XX), s. 102–103.

³⁴ D. Kompała, *Istota zagrożeń*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2014, nr 3(11), s. 33–34.

i psychiką społeczeństwa, biurokracja, migracja, naruszenie praworządności, konflikty wewnętrzne, brak skuteczności w zarządzaniu, wspieranie terroryzmu, spadek nakładów na bezpieczeństwo.

- ⇒ Zagrożenie ekonomiczne – wewnętrzne problemy produkcyjne, dostęp do surowców naturalnych, niskie tempo rozwoju gospodarczego w skali innych państw, ograniczenia rynkowe, utrata rynków zbytu, reglamentacja lub ograniczenie dostępu do najnowszej technologii, egoizm ekonomiczny, ograniczanie wydatków na badania naukowe, powstawanie strefy ubóstwa, obecność w gospodarce grup przestępczych, niestabilność finansowa państwa, bezrobocie, nadmierny import towarów prowadzący do nieopłacalności własnej gospodarki.
- ⇒ Zagrożenie militarne – groźba użycia siły militarnej przez inne państwo, przemoc zbrojna, bezpośrednie i pośrednie formy użycia siły militarnej, demonstracja siły, dywersje, blokady lub szantaż militarny, prowokacja, incydent graniczny, napaść zbrojna lub nieformalna, konflikt lokalny lub międzypaństwowy.
- ⇒ Zagrożenie informacyjne – ograniczenie w dostępie do informacji, brak informacji lub jej nadmierna ilość, manipulowanie informacją, walka informacyjna, nieuprawnione ujawnienie informacji, szpiegostwo, cyberterroryzm.
- ⇒ Zagrożenie społeczne – utrata życia i zdrowia, utrata tożsamości narodowej i etnicznej, naruszenie praw człowieka i jego wolności, uprzedzenia religijne i kulturowe, dyskryminacja, manipulowanie świadomością i psychiką za pomocą środków masowego przekazu, ograniczenie wolności mediów, ksenofobia, nacjonalizm, szowinizm, fundamentalizm religijny, patologie społeczne, upadek systemu ochrony zdrowia, kradzież dóbr kulturowych, kolonializm kulturowy innych państw, kryzys demograficzny, ubożenie i głód, degradacja infrastruktury krytycznej, mieszkaniowej oraz transportowej.
- ⇒ Zagrożenie ekologiczne – działalność człowieka, czynniki naturalne, niekontrolowana eksploatacja zasobów naturalnych, masowe zanieczyszczenia (wody, powietrza, gleby), brak gospodarki odpadami (komunalnymi, przemysłowymi, nuklearnymi), katastrofy naturalne i przemysłowe, przewóz materiałów niebezpiecznych, działania prowadzące do erozji, próby nuklearne i nowych typów broni³⁵.

Dokonując analizy zagrożeń dla bezpieczeństwa oprócz powyżej wymienionych, należy również omówić zagrożenia niemilitarne, w których wyróżnia się dwie zasadnicze grupy, tj.: zagrożenia spowodowane siłami natury (kata-

³⁵ E. Nowak, M. Nowak, dz. cyt., s. 40–45.

strofy naturalne) oraz zagrożenia wywołane działalnością człowieka (awarie techniczne, niepokoje społeczne, zdarzenia terrorystyczne).

Zagrożenia powstałe w wyniku sił natury charakteryzują się ogromną złożonością i dynamicznością w swojej fazie trwania, a ich skutki obejmują znaczne obszary. Są zależne od losowych czynników otoczenia. Dla tego rodzaju zagrożeń typowe są aspekty, tj. niepewność zdarzeń powodujących szkody, wielkość przyczyn sprawczych, różnorodność skutków bezpośredniego zagrożenia dla ludzi i środowiska, indywidualny i niepowtarzalny przebieg oraz nakładanie się skutków w czasie i przestrzeni na elementy składowe otoczenia. Zagrożenia wywołane działalnością człowieka to przede wszystkim awarie techniczne, które mogą być wywołane jednocześnie kilkoma różnymi zdarzeniami. Niepokoje społeczne wynikają najczęściej z uwarunkowań wewnętrznych państwa, spowodowane mogą być wewnętrznym kryzysem politycznym, gospodarczym, społecznym lub lokalnym. Natomiast zdarzenia terrorystyczne to przemyślane użycie przemocy lub zagrożenia w celu wywołania strachu, przemyślanego wymuszenia lub zastraszenia, aby wywrzeć nacisk na społeczeństwie lub rządzących oraz osiągnąć swój cel³⁶. Zdarzenia zagrażające życiu, zdrowiu, mieniu lub środowisku niejednokrotnie spowodowane są poprzez zjawiska naturalne oraz błędy pojedynczych jednostek. Ich następstwa doprowadzają nie tylko do szkód materialnych, ale również wywołują negatywną reakcję wśród społeczeństwa³⁷.

Rysunek 3. Przykładowe rodzaje zagrożeń niemilitarnych

Źródło: Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki: *Wszechobecne zagrożenia*, <https://zpe.gov.pl/a/wszechobecne-zagrozenia/D08DBNofP> [dostęp: 30.08.2023].

³⁶ E. Nowak, *Treningi i ćwiczenia sztabowe z zespołami zarządzania kryzysowego. Województwo, powiat, gmina*, Warszawa 2022, s. 20–25.

³⁷ E. Kożuch, J. Nowicka, Z. Ciekanowski, *Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Edukacja dla społeczeństwa” 2019, nr 3, s. 121.

Wyciągając wnioski z doświadczeń historii Polski, możemy wyróżnić zagrożenia, które mogą przyczynić się (przyczyniły się) do utraty bezpieczeństwa narodowego RP. Są to m.in.:

- ⇒ Bezbronność lub słabość militarna Polski (zachęca sąsiadów do użycia przemocy w celu zdominowania bądź zniszczenia narodu polskiego i jego organizacji państwowej).
- ⇒ Opieranie bezpieczeństwa narodowego nie na narodowych zdolnościach obronnych, lecz na sojuszach lub gwarancjach innych państw (z reguły nietrwałych i zawodnych).
- ⇒ Brak przezorności i czujności narodowej (brak świadomości nieuchronnych zmian w sytuacji politycznej).
- ⇒ Słabość bądź anarchizacja organizacji państwowej (brak odpowiedzialnego przywództwa, brak poszanowania prawa, upadek gospodarki oraz bezbronność militarna).
- ⇒ Analfabetyzm strategiczny (brak lub niski poziom kultury strategicznej wśród elit politycznych i wojskowych, uniemożliwiającej wybór właściwych i koniecznych środków do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego)³⁸.

Podsumowanie

Bezpieczeństwo obywateli to jedna z najważniejszych zasad konstytucyjnego państwa prawa. Myśląc o przyszłości, zarówno na poziomie jednostkowym, jak i grupowym zazwyczaj zastanawiamy się, czy przyszłość będzie bezpieczna oraz czy jednostka i grupa będzie mogła realizować swoje cele i pragnienia. Myślenie o przyszłości, a w szczególności o przyszłości bezpieczeństwa to jeden z najważniejszych, a być może najważniejszy wyznacznik myślenia jednostek i grup, który przejawia się już w staraniach w zapewnieniu bezpieczeństwa materialnego przez rodziców dla swojego potomstwa, a także na poziomie narodów i państw. Przyszłość bezpieczeństwa jest doskonale widoczna w działaniach politycznych podejmowanych w odniesieniu do bezpieczeństwa energetycznego i militarnego oraz planowanych wydatkach na zbrojenie w przyszłości. Można zatem stwierdzić, że myślenie o przyszłości jest tożsame z myśleniem o bezpieczeństwie³⁹. Wspólne interesy narodowe wymagają ści-

³⁸ J. Marczał, R. Jakubczak, A. Skrabacz, K. Gąsiorek, K. Przeworski, *Doświadczenia organizacji bezpieczeństwa narodowego Polski od X do XX wieku. Wnioski dla Polski w XXI wieku*, Warszawa 2013, s. 91–93.

³⁹ K. Szocik, K. Lysenko-Ryba, D. Minich, A. Kędzior, S. Banaś, S. Mazur, *Bezpieczeństwo ludzkości w przyszłości*, „Varia” SP, 2017, Vol. 45, s. 200–201.

słego współdziałania podmiotów państwa. Współcześnie zaciera się granica pomiędzy bezpieczeństwem wewnętrznym a bezpieczeństwem zewnętrznym czy też bezpieczeństwem czasu pokoju i bezpieczeństwem czasu wojny. Potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa państwa wiąże się zatem ze współdziałaniem kilkunastu (wielu) organów administracji rządowej czy też samorządowej oraz podmiotów działających na rynku, a nawet różnych organizacji społecznych i poszczególnych obywateli⁴⁰. W związku z powyższym współczesna ludzkość musi radzić sobie w ciągle zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa (strategicznym środowisku bezpieczeństwa) niezależnie od tego, czy zajmujemy się bezpieczeństwem globalnym (regionalnym) czy też bezpieczeństwem narodowym (lokalnym) lub bezpieczeństwem osobistym (personalnym). Jest to po prostu bezpieczeństwo, do którego ciągle i stale powinno się dążyć i które dotyczy nie tylko każdego człowieka, ale także przyszłych pokoleń⁴¹.

Żaden człowiek nie jest w stanie przewidzieć, co czeka nas w przyszłości, jednak po części możemy się do niej przygotować, dzięki zdobytej wiedzy, doświadczeniu oraz odpowiedniemu planowaniu. Zmieniające się uwarunkowania geopolityczne, a także nowe wyzwania technologiczne i społeczne sprawiają, że bezpieczeństwo narodowe RP wymaga elastyczności oraz stałej ewolucji w odpowiedzi na nowe zagrożenia. Integracja na płaszczyźnie bezpieczeństwa i obrony jest niezbędna, a aktualne uwarunkowania zmuszają do rewizji dotychczasowego podejścia. Współczesne państwo musi zatem zadbać o rozwój bezpieczeństwa zarówno militarnego, jak i niemilitarnego oraz być zdolne do obrony przed agresją zewnętrzną oraz zdolne do zapewnienia stabilności wewnętrznej kraju. Uwarunkowania głównych płaszczyzn bezpieczeństwa są złożone i dynamiczne, dlatego państwo musi ciągle podejmować działania, adaptować swoje strategie oraz współpracować na arenie międzynarodowej. Biorąc pod uwagę obecnie panującą sytuację (zbrojny konflikt rosyjsko-ukraiński, agresywna polityka zewnętrzna Federacji Rosyjskiej, niepewna sytuacja na Białorusi, rosnąca inflacja, masowe migracje), RP powinna ukierunkować się w stronę zapewnienia obywatelom bezpieczeństwa w jego głównych płaszczyznach, tj. politycznej, ekonomicznej, militarnej, informacyjnej, społecznej i ekologicznej.

Podsumowując rozważania na temat bezpieczeństwa narodowego RP w odniesieniu do współczesnych zagrożeń, należałoby zastanowić się, czy zastosowanie założeń zawartych w Strategii Bezpieczeństwa Narodowego RP oraz czy SBN RP będzie w stanie sprostać wszystkim scharakteryzowanym zagrożeniom

⁴⁰ W. Kitler, *System zarządzania kryzysowego w dziedzinie bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku – wyzwania i dylematy*, T. Jemioła, K. Rajchel (red.), Warszawa 2008, s. 390.

⁴¹ M. Kozub, *Strategiczne myślenie o bezpieczeństwie przyszłości*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 4(97), s. 100–112.

w niniejszej dysertacji. Powyższa kwestia pozostaje pod znakiem zapytania, ponieważ Polska nie zetknęła się bezpośrednio z wieloma wymienionymi przyczynami wystąpienia tych zagrożeń.

Bibliografia

- Analiza krytyczna strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP do 2022 roku*, Nowastrategia.org.pl, <https://www.nowastrategia.org.pl/analiza-krytyczna-srsbn> [dostęp: 30.08.2023].
- Biała księga bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013.
- Brzozowski A., Kozub M., Niedźwiecki R., *Wprowadzenie do strategii bezpieczeństwa*, Warszawa 2010.
- Bsoul-Kopowska M., *Zarządzanie kryzysowe w polityce bezpieczeństwa Polski i Unii Europejskiej*, Częstochowa 2016.
- Ciekankowski Z., *Wpływ czynników warunkujących poziom bezpieczeństwa państwa*, „Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 201, t. IV.
- Dawidczyk A., Jurczak J., *Metodologia bezpieczeństwa w przykładach i zastosowaniach*, Warszawa 2022.
- Elak L., *Uwarunkowania bezpieczeństwa Polski na przełomie XX i XXI wieku*, „Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka” 2020, nr 2.
- Gierszewski J., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Zarys systemu*, Warszawa 2013.
- Jakubczak R., Marczak J., *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, Warszawa 2013.
- Kitler W., *System bezpieczeństwa narodowego RP – aspekty prawno-organizacyjne*, „Wiedza Obronna” 2019, tom 268, nr 3.
- Kitler W., *System zarządzania kryzysowego w dziedzinie bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe i zarządzanie kryzysowe w Polsce w XXI wieku – wyzwania i dylematy*, T. Jemioła, K. Rajchel (red.), Warszawa 2008.
- Kompała D., *Istota zagrożeń*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2014, nr 3(11).
- Kompała D., *Pojmowanie bezpieczeństwa militarnego*, „Obronność. Zeszyty Naukowe” 2015, nr 3(15).
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483 ze zm.).
- Kozub M., *Strategiczne myślenie o bezpieczeństwie przyszłości*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 4(97).
- Kożuch E., Nowicka J., Ciekankowski Z., *Zarządzanie kryzysowe w systemie bezpieczeństwa państwa*, „Edukacja dla społeczeństwa” 2019, nr 3.
- Krzykowski P., *Bezpieczeństwo narodowe Rzeczypospolitej Polskiej pod koniec drugiej dekady XXI wieku*, „Studia nad Bezpieczeństwem” 2019, nr 4.

- Kuzara G., *Zagrożenie i bezpieczeństwo oraz ich współzależność*, „Security, Economy & Law” 2018, nr 3/(XX).
- Lutostański M., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Toruń 2015.
- Marczak J., Jakubczak R., Skrabacz A., Gąsiorek K., Przeworski K., *Doświadczenia organizacji bezpieczeństwa narodowego Polski od X do XX wieku. Wnioski dla Polski w XXI wieku*, Warszawa 2013.
- Ministerstwo Obrony Narodowej: *Środowisko bezpieczeństwa RP*, <https://www.gov.pl/web/obrona-narodowa/rodowisko-bezpieczenstwa-rp> [dostęp: 30.08.2023].
- Nowak E., *Treningi i ćwiczenia sztabowe z zespołami zarządzania kryzysowego. Województwo, powiat, gmina*, Warszawa 2022.
- Nowak E., *Zarządzanie kryzysowe w sytuacjach zagrożeń niemilitarnych*, Warszawa 2007.
- Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Wydanie II. *Zarządzanie bezpieczeństwem*, Warszawa 2015.
- Nowakowski Z., Szafran H., Szafran R., *Bezpieczeństwo w XXI wieku. Strategie bezpieczeństwa narodowego Polski i wybranych państw*, Rzeszów 2009.
- Ocena zapisów Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2020*, prof. Waldemar Kitler, Cyberdefence24.pl, <https://cyberdefence24.pl/ocena-zapisow-strategii-bezpieczenstwa-narodowego-rzeczypospolitej-polskiej-2020prof-waldemar-kitlerz> [dostęp: 30.08.2023].
- Platforma edukacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki: *System bezpieczeństwa narodowego – ogólna charakterystyka*, <https://zpe.gov.pl/a/system-bezpieczenstwa-narodowego---ogolna-charakterystyka/D10Rh2ZnC> [dostęp: 30.08.2023].
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020.
- Szocik K., Lysenko-Ryba K., Minich D., Kędzior A., Banaś S., Mazur S., *Bezpieczeństwo ludzkości w przyszłości*, „Varia” SP 2017, Vol. 45.
- Szynowski R., *Administracja wojskowa w systemie bezpieczeństwa narodowego. System bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2013.
- Szynowski R., *Nauki o bezpieczeństwie a nauki o administracji*, „Studia Iuridica Lublinsia” 2014, tom XXI, Lublin.
- Szynowski R., *Security in day-to-day operation of public administration*, „Acta Avionica”, Vol. XVIII, 34, No. 1, Technical University of Košice, Faculty of Aeronautics, Slovakia 2016.
- Szynowski R., *The views on the development of the National Security System of the Republic of Poland between 2003 and 2013*, „Security Forum”, 2019, vol. 3, No. 1, Dąbrowa Górnicza 2019.
- Żebrowski A., Zweifel Ł., Kowalska K., *Bezpieczeństwo Polski w warunkach członkostwa w Unii Europejskiej*, Kraków 2018.

7

Służby specjalne w systemie zarządzania kryzysowego

KONRAD GRYBEL

Wprowadzenie

Zarządzanie kryzysowe jest jedną z najważniejszych dziedzin systemu bezpieczeństwa narodowego państwa. System zarządzania kryzysowego w Polsce ma na celu walkę ze skutkami zdarzeń nadzwyczajnych, nietypowych, noszących znamiona zdarzeń kryzysowych wywołujących wśród społeczeństwa powszechny niepokój i brak poczucia bezpieczeństwa. System zarządzania kryzysowego ma za zadanie również zapobiegać występującym zdarzeniom mającym wpływ na codzienne funkcjonowanie każdego z nas. W Polsce istnieje wiele służb mających za zadanie jak najskuteczniejsze zarządzanie kryzysowe, aby przywrócić normalne funkcjonowanie państwa podczas zaistniałego kryzysu. Takimi służbami są Policja, Państwowa Straż Pożarna, Siły Zbrojne RP (w tym Wojska Obrony Terytorialnej) oraz co mniej oczywiste – również służby specjalne. Występujące w Polsce służby specjalne, choć mają ograniczony zakres działania wynikający z regulacji prawnych, funkcjonują w systemie bezpieczeństwa narodowego państwa, ale czy funkcjonują również w systemie zarządzania kryzysowego?

Służby specjalne są nieodzowną częścią systemu bezpieczeństwa państwa zarówno w czasach pokoju, jak i wojny. Służby specjalne odgrywają również swoją szczególną rolę w systemie zarządzania kryzysowego, tak aby w czasach zarówno pokoju, jak i wojny zapewnić odpowiednie funkcjonowanie Państwa Polskiego w aspekcie zdarzeń kryzysowych. Służby specjalne umocowane są w systemie prawnym na podstawie ustaw, które regulują zakres obowiązków i zadań wykonywanych przez nie, w tym regulują zakres obowiązków i zadań związanych z zarządzaniem kryzysowym. Ze względu na specyfikę służb specjalnych i ich szczególny charakter podczas zdarzenia kryzysowego służby specjalne mają wpływ na zapobieganie takim zdarzeniom poprzez odpowiednią analizę ryzyka, wykorzystując do tego zgromadzony w toku czynności służbowych materiał. Sytuacje kryzysowe w Polsce mają różny przebieg, charakter

oraz są różnie zintensyfikowane. W kwestii zapewnienia bezpieczeństwa obywateli oraz interesu państwa najważniejszą kwestią podczas zaistnienia sytuacji kryzysowej jest współpraca wszystkich organów administracji w tym wszystkich służb¹. Wszystkie sytuacje noszące znamiona sytuacji kryzysowych wywołują społeczny lęk oraz brak poczucia bezpieczeństwa. Ze względu na swoją specyfikę takie sytuacje nie są często do przewidzenia, co powoduje, że społeczeństwo i organy administracyjne nie są przygotowane w mniejszym lub większym stopniu na zaistnienie niektórych z nich.

7.1. Funkcjonowanie służb specjalnych

Służby specjalne są elementarnym narzędziem w systemie funkcjonowania Państwa Polskiego. Dzięki istnieniu służb specjalnych na przestrzeni dziejów Polskie Państwo było i jest chronione na wielu szczeblach bezpieczeństwa zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Funkcjonowanie każdej z obecnych służb specjalnych oparte jest o pakiet legislacyjnych upoważnień oraz ograniczeń. Kwestią wartą uwagi jest stwierdzenie, iż każda służba specjalna ma swoje określone prawem uprawnienia i obowiązki. Warto zaznaczyć, że ich funkcjonowanie oparte jest nie tylko na prawnych aspektach typu ustawy, rozporządzenia, zarządzenia, ale również na wzajemnej współpracy w celu jak najskuteczniejszej obrony państwa przed zagrożeniami zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi. Współpraca między służbami specjalnymi, jak też ich prawny aspekt funkcjonowania i umiejscowienia w systemie państwa jest istotne podczas zdarzeń kryzysowych i wszystkich zdarzeń noszących znamię kryzysu. Sprawne zarządzanie kryzysowe, które ma na celu jak najefektywniejszą pomoc społeczeństwu, jest jednym z najważniejszych założeń wszystkich służb w Polsce, w szczególności służb specjalnych².

Służby specjalne są elementarnym narzędziem w systemie funkcjonowania Państwa Polskiego. Żeby poprawnie odpowiedzieć sobie na pytanie, czym tak naprawdę są służby specjalne i jaka jest ich definicja, należy zrozumieć ogólną istotę i pojęcie bezpieczeństwa. W wielu analizowanych źródłach nie funkcjonuje jednolita definicja bezpieczeństwa. W literaturze przedmiotu wykorzystanej na potrzeby napisania przedmiotowej pracy bezpieczeństwo mieści się jako główna potrzeba człowieka, która jest czymś cennym i wartościowym

¹ R. Szynowski, *Zadania administracji publicznej w obszarze zarządzania kryzysowego*, [w:] *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa*, Z. Piątek, B. Wiśniewski i A. Osierda (red.), Bielsko-Biała 2007, s. 40–52.

² R. Szynowski (red.), *Współdziałanie administracji wojskowej i cywilnej w zakresie bezpieczeństwa narodowego. Wybrane problemy*, „Zeszyt Problemowy” 2008, nr 2(54), Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2008, s. 65–81,

w życiu każdego z nas. Odczucie bezpieczeństwa stanowi również tę potrzebę nie tylko ludzką, ale również całych grup społecznych, tj. społeczeństwa, narodu, a także grupy państw, organizacji międzynarodowych, co stanowi jeden z ważnych wyznaczników ich przetrwania i rozwoju. Bezpieczeństwo także dotyczy dwóch podstawowych kwestii, dając w ten sposób pewną gwarancję nie naruszalnego przetrwania określonego podmiotu oraz stanowiąc swobody dla jego rozwoju³. Literatura przedmiotu według Ryszarda Zięby rozdziela natomiast zagrożenia w dwóch aspektach bezpieczeństwa każdego podmiotu, czyli bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego. Bezpieczeństwo wewnętrzne będzie oznaczać stabilność i harmonijność funkcjonowania danego podmiotu, natomiast zewnętrzne będzie oznaczać stan braku jakiegokolwiek zagrożenia ze strony innych podmiotów⁴.

Do pełnego zrozumienia definicji służb specjalnych warto sięgnąć do proponowanej przez Jana Lareckiego definicji. Według niego służbami specjalnymi są „usytuowane w strukturze aparatu władzy państwowej organizacyjnie samodzielne lub wchodzące w skład innej jednostki państwowej (np. ministerialnej) cywilne i wojskowe instytucje, uprawnione do różnych działań o charakterze tajnym, mającym na celu:

- ⇒ ochronę interesów narodowych, bezpieczeństwa państwa oraz jego instytucji politycznych i obywateli przed różnymi zagrożeniami ze strony sił zewnętrznych i wewnętrznych, m.in. takich jak szpiegostwo, działania przeciw polityce zagranicznej, działania antypaństwowej opozycji, zamachy, terroryzm, sabotaż, proliferacja broni masowej zagłady, międzynarodowa przestępczość zorganizowana itp., ujawnienie i zwalczanie szczególnie groźnych przestępstw, zabezpieczenie tajemnic państwowych;
- ⇒ zdobywanie, opracowywanie i dostarczanie naczelnym organom państwowym, niedostępnymi innymi sposobami, wiarygodnych informacji o sytuacji (zdarzeniach i procesach) politycznej, społecznej, gospodarczej i militarnej w innych krajach, regionach czy miejscach świata lub o osobach pod kątem interesów i zagrożeń dla kraju własnego (w głównej mierze cele te realizują cywilne i wojskowe służby wywiadu);
- ⇒ prowadzenie operacji specjalnych przeciw różnym innym i aktualnym i potencjalnym źródłom zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa”⁵.

³ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 18–20.

⁴ R. Zięba, *Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne*, [w:] *Terroryzm. Globalne wyzwanie*, K. Kowalczyka, W. Wróblewskiego (red.), Toruń 2006, s. 29.

⁵ J.H. Larecki, *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*, Warszawa 2007, s. 621–622.

Definicja przedstawiona przez J. Lareckiego według mojej opinii najlepiej odzwierciedla naukowe podejście do wy tłumaczenia, czym są służby specjalne. Sięgając natomiast do innych określeń innych autorów, warto dodać, że służby specjalne to wszystkie służby, które mają szczególny zakres obowiązków, inny i bardziej specjalistyczny od powszechnych w Polsce służb zajmujących się utrzymaniem porządku i bezpieczeństwa publicznego. To w pewnym stopniu czyni te służby „specjalnymi”.

We współczesnym porządku prawnym w Polsce mamy pięć służb zaliczanych do służb specjalnych. Są to: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego oraz Agencja Wywiadu. ABW, CBA oraz AW są służbami cywilnymi, natomiast SWW oraz SKW są służbami o charakterze wojskowym. Przyjęto, iż wszystkie służby specjalne w Polsce służą do działania na terytorium Polski, ale warto zaznaczyć, że SKW i SWW są służbami, które w głównej mierze działają poza granicami kraju. Ma to związek z ich szczególnym usytuowaniem w systemie bezpieczeństwa państwa, jak również ze złożonym charakterem pracy operacyjnej.

Według Jakuba Purchli warto zwrócić uwagę jeszcze na jeden szczegół związany ze służbami specjalnymi. Samo zaliczenie danej służby do katalogu służb specjalnych nie powoduje, iż posiada ona szersze uprawnienia. Co zdumiewające, służby specjalne w Polsce mają węższe uprawnienia do realizacji swoich zadań niż Policja czy Żandarmeria Wojskowa. Takie ukierunkowanie podejścia do służb specjalnych potwierdza postawioną przeze mnie wcześniej tezę, iż służby specjalne mają szczególny zakres obowiązków, inny i bardziej specjalistyczny od powszechnych służb zajmujących się utrzymaniem porządku i bezpieczeństwa publicznego.

Służby specjalne, wspólnie z Policją oraz Siłami Zbrojnymi, stanowią trzon w istocie zachowania bezpieczeństwa w państwie. Mówiąc o zaspokojeniu potrzeby bezpieczeństwa, myślimy także o państwie jako o organie zapewniającym obywatelom bezpieczeństwo w szerokim tego słowa znaczeniu, nie tylko jako obronę jego ludności przed wrogiem z zewnątrz oraz zabezpieczenie własności i przywilejów tym, którzy je posiadali, ale także indywidualne bezpieczeństwo każdego obywatela, czego wyrazem są np. wszystkie ubezpieczenia, renty, opieka zdrowotna, wymiar sprawiedliwości, ochrona mienia i czci, opieka społeczna, pomoc socjalna⁶.

⁶ M. Walancik, Z. Kopa (red.), *Podmioty specjalistyczne w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, Dąbrowa Górnicza 2018, s. 21.

Organy państwowe w ładzie polityczno-społecznej realizują przede wszystkim funkcje: ochronną, regulacyjną, innowacyjną i adaptacyjną, kulturalno-wychowawczą, socjalną i ekonomiczną. Jednocześnie współtworzą obraz narodu, umacniają więzi narodowe, kształtują świadomość i kulturę polityczną. Służby specjalne należy usytuować w strukturze państwa, jako organu pełniącego przede wszystkim funkcję bezpieczeństwa wewnętrznego. W każdym państwie na system instytucjonalny bezpieczeństwa wewnętrznego składają się organy i urzędy o właściwości ogólnej, dla których zadania dotyczące tego rodzaju bezpieczeństwa stanowią jedną z wielu ról odgrywanych w państwie, a także instytucje i organy wyspecjalizowane, dla których bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza główny zakres zadań⁷. Jak już wcześniej nadmieniałem, służby specjalne funkcjonują jako organy i instytucje o szczególnym charakterze zadań, jakie przewidział dla nich ustawodawca, co czyni je swego rodzaju organami specjalnymi.

Jakie zatem znaczenie i rolę odgrywają służby specjalne w systemie państwa? Wszystkie z wymienionych wcześniej służb specjalnych zatrudniają, przynajmniej z założenia, specjalistów z wysokimi kwalifikacjami, ekspertów z poszczególnych dziedzin. O roli służb specjalnych jako jednego z ogniw łańcucha instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa może mówić kilka cytatów z dokumentu *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 roku*. Dokument, choć już wielokrotnie aktualizowany i nieobowiązujący, obecnie nad wyraz dobrze przedstawia przedmiotową rolę służb specjalnych w systemie bezpieczeństwa państwa. Autorzy przytoczonej strategii twierdzą, że: „Charakter współczesnego środowiska bezpieczeństwa Polski wymaga spójnego oraz całościowego podejścia, uwzględniającego współpracę, koordynację oraz wymianę informacji pomiędzy instytucjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo narodowe. Władze Rzeczypospolitej Polskiej, działając z woli i w interesie narodu, postrzegają służby specjalne, jako ważny instrument ochrony bezpieczeństwa narodowego. Skomplikowana struktura obecnych zagrożeń powoduje, że skuteczność służb specjalnych pozostaje kluczowa dla ochrony bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego, praw obywateli i porządku konstytucyjnego państwa”⁸. I dalej: podstawowa rola służb specjalnych polega na uzyskiwaniu, analizowaniu, przetwarzaniu i przekazywaniu właściwym organom informacji, które mogą mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa we wszystkich wymiarach, jak również na wyprzedzającym informowaniu o potencjalnych i istniejących za-

⁷ G. Rydlewski, *Kształt systemu instytucjonalnego bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2009, s. 134.

⁸ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007, s. 25.

groźniach dla kraju. Autorzy Strategii piszą również, że: „Szczególnej uwadze podlega zapobieganie i przeciwdziałanie terroryzmowi, ochrona zdolności obronnych i ekonomicznych kraju warunkujących jego międzynarodową pozycję, eliminowanie bądź zmniejszanie ryzyka zakłócenia bezpieczeństwa wewnętrznego i porządku konstytucyjnego oraz korupcji, jak również przeciwdziałanie niepożądanym działaniom obcych służb specjalnych”⁹. W dzisiejszych czasach każdego dnia służby specjalne borykają się z zadaniami, które mają bezpośredni wpływ na bezpieczeństwo państwa. Możemy zatem przytoczyć podsumowania działań niektórych służb, aby zrozumieć, jaka jest ich rola w systemie bezpieczeństwa państwa. Każdego roku ABW oraz CBA publikują na oficjalnych stronach podsumowanie swojej działalności za rok poprzedni. Z takich podsumowań możemy dowiedzieć się, w jakim stopniu kształtuje się bezpieczeństwo wewnętrzne oraz zewnętrzne oraz w jakim kierunku zmierza trend związany z poczuciem bezpieczeństwa wśród obywateli. Walka z przestępstwami gospodarczymi i korupcją, przeciwdziałanie zagrożeniom o charakterze terrorystycznym i kontrwywiadowczym – to sprawy, którymi w ramach swoich ustawowych uprawnień zajmowały się służby specjalne w 2021 r.¹⁰ Na przykładzie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego możemy dowiedzieć się, że w 2021 roku funkcjonariusze ABW prowadzili pod nadzorem prokuratury 287 postępowań przygotowawczych, które stały się podstawą do wszczęcia 91 śledztw i dochodzeń. We wszystkich prowadzonych przez ABW postępowaniach przygotowawczych zarzutami objętych było łącznie 1608 podejrzanych, spośród których 265 osobom zarzuty przedstawiono po 1 stycznia 2021 r. Aktem oskarżenia zakończono 48 śledztw przeciwko 237 podejrzanym. Zabezpieczono środki pieniężne o łącznej wartości 5,4 mln zł i 480 tys. euro, udziały w spółkach o wartości 3,7 mln zł, mienie ruchome w postaci samochodów o szacunkowej wartości 2,2 mln zł oraz inne przedmioty o wartości 260 tys. zł¹¹. Istotną częścią podsumowań działań służb specjalnych w systemie bezpieczeństwa państwa jest również uwzględnienie wpływu ich działań podczas wystąpienia sytuacji kryzysowych. W 2021 roku Państwo Polskie uznało właśnie za taki kryzys sytuację na granicy polsko-białoruskiej. Z podsumowania działań ABW możemy również przytoczyć wzmiankę o zaangażowaniu tejże Agencji w zwalczanie powstałej sytuacji kryzysowej. Priorytetem i swoistą „nowością” minionego roku w działaniach śledczych ABW były aktywności podejmowane w związku z kryzysem na gra-

⁹ Tamże.

¹⁰ *Skuteczni w zwalczaniu przestępstw*, artykuł prasowy Rzecznika Prasowego Ministra Koordynatora Służb Specjalnych z dnia 19.02.2022 r., www.gov.pl/sluzby-specjalne [dostęp: 30.09.2023].

¹¹ Tamże.

nicy polsko-białoruskiej i udziałem funkcjonariuszy organów Republiki Białorusi w organizacji procederu nielegalnego przekraczania granicy RP przez cudzoziemców, skutkującego wzrostem zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa¹². Podsumowując, można jednoznacznie stwierdzić, iż służby specjalne odgrywają rolę instrumentalną, istotną dla celów funkcjonowania z celami strategii bezpieczeństwa narodowego i interesu publicznego.

7.1.1. Pojęcie zarządzania kryzysowego – system zarządzania kryzysowego w Polsce

Świadomość występowania zdarzeń o charakterze kryzysowym jest jednym z wielu zagrożeń dla społeczeństwa. Każdego dnia słyszymy za pośrednictwem środków masowego przekazu o zdarzeniach noszących znamiona kryzysu. W 2023 roku opinii publicznej przedstawiane były różne informacje (często niepotwierdzone) związane z agresją zbrojną Rosji na Ukrainę. Jeszcze nie tak dawno wszyscy uważnie przyglądaliśmy się skutkom pandemii wirusa SARS CoV-2, który wywołuje chorobę znaną już na całym świecie pod nazwą COVID-19. Dzisiejsze czasy można śmiało zakwalifikować do czasów niespokojnych, gdy każdy dzień może postawić nas jako obywateli w sytuacji, z którą będziemy musieli poradzić sobie inaczej, niż robiliśmy to do tej pory. Sytuacja kryzysowa według definicji zawartej w Ustawie o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 roku to sytuacja wpływająca negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołująca znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków¹³. Z kolei według Jarosława Gołębiewskiego sytuację kryzysową będziemy rozumieć jako splot gwałtownych zdarzeń powodujących wzrastający wpływ sił destabilizujących równowagę, w społeczeństwie, braki w zaopatrzeniu i trudności w normalnym funkcjonowaniu ludności, wywołujący napięcia i niepewność i prowadzących do niekontrolowanego rozwoju wydarzeń z użyciem przemocy włącznie¹⁴. Zastanawiając się, w jaki sposób dochodzi do sytuacji kryzysowej, w taki sposób, abyśmy mogli z pełnym przekonaniem przypisać zaistniałą sytuację do ustawowej definicji, warto zastanowić się, co jest czynnikiem zapalnym dla poszczególnych zjawisk kryzysowych. W tym przypadku należy przytoczyć słowa Jarosława Prońko i Bernarda Wi-

¹² Tamże.

¹³ Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1166), art. 3.

¹⁴ J. Gołębiewski, *Zarządzanie kryzysowe metodą rozwiązywania problemów bezpieczeństwa*, [w:] *I Konferencja „Zarządzanie kryzysowe”*, Szczecin 2003.

śniewskiego, którzy twierdzą, że poszczególne komponenty otoczenia człowieka są ze sobą ściśle związane i wzajemnie od siebie zależne. Od tysięcy lat człowiek kształtował swoje środowisko nie tylko w zakresie tworzenia infrastruktury technicznej, ale również starał się zmieniać otaczającą go przyrodę, tworząc coraz lepsze warunki własnego bytu oraz rozwoju społecznego i ekonomicznego. Istniejąca od początku naszej cywilizacji ogromna zależność między człowiekiem i stworzoną przez niego kulturą, w szerokim tego słowa znaczeniu, a otaczającą go przyrodą oraz ogromny rozwój nauk powodują, iż niezmiernie trudno jest dzisiaj w sposób precyzyjny i niepodlegający dyskusji powiedzieć, czy dane zjawisko zostało spowodowane tylko i wyłącznie siłami natury czy też działalnością człowieka¹⁵. Tak więc mając na uwadze przytoczone słowa, można jednoznacznie stwierdzić, że w obecnej formie zjawisk kryzysowych trudno jest stwierdzić, czy powstało ono za sprawą sił natury, czy za sprawą czynnika ludzkiego. Sytuacje kryzysowe występują na całym świecie i w zależności od regionu występowania są mniej lub bardziej niszczycielskie.

Słownik wyrazów obcych PWN definiuje słowo kryzys jako pochodzące od greckiego słowa *krisis* mającego wiele znaczeń i oznacza: spór, preferencje, oddzielenie, decydowanie się, zmaganie się, walkę, w których konieczne jest działanie pod presją czasu, a także punkt zwrotny, przełomowy, moment rozstrzygający, jakościową zmianę układu lub w układzie. *Crisis* w języku angielskim poszerza znaczenie o takie cechy, jak nagłość, urazowość i subiektywne konsekwencje urazu w postaci negatywnych przeżyć. W każdej sytuacji kryzys oznacza nasilenie pewnych zjawisk i procesów negatywnych, prowadzących z reguły do pewnego przełomu i najczęściej bardziej radykalnych i mniej bezpiecznych stanów.

Kryzys może ewoluować w stronę narastania zagrożeń i niebezpieczeństw, może też mieć tendencje zanikające, prowadzące do wzrostu bezpieczeństwa. W złożonych sytuacjach społecznych i politycznych, z wyjątkiem stanu permanentnego kryzysu, jest on niestabilnym stanem przejściowym, który albo narasta, prowadząc do dalszej destabilizacji, konfliktu czy katastrofy, albo zanika, umożliwiając powrót do stanu przedkryzysowego. Oprócz wymienionej wyżej klasyfikacji kryzysów można przyjąć inną klasyfikację, kierując się takimi kryteriami, jak zdolność przystosowania się do zmian wywołanych kryzysem, procesowy charakter zarządzania kryzysowego w organizacji, faza cyklu życia organizacji, czas ostrzegania (jest to okres pomiędzy

¹⁵ J. Prońko, B. Wiśniewski, *Klasyfikacja zagrożeń*, [w:] *Administracja publiczna w systemie przeciwdziałania nadzwyczajnym zagrożeniom dla ludzi i środowiska*, K. Liedel, J. Prońko, B. Wiśniewski (red.), Bielsko-Biała 2007, s. 13.

pierwszymi symptomami pojawiania się problemu do czasu wystąpienia kryzysu), miejsce powstawania problemu, przyczyny sytuacji kryzysowej, sfera organizacji, na którą kryzys oddziałuje, wielość i różnorodność symptomów sytuacji kryzysowej¹⁶.

Należy zaznaczyć, że sytuacja kryzysowa jest pojęciem nadrzędnym wobec pojęcia kryzysu i obejmuje oprócz niego fazę występującą przed nim i fazę po nim. Dlatego kryzys stanowi element sytuacji kryzysowej i jest kulminacją nagromadzonych zdarzeń. Jest jedną z faz w rozwoju sytuacji kryzysowej, a zatem każdy kryzys jest także sytuacją kryzysową. Sytuacja kryzysowa w odróżnieniu od kryzysu – by zaistnieć – nie musi stwarzać istotnego zagrożenia dla życia ludzkiego, lecz stanowi swoiste wyzwanie dla społecznego poczucia moralności, tradycji, wartości i bezpieczeństwa¹⁷.

Zarządzanie kryzysowe w państwie stanowi integralny element zarządzania jego bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym. Odgrywa rolę usługową w stosunku do społeczeństwa. W jego ramach podejmowane są działania mające na celu przeciwdziałanie zagrożeniom, przygotowanie uprawnionych podmiotów (w tym i ludności) na sytuację ich wystąpienia oraz utrzymania lub przywrócenia stanu stabilizacji. Jest działaniem celowym, realizowanym przez uprawnione podmioty na wszystkich poziomach zarządzania bezpieczeństwem państwa (krajowym, resortowym, wojewódzkim, powiatowym, gminnym). Uczestniczą w nim nie tylko podmioty zarządzające, ale także wyspecjalizowane organizacje, służby, straż, inspekcje i społeczeństwo¹⁸.

Na terenie naszego państwa zarządzanie kryzysowe jest nadzorowane przez Radę Ministrów (RM), a w nagłych przypadkach – Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Przy RM działa Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego. Jest to organ opiniodawczy i doradczy w sprawach inicjowania oraz koordynowania działań podejmowanych w zakresie zarządzania kryzysowego. Na szczeblu centralnym funkcjonuje również Rządowe Centrum Bezpieczeństwa (RCB), które podlega Prezesowi Rady Ministrów. Na szczeblu resortowym, przy ministrach kierujących działaniami administracji rządowej oraz przy kierownikach urzędów centralnych, mogą być powoływane zespoły zarządzania kryzysowego. W organach administracji rządowej działają również centra zarządzania kryzysowego. Na terenie województw za działania w zakresie zarządzania kryzysowego odpowiedzialny jest wojewoda. Działania

¹⁶ A. Zelek, *Zarządzanie kryzysowe w przedsiębiorstwie – perspektywa strategiczna*, Warszawa 2003, s. 65.

¹⁷ K. Kozłowska, *Etymologia, pojęcia i typologia kryzysów*, „Myśl Wojskowa” 2001, nr 2, s. 46.

¹⁸ A. Żebrowski, *Zarządzanie Kryzysowe Elementem Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2012, s. 32–33.

takie realizuje on za pomocą komórki organizacyjnej właściwej w sprawach zarządzania kryzysowego w urzędzie wojewódzkim. Na poziomie wojewódzkim funkcjonuje także Wojewódzki Zespół Zarządzania Kryzysowego (WZZK), jako organ pomocniczy wojewody w zapewnieniu wykonywania zadań zarządzania kryzysowego. Tworzone są również Wojewódzkie Centra Zarządzania Kryzysowego (WCZK), których obsługę zapewniają komórki organizacyjne, właściwe w sprawach zarządzania kryzysowego w urzędach wojewódzkich. Na obszarze powiatu za działania podejmowane w zakresie zarządzania kryzysowego odpowiada starosta. Funkcjonują również Powiatowe Zespoły Zarządzania Kryzysowego (PZZK) oraz Centra Zarządzania Kryzysowego (PCZK), które na obszarze powiatu wykonują zadania przewidziane dla zespołu i centrów wojewódzkich.

Natomiast na terenie gminy organem właściwym w sprawach zarządzania kryzysowego jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta. Jego organem wykonawczym w tam zakresie jest komórka organizacyjna urzędu gminy/miasta, właściwa w sprawach zarządzania kryzysowego. Działania pomocnicze realizowane są w Gminnych Zespołach Zarządzania Kryzysowego (GZZK), które na obszarze gminy wykonują zadania przewidziane dla zespołu wojewódzkiego, a także mogą być tworzone Gminne Centra Zarządzania Kryzysowego (GCZK)¹⁹. W ujęciu całościowym proces zarządzania kryzysowego to cykl decyzyjny, bazujący na diagnozie potencjalnych zagrożeń, analizie posiadanych informacji i zasobów (osobowych i materialnych), w wyniku którego następuje przepływ tych zasobów.

Składa się on z dwóch zasadniczych okresów: stabilizacji i realizacji. Okres stabilizacji obejmuje cykl działań przed wystąpieniem sytuacji kryzysowej, czyli fazy zapobiegania i przygotowania. Stanowi całość działań organizacyjnych podejmowanych na wszystkich szczeblach władzy, przygotowanie i wdrożenie inwestycji zapobiegających potencjalnym zagrożeniom, a także opracowanie i implementację procedur operacyjnych. Obejmuje również czynności standardowe, prowadzone przez jednostki działające w tym zakresie, bez potrzeby uruchamiania procedur awaryjnych. Z kolei czas realizacji polega na kontroli sytuacji kryzysowych w drodze zaplanowanych działań, minimalizacji strat i odtworzeniu zniszczeń. Okres ten to spełnienie funkcji reagowania i odbudowy²⁰.

¹⁹ K. Sienkiewicz-Małyjurek, *Problemy organizacyjne zarządzania kryzysowego w samorządach*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2011, nr 1864, s. 122–123.

²⁰ K. Sienkiewicz-Małyjurek, *Zarządzanie kryzysowe w ujęciu procesowym – istota, zadania, efekty. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe – uwarunkowania XXI wieku. Współczesne aspekty zarządzania bezpieczeństwem*, Łódź 2010, s. 29.

7.2. Zarządzanie kryzysowe a służby specjalne – istota podziału zadań i współdziałania

Jak już nadmieniałem w swoim artykule, podstawowym aktem prawnym, który reguluje zakres zarządzania kryzysowego, jest ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 roku o zarządzaniu kryzysowym²¹. Wskazuje ona podmioty odpowiedzialne, zadania organizacyjne, logistyczne i finansowe realizowane w tej sferze, a także struktury. Zakres funkcjonowania państwa w obszarze zarządzania kryzysowego określają również inne przepisy obowiązującego prawa. Mając na uwadze dynamikę występujących zagrożeń i bezpieczeństwo obywateli, uzasadnione jest systematyczne monitorowanie obowiązujących aktów prawnych i dostosowywanie ich do zmian występujących w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym państwa. Skuteczne zarządzanie kryzysowe na poziomie państwa, województwa, powiatu i gminy zależy od posiadanych informacji. Ponadto w zarządzaniu kryzysowym potrzebne są koncepcje, metody i motywacja, wiedza specjalistyczna i wyobraźnia, potrzebny jest też czas na przemyślenia, ale informacje są niewątpliwie najważniejsze, gdyż pozwalają poznać zmiany zachodzące w otoczeniu organizacji i odpowiednio wcześniej dostosować do nich jej potencjał i przyszłe możliwości²². Każdy podmiot uczestniczący w zarządzaniu kryzysowym powinien znać swoje potrzeby informacyjne i wiedzieć, jakie informacje są potrzebne do tworzenia planów, gromadzenia zasobów i wykonywania podstawowych funkcji i działań. Powinien także określić, jakie potrzeby informacyjne są zaspokajane w niedostatecznym stopniu, a jakie nie są w ogóle zaspokajane, a także, w jakim stopniu przepływ informacji pomaga zarządzającym w procesie podejmowania decyzji i sprawnego kierowania²³. Według Józefa Pencza informacja, która krąży wśród podmiotów publicznych, jest na tyle istotna, że kształtuje ona rzeczywiste możliwości działania w sytuacji kryzysowej. Co ważne, najważniejsze jest współdziałanie pomiędzy podmiotami bezpieczeństwa narodowego, aby w sytuacji kryzysowej podejmowane kroki były jak najbardziej adekwatne i najsukuczniejsze.

Zarządzanie kryzysowe w służbach specjalnych opiera się w głównej mierze na współdziałaniu. Zadania poszczególnych służb specjalnych dla każdej z nich określają odpowiednie przepisy prawne, w tym przypadku ustawy. W rozumieniu zarządzania kryzysowego i jego ustawowych przesłanek w służbach specjalnych możemy wyróżnić w podziale na poszczególne służby przykładowy zakres:

²¹ Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r. nr 89, poz. 590 ze zm.).

²² J. Penc, *Zarządzanie dla przyszłości. Twórcze kierowanie firmą*, Kraków 1998, s. 106.

²³ Tamże, s. 107.

1. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego²⁴
 - „2) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie przestępstw:
 - szpiegostwa, terroryzmu, bezprawnego ujawnienia lub wykorzystania informacji niejawnych i innych przestępstw godzących w bezpieczeństwo państwa,
 - 2a) rozpoznawanie, zapobieganie i wykrywanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo, istotnych z punktu widzenia ciągłości funkcjonowania państwa systemów teleinformatycznych organów administracji publicznej lub systemu sieci teleinformatycznych objętych jednolitym wykazem obiektów, instalacji, urzędzeń i usług wchodzących w skład infrastruktury krytycznej, a także systemów teleinformatycznych właścicieli i posiadaczy obiektów, instalacji lub urzędzeń infrastruktury krytycznej, o których mowa w art. 5b ust. 7 pkt 1 ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym”.
2. Centralne Biuro Antykorupcyjne²⁵
 - „7) podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych”.
3. Służba Kontrwywiadu Wojskowego (Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Wywiadu Wojskowego – wybrane przykładowe punkty związane z zarządzaniem kryzysowym)
 - „2a) rozpoznawanie, zapobieganie oraz wykrywanie zdarzeń oraz przestępstw o charakterze terrorystycznym godzących w bezpieczeństwo potencjału obronnego państwa, SZ RP oraz jednostek organizacyjnych MON;
 - 4) uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć znaczenie dla obronności państwa, bezpieczeństwa lub zdolności bojowej SZ RP lub innych jednostek organizacyjnych MON, w zakresie określonym w pkt 1, oraz podejmowanie działań w celu eliminowania ustalonych zagrożeń”.
4. Służba Wywiadu Wojskowego (Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Wywiadu Wojskowego – wybrane przykładowe punkty związane z zarządzaniem kryzysowym):
 - 1) uzyskiwanie, gromadzenie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla:
 - a) bezpieczeństwa potencjału obronnego Rzeczypospolitej Polskiej,
 - b) bezpieczeństwa i zdolności bojowej SZ RP,
 - c) warunków realizacji, przez SZ RP, zadań poza granicami państwa;

²⁴ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2002 r. nr 74, poz. 676).

²⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz.U. z 2006 r. nr 104, poz. 708).

- 2) rozpoznawanie i przeciwdziałanie:
 - a) militarnym zagrożeniom zewnętrznym godzącym w obronność Rzeczypospolitej Polskiej,
 - b) zagrożeniom międzynarodowym terroryzmem;
 - 3) rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia;
 - 3a) rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym wymierzonym przeciwko personelowi i mieniu SZ RP poza granicami państwa oraz zwalczanie skutków takich zdarzeń;
 - 4) rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na obronność państwa oraz zdolność bojową SZ RP, a także podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń”.
5. Agencja Wywiadu (ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu²⁶ – wybrane przykładowe punkty związane z zarządzaniem kryzysowym):
- 6) rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi oraz towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa, a także rozpoznawanie międzynarodowego obrotu bronią masowej zagłady i zagrożeń związanych z rozprzestrzenianiem tej broni oraz środków jej przenoszenia;
 - 7) rozpoznawanie i analizowanie zagrożeń występujących w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych, mających wpływ na bezpieczeństwo państwa, oraz podejmowanie działań mających na celu eliminowanie tych zagrożeń;
 - 7a) rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zapobieganie zdarzeniom o charakterze terrorystycznym wymierzonym przeciwko obywatelom lub mieniu Rzeczypospolitej Polskiej poza granicami państwa, z wyłączeniem zdarzeń o charakterze terrorystycznym wymierzonych przeciwko personelowi lub mieniu Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej”.

Ciekawym przykładem w powyższym zestawieniu jest Centralne Biuro Antykorupcyjne. Ta najmłodsza służba specjalna w Polsce nie ma w swoim ustawowym zakresie obowiązków żadnych uwarunkowań mogących wprost być przy-

²⁶ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. z 2002 r. nr 74, poz. 676).

pisanych do zarządzania kryzysowego. Wart zauważenia jest też fakt, iż każda służba specjalna posiada furtkę do zarządzania kryzysowego i innego de facto zakresów obowiązków, o jakich decydują poszczególne rządy mające moc ustawodawczą i uchwałodawczą, oraz mają możliwość zarządzania służbami specjalnymi. Tą furtką są zapisy w przedmiotowych ustawach o podobnych treściach tak jak w przypadku Centralnego Biura Antykorupcyjnego: „podejmowanie innych działań określonych w odrębnych ustawach i umowach międzynarodowych”. Tak naprawdę pozostawiając taki zapis w ustawach, mocodawca pozostawia szeroki zakres działania, ale z uwzględnieniem przeznaczenia poszczególnych służb zgodnego z przepisami międzynarodowymi i zdrowym rozsądkiem.

Pamiętając, iż tak naprawdę w żadnej ustawie o jakiegokolwiek służbie specjalnej nie ma wprost zawartego terminu zarządzania kryzysowego, warto zwrócić uwagę na istotę ich współdziałania w czasach kryzysu i ewentualnego podziału zadań. Jak trafnie zauważa Krzysztof Bodziony, służby specjalne wraz z innymi służbami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo państwa powinny stanowić „zintegrowany i efektywny system informacyjny, przy określonym podziale kompetencji, który zapewniłby uprawnionym organom państwowym dopływ informacji pozwalających na odpowiednio wczesne reagowanie na zagrożenia”²⁷. Jedną z domen zarządzania kryzysowego jest zapobieganie sytuacjom kryzysowym. Wydaje się, że bez sprawnie działającego mechanizmu informacyjnego zadanie to nie mogłoby być efektywnie realizowane. Opiera się ono w znacznej mierze na centrach monitorowania zagrożeń (różnych służb, inspekcji), ale w przypadku specyficznych zagrożeń to nie wystarcza. Dlatego też koniecznością jest aktywność w obszarze zarządzania kryzysowego służb bezpieczeństwa państwa wysoko wyspecjalizowanych w zakresie pozyskiwania wyprzedzających informacji. Z tego względu niezbędne wydaje się tu zaangażowanie służb specjalnych.

Podsumowanie

Służby specjalne mają swoje miejsce w systemie zarządzania kryzysowego. Warto jednak zrozumieć, że miejsce, w którym się znajdują, nie jest równoznaczne z miejscem, jakie zajmują inne służby porządku publicznego, które mają w szerszym stopniu możliwości działania i współdziałania w czasach kryzysu. Niemniej jednak należy zauważyć, iż służby specjalne mają swój szczególny wkład w zapewnienie sprawnego funkcjonowania w czasie wystąpienia sytuacji kryzysowej. Jak wielokrotnie przytaczałem w niniejszej pracy,

²⁷ K. Bodziony, *Rola służb specjalnych w systemie instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7(4), s. 163.

służby specjalne zostały powołane w głównej mierze do działania w cieniu państwa, zajmując się przede wszystkim aspektami wywiadowczymi i informacyjnymi. W dzisiejszych czasach obydwa przytoczone aspekty są niezwykle ważne w zapewnieniu bezpieczeństwa państwa zarówno tego wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Przy zaistnieniu sytuacji kryzysowej system zarządzania kryzysowego ma szczególne zastosowanie również dla służb specjalnych – wszystkich aktualnie funkcjonujących. Określa on zadania, jakie są adekwatne do zaistniałej sytuacji. Choć zarządzanie kryzysowe nie określa wprost, które podmioty mają, jakimi kwestiami się zajmować, to udziela wskazówek w celu sprawnego zarządzania i dowodzenia. Istotną rolą jest rola współdziałania pomiędzy podmiotami. Sprawne, szybkie i wiarygodne przekazywanie informacji stanowi adekwatną formę działania w kryzysie. Gdyby nie było współpracy na szczeblach danych podmiotów, w tym służb specjalnych, niektóre zdarzenia noszące znamiona zdarzeń kryzysowych byłyby trudne do skutecznego i natychmiastowego opanowania, jak również zapobiegania. Istotną rolą prócz usuwania skutków wydarzenia nadzwyczajnego jest przede wszystkim zapobieganie takim sytuacjom. W ten aspekt idealnie wpisują się służby specjalne, które pozyskane informacje mogą wykorzystać w celach ochrony państwa, infrastruktury krytycznej i przede wszystkim ludności przed dużą ilością zdarzeń kryzysowych. Choć i tutaj należy dodać, iż nie do wszystkiego jesteśmy w stanie się przygotować. Należy mieć również w głowie jedno z najważniejszych przesłań – zarządzanie kryzysowe to nie stan, lecz proces. To stwierdzenie idealnie wpisuje się w charakterystykę zarządzania kryzysowego i ewentualnego przygotowania się do tego, co jest niespodziewane, niesie za sobą zarówno duże straty, jak i jest nieprzewidywalne. Służby specjalne przyczyniają się do odpowiedniego funkcjonowania państwa pod względem występujących w czasach pokoju oraz wojny sytuacjach kryzysowych. Analizując prawne aspekty zarządzania kryzysowego i funkcjonowania służb specjalnych, jakimi są Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego, Agencja Wywiadu, należy stwierdzić, że nie mają one jednoznacznych i definitywnych umocowań prawnych dotyczących sprawnego i efektywnego zarządzania kryzysowego podczas wystąpienia sytuacji kryzysowej. Bazują jedynie na swoich wewnętrznych regulacjach oraz na ogólnikowym podejściu do ustawy o zarządzaniu kryzysowym i innych ustaw. Na etapie obecnych czasów sytuacje kryzysowe wymagają efektywnego zaangażowania służb specjalnych. To, w jaki sposób obecnie funkcjonuje świat i jakie niesie za sobą zagrożenia, jest odpowiednią przesłanką do tego, aby wymagać od mocodawców większej liczby regulacji prawnych i ich ustawowego umieszczenia względem funkcjonujących w Polsce służb o specjalnym charakterze.

Bibliografia

- Bodziony K., *Rola służb specjalnych w systemie instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7 (4).
- Gołębiowski J., *Zarządzanie kryzysowe metodą rozwiązywania problemów bezpieczeństwa*, [w:] *I Konferencja „Zarządzanie kryzysowe”*, Szczecin 2003.
- Kozłowska K., *Etymologia, pojęcia i typologia kryzysów*, „Myśl Wojskowa” 2001, nr 2.
- Larecki J.H., *Wielki Leksykon Służb Specjalnych Świata*, Warszawa 2007.
- Penc J., *Zarządzanie dla przyszłości. Twórcze kierowanie firmą*, Kraków 1998, s. 106.
- Prońko J., Wiśniewski B., *Klasyfikacja zagrożeń*, [w:] K. Liedel, J. Prońko, B. Wiśniewski (red.), *Administracja publiczna w systemie przeciwdziałania nadzwyczajnym zagrożeniom dla ludzi i środowiska*, Bielsko-Biała 2007.
- Rydlewski G., *Kształt systemu instytucjonalnego bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce*, [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), Warszawa 2009.
- Sienkiewicz-Małyjurek K., *Problemy organizacyjne zarządzania kryzysowego w samorządach*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2011, nr 1864.
- Sienkiewicz-Małyjurek K., *Zarządzanie kryzysowe w ujęciu procesowym – istota, zadania, efekty. Bezpieczeństwo i zarządzanie kryzysowe – uwarunkowania XXI wieku. Współczesne aspekty zarządzania bezpieczeństwem*, Łódź 2010.
- Skuteczni w zwalczaniu przestępstw*, artykuł prasowy Rzecznika Prasowego Ministra Koordynatora Służb Specjalnych z dnia 19.02.2022 r., www.gov.pl/sluzby-specjalne [dostęp: 30.09.2023].
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa 2007.
- Szynowski R. (red.), *Współdziałanie administracji wojskowej i cywilnej w zakresie bezpieczeństwa narodowego. Wybrane problemy*, „Zeszyt Problemowy” 2008, nr 2(54), Towarzystwo Wiedzy Obronnej, Warszawa 2008.
- Szynowski R., *Zadania administracji publicznej w obszarze zarządzania kryzysowego*, [w:] *Administracja publiczna a bezpieczeństwo państwa*, Z. Piątek, B. Wiśniewski, A. Osierda (red.), Bielsko-Biała 2007.
- Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 r. (Dz.U. z 2013 r. poz. 1166).
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2002 r. nr 74, poz. 676).
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. z 2007 r. nr 89, poz. 590 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz.U. z 2006 r. nr 104, poz. 708).
- Walancik M., Kopa Z. (red.), *Podmioty specjalistyczne w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*, Dąbrowa Górnicza 2018.
- Zelek A., *Zarządzanie kryzysowe w przedsiębiorstwie – perspektywa strategiczna*, Warszawa 2003.
- Zięba R., *Bezpieczeństwo a terroryzm – aspekty teoretyczne*, [w:] *Terroryzm globalne wyzwanie*, K. Kowalczyk, W. Wróblewski (red.), Toruń 2006.
- Żebrowski A., *Zarządzanie Kryzysowe Elementem Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 2012.

8

Zaufanie społeczne do Służby Ochrony Państwa

DAMIAN WALCZYK

Wprowadzenie

Mimo różnej historii i zmian ustrojów każda władza chce posiadać swoją straż przyboczną, która zapewni jej bezpieczeństwo. Dzisiejsza ochrona ma za zadanie nie tylko zapobiegać zamachom na osoby sprawujące najważniejsze funkcje państwowe, ale także nie dopuścić do utraty majestatu piastowanego urzędu. Na bezpieczeństwo najważniejszych osób w państwie składa się wiele elementów, m.in.: bezpieczeństwo fizyczne, bezpieczeństwo biologiczne i chemiczne oraz bezpieczeństwo kontrwywiadowcze. Bezpieczeństwo osób zajmujących kluczowe stanowiska państwowe jest bardzo ważnym elementem, odzwierciedlającym poziom bezpieczeństwa całego państwa i jego pozycję na arenie międzynarodowej. Ochrona musi sprostać wielu zagrożeniom dzisiejszego świata, w tym: zagrożeniom w postaci napaści fizycznej, działaniom wojennym, infiltracją obcych służb specjalnych, działaniom grup przestępczych, a także działaniom biologicznym i chemicznym. Oczywiście wiele z nich ma miejsce na co dzień, jednak ze względu na bezpieczeństwo informacje o takich sytuacjach nie są upubliczniane.

W wielu bardziej lub mniej medialnych przypadkach ochrona polskich polityków okazała się zawodna. Jednym z koronnych przykładów jest katastrofa samolotu prezydenckiego w kwietniu 2010 roku pod Smoleńskiem ze śp. Prezydentem RP Lechem Kaczyńskim na pokładzie. Bez względu na sympatie i antypatie polityczne oraz kwestie winy lub braku winy poszczególnych osób czy instytucji skutkiem była śmierć Prezydenta RP. Co oznacza totalną utratę reputacji przez wówczas zapewniające bezpieczeństwo Biuro Ochrony Rządu (poprzednik Służby Ochrony Państwa). Według sądu BOR nie sprawdziło, czy lotnisko Smoleńsk jest lotniskiem czynnym, a także zabezpieczyło wizytę niezgodnie z obowiązującymi procedurami, m.in. odstępując od rekonansu lotniska w Smoleńsku oraz tras przejazdu¹. Wiceszef BOR zatwierdził

¹ *Gazeta Prawna, Wraca sprawa byłego szefa KPRM skazanego za katastrofę smoleńską*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8281697,byly-szef-kprm-wiezienie-katastrofa-smolenska.html> [dostęp: 5.06.2023].

zaniżony stopień ochrony wizyty, przez co lotnisko było zabezpieczone tylko przez dwóch niedoświadczonych funkcjonariuszy biura². W 2016 roku sąd skazał na karę 1,5 roku więzienia w zawieszaniu na 3 lata oraz 10 tys. zł grzywny i 5 lat zakazu wykonywania zawodu b. wiceszefa BOR gen. Pawła Bielawnego za nieprawidłowości przy ochronie wizyt Prezydenta RP w Smoleńsku³. Mimo tak koronnego przykładu braku prawidłowego działania ochrony BOR nie został zreformowany, ale za to ówczesny Szef BOR gen. Marian Janicki otrzymał awans na stopień generała dywizji⁴, co spotkało się z dużą krytyką ze strony wielu publicystów i opinii społecznej.

Jednak nie można nie wziąć pod uwagę wielu sukcesów BOR i SOP. Przykładami mogą być m.in. Światowe Dni Młodzieży oraz Szczyt NATO w Warszawie 2016 roku, podczas których do Polski przyjechało wiele delegacji zagranicznych i nie doszło do żadnych niebezpiecznych sytuacji. Funkcjonariusze Służby Ochrony Państwa mogą się pochwalić zabezpieczeniem Szczytu Klimatycznego COP24 w Katowicach w grudniu 2018 roku i to już po paru miesiącach od utworzenia nowej formacji i zmian organizacyjnych. SOP zabezpieczał również m.in. dwie wizyty Prezydenta Stanów Zjednoczonych Joe Bidena w Polsce w 2022 i 2023 roku, wizyty Prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskigo oraz inne wizyty szefów rządów i głów państw przyjeżdżających do Polski lub podróżujących przez Polskę na Ukrainę. Służba Ochrony Państwa realizowała również w warunkach wojennych wizyty kilkudziesięciu delegacji rządowych na Ukrainie w 2022 i 2023 roku oraz cztery wizyty Prezydenta RP Andrzeja Dudy.

Służba Ochrony Państwa, która powstała w miejsce Biura Ochrony Rządu w 2018 roku, spełnia swoje ustawowe obowiązki za co jest doceniana w Europie i na świecie. Przykładem może być spotkanie Komendanta SOP płk. Radosława Jaworskiego z Dyrektorem Secret Service (amerykańskiego odpowiednika SOP), Kimberly A. Cheatle, która podziękowała za wzorową współpracę przy organizacji wizyty Prezydenta USA Joe Bidena w Polsce⁵.

² Newsweek, *Sąd: w Smoleńsku nie było zamachu, ale olbrzymi bałagan. Wiceszef BOR skazany*, <https://www.newsweek.pl/polska/wyrok-katastrofa-smolenska-bor-pawel-bielawny/0w39zje> [dostęp: 5.06.2023].

³ K. Sobczak, *B. wiceszef BOR skazany za zaniedbania przy organizacji wizyty w Smoleńsku*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/b-wiceszef-bor-skazany-za-zaniedbania-przy-organizacji-wizyty-w-smolensku,66370.html> [dostęp: 6.06.2023].

⁴ A. Zawadzki, *Prezydent Komorowski awansował szefa BOR – Mariana Janickiego*, <https://www.rp.pl/publicystyka/art14445481-prezydent-komorowski-awansowal-szefabor-mariana-janickiego> [dostęp: 6.06.2023].

⁵ Strona Internetowa Służby Ochrony Państwa, *Spotkanie Komendanta Służby Ochrony Państwa z Dyrektorem Secret Service*, <https://www.sop.gov.pl/pl/aktualnosci/690,Spotkanie-Komendanta-Sluzby-Ochrony-Panstwa-z-Dyrektor-Secret-Service.html> [dostęp: 6.06.2023].

8.1. Historia Służby Ochrony Państwa

Zamach na pierwszego Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Gabriela Narutowicza w 1922 roku wpłynął na proces myślenia o bezpieczeństwie najważniejszych osób w państwie. W 1924 roku z inicjatywy Ministra MSW utworzono pierwszą formację będącą odpowiedzialną za ochronę najważniejszych polityków II RP, tak zwaną VIII Brygadę Ochronną, która miała status policji. Ochronę osobistą czołowych polityków II RP stanowili żołnierze z tzw. oddziału przybocznego⁶.

W czasach okupacji decydenci Armii Krajowej posiadali konspiracyjną ochronę złożoną z funkcjonariuszy kontrwywiadu⁷. W PRL zadania ochrony przejął nowo utworzony resort Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, który posiadał specjalną komórkę – Biuro Ochrony Rządu. W okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej ochroną zostali objęci m.in.: I Sekretarz, Sekretarze Komitetu Centralnego PZPR, Przewodniczący Rady Państwa, Premier oraz Wicepremierzy, Marszałek Sejmu, członkowie Biura Politycznego KC PZPR i ich zastępcy, a także inne osoby chronione ze względu na interes i dobro państwa, w tym na przykład rodziny najważniejszych przedstawicieli państwa⁸. Z początkiem lat 90. XX wieku i zmian ustrojowych w Polsce komórka odpowiedzialna za ochronę najważniejszych osób w państwie została wyciągnięta z resortu MSW i została wcielona do wojska. Mimo że funkcjonariusze zostali żołnierzami Jednostki Wojskowej Nr 1004 – Biura Ochrony Rządu, podlegali Ministrowi Spraw Wewnętrznych⁹. Następne zmiany instytucjonalne BOR-u zaszły po wejściu w życie ustawy z dnia 22 grudnia 1999 roku o czasowym podporządkowaniu niektórych jednostek wojskowych, w wyniku czego Biuro Ochrony Rządu wyszło ze struktur MON do MSW¹⁰. Efekt uzyskano w 2001 roku, kiedy to uchwalono ustawę o Biurze Ochrony Rządu. Formacja dotrwała do 2018 roku do powstania w jej miejsce Służby Ochrony Państwa¹¹.

W październiku 2017 roku do Sejmu wpłynął projekt ustawy zmieniający Biuro Ochrony Rządu w Służbę Ochrony Państwa¹². Projektodawcy uzasadniali

⁶ Strona internetowa Służby Ochrony Państwa, *Historia*, <https://www.sop.gov.pl/pl/o-sluzbie/historia/historia-sop/201,Historia.html> [dostęp: 6.06.2023].

⁷ J. Otocki, *Zarys historii Biura Ochrony Rządu. Materiał na prawach maszynopisu*, Warszawa 1984, s. 14–18.

⁸ W. Nowacki, *Organizacja i działanie wojsk wewnętrznych*, Warszawa 1966, s. 81.

⁹ J. Lipski, U. Nalaskowska, *Status Biura Ochrony Rządu – instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego*, [w:] *Bezpieczeństwo*, „Teoria i Praktyka” 2009, nr 1–2, s. 45.

¹⁰ Ustawa z dnia 22 grudnia 1999 roku o czasowym podporządkowaniu niektórych jednostek wojskowych (Dz.U. z 2000 r. nr 2, poz. 6).

¹¹ J. Lipski, U. Nalaskowska, dz. cyt., s. 46–47.

¹² Strona Internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, *Przebieg procesu legislacyjnego druk nr 1916*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1916> [dostęp: 6.06.2023].

konieczność wprowadzenia zmian w zakresie zarządzania formacją, jej struktury, uprawnień oraz finansowania. „Przeprowadzony w grudniu 2015 r. audyt w Biurze Ochrony Rządu, zwanym dalej «BOR» wykazał ogromną skalę zaniedbań i zaniechań przede wszystkim w zakresie dramatycznego niedofinansowania budżetu formacji oraz braku koncepcji modernizacji istniejącej struktury organizacyjnej, która nie uległa rzeczywistej zmianie od dnia wejścia w życie ustawy z dnia 16 marca 2001 r. o Biurze Ochrony Rządu, zwanej dalej »ustawą o BOR«, a także modelu przebiegu służby czy wprowadzenia aktywnej polityki rekrutacyjnej”¹³.

8 grudnia 2017 roku Sejm przyjął projekt ustawy tworzącej w miejsce Biura Ochrony Rządu nową formację – Służbę Ochrony Państwa. Po 13 dniach ustawę bez poprawek przyjął Senat, a 9 stycznia 2018 roku podpisał ją Prezydent Andrzej Duda. Ustawa weszła w życie 1 lutego 2018 roku, tym samym rozpoczynając nową historię formacji¹⁴. W ustawie zawarto również dodatkowe uprawnienia dla formacji, m.in.: uprawnienia do prowadzenia działań operacyjno-rozpoznawczych w celu zapobiegania przestępstwom przeciwko RP, osób i obiektów ochraniających, a także zapobiegania i wykrywania popełnianych przez funkcjonariuszy i pracowników SOP przestępstw. W tym w szczególności: korupcji, przekroczenia uprawnień oraz ujawniania tajemnicy zawodowej, służbowej oraz państwowej¹⁵. Komendantowi Służby Ochrony Państwa przyznano statusu centralnego organu administracji rządowej, a także możliwość poddawania kandydatów i funkcjonariuszy badaniom psychofizjologicznym (badanie poligraficzne)¹⁶.

8.2. Zadania Służby Ochrony Państwa

Zadaniem Służby Ochrony Państwa jest rozpoznawanie i zapobieganie przestępstwom przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej, „skierowanym przeciwko życiu lub zdrowiu, bezpieczeństwu powszechnemu, bezpieczeństwu w komunikacji, wolności, czci i nietykalności cielesnej, porządkowi publicznemu, zamachom i czynnej napaści na osoby (...) i obiekty przez nią ochraniające”¹⁷.

Katalog zadań SOP jest bardzo duży, formacja 24 godziny na dobę, przez siedem dni w tygodniu, realizuje działania ochronne wobec: „Prezydenta Rze-

¹³ Strona internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o Służbie Ochrony Państwa druk nr 1916*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1916> [dostęp: 6.06.2023].

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).

¹⁶ M. Giełgut, *Funkcjonowanie Służby Ochrony Państwa a konstytucyjne gwarancje praw i wolności jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 3(43), s. 133–136.

¹⁷ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).

czypospolitej Polskiej, Marszałka Sejmu, Marszałka Senatu, Prezesa Rady Ministrów, Wiceprezesów Rady Ministrów, Ministra Spraw Wewnętrznych, Ministra Spraw Zagranicznych, a także byłych Prezydentów (na terytorium RP), a także osoby pełniące tożsame funkcje w innych państwach przebywających z wizytą na terytorium RP”. SOP wykonuje swoje zadania ochronne w stosunku do około 20–30 osób, jednak ze względów bezpieczeństwa nie ujawnia się informacji, kto jest objęty ochroną poza osobami wymienionymi w ustawie¹⁸.

Dodatkowo Minister Spraw Wewnętrznych może podjąć samodzielną decyzję o objęciu ochroną innych osób ze względu na dobro państwa. To bardzo ogólne sformułowanie, dające duży wachlarz możliwości. Często wykorzystanie tego zapisu ma bardzo prozaiczne zastosowanie, nie ma bowiem (bez tego zapisu) możliwości nadania ochrony np. pierwszej damie czy córce Prezydenta RP. Zapis jest również stosowany wobec innych osób, np. Ministrów Zdrowia¹⁹, Sędziów Trybunału Konstytucyjnego²⁰, którzy będąc organami konstytucyjnymi państwa, dostawali pogróżki zamachu na życie i zdrowie, a taka ochrona nie przysługiwałaby im bez tego zapisu.

Wszystkie osoby objęte ochroną są osobami wolnymi, więc mimo szczególnych warunków, jakie muszą przestrzegać jako osoby ochraniane, w każdej chwili mogą zrezygnować czasowo (lub na stałe) z ochrony. W takim przypadku objęty ochroną musi poinformować SOP o tym fakcie, informację tę otrzymuje zaś Komendant SOP, który przekazuje ją Ministrowi Spraw Wewnętrznych²¹. Jak pokazuje praktyka, osoby niewymienione w ustawie mogą rezygnować z ochrony praktycznie dowolnie, natomiast osoby zajmujące kluczowe stanowiska w państwie, jak np. Prezydent RP lub Prezes Rady Ministrów, już niekoniecznie. Mimo teoretycznej możliwości rezygnacji z ochrony osoba ochraniana zostaje poddana czynnościom operacyjnym, w tym np. profilaktycznie śledzona, w celu zapobiegnięcia zamachom na jej życie lub zdrowie²². Trudno wyobrazić sobie sytuację, w której Prezydent RP rezygnuje z przysługującej mu ochrony i pod Belwederem zostaje popchnięty przez przypadkowego przechodnia²³. Taka sytuacja jest niedopuszczalna i godzi w bezpieczeństwo nie tyle tego konkretnego polityka, ile, co ważniejsze – w bezpieczeństwo i prestiż całego państwa.

¹⁸ M. Majewski, *Biuro. Ochroniarze władzy. Za kulisami akcji BOR-u*, Warszawa 2016, s. 111–119.

¹⁹ Infosecurity24, *Szef resortu zdrowia: nadal mam ochronę SOP*, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/sluzba-ochrony-panstwa/szef-resortu-zdrowia-nadal-mam-ochrone-sop> [dostęp: 5.06.2023].

²⁰ V. Baran, *Jakub Stelina, sędzia Trybunału Konstytucyjnego, dostał ochronę SOP*, <https://wiadomosci.wp.pl/jakub-stelina-sedzia-trybunalu-konstytucyjnego-dostal-ochrone-sop-6574917533698976a> [dostęp: 5.06.2023].

²¹ M. Giełgut, dz. cyt., s. 133–136.

²² M. Majewski, dz. cyt., s. 111–119.

²³ Tamże.

SOP w ramach swoich zadań prowadzi również ochronę obiektów służących ww. osobom, w tym: Kancelarię Prezydenta, Kancelarię Prezesa Rady Ministrów, MSW, MSZ, a także oficjalne rezydencje i prywatne mieszkania wskazanych osób. Dodatkowo prowadzi rozpoznanie pirotechniczno-radiologiczne obiektów Sejmu i Senatu oraz ochronę własnych obiektów. Formacja zapewnia ochronę placówek zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej wskazanych w decyzji Komendanta SOP, podejmowanych na wnioski Ministra Spraw Zagranicznych, po uzyskaniu opinii Ministra Spraw Wewnętrznych²⁴.

Zadaniem SOP jest prowadzenie analizy zagrożeń dla osób i obiektów. Nie można jej skutecznie dokonać bez przeprowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych. Dotychczas jeśli BOR chciał pozyskać informacje, musiał zwracać się o pomoc do Policji, ABW, AW, SG, SKW, SWW lub ŻW, ponieważ sama takich uprawnień nie posiadała²⁵. Oczywiście nadawanie dużych uprawnień nowej formacji budziło oburzenie części opinii publicznej²⁶, jednak ostatecznie uprawnienia zostały nadane, celem efektywnego wykonywania swoich zadań i skutecznego zabezpieczania chronionych osób i obiektów²⁷.

SOP wykonuje swoje zadania poprzez: organizowanie ochrony, prowadzenie polityki kadrowej, określanie i wykonywanie programu szkoleniowego funkcjonariuszy, doskonalenie zawodowe pracowników, współdziałanie z centralnymi organami administracji rządowej podległymi ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych, jednostkami organizacyjnymi podporządkowanymi, podległymi i nadzorowanymi przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych lub ministra obrony narodowej, innymi organami administracji rządowej i samorządu terytorialnego w zakresie realizowanych zadań, organami i służbami innych państw oraz organizacjami międzynarodowymi na podstawie umów i porozumień oraz odrębnych przepisów, zapewnienie przestrzegania dyscypliny służbowej przez funkcjonariuszy, określanie oraz zapewnienie przestrzegania zasad etyki zawodowej funkcjonariuszy²⁸.

Służba Ochrony Państwa do wykonywania swoich zadań zyskała w nowej w ustawie nowe uprawnienia, ale także większy budżet. Dla porównania budżet BOR w 2016 roku wyniósł 211,5 mln zł, w 2017 r. to prawie 233 mln zł. Budżet

²⁴ Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).

²⁵ M. Giełgut, dz. cyt., s. 133–136.

²⁶ TVN24, *Czynności operacyjne oznaczają koniec tej formacji*, <https://tvn24.pl/polska/biuro-ochrony-rzadu-zastapione-przez-sluzbe-ochrony-panstwa-ra811519-2350691> [dostęp: 5.06.2023].

²⁷ M. Giełgut, *Funkcjonowanie Służby Ochrony Państwa a konstytucyjne gwarancje praw i wolności jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 3(43), s. 133–136.

²⁸ M. Giełgut, dz. cyt., s. 133–136; R. Szynowski, T. Szankin, *Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach, inspekcjach i strażach. Pragmatyka kadrowa. Część 1*, Warszawa 2009, s. 112–131.

SOP na rok 2018 (1 lutego – 31 grudnia 2018 r.) wyniósł 237 mln zł. Dodatkowo w ramach objęcia SOP programem modernizacyjnym służb MSWiA otrzymał ponad 100 mln zł na inwestycje, zakup nowego sprzętu, a także podwyżki dla funkcjonariuszy²⁹.

Choć mogłoby się wydawać, że takie rozwiązanie poprawi diametralnie sytuację formacji – tak się nie stało. Powodem były (jak w prawie wszystkich służbach mundurowych) odejścia na emeryturę doświadczonych i brak napływu nowych funkcjonariuszy do służby³⁰. Taki fakt jest związany ze znaczącym polepszeniem sytuacji na rynku pracy i przejściem od tzw. rynku pracodawcy do rynku pracownika³¹. Płace na rynku prywatnym diametralnie odbiegają od płacy w służbach mundurowych.

8.3. Zaufanie społeczne do Służby Ochrony Państwa

Zaufanie społeczne do instytucji państwa opiera się w dużej mierze na podstawie odczuć osób, które miały z nimi styczność (mając sprawę do załatwienia np. na policji czy w urzędzie) lub powzięły informacje z mediów czy Internetu. W przypadku formacji mundurowych jak SOP przeciętny obywatel nie ma co do zasady możliwości zderzenia się ze służbą. Tak więc społeczeństwo czerpie swoją wiedzę o Służbie Ochrony Państwa z prasy czy Internetu. Stąd mała wiedza o tej formacji, a także formowanie opinii społecznej na podstawie nieprawdziwych informacji.

Problemem nowo utworzonej formacji są pojawiające się w przestrzeni publicznej informacje na temat wypadków i kolizji drogowych z udziałem samochodów BOR i SOP. Jak podało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, w latach 2016–2017 samochody BOR brały udział w 59 zdarzeniach, z czego w co drugim sprawcą był kierowca BOR (29 przypadków). Według MSWiA w latach 2018–2019, a więc zaraz po utworzeniu formacji, kierowcy SOP brali udział w 109 zdarzeniach, z czego za co drugi wypadek również ponosił odpowiedzialność kierowca formacji (59 przypadków)³². Zatem owszem, można wysnuć wniosek, że zdarzeń z udziałem SOP jest więcej niż miał BOR w porównywalnym okresie, natomiast sprawstwo kierowców roz-

²⁹ Oficjalna strona Służby Ochrony Państwa, <https://www.sop.gov.pl/pl/aktualnosci/239,Sluzba-Ochrony-Panstwa.html> [dostęp: 6.07.2023].

³⁰ D. Mikołajczyk, *Podwyżki lekarstwem na odejścia z SOP?*, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/podwyzki-lekarstwem-na-odejscia-z-sop-komentarz> [dostęp: 7.06.2023].

³¹ GUS, *Wybrane Aspekty Rynku Pracy w 2018 roku*, Warszawa 2019, s. 69.

³² *AutoWprost*, *Coraz większa liczba wypadków SOP. MSWiA ujawniło dane*, <https://auto.wprost.pl/aktualnosci/10303391/coraz-wieksza-liczba-wypadkow-sop-mswia-ujawnilo-dane.html> [dostęp: 8.06.2023].

kląda się tożsamo. Dodatkowo warto zauważyć, że liczba wydarzeń w 2018 i 2019 roku, które zabezpieczał SOP, jest dużo większa. W 2018 roku odbywał się w Polsce bowiem szczyt COP24 w Katowicach, natomiast w 2019 roku odbywała się kampania wyborcza, co za tym idzie politycy (w tym również osoby objęte ochroną) zwiększyli swoją aktywność w terenie.

SOP, tak jak wcześniej BOR, nie ubezpiecza samochodów ubezpieczeniem AC (tylko obowiązkowym w Polsce OC). Jest to związane nie tylko z bardzo dużą ilością floty, którą trzeba ubezpieczyć, ale również z kosztami takiego ubezpieczenia, które uzależnione jest od pojemności silnika, które pasuje flotę SOP w najwyższych możliwych widełkach kalkulacji ubezpieczenia. Dodatkowo nieubezpieczenie takiej floty AC pozwala zaoszczędzić kwoty idące w miliony złotych, koszty napraw zaś (przeważnie wynikających z drobnych stłuczek czy „obcierek”) są często niewielkie³³.

Jednak mimo kolizji drogowych SOP nie miał większych wpadek, jeśli chodzi o bezpieczeństwo chronionych przez siebie osób. W sprawozdaniu SOP za rok 2021 wykazano blisko 100% skuteczności działań, na podstawie następujących mierników: 1. Wskaźnik sprawności działania, 1.1. wskaźnik prowadzenia działań ochrony osób, 1.2. wskaźnik prowadzenia działań ochrony obiektów, 1.3. wskaźnik skuteczności działań ochronnych związanych z ochroną polskich przedstawicielstw dyplomatycznych, urzędów konsularnych oraz przedstawicielstw przy organizacjach międzynarodowych poza granicami RP, 1.4. wskaźnik skuteczności wsparcia działań ochronnych³⁴.

We wskazanych punktach od 1.0 do 1.3 uznano, że SOP wypełniło swoje zadania w 100%, natomiast w punkcie 1.4 ustalono poziom wykonania na poziomie 86,26%. Powodem niewypełnienia 100% planu był m.in.: wzrost wakatów dla funkcjonariuszy formacji, finansowanie zakupów sprzętu tylko do najpilniejszych potrzeb, zakupy umundurowania tylko dla funkcjonariuszy realizujących fizycznie zadania ochronne, nieukończenie procesów modernizacji floty samochodowej³⁵. W ogólnej ocenie Służba Ochrony Państwa wypełniła swoje zadania prawidłowo i jest dobrze oceniana przez ówczesnego Komendanta SOP oraz kierownictwo MSWiA.

³³ M. Rachwańska, *MSWiA: AC dla służb nieuzasadnione ekonomiczne*, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/mswia-ac-dla-sluzb-nieuzasadnione-ekonomiczne> [dostęp: 8.06.2023].

³⁴ Strona Służby Ochrony Państwa, *Sprawozdanie z wykonania planu działalności Służby Ochrony Państwa za rok 2021*, <https://www.sop.gov.pl/bip/wolnytekst/564,Plany-dzialalnosci-sprawozdania-oswiadczenia.html> [dostęp: 8.06.2023].

³⁵ Tamże.

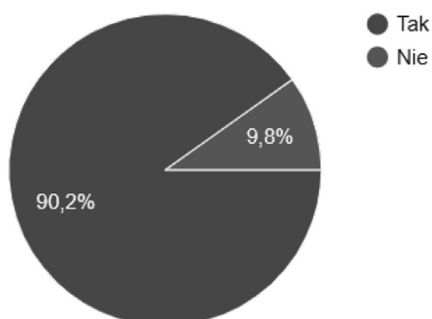
8.4. Badania własne

Przedmiotem pracy badawczej były osoby pracujące w wieku produkcyjnym, w tym: pracownicy fizyczni, pracownicy firm prywatnych, administracji publicznej oraz funkcjonariusze innych formacji. Głównym celem przeprowadzenia badań było sprawdzenie rozpoznawalności formacji, jej zadań, także poznanie opinii społecznej na temat ochrony najważniejszych osób i obiektów państwowych. Poznanie opinii społecznej na temat Służby Ochrony Państwa jest niezbędne do sprawdzenia poziomu zaufania społecznego do tej formacji.

Badania przeprowadzono na grupie 61 osób w maju 2023 roku. Do uzyskania wyników użyto metody sondażu diagnostycznego z uwagi na pełną anonimowość i łatwość dostępu. Kwestionariusz zawierał pytania o charakterze zamkniętym oraz półotwartym.

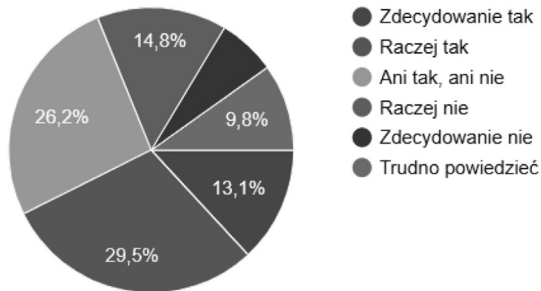
Wykres 1. Zadania i rozpoznawalność formacji

1. Czy wie Pan/Pani czym zajmuje się Służba Ochrony Państwa?

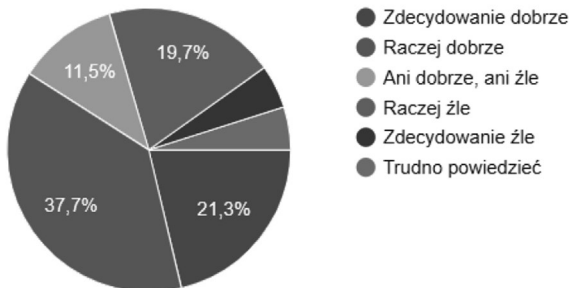
Źródło: opracowanie własne.

Pytanie pierwsze z ankiety dotyczyło znajomości zadań (w tym rozpoznawalności) Służby Ochrony Państwa jako stosunkowo nowej formacji. Zdecydowana większość badanych (90,2%) wskazała, że wie, czym zajmuje się SOP, natomiast do nieznaności zadań SOP przyznał się niespełna co dziesiąty respondent (9,8%).

Wykres 2. Zaufanie społeczne do SOP**2. Czy ma Pan/Pani zaufanie do Służby Ochrony Państwa?**

Źródło: opracowanie własne.

Drugie pytanie ankiety sprawdzało poziom zaufania do Służby Ochrony Państwa. Badani respondenci wskazali, że mają zaufanie do SOP, wskazując odpowiedzi: „zdecydowanie tak” (13,1%) i „raczej tak” (29,5%). Odpowiedź „ani tak, ani nie” wskazała ponad jedna czwarta respondentów (26,2%), natomiast „raczej nie” – 14,8%, oraz „zdecydowanie nie” – 6,6%. Mniej niż co dziesiąty ankietowany nie ma zdania w tej kwestii (9,8%).

Wykres 3. Ocena ochrony osób sprawujących najważniejsze funkcje państwowe**3. Jak ocenia Pan/Pani ochronę osób sprawujących najważniejsze funkcje państwowe (np. Prezydenta RP, Prezesa Rady Ministrów, Marszałków Sejmu i Senatu)?**

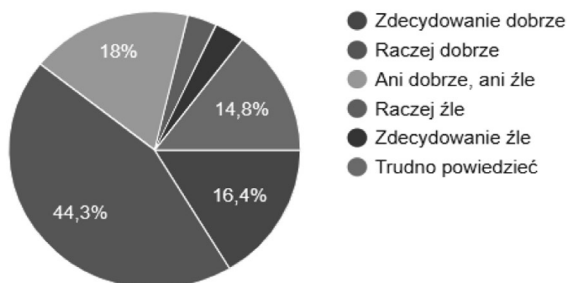
Źródło: opracowanie własne.

W trzecim pytaniu badania zwrócono się o ocenę ochrony osób sprawujących najważniejsze funkcje państwowe. Blisko sześciu na dziesięciu respondentów wskazało, że pozytywnie ocenia ochronę najważniejszych osób w państwie, odpowiadając „zdecydowanie dobrze” (21,3%) oraz „raczej dobrze” (37,7%). Odpowiedź „ani dobrze, ani źle” wybrał co dziesiąty respondent (11,5%).

Natomiast źle ochronę ocenia mniej niż co czwarty ankietowany: „raczej źle” (19,7%), „zdecydowanie źle” (4,9%). Odpowiedź „trudno powiedzieć” wybrał co dwudziesty badany (4,9%).

Wykres 4. Ocena ochrony budynków administracji centralnej

4. Jak ocenia Pan/Pani ochronę budynków administracji centralnej (np. Kancelarii Prezydenta RP, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów)?

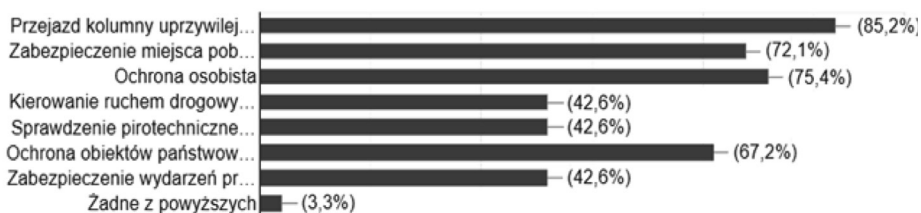

Źródło: opracowanie własne.

W kolejnym pytaniu oceniono poziom ochrony budynków administracji centralnej. Ponad sześćdziesiąt procent respondentów zgodziło się, że ochrona budynków jest dobra, wybierając odpowiedzi „zdecydowanie dobrze” (16,4%) albo „raczej dobrze” (44,3%). Przeciwnego zdania był co piętnasty ankietowany, wybierając odpowiedzi „raczej źle” (3,3%) oraz „zdecydowanie źle” (3,3%). Odpowiedzi „ani dobrze, ani źle” (18%) wybrał niespełna co piąty ankietowany, natomiast „trudno powiedzieć” (14,8%) wybrał prawie co siódmy badany.

Wykres 5. Znajomość działań ochronnych prowadzonych przez funkcjonariuszy SOP

5. Jakie działania ochronne prowadzone przez funkcjonariuszy Służby Ochrony Państwa są Panu/Pani znane?

Źródło: opracowanie własne.

W ostatnim pytaniu badania ankietowani wskazali, jakie działania ochronne prowadzone przez funkcjonariuszy SOP są im znane. Najczęściej wskazywano przejazd kolumny uprzywilejowanej (85,5%) i ochronę osobistą (75,4%)

będącą przy osobie ochranianej. Kolejnymi działaniami ochronnymi były: zabezpieczenie miejsca pobytu osoby ochranianej (72,1%) oraz ochrona obiektów państwowych przez umundurowanych funkcjonariuszy (67,2%), kierowanie ruchem drogowym przez umundurowanych funkcjonariuszy, sprawdzenia pirotechniczne osób wchodzących na wydarzenie z udziałem osoby ochranianej (42,6%), zabezpieczenie wydarzeń przez Grupy Wsparcia Taktycznego (np. snajperzy) (42,6%).

Podsumowując badanie, można stwierdzić, że formacja, jaką jest Służba Ochrony Państwa, jest rozpoznawalna (nawet przy założeniu błędu pomiaru), a także cieszy się zaufaniem społecznym. Jednocześnie grupa badanych dobrze ocenia ochronę osób sprawujących najważniejsze funkcje państwowe, a także obiekty im służące. Badani znają również podstawowe zadania, które realizuje SOP.

Podsumowanie

Służba Ochrony Państwa dopiero buduje swoją historię i markę. Zmiany, które przeszła w ostatnich latach, zastępując dotychczasowe Biuro Ochrony Rządu, były dużym wyzwaniem logistycznym i organizacyjnym. Trzeba pamiętać, że mimo zmian formacja musiała działać w sposób nieprzerwany i niezakłócony. SOP otrzymał nie tylko nowy sztyt, ale również nowy większy budżet, choć jak każdy budżet formacji mundurowej jest zbyt mały, aby przeprowadzić zmiany u podstaw.

Opisując zmiany ustawowe, trzeba pamiętać, że sami decydenci podchodzą do tej formacji bardzo emocjonalnie – stają się częścią działań prowadzonych przez tę formację. Stąd też u polityków niechęć do przeprowadzania gruntownych zmian u podstaw działania formacji. Niemniej jednak rząd, podejmując decyzję w 2017 roku o przeprowadzeniu zmian strukturalnych w BOR, miał rację: duża liczba wypadków, śmierć ówczesnego Prezydenta RP, kolizje drogowe – rzutowały na negatywne postrzeganie formacji. Rząd, przeprowadzając reformę, kierując się zmianą wizerunku oraz chęcią zmiany działalności ówczesnego BOR, chciał zapobiec dalszemu rozkładowi formacji. Zmieniono nazwę, strukturę organizacyjną oraz nadano nowe uprawnienia, co przyczyniło się do zwiększenia możliwości działań SOP, w tym jej samodzielności.

Pozostają natomiast dalej nierozwiązane dwa główne i bardzo istotne problemy formacji: pieniądze i kadry. W istocie rzeczy SOP na początku swojej działalności otrzymał istotną ilość środków, jednak potrzeby są znacznie większe. Po za tym nie chodzi o jednorazową dotację, lecz regularnie zwiększany budżet, który będzie odzwierciedlał istotę zadań, przed jakimi stoi służba. Drugi problem to stan kadrowy. Odczuwalny jest brak dużej liczby funkcjonariuszy, a obecnie

składający aplikację kandydaci są w większości nieprzystosowani do pełnienia służby. Dużo większe wynagrodzenia na rynku pracy nie ułatwiają poszukiwania nowych funkcjonariuszy. Tym samym formacja potrzebuje kontynuacji zmian strukturalnych, prawnych, organizacyjnych, kadrowych i budżetowych. Zapoczątkowane zmiany są istotne i na pewno na plus, jednak nie mogą one być końcem, lecz początkiem drogi do zmian w zakresie ochrony najważniejszych osób w państwie.

Bibliografia

- Baran V., *Stelina J., Sędzia Trybunału Konstytucyjnego, dostał ochronę SOP*, <https://wiadomosci.wp.pl/jakub-stelina-sedzia-trybunalu-konstytucyjnego-dostal-ochrone-sop-6574917533698976a> [dostęp: 5.06.2023].
- Coraz większa liczba wypadków SOP. MSWiA ujawniło dane, *AutoWprost*, <https://auto.wprost.pl/aktualnosci/10303391/coraz-wieksza-liczba-wypadkow-sop-mswia-ujawnilo-dane.html> [dostęp: 8.06.2023].
- Czynności operacyjne oznaczają koniec tej formacji, *TVN24*, <https://tvn24.pl/polska/biuro-ochrony-rzadu-zastapione-przez-sluzbe-ochrony-panstwa-ra811519-2350691> [dostęp: 5.06.2023].
- Giełgūt M., *Funkcjonowanie Służby Ochrony Państwa a konstytucyjne gwarancje praw i wolności jednostki*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 3 (43), s. 133–136.
- GUS, *Wybrane Aspekty Rynku Pracy w 2018 roku*, Warszawa 2019.
- Lipski J., Nalaskowska U., *Status Biura Ochrony Rządu – instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego*, „Bezpieczeństwo, Teoria i Praktyka” 2009, nr 1–2.
- Majewski M., *Biuro. Ochroniarze władzy. Za kulisami akcji BOR-u*, Warszawa 2016.
- Mikołajczyk D., *Podwyżki lekarstwem na odejścia z SOP?*, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/podwyzki-lekarstwem-na-odejscia-z-sop-komentarz> [dostęp: 7.06.2023].
- Nowacki W., *Organizacja i działanie Wojsk Wewnętrznych*, Warszawa 1966.
- Oficjalna strona Służby Ochrony Państwa, <https://www.sop.gov.pl/pl/aktualnosci/239,Sluzba-Ochrony-Panstwa.html> [dostęp: 6.07.2023].
- Otocki J., *Zarys historii Biura Ochrony Rządu*, Materiał na prawach maszynopisu, Warszawa 1984.
- Rachwalska M., *MSWiA: AC dla służb nieuzasadnione ekonomiczne*, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/mswia-ac-dla-sluzb-nieuzasadnione-ekonomiczne> [dostęp: 8.06.2023].
- Sąd: *W Smoleńsku nie było zamachu, ale olbrzymi bałagan. Wiceszef BOR skazany*, *Newsweek*, <https://www.newsweek.pl/polska/wyrok-katastrofa-smolenska-bor-pawel-bielawny/0w39zje> [dostęp: 5.06.2023].

- Sobczak K., *B. wiceszef BOR skazany za zaniedbania przy organizacji wizyty w Smoleńsku* B. wiceszef BOR skazany za zaniedbania przy organizacji wizyty w Smoleńsku, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/b-wiceszef-bor-skazany-za-zaniedbania-przy-organizacji-wizyty-w-smolensku,66370.html> [dostęp: 6.06.2023].
- Strona Internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, *Przebieg procesu legislacyjnego druk nr 1916*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/PrzebiegProc.xsp?nr=1916> [dostęp: 6.06.2023].
- Strona Internetowa Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o Służbie Ochrony Państwa druk nr 1916*, <https://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1916> [dostęp: 6.06.2023].
- Strona Internetowa Służby Ochrony Państwa, *Historia*, <https://www.sop.gov.pl/pl/o-sluzbie/historia/historia-sop/201,Historia.html> [dostęp: 6.06.2023].
- Strona Internetowa Służby Ochrony Państwa, *Spotkanie Komendanta Służby Ochrony Państwa z Dyrektorem Secret Service*, <https://www.sop.gov.pl/pl/aktualnosci/690,Spotkanie-Komendanta-Sluzby-Ochrony-Panstwa-z-Dyrektor-Secret-Service.html> [dostęp: 6.06.2023].
- Strona Służby Ochrony Państwa, *Sprawozdanie z wykonania planu działalności Służby Ochrony Państwa za rok 2021*, <https://www.sop.gov.pl/bip/wolnytekst/564,Plany-dzialalnosci-sprawozdania-oswiadczenia.html> [dostęp: 8.06.2023].
- Szef resortu zdrowia: nadal mam ochronę SOP*, Infosecurity24, <https://infosecurity24.pl/sluzby-mundurowe/sluzba-ochrony-panstwa/szef-resortu-zdrowia-nadal-mam-ochrone-sop> [dostęp: 5.06.2023].
- Szynowski R., Szankin T., *Zarządzanie zasobami ludzkimi w służbach, inspekcjach i strażach. Pragmatyka kadrowa. Część 1*, Warszawa 2009.
- Ustawa z dnia 22 grudnia 1999 r. o czasowym podporządkowaniu niektórych jednostek wojskowych (Dz.U. z 2000 r. nr 2, poz. 6).
- Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o Służbie Ochrony Państwa (Dz.U. z 2023 r. poz. 641).
- Wraca sprawa byłego szefa KPRM skazanego za katastrofę smoleńską*, Gazeta Prawna, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/orzeczenia/artykuly/8281697,byly-szef-kprm-wiezienie-katastrofa-smolenska.html> [dostęp: 5.06.2023]
- Zawadzki A., *Prezydent Komorowski awansował szefa BOR – Mariana Janickiego*, <https://www.rp.pl/publicystyka/art14445481-prezydent-komorowski-awansowal-szefa-bor-mariana-janickiego> [dostęp: 6.06.2023].

9

Znaczenie Zespołów Wojskowego Ośrodka Medycyny Prewencyjnej SZ RP w zapewnieniu bezpieczeństwa żywności i walce z bioterroryzmem

IWONA PASZYŃSKA-WESOŁOWSKA

Wprowadzenie

Zapewnienie bezpieczeństwa ludności i jej otoczeniu na wypadek broni masowego rażenia (CBRN) stanowi wciąż aktualne wyzwanie. Ze względu na małe koszty, łatwość w produkcji, ukryciu i transporcie szczególnym jej rodzajem jest broń biologiczna. Broń ta polega na wykorzystaniu mikroorganizmów chorobotwórczych i ich toksyn do rażenia ludzi, zwierząt oraz zakażenia wody, roślinności, płodów rolnych i żywności w celu wywołania epidemii i trudnych do zwalczania chorób zakaźnych. Możliwość użycia broni biologicznej jako broni masowego rażenia rodzi szczególne zagrożenie ze strony współczesnych organizacji terrorystycznych. W artykule w sposób syntetyczny, oparty na dostępnych źródłach niepublikowanych informacjach, autor przedstawia poziom zagrożenia terroryzmem biologicznym z wykorzystaniem m.in. żywności jako transmitera broni biologicznej. Wykrycie ataku bronią biologiczną jest niezwykle trudne. Jedyną skuteczną metodą jest wcześniejsze rozpoznanie zamiaru użycia takiej broni, uniemożliwienie działań i eliminacja sprawców oraz źródła skażenia. Jeśli ten element zawiedzie, to nie ma możliwości całkowicie skutecznej ochrony większych zbiorowisk ludzkich przed skutkami użycia tej broni. Bioterroryzm jest obecnie jednym z największych zagrożeń stanowiących wyzwanie dla środowiska cywilnego, jak też dla wojska. Ochrona przed czynnikami biologicznymi jest tematem bardzo skomplikowanym i wymagającym potężnego potencjału fachowego, a także finansowego. Najskuteczniejszym środkiem obrony przed biologicznymi środkami rażenia zarówno podczas działań wojennych, jak i zamachów terrorystycznych jest skuteczne zapobieganie. Prewencja zagrożenia biologicznego musi być wspomagana odpowiednim systemem rozpoznawania. Strukturę systemu rozpoznawania biologicznego

stanowią m.in. zespoły wydzielone w Wojskowym Ośrodku Medycyny Prewencyjnej (WOMP) Sił Zbrojnych. Każdy z nich wyposażony został w specjalistyczny samochód, odzież ochronną umożliwiającą przebywanie w strefach skażenia, zestawy do pobierania i transportu skażonej żywności oraz testy szybkiej diagnostyki czynnika chorobotwórczego. Publikacja ma na celu przybliżenie aktualnych struktur i funkcjonowanie Zespołu WOMP w trakcie kryzysu wywołanego działaniami bioterrorystycznymi.

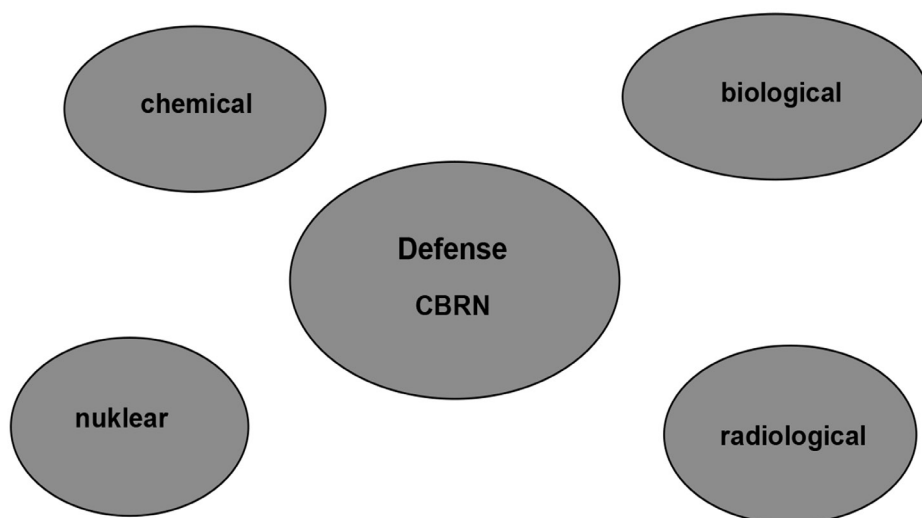
9.1. Broń biologiczna i bioterroryzm

W teorii hierarchii Abrahama Masłowa bezpieczeństwo stanowi jedną z fundamentalnych potrzeb człowieka, a zrealizowanie potrzeby niższego rzędu może dopiero wyzwolić potrzeby wyższe. Potrzeby wyższe mają mniejsze znaczenie dla biologicznego przetrwania, dlatego w przypadku odczuwalnych braków niższego rzędu ich zaspokojenie może być opóźnione, a nawet zaniknąć. Potrzeba jest stanem człowieka, który wprost wpływa na motywację, ukierunkowując jego zachowanie na dany cel. Teoria motywacji człowieka opiera się na zasadzie, że każdy podmiot musi doświadczać poczucia bezpieczeństwa, aby móc realizować inne potrzeby.

Bezpieczeństwo można, w zależności od przyjętego podejścia, rozpatrywać w kategoriach statycznych jako stan lub w kategoriach dynamicznych jako proces. Stan bezpieczeństwa jest niemierzalny, a społeczeństwo i władze państwa pełnią podstawową funkcję w jego zapewnieniu. Bezpieczeństwo państwa zajmuje wiele miejsca w badaniach naukowych, co wynika z priorytetowego dążenia rządów czy międzynarodowych organizacji do zapewnienia społeczeństwu stanu wolnego od zagrożeń, a w tym m.in. zagrożenia bronią masowego rażenia. Słownik terminów i definicji NATO [AAP-6(2019)PL] określa broń masowego rażenia BMR (skrót EN: WMD) jako broń zdolną do spowodowania rozległych zniszczeń oraz strat siły żywej.

Podobne założenie przyjęli B. Buzan i E. Herring, analizując dynamikę zbrojeń w światowej polityce i uznając, że wiele problemów związanych z brakiem bezpieczeństwa można rozwiązać poprzez rozbrojenie państwa. Definiują BMR jako broń, która w niewielkich ilościach może zabijać szybko i na dużą skalę. Broń masowego rażenia obejmuje wszystkie współcześnie dostępne środki walki skierowane przeciwko organizmom żywym i częściowo sprzętowi bojowemu. Wymienić należy tu broń: C – chemiczną, B – biologiczną, R – radiologiczną, N – nuklearną, która w skrócie określana jest jako CBRN (rysunek 1).

Rysunek 1. Rodzaje broni masowego rażenia

Źródło: Y. Alexander, M. Hoenig, *Superterroryzm biologiczny, chemiczny i nuklearny*, Warszawa 2004, s. 55.

Najbardziej niepokojące wydaje się użycie broni B i C z uwagi na łatwość pozyskania i wyrobu śmiertelnych mikroorganizmów i substancji chemicznych. Yonah Alexander i Milton Hoenig twierdzą, że największy postrach budzi broń biologiczna, która uwolniona do środowiska może przynieść niewyobrażalne straty¹.

Broń biologiczna to rodzaj broni masowego rażenia, w skład której wchodzi drobnoustroje chorobotwórcze (bakterie, wirusy, rikietsje, pierwotniaki) oraz ich toksyny. Mogą one być przyczyną ostrych, przewlekłych i śmiertelnych chorób czy epidemii.

Amerykańskie Centrum Kontroli i Prewencji Chorób (U.S. Centers for Disease Control and Prevention- CDC) wyodrębniło podział zagrożeń biologicznych na cztery grupy w zależności od branego pod uwagę kryterium (tabela nr 1)².

¹ Y. Alexander, M. Hoenig, *Superterroryzm biologiczny, chemiczny i nuklearny*, Warszawa 2004, s. 55–56.

² *Risk assessment for food terrorism and other food safety concerns*, U.S. Food and Drug Administration. CFSAN/Office of Regulations and Policy. October 7, 2003, s. 1–3.

Tabela 1. Podział czynników biologicznych

Kryterium	Czynnik
Grupa A – największe znaczenie Najgroźniejsze patogeny, charakteryzujące się wysoką zachorowalnością i śmiertelnością oraz szybkim czasem rozprzestrzeniania	Wąglik (<i>Bacillus anthracis</i>), dżuma (<i>Yersinia pestis</i>), tularemia (<i>Francisella tularensis</i>), botulizm (toksyna <i>Clostridium botulinum</i>), wirus gorączki krwotocznej – filowirusy (<i>Ebola</i> , <i>Marburg</i>)
Grupa B – umiarkowane znaczenie Czynniki, które cechuje umiarkowana zachorowalność i śmiertelność	Gorączka Q (<i>Coxiella burnetii</i>), brucelozę (<i>Brucella</i>), nosaczka (<i>Burkholderia pseudomallei</i>) papuzica (<i>Chlamydia</i>), salmonellozy, czerwonka (<i>Shigella dysenteriae</i>), biegunki krwotoczne (<i>E.coli</i>), cholera (<i>Vibrio cholerae</i>), enterotoksyna gronkowcowa B (<i>Staphylococcus aureus</i>) oraz toksyna rycynowa
Grupa C – znaczenie obecnie trudne do ustalenia Można tu znaleźć mikroorganizmy, które w przyszłości mogą stać się obiektem badań inżynierii genetycznej. Cechuje je perspektywa łatwej produkcji i szybkiego rozprzestrzeniania się oraz duża śmiertelność	Wirusy Hanta, gruźlica wielolekooporna, wirus Nipah, wirus kleszczowego zapalenia mózgu, żółta gorączka
Grupa D – znikome znaczenie Patogeny które prawdopodobnie nigdy nie zostaną użyte jako broń biologiczna	Wirus grypy (łatwy do rozpoznania przez epidemiczne występowanie), Wirus HIV (długi okres utajenia) ³

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Risk assessment for food terrorism and other food safety concerns*, U.S. Food and Drug Administration, CFSAN/Office of Regulations and Policy. October 7, 2003, s. 2-3.

Zakażenie środkami biologicznymi może nastąpić m.in.:

- 1) drogą pokarmową, po spożyciu skażonych produktów i wody,
- 2) drogą wziewną/kropelkową,
- 3) przez kontakt z zakażonymi przedmiotami i zwierzętami,
- 4) poprzez bezpośredni kontakt z chorym,
- 5) w efekcie ugryzienia, ukąszenia przez zarażone zwierzę.

Celowe, nielegalne użycie czynników biologicznych, wymierzone w kierunku ludności czy wojska dla wywarcia określonego wpływu na zachowania, zastraszenie ludności i rządu dla celów politycznych, społecznych, religijnych lub osobistych

³ R. Kopeć, *Zastosowanie broni biologicznej w konfliktach zbrojnych i atakach terrorystycznych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate et Educatione Civili IV”, 2014, s. 52.

nazywamy bioterroryzmem. Główne cele bioterroryzmu żywnościowego skupiają się na żywności przeznaczanej do spożycia przez większe grupy osób, w tym żołnierzy objętych żywieniem zbiorowym i skażenia jej czynnikami biologicznymi.

Bioterroryzm żywnościowy może być skierowany na dowolny etap łańcucha żywieniowego. Następstwem ataku bioterrorystycznego w jednostkach wojskowych czy zgrupowaniach poligonowych może być konieczność prowadzenia dochodzenia w ognisku epidemicznym. Atak bioterrorystyczny uniemożliwia prowadzenie jakichkolwiek działań i realizację powierzonych zadań w rejonie dyslokacji wojsk.

Celem podejmowanych przez terrorystów działań z użyciem broni biologicznej jest m.in.:

- 1) wywołanie paniki społecznej,
- 2) wywołanie epidemii o wysokiej śmiertelności,
- 3) spowodowanie paraliżu ekonomicznego,
- 4) wywołanie epidemii chorób, które doprowadzą do znacznych strat ekonomicznych i społecznych,
- 5) wywołanie pandemii zagrażającej globalnej solidarności, która stanowi wiodący element walki z terroryzmem; jej zaburzenie, osłabienie może uspić czujność, a terrorystom otwiera drogę do bardziej profesjonalnego przygotowania się do spektakularnych zamachów⁴.

9.2. Historia użycia broni biologicznej

Broń biologiczna niejednokrotnie postrzegana jest jako wynalazek współczesnych czasów. Źródła historyczne podają jednak, że wykorzystywano ją już na polach bitew świata starożytnego około 300 roku przed naszą erą⁵. Najprostsza forma broni biologicznej była rozpowszechniona w czasie walk na terenie Asyrii⁶ w VI wieku p.n.e., gdzie zatruwano sporyszem buławinki czerwonej lub czarnym ciemiernikiem ujęcia pitnej wody wojsk przeciwnika. Rośliny te miały działanie przeczyszczające i halucynogenne, powodując zaburzenia świadomości, zgorzel

⁴ J. Bertrand, E. Rozmysł, Żywność jako potencjalna droga działań *bioterrorystycznych*, „Żywienie człowieka i metabolizm” 2003, XXX, 3, s. 624–628.

⁵ G.I. Iwana, *Weapons of Mass Destruction: What You Should Know. A Citizen's Guide to Biological, Chemical and Nuclear Agents & Weapons*, Baltimore 2004, s. 5.

⁶ *Asyria przez stulecia była najpotężniejszym imperium świata śródziemnomorskiego. U szychu ery żelaza kontrolowała cały Bliski Wschód. Przywódcy państwa wykorzystywali najbrutalniejsze metody dla utrzymania porządku wewnętrznego. Stworzono tu pierwsza na świecie dyktaturę wojskową, służącą kolejnym podbojom*, <https://wielkahistoria.pl/wladcy-assyrii-czyli-hitlerzy-starozytnego-swiata-toantyczne-imperium-stosowalo-metody-godne-iii-rzeszy/> [dostęp: 20.08.2023].

gazową i niewydolność układu pokarmowego żołnierzy oraz prowadząc do ich wyłączenia z walki⁷. Dwieście lat później Scytowie⁸ ranili wroga strzałami zanurzonymi w krwi i fekaliami osób z objawami tężca i zgorzeli gazowej. Grecy, Rzymianie i Persowie infekowali studnie swoich wrogów ciałami martwych zwierząt⁹.

Broń biologiczną wykorzystywał także w walce Aleksander Macedoński, który pozostawiał na terenach obcych wojsk nieopogrzebane zwłoki chorych ludzi i zwierząt. Spowodowało to rozprzestrzenianie się wśród żołnierzy chorób zakaźnych¹⁰. Hiszpanie w walce przeciwko Francji w 1495 roku w Neapolu zatruli krwią trędowatych wino przeznaczone dla wojsk przeciwnika¹¹. Kolejne użycie broni biologicznej miało miejsce m.in. w latach 1745–1767 podczas wojny w Ameryce Północnej, gdzie skażone wirusem ospy koce wywołały u Indian epidemię¹². Ofiary działań bioterrorystycznych z wykorzystaniem ospy wietrznej notowano podczas wojny secesyjnej czy bitew napoleońskich. Po tym okresie nastąpił gwałtowny rozwój nauk mikrobiologicznych, co przyczyniło się do poprawy warunków życia ludzi i zmniejszenia liczby zachorowań na choroby zakaźne. Okres pierwszej wojny światowej zapisał się w kartach historii nie tylko z uwagi na zastosowanie po raz pierwszy na dużą skalę broni chemicznej, ale także wyhodowanie w warunkach laboratoryjnych mikroorganizmów. Niemcy zaczęli prowadzić ataki biologiczne przeciwko koniom wojskowym i bydłu hodowlanemu transportowanemu do Europy ze stoczni w Baltimore. W krajach Ententy, USA, Argentyny laseczkami węglika czy pałeczkami nosacizny zakażano zwierzęta i pasze. Szczepy pochodziły z hodowli laboratoryjnej dr. Antona Dilgera, Amerykanina niemieckiego pochodzenia z Waszyngtonu¹³.

⁷ D. Carlin, *Koniec jest zawsze blisko. Apokaliptyczne chwile w historii ludzkości: od epoki brązu do współczesnych pandemii*, Kraków 2021, s. 18.

⁸ Scytowie żyli we wczesnej epoce żelaza i zamieszkiwali północne obszary stepów Morza Czarnego. Chociaż „okres scytyjski” w historii Europy Wschodniej trwał niewiele ponad 400 lat, od VII do II wieku przed Chr., to wpływ, jaki owi jeźdźcy wywarli na historię swoich czasów, był tak duży, że tysiąc lat po tym, jak przestał istnieć ten lud, ich rdzenne terytoria były nadal zwane „Wielką Scytią”, J.W. Czernienko, *Scytowie 700–300 przed Chr.*, Oświęcim 2018, s. 36.

⁹ P. Moore, *Tajemnicze choroby współczesnego świata. Nowe zagrożenia, wirusy, bakterie, zarazki*, Warszawa 2009, s. 102.

¹⁰ K. Chomiczewski, J. Kocik, T. Szkoda, *Bioterroryzm – zasady postępowania lekarskiego*, Warszawa 2002, s. 15.

¹¹ A. Machowski, *Zagrożenie bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Mysłowice 2008, s. 20.

¹² B. Michailiuk, *Broń biologiczna i bioterroryzm*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1 (102), s. 20.

¹³ M. Żuber, *Katastrofy naturalne i cywilizacyjne. Terroryzm współczesny. Aspekty polityczne, społeczne i ekonomiczne*, Wrocław 2006, s. 155.

Armia Japońska, jako pierwsza na świecie stworzyła Sekcję Broni Biologicznej w 1918 roku, ale dopiero dwadzieścia lat później podjęto decyzję o jej praktycznym zastosowaniu przez Jednostkę Uzdatniania Wody numer 731. Był to główny ośrodek badawczy Japończyków zajmujący się hodowlą mikroorganizmów na potrzeby broni biologicznej. W okresie swojego działania Jednostka 731 wypuściła z samolotów kilkanaście milionów zarażonych pcheł. Naukowcy rozprawdzili po miastach wodę i żywność skażone cholera, wąglikiem, salmonellą i dżumą. Do roku 1940 skonstruowano dziewięć różnego rodzaju bomb biologicznych¹⁴. Po pierwszej wojnie światowej, analizując skutki wykorzystania broni masowego rażenia, w tym broni biologicznej, wiele krajów podjęło działania dyplomatyczne w celu zapobiegania jej ponownego użycia. Efektem tego było zwołanie w Genewie międzynarodowej konferencji i podpisanie tzw. Protokołu genewskiego. Protokół ten wszedł w życie 8 lutego 1928 roku i zakazuje stosowania broni chemicznej czy bakteriologicznej, obowiązuje do chwili obecnej, a jego stronami jest 125 państw¹⁵. W okresie międzywojennym nastąpił dalszy rozwój bakteriologii, w który szczególnie zaangażowana była Rosja sowiecka, opracowując w 1928 roku program badań nad własną bronią biologiczną z wykorzystaniem duru płamistego. Badania prowadzono w Akademii Wojskowej w Leningradzie, a po 10 latach dysponowano już bronią w formie aerozolu. Jednak okres największego rozwoju broni biologicznej przypada na czas II wojny światowej oraz powojenny. Przykład stanowią walki o Stalingrad w 1942 roku, kiedy Rosjanie użyli *Francisella tularensis* w celu wywołania gorączki zajączej wśród żołnierzy niemieckich. Jednak broń okazała się obosieczna, gdyż zarażone bakterią myszy stały się źródłem infekcji własnej armii. Od tego czasu radziecka doktryna wojenna obejmuje zakaz stosowania broni biologicznej w bliskim boju¹⁶.

Podobna sytuacja wydarzyła się w chińskim mieście Chunghun, gdzie po skażeniu przecinkowcem cholery zmarli żołnierze obu walczących stron. Poza Japonią, Rosją czy Niemcami badania nad bronią biologiczną prowadziły także Stany Zjednoczone. Narodowa Akademia Nauk USA przedstawiła w 1942 roku raport dotyczący skutków użycia broni biologicznej, a Służby Ochrony Przeciwdrocznej USA wskazały na potrzebę podjęcia dodatkowych prac nad biologiczną bronią defensywną. Dotyczyły one międzynarodowej współpracy, w ramach której Stany Zjednoczone, Kanada oraz Wielka Brytania w latach

¹⁴ M. Martin-Merino, *UNIT 731: Japan's angels of death*, 2021, s. 2–6, https://www.researchgate.net/publication/354132043_Unit_731_Japans_Angels_of_Death [dostęp: 29.08.2023].

¹⁵ Protokół dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriobójczych (Dz.U. z 1929 r. nr 28, poz. 278 ze zm.).

¹⁶ M. Weiner, M. Kubajka, *Tularemia – serious zoonotic disease*, „Health Problems of Civilization” 2015, nr 9(1), s. 39–46.

1942–1943 na szkockiej wyspie Gruinard przeprowadziły próby z użyciem bomb zawierających przetrwalniki węgliką. Dekontaminacja na wyspie trwała ponad 7 lat, a środek walki nigdy nie trafił na pole bitwy. Badania nad wykorzystaniem węgliką jako broni biologicznej prowadzono także w Camp Detrick w stanie Maryland USA, gdzie wyprodukowano kilka tysięcy bomb zawierających przetrwalniki węgliką w postaci ciastek z siemienia lnianego. Mimo iż Stany Zjednoczone zaprzeczały organizowaniu ataków biologicznych, to przeprowadzone przez Międzynarodową Komisję Naukową analizy wskazywały, iż miały jednak one miejsce na terenie Chin i Korei Północnej¹⁷.

Po zakończeniu II wojny światowej główne ośrodki zajmujące się drobnoustrojami chorobotwórczymi zlokalizowane były w ZSRR i USA. Amerykanie swoje doświadczenie mieli wykorzystać w trakcie wojny koreańskiej przeciwko Kubie, Rosjanie zaś w czasie kampanii w Laosie i Afganistanie. W tym czasie Rosja uczestniczy w kilku projektach badawczych, m.in. „Enzym”, na bazie którego w 1974 roku powstały liczne laboratoria, zakłady produkcyjne broni, poligony badawcze i poligony do testowania. W 1979 roku w zakładzie wojskowym nr 19 w okolicach Swierdłowska w wyniku nieszczelności filtra powietrza do środowiska zostały uwolnione bakterie węgliką, a życie stracić mogło nawet do 200 osób. Przez długi czas władze radzieckie mówiły o epidemii w efekcie spożycia zakażonego mięsa. Dopiero w 1992 roku prezydent Borys Jelcyn oficjalnie uznał, iż przyczyną zachorowań był wypadek podczas produkcji broni biologicznej.

W latach 80. XX wieku intensywne prace nad bronią biologiczną rozpoczął Irak. Powołana w 1991 roku przez ONZ komisja UNSCOM uzyskała dokumenty potwierdzające zakup przez ten kraj ogromnych ilości pożywek wykorzystywanych do produkcji chorobotwórczych patogenów¹⁸.

U progu XX wieku podstępna i udoskonalana broń biologiczna wydostała się z laboratoriów rządowych i trafiła w ręce sekt, które przejawiały cechy ugrupowań terrorystycznych¹⁹. Należy do nich R.I.S.E, ugrupowanie terrorystyczne, które w 1972 roku w Chicago planowało skażenie wody pitnej w mieście pałeczkami duru brzuszego. Ich celem było zniszczenie ludzkości i pozostawienie przy życiu tylko nielicznych, według opinii terrorystów wartościowych ludzi²⁰.

¹⁷ E. Croddey, C. Perez-Armendariz, J. Hart, *Broń chemiczna i biologiczna – raport dla obywatela*, Warszawa 2003, s. 282–288.

¹⁸ K. Langbein, Ch. Skalnik, I. Smolek, *Bioterroryzm*, Warszawa 2003, s. 34, 101–105.

¹⁹ B. Michailiuk, *Broń biologiczna jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2015, s. 65.

²⁰ T. Grant, *10 Biochemical Attacks That Were Stopped Just In Time*, 2014, <https://list-verse.com/2014/09/17/10-biochemical-attacks-stopped-just-in-time/> [dostęp: 14.06.2023].

Członkowie kolejnej sekty Rajneesh zorganizowali w 1984 roku atak bioterrorystyczny w sieci restauracji w Dallas (USA). Po spożyciu zainfekowanej *Salmonellą Typhimurium* żywności zachorowało kilkaset osób. Źródłem zachorowań były celowo skażone szklanki oraz pojemniki do sałatek. Terrorysty usiłowali w ten sposób uniemożliwić przeprowadzenie lokalnych wyborów²¹.

Rysunek 2. Shōkō Asahara – przywódca sekty Aum Shinrikyo

Źródło: *Atak sarinem w Tokio. Stracony przywódca sekty*, <https://www.rp.pl/przestepczosc/art1861591-atak-sarinem-w-tokio-stracony-przywodca-sekty> [dostęp: 28.08.2023].

Znana z wyjątkowego bestialstwa grupa Najwyższa Prawda – Aum Shinrikyo w 1990 roku rozsiewała wokół japońskiego parlamentu z odpowiednio przygotowanego pojazdu toksynę botulinową.

Dwa lata później niniejsza sekta próbowała dokonać zakupu śmiertelnego wirusa Ebola na potrzeby planowanego zamachu terrorystycznego, a w 1994 roku rozpyliła domowej produkcji sarin w pociągach metra. Zginęło wówczas kilkanaście osób, a ponad 5000 zostało rannych i wymagało poważnej hospitalizacji (rysunek 2)²².

²¹ J.E. McDade, D. Franz, *Bioterrorism as a Public Health Threat, Centers for Disease Control and Prevention*, Atlanta, Georgia, USA; „U.S. Army Medical Research Institute of Infectious Diseases”, 1998, Vol. 4, No. 3, s. 493–494, <http://wwwnc.cdc.gov/eid/article/4/3/pdfs/98-0341.pdf> [dostęp: 23.06.2023].

²² P. Nowak, *Bioterroryzm i chemoterroryzm jako formy współczesnego terroryzmu. Zapobieganie atakom w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 36, s. 49–53.

W 1995 roku w amerykańskim Ohio FBI zatrzymało mężczyznę, który posługując się sfałszowanymi dokumentami, zakupił ampułki chorobotwórczego szczepu *Yersinia Pestis*. Mężczyzna był członkiem organizacji rasistowskiej planującej atak terrorystyczny²³.

Pod koniec XX wieku liczba przypadków zamachów terrorystycznych w stacjach z użyciem czynników biologicznych gwałtownie wzrosła z 12 w 1900 roku do 181 dziesięć lat później²⁴.

Do użycia broni biologicznej doszło także w listopadzie i październiku 2001 roku w Polsce. W wielu miejscach kraju pojawiły się przesyłki z białym proszkiem imitującym laseczki wąglika, co spowodowało panikę wśród społeczeństwa i związane było z poniesieniem ogromnych kosztów przez postawione w stan gotowości służby²⁵. Mimo że oficjalnie wykluczono tezę ataków terrorystycznych, należy wspomnieć o incydentach wybuchu ognisk epidemicznych na dużych wycieczkowcach odbywających rejsy po Karaibach w 2006 i 2014 roku. U znacznej części pasażerów i członków załogi zdiagnozowano wirusowe zakażenie przewodu pokarmowego. Z uwagi na długi czas inkubacji wiele osób mogło zakończyć rejs bezobjawowo, stwarzając tym samym potencjalne zagrożenie dla populacji z terenów ich zamieszkania.

Broń biologiczna stanowi najstarszy rodzaj broni masowego rażenia, którą wykorzystywano już w starożytności i która ewoluowała na tyle, by stać się jednym z największych zagrożeń wrogów dla porządku i bezpieczeństwa międzynarodowego współczesnego świata.

9.3. Prewencyjne działanie WOMP w walce z bioterroryzmem

Bioterroryzm jest obecnie jednym z największych niebezpieczeństw stanowiących wyzwanie zarówno dla środowiska cywilnego, jak i wojska. Obrona przed czynnikami biologicznymi to temat bardzo skomplikowany i wymagający potężnego potencjału fachowego czy finansowego. Najskuteczniejszym środkiem obrony przed biologicznymi środkami rażenia zarówno podczas działań wojennych, jak i zamachów terrorystycznych jest skuteczne zapobieganie. Prewencja zagrożenia biologicznego musi być wspomagana skutecznym i efektywnym systemem rozpoznawania i analizowania. Systemy takie wykorzystywane są w ramach funkcjonowania Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnej SZ RP.

²³ B. Michailiuk, dz. cyt., s. 69.

²⁴ K. Chomiczewski, *Zagrożenia terrorystyczne z użyciem broni biologicznej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2002, nr 65, s. 52.

²⁵ *Bioterroryzm – aktualne zagrożenia*, <https://www.safetyproject.pl/bioterroryzm-aktualne-zagrozenia/> [dostęp: 24.08.2023].

9.3.1. Ochrona przed bronią biologiczną – zadanie realizowane przez WOMP

Wojskowe Ośrodki Medycyny Prewencyjnej Sił Zbrojnych RP są podmiotami ukierunkowanymi na zapewnienie obywatelom możliwie szybkiego reagowania i wysokiej efektywności w kwestii likwidacji skutków ataku biologicznego. Podlegają one bezpośrednio Dyrektorowi Departamentu Wojskowej Służby Zdrowia SZ RP. Departament (DWSZdr) jest organem Ministerstwa Obrony Narodowej przygotowanym merytorycznie do zarządzania zasobami służby zdrowia i kierowania systemem zabezpieczenia medycznego wojsk. DWSZdr MON odpowiada za wyznaczanie kierunków rozwoju oraz funkcjonowanie systemu ochrony zdrowia i opieki psychologicznej oraz systemu orzecznictwa lekarskiego, a także sprawuje nadzór nad SPZOZ i instytutami badawczymi uczestniczącymi w systemie ochrony zdrowia (IB).

Celem Departamentu jest stworzenie warunków do funkcjonowania systemu ochrony zdrowia i opieki psychologicznej w resorcie na rzecz pełniących służbę, zatrudnionych oraz weteranów i weteranów poszkodowanych²⁶.

Do zadań DWSZdr należy:

- 1) wyznaczanie kierunków rozwoju systemu ochrony zdrowia i opieki psychologicznej w resorcie w tym kierunków postępowania w przypadku działań bioterrorystycznych;
- 2) określenie standardów ochrony zdrowia i opieki psychologicznej, wytwarzania, przechowywania i obrotu produktami leczniczymi i wyrobami medycznymi oraz osłony sanitarno-higienicznej i weterynaryjnej w resorcie celem ochrony m.in. przed bronią biologiczną;
- 3) przygotowywanie projektów aktów prawnych regulujących organizację i funkcjonowanie ochrony zdrowia i opieki psychologicznej w resorcie oraz monitorowanie regulacji prawnych z tego obszaru, w tym procedur i formularzy związanych z wykorzystaniem biologicznej broni masowego rażenia;
- 4) sprawowanie nadzoru formalno-prawnego, właścicielskiego, finansowego oraz merytorycznego nad IB, podmiotami leczniczymi funkcjonującymi w formie SPZOZ oraz spółek kapitałowych;
- 5) przygotowywanie i prowadzenie procesu tworzenia, reorganizacji, likwidacji, przekazywania poza resort oraz przekształcania w spółki kapitałowe podmiotów leczniczych, dla których organem tworzącym jest minister;

²⁶ *Departament Wojskowej Służby Zdrowia*, <https://www.gov.pl/web/o3brona-narodowa/departament-wojskowej-sluzby-zdrowia> [dostęp: 24.08.2023].

- 6) określanie wymagań w zakresie: organizacji, warunków i trybu wykonywania zadań przez organy wojskowej inspekcji sanitarnej, farmaceutycznej i weterynaryjnej w tym trybu postępowania tych inspekcji w przypadku stwierdzenia kontaktu z niebezpieczną biologicznie żywnością;
- 7) sprawowanie funkcji koordynatora działalności naukowo-badawczej i rozwojowej w obszarze ochrony zdrowia i opieki psychologicznej, z wyłączeniem procedur przetargowych;
- 8) określanie wymagań w zakresie kształcenia i doskonalenia zawodowego personelu medycznego i psychologów, przebiegu służby w korpusie osobowym medycznym oraz zlecanie zadań z tego obszaru obejmujących także zadania związane z podnoszeniem kwalifikacji wyznaczonego personelu w obszarze bezpieczeństwa żywności;
- 9) projektowanie działań przewidzianych do realizacji przez konsultantów krajowych do spraw obronności, konsultantów wojskowych służby zdrowia w dziedzinach medycyny, farmacji i ratownictwa medycznego obejmujących również działania związane z bezpieczeństwem żywności i wody;
- 10) opracowywanie programów zdrowotnych i psychologicznych oraz profilaktycznych, wdrażanie ich oraz monitorowanie realizacji, w tym programów wczesnej diagnostyki i identyfikacji biologicznych czynników chorobotwórczych w żywności;
- 11) organizacja służby zdrowia i opieki psychologicznej w resorcie;
- 12) tworzenie warunków do funkcjonowania systemu orzecznictwa wojskowych komisji lekarskich;
- 13) przygotowywanie propozycji – nakładanych przez ministra na SPZOZ i IB – zadań niezbędnych ze względu na potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa oraz nadzór nad ich realizacją, w tym bezpieczeństwa żywnościowego wojska.

Wojskowe Ośrodki Medycyny Prewencyjnej są jednostkami organizacyjnymi Wojskowej Służby Zdrowia podległymi bezpośrednio Dyrektorowi Departamentu Wojskowej Służby Zdrowia Ministerstwa Obrony Narodowej. Utworzono je w 2003 roku w wyniku zespolenia wojskowych stacji sanitarno-epidemiologicznych z wojskowymi ośrodkami weterynaryjnymi. WOMP-y wykonują swoje zadania w stosunku do wszystkich jednostek organizacyjnych, w rejonie odpowiedzialności podporządkowanych i nadzorowanych przez Ministra Obrony Narodowej oraz wojsk obcych przebywających na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W ramach wykonywania swoich zadań współpracują z organami Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej, Inspekcji Sanitarnej

MSWiA, Inspekcji Farmaceutycznej, Inspekcji Ochrony Środowiska, Państwowej Inspekcji Pracy, Wojskowej Służby Medycyny Pracy oraz służbami sanitarno-weterynaryjnymi wojsk obcych przebywającymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. WOMP-y wykonują zadania związane z rozpoznaniem zagrożeń biologicznych, osłoną i ochroną wojska, jak też ludności cywilnej przed skażeniami biologicznymi, zabezpieczeniem epidemiologicznym, prewencyjnym działaniem w walce z biologiczną bronią masowego rażenia w rejonie swojej odpowiedzialności (rysunek 3)²⁷.

Rysunek 3. Obszary odpowiedzialności poszczególnych WOMP

Źródło: *Obszary odpowiedzialności wojskowych ośrodków medycyny prewencyjnej*, <https://womp-bydgoszcz.wp.mil.pl/pl/pages/obszary-odpowiedzialnosci-wojskowych-osrodkow-medycyny-prewencyjnej/> [dostęp: 27.08.2023].

9.3.2. Funkcja Wojskowych Inspekcji WOMP w nadzorze nad bezpieczeństwem żywności

Nadzór nad warunkami zdrowotnymi żywności i żywienia żołnierzy w Jednostkach Wojskowych i Instytucjach Wojskowych na terenie Rzeczypospolitej Polski pełni Wojskowa Inspekcja Sanitarna (WIS) za pośrednictwem Wojskowych Inspektorów Sanitarnych. Do obowiązków WIS należy kontrola warunków produkcji, transportu, przechowywania i sprzedaży żywności oraz żywienia zbiorowego w jednostkach wojskowych. Inspekcja prowadzi działalność przeciwepide-

²⁷ *Zadania*, <https://womp-modlin.wp.mil.pl/o-nas-2017-01-16-r/zadania-2017-01-16-4/> [dostęp: 26.02.2024].

miczną w zakresie chorób zakaźnych, rozpoznanie sanitarno-epidemiologiczne i dochodzenia epidemiologiczne w związku z kontaktem z niebezpieczną żywnością. WIS podejmuje pierwsze kroki mające na celu ochronę żołnierzy i pracowników wojska przed skutkami spożycia niebezpiecznej żywności, a także przed jej rozprzestrzenieniem się wśród populacji.

Nadzór nad podmiotami zaopatrującymi jednostki wojskowe w produkty spożywcze pochodzenia zwierzęcego oraz nadzór nad produktami spożywczymi pochodzenia zwierzęcego pełni Wojskowa Inspekcja Weterynaryjna (WIW). Inspekcja podejmuje działania ochronne mające na celu zapobieganie szerzeniu w rejonach dyslokacji wojsk chorób odzwierzęcych. WIW zabezpiecza także przed niepożądanym zaabsorbowaniem z cywilnych produkcji skażonej biologicznie żywności planowanej do wykorzystania na potrzeby Sił Zbrojnych²⁸.

9.3.3. Znaczenie Zespołu Laboratoryjnego WOMP w zapobieganiu użycia żywności jako broni biologicznej

Nadzór nad jakością dopuszczonej do obrotu w jednostkach wojskowych żywności pełnią Zespoły Laboratoryjne (ZL) Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnej. Zespoły te przeprowadzają akredytowane przez Polskie Centrum Akredytacji badania nad bezpieczeństwem żywności, na podstawie których wydają prawomocne wyniki badań laboratoryjnych. Działania ZL mają charakter prewencyjny, służą kontroli wprowadzonej do obrotu żywności, zapobiegając użyciu jej jako broni biologicznej.

Badania w ramach nadzoru nad bezpieczeństwem żywności w jednostkach i instytucjach wojskowych obejmują m.in.:

1. Badanie szczelności i trwałości opakowań blaszanych, w tym konserw.
2. Badania w ramach nadzoru nad bezpieczeństwem wody przeznaczonej do spożycia, w tym badania fizykochemiczne takie jak: poziom żelaza, jonów amonowych, azotynów i azotanów, ale przede wszystkim badania mikrobiologiczne takie jak: ogólna liczba drobnoustrojów, obecność mikroorganizmów chorobotwórczych, w tym *Escherichia coli*, bakterie grupy coli, *Pseudomonas aeruginosa* i inne.
3. Badanie ciepłej wody przeznaczonej do spożycia i ciepłej wody w natryskach, w tym badania drobnoustrojów chorobotwórczych takich jak: *Legionella sp.*, *Legionella pseudomonas*²⁹.

²⁸ Zadania, <https://womp-modlin.wp.mil.pl/o-nas-2017-01-16-r/zadania-2017-01-16-4/> [dostęp: 26.02.2024].

²⁹ *Scope of accreditation for testing laboratory*. Zakres akredytacji laboratorium badawczego wydany przez Polskie Centrum Akredytacji, dla WOMP Bydgoszcz nr AB 1033, wydanie nr 18 z dnia 27.03.2023, <https://www.pca.gov.pl/akredytowane-podmioty/akredytacje-aktywne/laboratoria-badawcze/> [dostęp: 27.08.2023].

Specjalistyczne laboratoria Zespołu Laboratoryjnego Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnej przeprowadzają na potrzeby jednostek i instytucji Wojskowych również badania materiału genetycznego czynników niebezpiecznych występujących w żywności.

9.3.4. Działania podejmowane przez Zespół Reagowania Epidemiologicznego w walce z bioterroryzmem

Zadania związane z identyfikacją i detekcją niebezpiecznych czynników wykorzystanych jako broń biologiczna nałożone są na funkcjonujące w ramach WOMP Zespoły Reagowania Epidemiologicznego (ZRE)³⁰. W skład ZRE wchodzi Sekcja Rozpoznania Biologicznego, której działania są związane z pobieraniem próbek materiału biologicznego i innych próbek, w tym nieznanego pochodzenia próbek żywności (rysunek 4).

Sekcja w warunkach polowych dokonuje wstępnej identyfikacji i właściwego zabezpieczenia próbek. Realizuje także transport materiału zakaźnego do specjalistycznego laboratorium diagnostycznego w tym laboratorium WOMP, a także laboratorium BSL-3. Sekcja ta czuwa nad bezpieczeństwem żywności w terenie, dokonuje zabezpieczenia zanieczyszczonego obszaru i izolacji niebezpiecznego czynnika biologicznego.

Jej działania pozwalają na ograniczenie rozprzestrzeniania broni biologicznej, zapewniając skuteczną ochronę wojsk i ludności cywilnej³¹.

Rysunek 4. Pobieranie próbek przez SRB WOMP Bydgoszcz

Źródło: opracowanie własne.

³⁰ P. Nowak, *Bioterroryzm i chemoterroryzm jako formy współczesnego terroryzmu. Zapobieganie atakom w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 36, s. 55.

³¹ *Sekcja rozpoznania biologicznego*, <https://womp-gdynia.wp.mil.pl/pl/pages/sekcja-rozpoznania-biologicznego-2020-05-08-q/> [dostęp: 27.08.2023].

Kolejna z Sekcji ZRE – Ewakuacji Medycznej realizuje zadania z zakresu segregacji i ewakuacji medycznej osób z rejonu zdarzenia, np. w kontakcie z nieznanymi czynnikami chorobotwórczymi i żywnością mogącą stanowić wektor chorób zakaźnych i stwarzać zagrożenie bezpieczeństwa funkcjonowania wojsk i przebywania ludności cywilnej.

Żołnierze z Sekcji EM są zaangażowani w czynności związane z segregacją rannych i poszkodowanych w miejscu zdarzenia oraz udzielaniem pierwszej pomocy przedmedycznej i kwalifikowanej pomocy medycznej. Sekcje Ewakuacji Medycznej wszystkich pięciu WOMP-ów regularnie uczestniczą w ćwiczeniach zgrywających oraz sprawdzających manewrach terenowych wojsk sojusznicych na terytorium Rzeczypospolitej Polski (rysunek 5)³².

Rysunek 5. Żołnierze z sekcji Ewakuacji Medycznej

Źródło: opracowanie własne.

Zabiegi dezaktywacyjno-dekontaminacyjne ludzi i użytego do działań sprzętu przeprowadza Sekcja Dezaktywacyjno-Dekontaminacyjna (DD). Działania te mają na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się skażeń i czynników chorobotwórczych na większych obszarach. Dekontaminacja jest skomplikowanym, długotrwałym procesem, prowadzonym w celu odtworzenia zdolności bojowej skażonych (rysunek 6)³³.

³² *Zespół Reagowania Epidemiologicznego*, <https://womp-wroclaw.wp.mil.pl/o-nas/ze-spol-reagowania-epidemiologicznego/> [dostęp: 26.02.2024 r].

³³ B. Michailiuk, *Broń biologiczna jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2015, s. 155.

Do jej celów zalicza się m.in.:

- 1) zminimalizowanie czasu oddziaływania substancji niebezpiecznej,
- 2) dezynfekcję sprzętu i dekontaminację ludzi z rejonu zdarzenia,
- 3) zapewnienie ochrony przed wtórnym skażeniem,
- 4) udział w specjalnych zadaniach medycznych i nadzwyczajnych przedsięwzięciach związanych z dekontaminacją ludzi, ograniczeniem procesu rozprzestrzeniania się skażeń i ich dezaktywacją,
- 5) realizację zadań związanych z funkcjonowaniem Krajowego Systemu Wykrywania Skażeń i OPBMR,
- 6) prowadzenie stałego monitoringu w zakresie zagrożeń ze strony broni masowego rażenia na terytorium kraju.

Obecnie struktura elementów zajmujących się rozpoznaniem biologicznych czynników niebezpiecznych, izolacją i dezynfekcją skażonego terenu, ewakuacją osób poszkodowanych w atakach bioterrorystycznych jest udoskonalana i podlega ustawicznemu procesowi szkolenia. Głównym aspektem szkolenia jest wdrażanie nowoczesnych testów do szybkiej diagnostyki biologicznej broni masowego rażenia i praktyczne wykonywanie procedur Sampling and Identification of Biological Agents (SIBCA)³⁴.

Rysunek 6. Zabiegi DD w celu przywrócenia zdolności bojowej wojska

Źródło: opracowanie własne.

³⁴ G. Graniak, B. Wlizio-Skowronek, P. Rutyna, M. Niemcewicz, A. Bielawska-Drózd, A. Niekonieczna, D. Żakowska, T. Mirski, P. Głowacka, *Organisation of the biological sampling proces, CBRN Security Manger Handbook*, Łódź 2018, s. 308–310.

Podsumowanie

Poziom wiedzy człowieka oraz znajomość zasad postępowania w sytuacjach zagrożenia ma znaczący wpływ na jego bezpieczeństwo, jak też na ryzyko narażenia innych osób. Umiejętności te są szczególnie ważne w przypadku zagrożeń wynikających z użycia broni masowego rażenia ze względu na konieczność szybkiego przeciwdziałania, w tym poprzez powstrzymanie jej rozprzestrzeniania się. Szczególnie niebezpieczna jawi się w tym względzie broń biologiczna – stosunkowo mało kosztowna, łatwa w produkcji, ukryciu i przenoszeniu. Broń ta polega na wykorzystaniu mikroorganizmów chorobotwórczych do rażenia ludzi, zwierząt oraz zakażania wody, roślin, płodów rolnych i produktów żywnościowych w celu wywołania epidemii czy ciężkich w przebiegu i trudnych do zwalczania chorób zakaźnych. W obliczu wielu wydarzeń, potwierdzających bezwzględność oraz ekstremalność globalnego terroryzmu, wielkim wyzwaniem jest zapewnienie ochrony żywności przed możliwością użycia jej jako transmittera broni biologicznej. Żywność stanowi stosunkowo łatwy cel o znacznym polu rażenia, a celem ataku bioterrorystycznego może stać się cały łańcuch pokarmowy³⁵.

Problematyka i zasady polityki państwa w zakresie bezpieczeństwa żywności zostały określone w dokumencie pt. *Strategia Bezpieczeństwa Żywności w Polsce*³⁶.

Jej celem jest:

1. Zapewnienie bezpieczeństwa żywności na przestrzeni całego łańcucha żywnościowego, rozpoczynając od produkcji, a kończąc na jej dystrybucji – zadanie to spoczywa na Wojskowej Inspekcji Sanitarnej i Wojskowej Inspekcji Weterynaryjnej Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnej SZ RP.
2. Zmniejszenie ryzyka zatrucia i zakażeń pokarmowych oraz chorób powstających wskutek spożycia żywności zanieczyszczonej mikrobiologicznie – rolę taką odgrywa Zespół Laboratoryjny Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnych SZ RP.
3. Zapewnienie poprzez właściwy system kontroli granicznej, że importowana żywność spełnia obowiązujące normy.
4. Zapobieganie zagrożeniom biologicznym żywności w przypadku bioataku – stąd istniała konieczność powołania Zespołu Rozpoznania Biologicznego Wojskowych Ośrodków Medycyny Prewencyjnej SZ RP.
5. Zapewnienie rządowi i opinii publicznej stałego dopływu wiarygodnych informacji o bezpieczeństwie żywności.

³⁵ J. Bertrand, E. Rozmysł, *Żywność jako potencjalna droga działań bioterrorystycznych*, „Żywnienie człowieka i metabolizm” 2003, XXX, 3, s. 624.

³⁶ L. Szponar, H. Turlejska, *Strategia Bezpieczeństwa Żywności w Polsce*, https://wzr.ug.edu.pl/fid/upload/files/poradnik_haccp.pdf [dostęp: 24.08.2023].

Wnioski:

1. Bezpieczna żywność gwarantuje dyspozycyjność armii.
2. Bezpieczeństwo żywności odgrywa szczególną rolę w żywieniu zbiorowym w wojsku.
3. Wysoka kondycja psychofizyczna żołnierzy uzależniona jest od zbilansowanego żywienia.
4. Niebezpieczna żywność może ograniczyć i uniemożliwić wykonywanie zawodu żołnierza.
5. Gwarancja bezpieczeństwa żywności stanowi fundament dla możliwości realizowania skomplikowanych działań bojowych w Wojsku Polskim.
6. Istnieje realne zagrożenie związane z zanieczyszczeniem, skażeniem i zafałszowaniem żywności, a także możliwość działań terrorystycznych z wykorzystaniem żywności jako transmitera czynników biologicznych.
7. Ochrona poszczególnych elementów produkcji i obrotu żywnością stanowi element bezpieczeństwa narodowego³⁷.
8. Powyższa ochrona realizowana jest m.in. poprzez działanie Zespołów Wojskowego Ośrodka Medycyny Prewencyjnej SZ RP.
9. Pomimo międzynarodowych porozumień w zakresie nieprolifracji oraz obowiązującego zakazu użycia Broni Masowego Rażenia należy mieć świadomość, iż na świecie kontynuowane są prace w dziedzinie udoskonalania środków CBRN. Nieprzestrzeganie międzynarodowej kontroli zbrojeń i zobowiązań w zakresie nierozprzestrzeniania CBRN narusza globalne ustalenia i stanowi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa.

Jako że terroryzm stanowi aktualnie jedno z najistotniejszych zagrożeń dla swobodnego rozwoju ludzi, państw czy całego świata, konieczne jest poddanie analizie wszelkich jego form w tym bioterroryzmu, a także określenie aktualnego stopnia niebezpieczeństwa w związku z potencjalnymi zamachami. Celem autora artykułu było przybliżenie istoty broni biologicznej, którą ze względu na możliwość spowodowania masowych strat na znacznym obszarze można traktować w kategorii broni strategicznej³⁸.

Zapobieganie zagrożeniom biologiczną bronią masowego rażenia jest jednym z głównych zadań bezpieczeństwa narodowego, odbywającego się poprzez kontrolną proliferację, nieprolifrację oraz efektywne opanowanie i minimalizowa-

³⁷ J. Bertrand, *Bioterroryzm żywnościowy – realne zagrożenie użycia patogenów biologicznych w działaniach terrorystycznych*, „Lekarz Wojskowy” 2007, tom 83, nr 1, s. 35.

³⁸ B. Michailuk, *Broń biologiczna i bioterroryzm*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1 (102), s. 25.

nie skutków użycia tego rodzaju broni³⁹. Podmiotami realizującymi zadania związane z ochroną i przeciwdziałaniem skutkom użycia broni biologicznej są wspomniane Wojskowe Ośrodki Medycyny Prewencyjnej SZ RP, a dbałość o bezpieczeństwo w tym względzie winna stanowić priorytet każdego państwa walczącego z „utajonym zabójcą”.

Bibliografia

- Alexander Y., Hoenig M., *Superterroryzm biologiczny, cheemiczny i nuklearny*, Warszawa 2004.
- Bertrand J., *Bioterroryzm żywnościowy – realne zagrożenie użycia patogenów biologicznych w działaniach terrorystycznych*, „Lekarz Wojskowy” 2007, tom 83, nr 1.
- Bertrand J., Rozmysł E., *Żywność jako potencjalna droga działań bioterrorystycznych*, „Żywnienie człowieka i metabolizm” 2003, tom XXX, nr 3.
- Bioterroryzm – aktualne zagrożenia*, <https://www.safetyproject.pl/bioterroryzm-aktualne-zagrozenia/> [dostęp: 24.08.2023].
- Buzan B., Herring E., *The Arms Dynamic in War Politics* Londyn 1998.
- Carlin D., *Koniec jest zawsze blisko. Apokaliptyczne chwile w historii ludzkości: od epoki brązu do współczesnych pandemii*, Kraków 2021.
- Chomiczewski K., Kocik J., Szkoła T., *Bioterroryzm – zasady postępowania lekarskiego*, Warszawa 2002.
- Chomiczewski K., *Zagrożenia terrorystyczne z użyciem broni biologicznej*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 2002, nr 65.
- Croddy E., Perez-Armendariz C., Hart J., *Broń chemiczna i biologiczna – raport dla obywatela*, Warszawa 2003.
- Czernienko J.W., *Scytowie 700–300 przed Chr.*, Oświęcim 2018.
- Graniak G., Wlizio-Skowronek B., Rutyna P., Niemcewicz M., Bielawska-Drózd A., Niekonieczna A., Żakowska D., Mirski T., Głowacka P., *Organisation of the biological sampling proces*, CBRN Security Manger Handbook, Łódź 2018, <http://dx.doi.org/10.18778/8141-184-3.11> [dostęp: 26.08.2023].
- Grant T., *10 Biochemical Attacks That Were Stopped Just In Time*, <https://listverse.com/2014/09/17/10-biochemical-attacks-stopped-just-in-time/> [dostęp: 28.08.2023].
- Iwanna G.H., *Weapons of Mass Destruction: What You Should Know. A Citizen's Guide to Biological, Chemical and Nuclear Agents & Weapons*, Baltimore 2004.

³⁹ *Przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia*, <https://www.iaml.com.pl/wiedza/przeciwdzialanie-prolifracji-broni-masowego-razenia/> [dostęp: 28.08.2023].

- Kopeć R., *Zastosowanie broni biologicznej w konfliktach zbrojnych i atakach terrorystycznych*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, Studia de Securitate et Educatione Civili” IV, 2014.
- Langbein K., Skalnik Ch., Smolek I., *Bioterroryzm*, Warszawa 2003.
- McDade J.E., Franz D., *Bioterrorism as a Public Health Threat*, Centers for Disease Control and Prevention, Atlanta, Georgia, USA, „U.S. Army Medical Research Institute of Infectious Diseases” 1998, Vol. 4, No. 3, <http://www.nc.cdc.gov/eid/article/4/3/pdfs/98-0341.pdf> [dostęp: 23.06.2023].
- Martin-Merino M., *UNIT 731: Japan's angels of death*, https://www.researchgate.net/publication/354132043_Unit_731_Japans_Angels_of_Death [dostęp: 29.08.2023].
- Machowski A., *Zagrożenie bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Mysłowice 2008.
- Michailiuk B., *Broń biologiczna i bioterroryzm*, „Zeszyty Naukowe AON” 2016, nr 1 (102).
- Michailiuk B., *Broń biologiczna jako zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2015.
- Moore P., *Tajemnicze choroby współczesnego świata. Nowe zagrożenia, wirusy, bakterie, zarazki*, Warszawa 2009.
- Nowak P., *Bioterroryzm i chemoterroryzm jako formy współczesnego terroryzmu. Zapobieganie atakom w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Kultura Bezpieczeństwa” 2019, nr 36.
- Protokół dotyczący zakazu używania na wojnie gazów duszących, trujących lub podobnych oraz środków bakteriobójczych*, <https://dziennikustaw.gov.pl/DU> (Dz.U. z 1929 r. nr 28, poz. 278 ze zm.) [dostęp: 28.08.2023].
- Risk Assessment for Food Terrorism and Other Food Safety Concerns*, <https://seafood.oregonstate.edu/sites/agscid7/files/snic/risk-assessment-forfood-terrorism-and-other-food-safety-concerns.pdf> [dostęp: 28.08.2023].
- Przeciwdziałanie proliferacji broni masowego rażenia*, <https://www.iaml.com.pl/wiedza/przeciwdzialanie-prolifracji-broni-masowego-razenia/> [dostęp: 28.08.2023].
- Scope of accreditation for testing laboratory*. Zakres akredytacji laboratorium badawczego wydany przez Polskie Centrum Akredytacji dla WOMP Bydgoszcz nr AB 1033, wydanie nr 18 z dnia 27.03.2023, <https://www.pca.gov.pl/akredytowane-podmioty/akredytacje-aktywne/laboratoria-badawcze> [dostęp: 27.08.2023].
- Sekcja rozpoznania biologicznego*, <https://womp-gdynia.wp.mil.pl/pl/pages/sekcja-rozpoznania-biologicznego-2020-05-08-q/> [dostęp: 27.08.2023].
- Stefanowicz J., *Bezpieczeństwo współczesnych państw*, Warszawa 1984.
- Szponar L., Turlejska H., *Strategia Bezpieczeństwa Żywności w Polsce*, https://wzr.ug.edu.pl/fid/upload/files/poradnik_haccp.pdf [dostęp: 24.08.2023].
- Weiner M., Kubajka M., *Tularemia – serious zoonotic disease*, „Health Problems of Civilization” 2015, nr 9(1).

Władcy Asyrii, czyli Hitlerzy starożytnego świata. To antyczne imperium stosowało metody godne III Rzeszy, <https://wielkahistoria.pl/wladcy-asyrii-czyli-hitlerzy-starozynnego-swiata-toantyczne-imperium-stosowalo-metody-godne-iii-rzeszy/> [dostęp: 20.08.2023].

Zadania, <https://womp-bydgoszcz.wp.mil.pl/pl/pages/zadania-2017-01-16-4/> [dostęp: 27.02.2024].

Zadania, <https://womp-modlin.wp.mil.pl/o-nas-2017-01-16-r/zadania-2017-01-16-4/> [dostęp: 26.02.2024].

Zespół Reagowania Epidemiologicznego, <https://womp-wroclaw.wp.mil.pl/o-nas/zespol-reagowania-epidemiologicznego/> [dostęp: 26.02.2024].

Żuber M., *Katastrofy naturalne i cywilizacyjne. Terroryzm współczesny. Aspekty polityczne, społeczne i ekonomiczne*, Wrocław 2006.

10 | Transport w czasach turbulentnej rzeczywistości

DOMINIK PATRON

Wprowadzenie

Wprowadzane ograniczeń w związku z COVID-19 wpłynęło na spadek ilości przewozów, jak też nieopłacalność transportu. W trakcie prób ożywienia gospodarki po epidemii kolejnym utrudnieniem stała się wojna rosyjsko-ukraińska. Nowa rzeczywistość wymaga przystosowania się do zachodzących zmian, a także przewidywanych dalszych prognoz. Dynamiczne zmiany, jakie zachodzą we współczesnym świecie, wpływają na sytuację transportu pasażerskiego i przewozu towarów. Pojawiło się wraz z tym wiele wyzwań w związku ze zmianą nawyków i koniecznością dostosowania się do sytuacji zarówno epidemicznej, jak i wojennej. Za kluczowe uznaje się współcześnie zapewnianie bezpiecznego dojazdu do punktów docelowych. Celem publikacji jest wskazanie usprawnień, modernizacji, jak też potrzeb w zmianie współczesnego transportu w turbulentnej rzeczywistości.

10.1. Transport – aspekty wprowadzające

Omówienie sytuacji transportu wymaga w pierwszej kolejności odwołania się do aspektów definicyjnych i wprowadzających do dalszych wyjaśnień w pracy. Transport jest związany z procesami logistycznymi, umożliwiającymi przemieszczanie osób i dóbr, dystrybucję, zaopatrzenie, eksploatację¹. Jest to rozwiązanie, które wpłynęło na przychody z gospodarki, ale i funkcjonowanie przedsiębiorstw². Występuje w tym wypadku silna korelacja i zależność z popytem, podażą, sytuacją rynkową³.

¹ S. Niziński, J. Żurek, *Logistyka ogólna*, Warszawa 2011, s. 310–311.

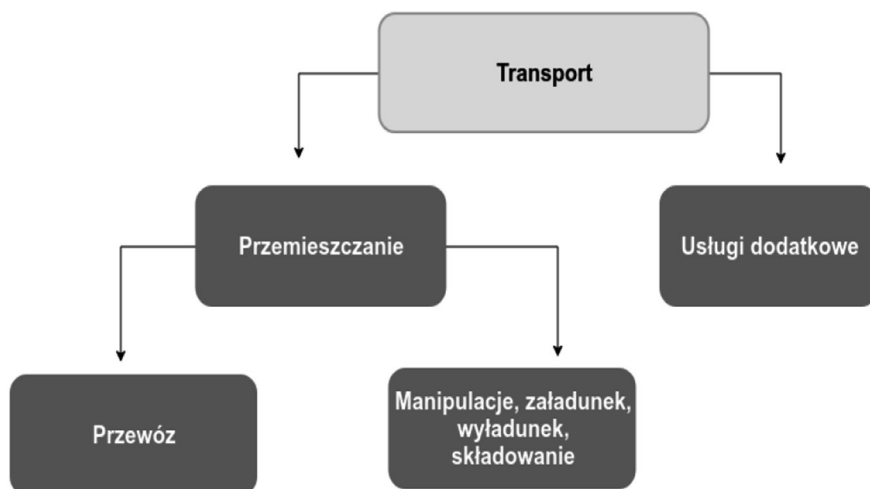
² J. Jankowska, *Struktura sektora przedsiębiorstw spedycyjnych w Polsce*, VI Seminarium Młodych Pracowników Nauki, Doktorantów i Adiunktów, Zakopane 2007, s. 44.

³ S. Kalas, *White Paper on transport*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011, s. 6.

Poprzez transport możliwe jest przemieszczanie się do różnych zakątków świata, regionów, zapewnianie dostępu do produktów. Jest to dziedzina, która wspiera cele indywidualne, zbiorowe i biznesowe⁴. Związane są z tym działania na rzecz przewozu, w których dużą rolę odgrywają funkcje obsługowe, a w tym usługi dodatkowe: kontrola, spedycja, logistyka. Transport postrzega się w ujęciu czynnościowym pod względem wspierania funkcji przemieszczania, podmiotowym, jak też rzeczowym⁵. W przypadku transportu materiałów i dóbr liczą się możliwości w zakresie składowania, przewozu, manipulacji, załadunku i wyładunku⁶.

Człowiek w obsłudze transportu odgrywa istotną rolę, pełni funkcje nie tylko przewozowe, ale także logistyczne, maklerskie, kontrolne, agencyjne, spedycyjne, celne czy rzeczoznawcze.

Rysunek 1. Transport – klasyfikacja

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: T. Wierzejski, M. Kędzior-Laskowska, *Transport i spedycja*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Olsztyn 2014, s. 8.

Transport uwzględnia wielość środków transportu, wyróżnia się jego poziomy⁷.

⇒ z zakresu następujących typów przewozów: transport pasażerski, i towarowy,

⁴ R. Kacperczyk, *Transport i spedycja: podręcznik dla uczniów technikum i szkoły policealnej. Część 1. Transport*, Difin, Warszawa 2009, s. 5.

⁵ T. Wierzejski, M. Kędzior-Laskowska, *Transport i spedycja*, Olsztyn 2014, s. 7.

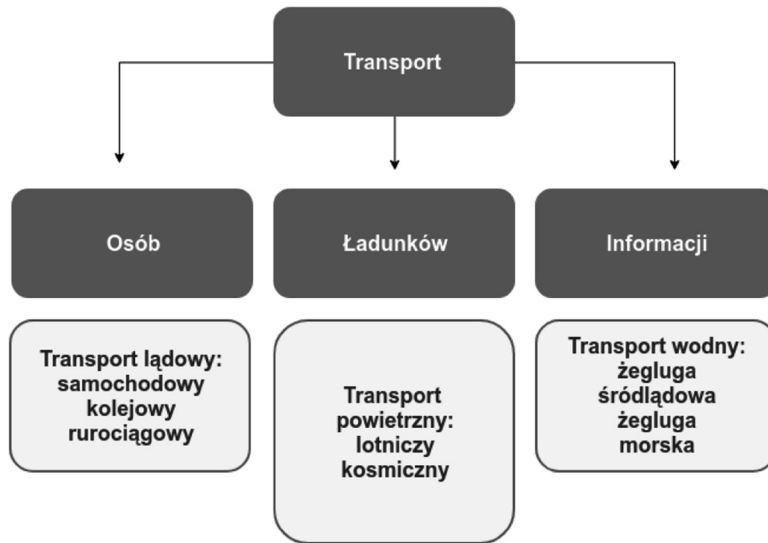
⁶ J. Neider, *Transport międzynarodowy*, Warszawa 2012, s. 12.

⁷ U.S. Department of Transportation, *Transportation Statistics Annual Report 2018*, s. 23.

- ⇒ pod względem zapewnionej formy własności – państwowy, prywatny, spółdzielczy,
- ⇒ uwzględniając uwarunkowania prawnoorganizacyjne – branżowy, publiczny lub gospodarczy.

Transport pozwala na przewóz osób, ładunków, informacji⁸. Dzieli się go na lądowy, powietrzny oraz wodny.

Rysunek 2. Transport – lądowy, powietrzny, wodny

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: D. Woźniak, L. Kukiełka, *Niektóre aspekty logistyki transportu*, „Autobusy” 2011, nr 5, s. 443.

Podsumowując powyższe, transport jest silnie rozwiniętą branżą, która wpływa nie tylko na człowieka indywidualnie, ale również na całe społeczeństwo, przedsiębiorczość i gospodarkę. Jednocześnie jest to gałąź uzależniona od koniunktury i wyzwań⁹.

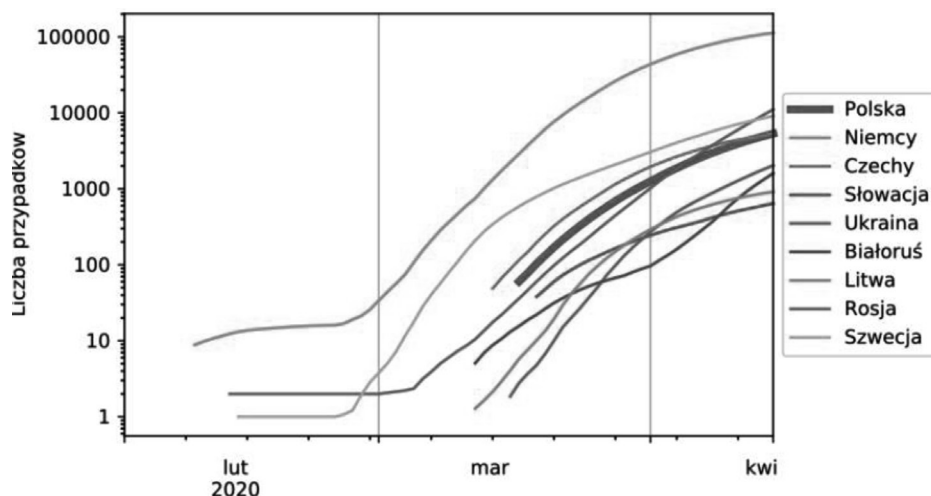
⁸ D. Woźniak, L. Kukiełka, *Niektóre aspekty logistyki transportu*, „Autobusy” 2011, nr 5, s. 443.

⁹ R. Szynowski, S. Sirko, J. Kozuba, B. Czerkowski, R. Wieszała, *Seasonality in Air Traffic and Incidence of Dangerous Occurrences in the Polish Air Transport Market in 2010–2017*, November 2021 „European Research Studies Journal” 2021, Vol. XXIV, Special Issue 4, s. 87–97.

10.2. COVID-19 jako sytuacja epidemiologiczna

SARS-CoV-2 wywołał globalną pandemię ze względu na jego poziom niebezpieczeństwa dla ludzi. Wstępne informacje o jego wystąpieniu pojawiły się w 2019 roku w Chinach, w 2020 roku wraz z zanotowaniem 400 zachorowań, zdecydowano się na lockdown, czyli częściowe zamrożenie gospodarki. Podobne rozwiązania wprowadzano kolejno w krajach: Niemcy, Francja, Wielka Brytania i Finlandia, następnie Włochy i Hiszpania. Do Europy Środkowej wirus trafił z opóźnieniem czasowym¹⁰.

Rysunek 3. Kumulatywna liczba wykrytych przypadków COVID-19 w krajach sąsiadujących z Polską

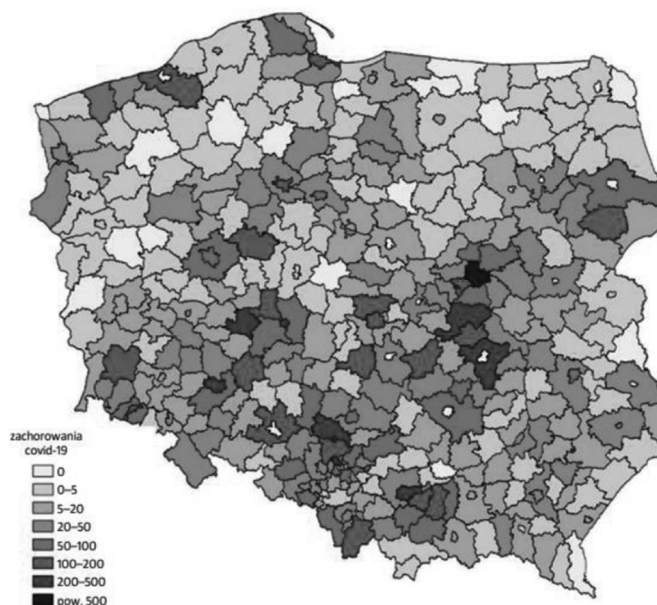
Źródło: J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatacz, *Zrozumieć COVID-19*, Warszawa 2020, s. 13.

Sytuacja na świecie wraz z pojawieniem się wirusa dynamicznie się zmieniła. Kolejne z państw decydowały się na dalsze kroki i obostrzenia, wprowadzanie ograniczeń w przemieszczeniu się, a nawet lockdown. Wielu ludzi było odciętych od możliwości zarobkowych, jak też dostępu do środków transportu.

W Polsce COVID-19 został rozpoznany 4 marca 2020 roku u osoby przybyłej z Niemiec¹¹. Rozwój obostrzeń, stanu epidemiologicznego uwzględniał kolejne aglomeracje, tj. Warszawę, Poznań, Kraków czy Łódź, z czasem za zarażone uznano również mniejsze miejscowości.

¹⁰ J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatacz, *Zrozumieć COVID-19*, Warszawa 2020, s. 13.

¹¹ Tamże, s. 13.

Rysunek 4. Suma zachorowań na COVID-19 wg powiatów, stan na 27 kwietnia 2020

Źródło: J. Duszyński, A. Afelt, A. Ochab-Marcinek, R. Owczuk, K. Pyrc, M. Rosińska, A. Rychard, T. Smiatcz, *Zrozumieć COVID-19*, Warszawa 2020, s. 15.

COVID-19 wywołał duży lęk, zmiany w zachowaniach, sposobie podejścia do zdrowia, transportu i interakcji międzyludzkich¹².

10.3. COVID-19 a transport

Restrykcje, które zostały wprowadzone, ograniczyły poziom mobilności. W okresie 2019–2020 doszło do zmniejszenia przewozów pasażerów z 620,2 mln do 354 mln, zauważalny był spadek w wysokości 42,9%¹³. Występowały blokady granic, co też uniemożliwiało podróżowanie autobusami, kolejami czy samolotami. Jednocześnie ograniczony został w wysokim stopniu transport publiczny w miastach.

COVID-19, kolejne fazy pandemii i mutacje wirusów spowodowały wiele zmian prawnych, wprowadzenie obostrzeń, które wpłynęły na zachowania mobilne, działalność transportu. Współczesne dane wskazują, iż doszło do ogra-

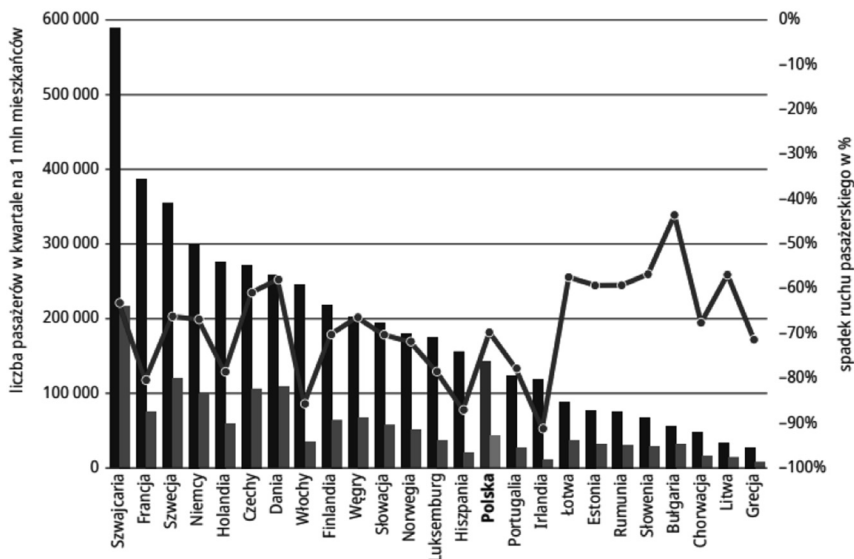
¹² Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568).

¹³ Z. Bryniarska, A. Kuza, *Analiza wpływu COVID-19 na funkcjonowanie transportu pasażerskiego*, „Transport Miejski i Regionalny” 2021, nr 10, s. 18.

niczenia przewozu osób na dużych dystansach, obejmowało to w wyższym stopniu transport lotniczy i kolejowy. Pasażerowie w związku z utrudnieniami w zakresie poruszania się nie mogli w pełni korzystać z przewozów komunikacją miejską.

Poniżej ukazano spadek ruchu pasażerskiego koleją w wybranych krajach w kwietniu 2020 roku.

Rysunek 5. Spadek ruchu pasażerskiego 2019–2020

Źródło: A. Łukasiewicz, *Konsekwencje ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 dla transportu pasażerskiego*, „Studia BAS”, 2022, nr 1(69), s. 97.

W 2020 roku w Polsce doszło do 95% spadku liczby przewozów kolejowych. Dobowa frekwencja pasażerów utrzymywała się na poziomie 9–16%. Sytuacja epidemiologiczna wpłynęła na nowe trendy w podróżowaniu, w tym na mniejsze zainteresowanie współdzieloną mobilnością w związku z koniecznością zachowania dystansu¹⁴.

Transport miejski zdecydował się wraz z pandemią na zmiany w strategii organizacji, co obejmowało zmniejszenie częstotliwości realizowania usług. W Polsce doszło do obniżenia popytu o 60–90%. Jedną ze zmian w przypadku przewozów pasażerskich okazało się podnoszenie cen biletów ze względu na spadek wpływów ze sprzedaży. W Poznaniu w budżecie na 2020 ograniczono

¹⁴ A. Łukasiewicz, *Konsekwencje ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 dla transportu pasażerskiego*, „Studia BAS” 2022, nr 1(69), s. 85.

dopłaty o 15 mln zł i wprowadzono podwyżki. Podobne rozwiązania zastosowano we Wrocławiu, gdzie dodatkowo zrezygnowano z planu budowy zajezdni tramwajowej¹⁵.

Zmiany międzypokoleniowe ostatnich czasów spowodowały coraz większy udział technik informatycznych i cybermobilności. Wiązało się z tym wdrażanie nowych form komunikacji i transportu. Wraz z COVID-19 doszło do przyspieszenia tych zmian¹⁶. Konsekwencją stało się korzystanie z samochodu prywatnego, a także użycie prywatnych środków transportu, obejmujących hulajnogi, rower czy UTO.

Strategie z zakresu zrównoważonego rozwoju transportu, które są uwzględniane do 2030, dotyczą zwiększania jego efektywności, bezpieczeństwa, innowacji i przyjaznego systemu transportowego¹⁷. Wskazać można następujące dalsze zmiany¹⁸:

- ⇒ zrównoważenie wariantów transportowych, niwelując niszczenie środowiska, wdrażanie łańcuchów ekomobilności dla ciągów pieszych i rowerowych,
- ⇒ wykorzystanie nowoczesnych rozwiązań wspierających ruch rowerowy, pieszy, urządzenia transportu osobistego, transport zbiorowy,
- ⇒ rozwój paliw alternatywnych, aby stosować je w transporcie miejskim,
- ⇒ badania naukowe pod kątem użycia bezzałogowych statków powietrznych,
- ⇒ ograniczenie w logistyce miejskiej pojazdów ciężarowych i poprawa rozwiązań alternatywnych.

Sytuacja postpandemiczna skłania do dalszych przemyśleń w związku z przyszłością transportu¹⁹. Widoczne są dążenia pod względem ekologiczności, efektywności i płynności²⁰. Mikromobilność jest nowoczesnym trendem, który rozwija się w nowych warunkach i może mieć wpływ na transport w przyszłości.

¹⁵ Tamże, s. 90.

¹⁶ M. Światała, A. Łukasiewicz, M. Kowalska-Sudyka, *Inwestycje drogowe w świetle działalności przedsiębiorstw transportu drogowego towarów*, „Studia i Materiały IBDiM” 2020, nr 90, s. 6–9.

¹⁷ Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku, Ministerstwo Infrastruktury, 2019, s. 110.

¹⁸ J. Janczewski, D. Janczewska, *Zrównoważony rozwój z perspektywy mikromobilności*, „Zarządzanie innowacyjne w gospodarce i biznesie” 2019, nr 2(29), s. 169.

¹⁹ *Zrównoważone miasta. Życie w zdrowej atmosferze*, Global Compact Poland, Warszawa 2016, s. 6–7.

²⁰ J. Friedberg, *Transport*, [w:] *Biznes na rzecz zrównoważonych miast*, E. Albińska, A. Gruszecka-Tieśluk, „Analizy tematyczne Forum Odpowiedzialnego Biznesu” 2014, nr 2, s. 2.

10.4. Wojna a transport

Rok 2020 był dużym wyzwaniem dla transportu ze względu na pandemię i lockdown, a następnie gwałtowny popyt na dobra. Szybki wzrost i ożywienie powodowały przekroczenie możliwości transportowych pod względem łańcuchów globalnych, ale i rynków lojalnych – drogowych, magazynowych, intermodalnych²¹.

Przed wybuchem wojny na Ukrainie występował duży wzrost pod względem zamówień, co utrzymywało się do IV kwartału 2021 roku. Wraz z występowaniem rekordowych wolumenów dochodziło do zwiększania kosztów usług transportowych. W II połowie 2021 roku doszło do pewnej stabilizacji, nasycenia się rynku, ale i wyższego poziomu inflacji. Zaczęto jednocześnie zauważać spadek transportowanej masy towarowej. Ruch pasażerski, jak też przewozy zaczęły funkcjonować zgodnie ze standardowym harmonogramem i częstotliwością.

W wyniku zbyt długiego czasu przewozu przez Polskę część masy towarowej była kierowana do Budapesztu, użytkując w tym celu linię szerokotorową przez Ukrainę, z pominięciem zatłoczonych terminali w Brześciu i Małaszewiczach. Duże znaczenie miała linia szerokotorowa do Sławkowa. W związku jednak z niedojściem do porozumienia między rządami Polski i Ukrainy w kwestii kontyngentu na zezwolenia dla przewoźników drogowych Koleje Ukrainie wstrzymały tranzyt do Polski, co nastąpiło w listopadzie 2021 roku. W lutym 2022 roku czas transportu do terminali w Małaszewiczach skrócił się do 14–15 dni, wracając do pewnego optimum ze względu na zmniejszenie masy towarowej.

Od momentu wybuchu wojny na Ukrainie, co nastąpiło w lutym 2022 roku, pojawiła się konieczność wprowadzenia zmian w łańcuchach logistycznych. Za kluczowe uznano: zarówno terminowość, bezpieczeństwo, jak i pewność dostaw²².

Główne obawy w tym okresie były związane z strachem przed blokadą Nowego Jedwabnego Szlaku przez Rosję, jako kluczowej trasy, co nie zostało wprowadzone. Niepokój spowodowały także sankcje wdrożone przez UE na Koleje Rosyjskie RZD. Ze względu na niestabilność sytuacji i niejasność przepisów niektóre z firm zaczęły wycofywać się z przewozów kolejowych na euroazjatyckim korytarzu kolejowym. Główna część ówczesnych połączeń dotyczyła Polski, Rosji i Białorusi, za zagrożone działaniami wojennymi uznano połączenie do Budapesztu, które przebiega przez Ukrainę. Przedsiębiorstwa, które zdecydowały o pozostaniu na szlaku kolejowym łączącym Azję z Europą, doświadczyły

²¹ J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę, Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistykę.pdf> [dostęp: 14.08.2023].

²² Tamże.

spadków kosztów przewozu. Końcówka lutego 2022 była związana ze zmianą transportu z kolei na przewóz morski, lotniczy czy morsko-lotniczy. Wpływ na to miały obawy związane ze szkodami, utratą ładunku i opóźnieniami. Według danych UTLC, w kwietniu liczba obsłużonych składów pociągów spadła o blisko połowę względem poprzedniego roku.

Rysunek 6. Porównanie liczby pociągów w kwietniu 2022 do 2021

Kraj wyjazdu	Kraj przyjazdu	Przewieziony wolumen	
		TEU	Tonaż (tys. ton)
		27934 (-46,38%)	154,85 (-49,04%)
Chiny	Belgia	1276 (-32,42%)	5,91 (-41,11%)
Chiny	Polska	8576 (-50,19%)	53,78 (-45,63%)
Chiny	Niemcy	4302 (-60,99%)	25,92 (-60,72%)
Chiny	Holandia	492 (-78,57%)	3,35 (-72,03%)
Chiny	Czechy	82 (-59,00%)	0,60 (-46,17%)

Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę*, *Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistykę.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

Korytarze transportowe mają duży wpływ na politykę transportową, oddziałując na całość globalnej sieci²³.

W pierwszym okresie wojny pojawiła się koncepcja Korytarza Transkaspijskiego, polscy eksporterzy upatrywali w tym szansy na wykorzystanie transportu kolejowego dla zastąpienia morskiego.

²³ M. Antonowicz, *Kolejowe korytarze transportowe Organizacji Współpracy Kolei*, „Problemy Kolejnictwa” 2021, z. 191, s. 7.

Rysunek 7. Korytarz Transkspijski

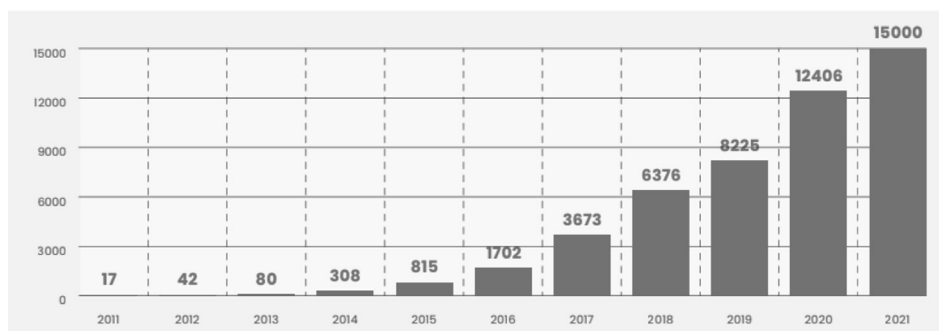
Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę*, *Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://p itd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistyke.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

W połączeniach kolejowych Europy i Chin wykorzystuje się korytarze transsyberyjskie, duży potencjał posiada również korytarz Chin – Azja Środkowa – Azja Zachodnia jako szlak południowy czy Transkspijski jako szlak centralny²⁴.

Ze względu jednak na zniesienie embargo w tranzycie, po pierwszych testowych pociągach, zdecydowano się na powrót do tradycyjnych rozwiązań. W kolejnym okresie trwania wojny wystąpił podwyższony popyt na szlaki transportowe między Azją a Europą. Przedsiębiorstwa decydowały się na przenoszenie ładunków na południowy korytarz, dążąc do pewności przewozów i zwiększenia terminowości działań. W wyniku wzmożonego popytu doszło do kongestii w terminalach i portach na trasie, co nie pozwoliło na zachowanie pożądaných czasów przewozu. W związku z wydłużaniem tras do 60 dni wiele z firm postanowiło wykorzystywać ponownie trasy kolejowe przez Rosję. Sytuację Nowego Jedwabnego Szlaku w okresie 2011–2021 można przedstawić następująco.

²⁴ Polski Instytut Transportu Drogowego, *Transport intermodalny na Nowym Jedwabnym Szlaku. Analiza potencjału, bariery i szanse*, 2020, s. 118.

Rysunek 8. Nowy Jedwabny Szlak

Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę, Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitud.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistykę.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

Transport lotniczy wraz z pandemią i wybuchem wojny również się zmienił. W pierwszym okresie doszło do zamknięcia przestrzeni powietrznych w UE dla rosyjskich linii lotniczych, co działało także w drugą stronę. Doszło wraz z tym do ograniczenia zarówno dostępnej floty, jak i powierzchni ładownej. Uniemożliwiono UE także korzystanie z optymalnego rozwiązania transportowego pomiędzy Azją a Europą. Zdecydowanie się na trasę przez Turcję i Irak oznaczało²⁵ większą pracę przewozową, wzrost kosztów.

Zaczęto w praktyce stosować dodatki o nazwie War Surcharge. Na transport lotniczy wpłynęła ponadto decyzja Agencji Unii Europejskiej ds. Bezpieczeństwa Lotniczego związana z zakazem wykorzystywania samolotów pasażerskich w formie Preighter do przewozu ładunku. To też motywowało do przekształcania samolotów pasażerskich we frachtowce.

Wojna nie wpłynęła wyłącznie na zmianę tras, ale doprowadziła do strat, czego przykładem jest zniszczenie w czasie rosyjskiego ataku na Ukrainę największego samolotu transportowego Antonov An-225 Mrija.

²⁵ J. Walczak, dz. cyt. [dostęp:14.08.2023].

Rysunek 9. Zniszczony Antonov An-225 Mrija

Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę, Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistyke.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

Podsumowując powyższe, transport doświadczył różnorodnych wpływów zewnętrznych, przekładających się na jego funkcjonowanie. Zarówno wojna, jak i COVID-19 były czynnikami, które w znaczącym stopniu wywołały konieczność modernizacji sposobu działania²⁶.

10.5. Transport w zmieniającym się otoczeniu

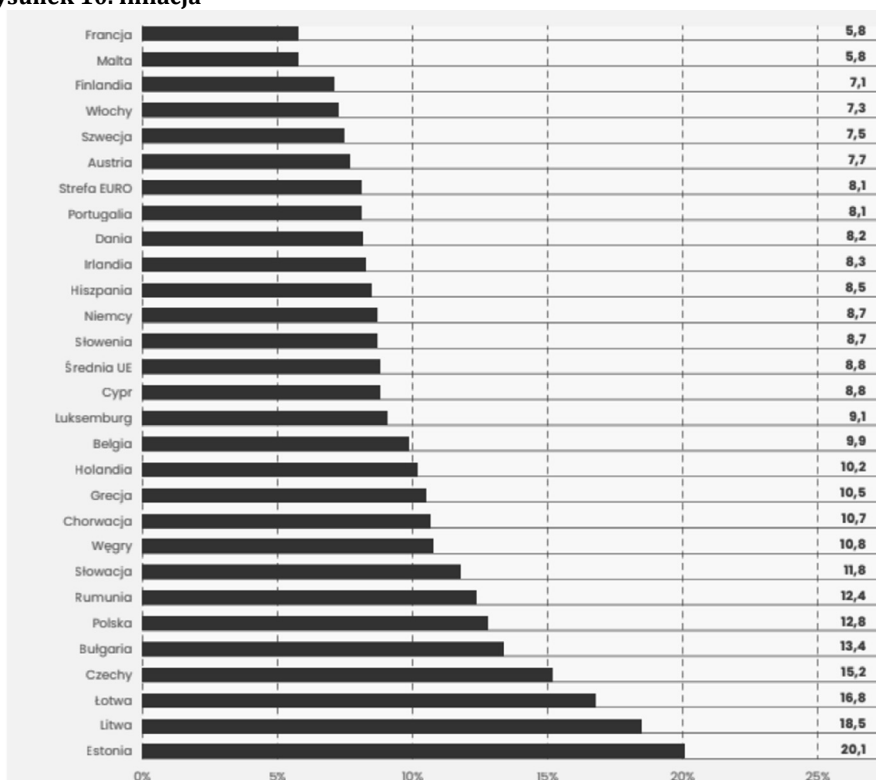
Od roku 2020 zaczęły postępować znaczne zmiany warunkujące wyzwania i trudności w utrzymaniu sprawnie działającego transportu. Towarzyszyły temu nowe uwarunkowania prawne, administracyjne, zmiany nawyków społeczeństwa i sankcje, wstrzymanie wybranych szlaków.

Zmiany w gospodarce, jej załamanie doprowadziły do rosnącej inflacji. W 2022 roku jej średnia w UE utrzymywała się na poziomie 8,8%. W Polsce osiągnęła poziom 12,8%²⁷.

²⁶ Polski Instytut Transportu Drogowego, *Transport międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, 2022, s. 2.

²⁷ J. Walczak, dz. cyt. [dostęp:14.08.2023].

Rysunek 10. Inflacja

Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę*, *Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistykę.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

W wyniku wysokiej inflacji należy spodziewać się ograniczonego popytu konsumentów, dochodzić może także do spadku siły nabywczej, wzrost stóp procentowych oznacza zaś trudności w dostępności zasobów finansowych. Wojna, która wystąpiła zaraz po COVID-19, wpłynęła na zwiększenie inflacji, wzrost kosztów surowców, opłat eksploatacyjnych.

Turbulentna rzeczywistość doprowadziła do ograniczenia zamówień, inwestycji. Pojawiła się duża niepewność i obawy o eskalację konfliktu w wojnie, jak też o niestabilność rozwiązań transportowych w związku z nawrotem COVID-19. W II połowie 2022 roku inflacja miała coraz większy wpływ na handel międzynarodowy. W momencie występowania spadku popytu ograniczać się będzie liczba zamówień i przewożonych ładunków. W przypadku wzrostu podaży dojdzie do obniżenia taryf i frachtów. Od momentu występowania pandemii koszty transportu systematycznie się zwiększają.

Rysunek 11. Poziom stawek w transporcie lotniczym w latach 2006–2022

Źródło: J. Walczak, *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę*, *Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://pitd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistykę.pdf> [dostęp: 24.02.2023].

Prognozy w 2024 roku dla sektora TSL wykazują ożywienie po spadkach z roku 2023, co uwidacznia się także w spedycji morskiej i lotniczej, europejskim transporcie drogowym. Ostatecznie wpływ na to będzie miała inflacja, dynamika PKD, dostęp do finansowania²⁸.

Nowa rzeczywistość wymaga innowatorskiego podejścia do zmian w branży transportowej i jej dostosowania do występujących prognoz.

Podsumowanie

Dostosowanie transportu do nowej i turbulentnej rzeczywistości nie jest zadaniem prostym. Początkowe poradzenie sobie z epidemią COVID-19 okazało się niewystarczające w dobie wojny rosyjsko-ukraińskiej. Oznacza to, że duże znaczenie odgrywają współcześnie: elastyczność, podążanie za trendami konsumentów, niwelowanie kosztów, przeciwdziałając upadłości i nieopłacalności działań, nowe rozwiązania, które zmieniają oblicze transportu.

Duże nadzieje państw europejskich związane z pakietem mobilności nie zapewniły przewagi konkurencyjnej, jak też nie rozwiązały współczesnych problemów. Doszło wraz z tym do wzrostu kosztów regulacyjnych i barier

²⁸ *Jak stabilne są prognozy dla sektora TSL w 2024 roku?*, <https://fleet.com.pl/wiadomosci/jak-stabilne-sa-prognozy-dla-sektora-tsl-w-2024-roku>. [dostęp: 14.08.2023].

w wymianie towarowej. Współczesnym kierunkiem działań w branży TSL jest zapewnienie oszczędności, w tym redukcja i wstrzymanie inwestycji, ograniczenie liczby współpracowników i przyspieszenie płatności zobowiązań²⁹.

Niepewna przyszłość, jak też dalsze prognozy oznaczają, iż transport ma za zadanie zmienić obecne strategie i elastycznie reagować na zmiany rynkowe, które ostatecznie zapewnią czas stabilizacji.

Podsumowując powyższe, transport wymaga wielu inicjowanych inwestycji, jak również wdrożenia planów strategicznych, aby móc poradzić sobie z dynamicznymi i niepewnymi warunkami, które zapewnia współcześnie świat. Dochodzi do wielu szybkich i turbulentnych zmian, które prowadzą do strat, wskazując, iż współczesne działalności są prowadzone w warunkach bardzo niepewnych.

Bibliografia

- Antonowicz M., *Kolejowe korytarze transportowe Organizacji Współpracy Kolei*, „Problemy Kolejnictwa” 2021, z. 191.
- Bryniarska Z., Kuza A., *Analiza wpływu COVID-19 na funkcjonowanie transportu pasażerskiego*, „Transport Miejski i Regionalny” 2021, nr 10.
- Duszyński J., Afelt A., Ochab-Marcinek A., Owczuk R., Pyrc K., Rosińska M., Rychard A., Smiatacz T., *Zrozumieć COVID-19*, Warszawa 2020.
- Friedberg J., *Transport*, [w:] *Biznes na rzecz zrównoważonych miast*, E. Albińska, A. Gruszecka-Tieśluk, „Analizy tematyczne Forum Odpowiedzialnego Biznesu” 2014, nr 2.
- Janczewski J., Janczewska D., *Zrównoważony rozwój z perspektywy mikromobilności*, „Zarządzanie innowacyjne w gospodarce i biznesie” 2019, nr 2(29).
- Jankowska J., *Struktura sektora przedsiębiorstw spedycyjnych w Polsce*, VI Seminarium Młodych Pracowników Nauki, Doktorantów i Adiunktów, Zakopane 2007.
- Kacperczyk R., *Transport i spedycja: podręcznik dla uczniów technikum i szkoły policealnej. Część 1. Transport*, Warszawa 2009.
- Kalas S., *White Paper on transport*, Publications Office of the European Union, Luxembourg 2011.
- Kryzys w branży. *Czy innowacje mogą wesprzeć transport*, <https://tsl-biznes.pl/transport-drogowy/kryzys-w-branzy-czy-innowacje-moga-wesprzec-transport/> [dostęp: 18.08.2023].
- Łukasiewicz A., *Konsekwencje ograniczeń związanych z pandemią COVID-19 dla transportu pasażerskiego*, „Studia BAS”, 2022, nr 1(69).
- Neider J., *Transport międzynarodowy*, Warszawa 2012.

²⁹ Kryzys w branży. *Czy innowacje mogą wesprzeć transport*, <https://tsl-biznes.pl/transport-drogowy/kryzys-w-branzy-czy-innowacje-moga-wesprzec-transport/> [dostęp: 18.08.2023].

- Niziński S., Żurek J., *Logistyka ogólna*, Warszawa 2011.
- Prognoza dla rynku TSL na 2023 rok. Spowolnienie we wszystkich sektorach*, <https://logistyka.rp.pl/przewozy/art37737221-prognozy-dla-ryнку-tsl-na-2023-rok-spowolnienie-we-wszystkich-sektorach> [dostęp: 18.08.2023].
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Transportu do 2030 roku*, Ministerstwo Infrastruktury, 2019.
- Szynowski R., Sirko S., Kozuba J., Czerkowski B., Wieszała R., *Seasonality in Air Traffic and Incidence of Dangerous Occurrences in the Polish Air Transport Market in 2010–2017*, November 2021, „European Research Studies Journal” 2021, Vol. XXIV, Special Issue 4.
- Świtała M., Łukasiewicz A., Kowalska-Sudyka M., *Inwestycje drogowe w świetle działalności przedsiębiorstw transportu drogowego towarów*, „Studia i Materiały IBDiM” 2020, nr 90.
- Transport intermodalny na Nowym Jedwabnym Szlaku Analiza potencjału, bariery i szanse*, Polski Instytut Transportu Drogowego, 2020.
- Transport międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Polski Instytut Transportu Drogowego, 2022.
- U.S. Department of Transportation, *Transportation Statistics Annual Report 2018*.
- Ustawa z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568).
- Walczak J., *Wojna na Ukrainie i jej wpływ na międzynarodową logistykę*, *Transport Międzynarodowy – wyzwania i rola spedytora w zmieniającym się świecie*, Raport, <https://p itd.org.pl/wp-content/uploads/2022/11/Rozdzial-2.-Wojna-na-Ukrainie-i-jej-wplyw-na-miedzynarowa-logistyke.pdf> [dostęp:14.08.2023].
- Wierzejski T., Kędzior-Laskowska M., *Transport i spedycja*, Olsztyn 2014.
- Woźniak D., Kukiełka L., *Niektóre aspekty logistyki transportu*, „Autobusy” 2011, nr 5.
- Zrównoważone miasta. Życie w zdrowej atmosferze*, Global Compact Poland, Warszawa 2016.

Wydawnictwo Naukowe
Akademii WSB
ul. Cieplaka 1c
41-300 Dąbrowa Górnicza

